

Statens offentliga utredningar 1951

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Förslag till naturskyddslag m. m. [5]
Betänkande med förslag till ny ägfreds-lagstiftning. [20]
Förslag till sjömanslag m. m. [22]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Principer för dyrtorsgrupperingen. [7]
Promemoria med förslag till allmän verksamstadga. [12]
Betänkande med förslag till förordning angående upphandling och arbeten för statens behov m. m. [18]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

1944 års allmänna skattekommitté. 5. Betänkande angående studiekostnaders behandling i beskattningshänseende. [13]
Betänkande med förslag rörande utformningen av åtgärder för ökad skattefinansiering av kommunala investeringar. [24]

Politi.

Betänkande angående polis- och åklagarväsendets organisation. [8]
SOS. Samhällets olycksfalls- och säkerhetstjänst. [19]
Kejnekommis-sionen utredning. [21]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 10. Tiden juli 1948—juni 1950 jämte sakregister till delarna 1—10. [11]
Daghem och förskolor. Betänkande om barnstugor och barn tillsyn. [15]
Statens sjukhusutredning av år 1943. Betänkande 6. Redogörelse för arbetsstudier vid kroppssjukhusens vårdavdelningar m. m. [17]
Socialvårdskommitténs betänkande. 18. Utredning och förslag angående begravningshjälpförsäkring. 23. [19]
Utredning och förslag angående yrkesskadeförsäkringslag. [25]
Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955. [30]

Hälsa- och sjukvård.

Vatten och avloppsfrågan. [26]

Allmänt näringsväsen.

Näringslivets lokalisering. [6]
Landsbygdselektrifieringens utbredning år 1950. [14]
Konkurrensbegränsning. Betänkande med förslag till lag om skydd mot samhällsskadlig konkurrensbegränsning. Del 1. [27] Del 2. Bilagor. [28]

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Förhållandet mellan arbetsuppgifter och löneställning vid statens järnvägar. [3]
Sjöfartsförbindelserna mellan Gotland och fastlandet. [10]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen.

Andlig odling i övrigt.

Statligt stöd åt svensk filmproduktion. [1]
Antagningen av medicine studerande m. fl. [4]
1945 års universitetsberedning. 6. Den vetenskapliga publiceringsverksamheten, personal-, institutions- och stipendieförslag m. m., det akademiska befordringsväsendet. [9]
Filmcensuren. Betänkande 1. [16]
Skolöverstyrelsens organisation. [29]

Försvaret:

Library

IAS, Shimla

ARC

00024735

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1951:30
FINANSDEPARTEMENTET

**EKONOMISKT
LÅNGTIDSPROGRAM
1951—1955**

1950 ÅRS LÅNGTIDSÜTREDNING

ARC

S T O C K H O L M

1 9 5 1

INDIAN INSTITUTE OF ADVANCED STUDY SIMLA

ntliga utredningar 1951

nologisk förteckning

- Beckman.
3 s. Fö.
löneställ-
erson. 139
. H. Kihl-
ström. 212
psala. 245
öm. 116 s.
rväsendets
enskapliga
stitutions-
ska beford-
igt. 332 s.
10. Sjöfartstjänsterna mellan Götaland och fastlandet. Victor Petterson. 171 s., 3 pl. K.
11. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 19. Tiden juli 1948 — juni 1950 jämte sakregister till delarna 1—19. Av K. Åmark. Idun. 338 s. H.
12. Promemoria med förslag till allmän verkstadga. Katalog och Tidskriftstryck. 68 s. Ju.
13. 1914 års allmänna skattekommitté. 5. Betänkande angående studiekostnaders behandling i beskattningshänseende. Marcus. 79 s. FI.
14. Landsbygdselektrifieringens utbredning år 1950. Idun. 47 s. K.
15. Daghem och förskolor. Betänkande om barnstugor och barntillsyn. Victor Petterson. 611 s., 6 pl. S.
16. Filmcensuren. Betänkande 1. Beckman. 95 s. E.
17. Statens sjukhusutredning av år 1943. Betänkande 6. Redogörelse för arbetsstudier vid kroppssjukhusens vårdavdelningar m. m. Beckman. 233 s. I.
18. Betänkande med förslag till förordning angående upphandling och arbeten för statens behov m. m. Norstedt. 77 s. FI.
19. SOS. Samhällets olycksfalls- och säkerhetstjänst. Gummesson. 89 s. I.
20. Betänkande med förslag till ny ägofredslagstiftning. Beckman. 143 s. Jo.
21. Kejnekommissionens utredning. Norstedt. 313 s. Ju.
22. Förslag till sjömanslag m. m. Marcus. 105 s. H.
23. Socialvårdskommitténs betänkande. 18. Utredning och förslag angående begravningshjälpsförsäkring. Falu Nya Boktryckeri, Falun. 43 s. S.
24. Betänkande med förslag rörande utformningen av åtgärder för ökad skattefinansiering av kommunala investeringar. Beckman. 55 s. FI.
25. Socialvårdskommitténs betänkande. 19. Utredning och förslag angående yrkesskadeförsäkringslag m. m. Kihlström. 499 s. S.
26. Vatten- och avloppsfrågan. Beckman. XIV, 597 s. K.
27. Konkurrensbegränsning. Betänkande med förslag till lag om skydd mot samhällsskadlig konkurrensbegränsning. Del 1. Idun. 722 s. H.
28. Konkurrensbegränsning. Betänkande med förslag till lag om skydd mot samhällsskadlig konkurrensbegränsning. Del 2. Idun. 549 s. H.
29. Skolöverstyrelsens organisation. Victor Petterson. 358 s. E.
30. Ekonomiskt långtidsprogram 1951-1955. Marcus. 209 s. FI.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = eckleslastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1951: 30
FINANSDEPARTEMENTET

EKONOMISKT
LÅNGTIDSPROGRAM
1951—1955

1950 ÅRS LÅNGTIDSUTREDNING

11

STOCKHOLM 1951
ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

517749

 Library

IIAS, Shimla

ARC

00024735

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för finansdepartementet	5
Utredningsdirektiven	7
Kap. 1. Tidigare långtidsprogram	10
» 2. Det nya långtidsprogrammets förutsättningar och inriktning.....	15
» 3. Allmänna produktionsbetingelser	22
» 4. Särskilda produktionsområden	35
» 5. Investeringsverksamheten	67
» 6. Den offentliga konsumtionen	84
» 7. Utrikeshandeln	92
» 8. Den samhällsekonomiska balansen	100
» 9. Den statsfinansiella utvecklingen.....	121

<i>Bilaga 1.</i> Arbetskraftsbalans 1945—1955.	
Promemoria utarbetad inom Industriens Utredningsinstitut	129
<i>Bilaga 2.</i> Utvecklingstendenser i jordbruksproduktionen.	
Promemoria utarbetad av byråchefen LARS JURÉEN	145
<i>Bilaga 3.</i> Till frågan om städernas investeringar.	
Promemoria utarbetad av arkitekten GÖRAN SIDENBLADH	158
<i>Bilaga 4.</i> PM om kostnaderna för gemensamhetsanläggningar i städer och tätorter av olika storlekar.	
Av sekreterarna A. PELLJEFF och G. TEGNER	165
<i>Bilaga 5.</i> PM med vissa synpunkter på bostadsbyggandets omfattning fram till och med år 1960.	
Utarbetad inom bostadsstyrelsen	192

Till Herr Statsrådet och Chefen för finansdepartementet

Genom beslut den 9 juni 1950 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för finansdepartementet att tillkalla utredningsmän med uppdrag att verkställa utredning angående långtidsplaneringen på det samhällsekonomiska och statsfinansiella området. Med stöd härav utsåg departementschefen följande dag till utredningsmän numera t.f. kabinetssekreteraren Arne S. Lundberg, fil. lic. Jonas Nordenson och byråchefen Erik Westerlind. Åt Lundberg uppdrogs att i egenskap av ordförande leda utredningsmännens arbete, varjämte Westerlind förordnades att tillika tjänstgöra såsom sekreterare. Till utredningens förfogande ha vidare ställts t.f. förste sekreteraren Bo Siegbahn och t.f. andre sekreteraren Sten Lindh i egenskap av biträdande sekreterare.

Utredningsmännen ha antagit benämningen *1950 års långtidsutredning*.

Genom beslut den 8 juli 1950 förordnade departementschefen byråchefen Lars Juréen, assistenten Lars Lindberger, fil. kand. Rudolf Meidner, sekreteraren Ingvar Ohlsson och byrådirektören P. G. Wennersten att såsom experter biträda vid utredningen. Härutöver har utredningen under hand för särskilda frågor anlitat amanuensen Stig Cronvall, byråchefen Arthur Eriksson, sekreteraren Tage Kahlin, direktören Werner Karlsson, sekreteraren Lennart Masreliez, amanuensen Tora Nilsson, sekreteraren Alexej Pellijeff, aktuarien Bengt Richard, amanuensen Georg Ringström, arkitekten Göran Sidenbladh, sekreteraren Göran Tegner och sekreteraren Börje Wrangmark. Slutligen ha inom industriens utredningsinstitut amanuenserna Alv Elshult och Erik Höök tillhandagått utredningen med statistiskt material.

Utredningen har haft talrika överläggningar med statliga myndigheter, näringsorganisationer och branschsammanlutningar samt med ett stort antal enskilda företag.

Vid sidan av huvuduppgiften att verkställa en intern långtidsplanering har det även ålegat utredningen att från svensk sida följa det inom Organisationen för europeiskt ekonomiskt samarbete i Paris (OEEC) pågående arbetet på en rapport angående den ekonomiska utvecklingen i medlemsstaterna under de närmaste åren efter Marshall-hjälpens upphörande. Såsom ett led i sistnämnda arbete har utredningen utarbetat och den 3 februari 1951 till Kungl. Maj:t ingivit förslag till svar å ett från OEEC utsänt frågeformulär. Sedan detta svar godkänts av Kungl. Maj:t, har det i början av

februari överlämnats till Paris-organisationen under titeln »Memorandum on Sweden's economic prospects in the years 1950/51—1952/53».

Beträffande den interna planeringen har den under sommaren inträdda konfliktsituationen i Ostasien inneburit, att betingelserna för utredningsarbetet i grund omkastats. Utredningsmännen ha varit tveksamma, om i det sålunda uppkomna nya läget med dess i många avseenden flytande och svåröverskådliga förhållanden förutsättningar för en realistisk långtidsplanering kunna anses föreligga. Efter närmare överväganden har utredningen emellertid funnit, att det just i ett dylikt läge föreligger ett trängande behov att klarlägga de samhällsekonomiska perspektiven på längre sikt. Mot bakgrunden av ett ekonomiskt långtidsprogram böra nämligen de av kris-situationen påkallade modifikationerna i den ekonomiska utvecklingen och den ekonomiska politiken bättre kunna överblickas och bedömas, än om ett sådant program saknas. Framför allt är det av betydelse, att existensen av vissa principer för den ekonomiska utvecklingen på längre sikt kan skapa möjligheter för en sådan inriktning och samordning av de till följd av kris-situationen nödvändiga, tillfälliga ekonomiskt-politiska åtgärderna, att dessa medföra mindre skadeverkningar och mindre uppbromsning av takten i det ekonomiska och sociala framåtskridandet, än om ingripandena ske utan hänsyn till framtidsperspektiven. Av dessa skäl har utredningen, trots de uppenbara vanskligheterna att i förhandenvarande läge få ett grepp om utvecklingen, velat ange vissa synpunkter och rekommendera vissa principiella riktlinjer beträffande samhällsekonomiens gestaltning under fem-årsperioden 1951—1955.

Utredningen vill emellertid kraftigt understryka, att de alternativ och de riktpunkter, den diskuterat, icke få fattas såsom en plan i egentlig mening eller ett strängt fixerat schema, utan blott såsom en allmänt principiell målsättning på grundval av de i respektive sammanhang redovisade antagandena. Ännu mindre är det fråga om en prognos. I synnerhet vill utredningen i detta avseende framhålla, att den icke sett som sin uppgift att undersöka villkoren för att bibehålla full sysselsättning eller riskerna för depressiva tendenser i samhällsekonomin under den framförliggande femårsperioden. När utredningen, trots de uppenbara svårigheterna att se klart i dagens läge, ändock slutfört sitt uppdrag och härmed vördsamt överlämnar sitt betänkande »Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955», är det därför med uttrycklig hänvisning till nu anförda och i texten gjorda reservationer.

Stockholm den 27 juni 1951.

ARNE S. LUNDBERG

JONAS NORDENSON

ERIK WESTERLIND

UTREDNINGSDIREKTIVEN

I fråga om utredningsuppdraget har chefen för finansdepartementet till statsrådsprotokollet över finansärenden den 9 juni 1950 bland annat anfört följande.

»I anslutning till propositionen nr 222 till 1946 års riksdag med anhållan om riksdagens yttrande angående avvecklingen av den allmänna omsättningsskatten framlades vissa beräkningar rörande den samhällsekonomiska och statsfinansiella utvecklingen under perioden 1946/47—1951/52. Sålunda redogjordes för olika kalkyler beträffande nationalinkomstens utveckling under den närmaste efterkrigstiden. Vidare redovisades uppskattningar angående utvecklingen av inkomsterna och statsutgifterna, ävensom av de beräknade kostnaderna för olika aktuella reformer m. m.

Som ett led i landets deltagande i Organisationen för europeiskt ekonomiskt samarbete utarbetades sedermera ett svenskt långtidsprogram avseende tiden 1947—1952/53. Detta program är i motsats till 1946 års beräkningar helt inriktat på den samhällsekonomiska utvecklingen och inrymmer icke någon analys av de statsfinansiella frågorna.

De flerårsplaner, jag här erinrat om, ha varit ett värdefullt stöd för de senaste årens ekonomiska politik. Vid sidan av sin betydelse som allmän riktpunkt för folkhushållets gemensamma ansträngningar att nå jämvikt och förbättrad försörjning ha dessa planer utgjort underlaget för samordningen av den ekonomiska politiken. De ha i sistnämnda avseende givit vissa hållpunkter för de detaljplaneringar som bildat en del av utgångsmaterialet till de nationalbudgetkalkyler, vilka numera uppgöras för varje kalenderår. I anslutning härtill ha de uppgjorda långtidsplanerna varit vägledande vid handhavandet av regleringarna på de olika punkterna i det ekonomiska livet. Emellertid hålla berörda långtidsplaner nu på att bliva i väsentliga stycken föråldrade. Nationalinkomst, produktion och export, för att taga de avgörande faktorerna, ha gestaltats gynnsammare än man vid tidpunkterna för planernas uppgörande vågade antaga. I fråga om 1946 års uppskattningar har sålunda det gynnsammare alternativet för nationalinkomstens stegring mer än väl uppfyllts. Vad gäller långtidsprogrammet uppnåddes det däri uppställda exportmålet år 1949, och det kan förutses, att produktionsmålet kommer att förverkligas i år. Även på övriga områden av det ekonomiska livet finnes anledning till justeringar av tidigare prognoser. Det uppkomna läget innebär, att det icke finnes någon aktuell, sammanfattande analys av utvecklingstendenserna under de närmaste åren, och än mindre någon sådan preciserad plan för den ekonomiska politiken på längre sikt, som kan tjäna såsom bakgrund till samordningen av de löpande

åtgärderna på det ekonomiska området eller till de årliga nationalbudgetkalkylerna. Med hänsyn härtill erfordras nya utredningar beträffande de samhällsekonomiska framtidsutsikterna och därav betingade överväganden rörande den fortsatta ekonomiska politiken. Även för det fortsatta reformarbetet på socialpolitikens område gör sig behovet av aktuella beräkningar beträffande det framtida ekonomiska utrymmet starkt gällande. Samtidigt har inom den statsfinansiella sektorn i viss mån nya problemställningar trätt i förgrunden, vilka påkalla en förnyad översyn av det framtida budgetläget.

Av det anförda framgår, att läget motiverar en ny utredning angående långtidsplaneringen på såväl nationalbudgetens som statsbudgetens område. Detta stod klart redan under arbetet med innevarande års nationalbudget. Vid anmälan av frågan om komplettering av riksstatsförslaget för budgetåret 1950/51, m. m. i propositionen den 31 mars 1950 (nr 237) till årets riksdag tillkännagav jag min avsikt att låta föranstalta om en utredning angående ett långtidsprogram för den ekonomiska politiken i syfte att erhålla ett fastare grepp om möjligheterna att avveckla efterkrigstidens detaljregleringar och övriga i stabiliseringssyfte tillkomna åtgärder. I sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 20) i anledning av väckta motioner om framläggande för riksdagen av en plan för övergången till en friare ekonomi efter ingången av år 1951, m. m. har bankoutskottet uttalat sin tillfredsställelse över att en utredning angående ett långtidsprogram för den ekonomiska politiken kommer till stånd.

Den sålunda bebadade utredningen torde nu böra igångsättas. Utredningen, vilken bör avse utvecklingen under den närmaste femårsperioden, torde i princip få uppläggas på samma sätt som den år 1946 verkställda. Utgångspunkten bör vara ett effektivt och rationellt utnyttjande av samtliga produktiva krafter i samhället under hög och jämn sysselsättning av arbetskraften samt en sådan hushållning med de tillgängliga resurserna, att kravet på samhällsekonomisk balans och stabiliserat penningvärde uppfylles.

Med beaktande av denna allmänna målsättning bör, i enlighet med vad jag nyss anför, material framläggas som medger en fastare bedömning av förutsättningarna för en fortsatt avveckling av efterkrigstidens regleringar. Likaså bör utrymmet för socialpolitiska och övriga reformer av samhällsekonomisk räckvidd belysas. I anslutning till utredningarna på det samhällsekonomiska planet är det vidare angeläget att få de statsfinansiella konsekvenserna av den förutsedda utvecklingen klarlagda, varvid även resultaten av vissa förberedande undersökningar inom finansdepartementet i fråga om statsutgifterna under femårsperioden 1951/52—1955/56 stå till förfogande.

Ett viktigt avsnitt av det frågekomplex, som måste beaktas vid en ekonomisk långtidsplanering, utgöres av investeringsverksamheten med hänsyn till dennas strategiska roll i konjunktursammanhanget och i hela den ekonomiska utvecklingen. Jag får erinra om att frågan om möjligheterna att upprätthålla en effektiv och ur konjunkturutjämningsynpunkt ändamåls-

enlig investeringspolitik utan detaljreglering av byggnadsverksamheten för närvarande är föremål för utredning av 1949 års investeringskommitté, vilken tillkallats enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 30 juni 1949. Även om sålunda formerna för statsmakternas kontroll över investeringsverksamheten falla under ett annat utredningsuppdrag, måste givetvis frågan om investeringsverksamhetens omfång och fördelning tagas upp till behandling i samband med en allmän ekonomisk planering på längre sikt. Självfallet bör härvid samråd ske med investeringskommittén. Liksom beträffande 1947 års långtidsprogram böra utredningarna angående investeringsverksamheten icke begränsas till frågan om den totala investeringsvolymen och det ömsesidiga sambandet mellan denna och den allmänna ekonomiska utvecklingen, utan även gälla vilka konkreta mål för utbyggnaden av produktionsapparaten som lämpligen böra uppställas. I synnerhet torde det starka expansionsbehovet i den statliga investeringssektorn motivera, att specificerade investeringsplaner på längre sikt uppgöras för de statliga investeringarna efter överväganden angående ifrågavarande investeringsbehovs inbördes betydelse ur samhällsekonomisk synvinkel. Det torde likaledes vara nödvändigt, att som ett led i långtidsplaneringen ställning toges till bostadsbyggandets plats inom den totala investeringsramen.»

TIDIGARE LÅNGTIDSPROGRAM

I anslutning till de överväganden, som efter krigets slut pågingo inom landet beträffande en rad reformer på socialpolitikens, undervisningspolitikens och näringspolitikens områden, företogs i slutet av år 1945 och början av år 1946 vissa utredningar inom finansdepartementet rörande den statsfinansiella utvecklingen och budgetpolitikens utformning under perioden 1946/47—1951/52. Det gällde härvid att erhålla en uppfattning på något längre sikt om statens inkomster under olika förutsättningar samt om de krav, som från skilda håll kunde komma att resas på statskassan. Som underlag för de statsfinansiella beräkningarna verkställdes i samband härmed inom konjunkturinstitutet en utredning angående de samhällsekonomiska utvecklingstendenserna under den betraktade perioden. Denna utredning redovisades i en till budgetberäkningarna fogad promemoria angående den reala nationalinkomstutvecklingen, utarbetad av chefen för konjunkturinstitutet. Samtliga undersökningar (nedan sammanfattade under benämningen *budgetplanen*) publicerades i propositionen nr 222 till 1946 års riksdag med anhållan om riksdagens yttrande angående avvecklingen av den allmänna omsättningskatten.

Budgetplanen representerade det första försöket i Sverige att erhålla ett långtidsperspektiv beträffande den kommande ekonomiska utvecklingen. Tyngdpunkten låg emellertid på det statsfinansiella området. Mera direkt inriktad på den allmänna ekonomiska utvecklingen i landet under en längre tidsperiod var den utredning avseende tiden 1947—1952/53 som utfördes under hösten 1948 såsom ett led i Sveriges deltagande i Organisationen för europeiskt ekonomiskt samarbete i Paris (OEEC). Resultatet (nedan benämnt *1948 års långtidsprogram*) offentliggjordes i serien statens offentliga utredningar under titeln Svenskt långtidsprogram 1947—1952/53 (SOU 1948: 45). I början av år 1949 företogs sedermera en översyn av långtidsprogrammet (SOU 1949: 15).

Det ligger i sakens natur, att det råder en påtaglig skillnad i uppläggningen mellan ifrågavarande två översikter över de samhällsekonomiska utvecklingstendenserna. Den förstnämnda syftade till att ge utgångspunkter för planeringen av den statliga budgetpolitiken. Härvid knöt sig det främsta intresset till frågan om den allmänna inkomstutvecklingen i samhället. Den centrala uppgiften var följaktligen att ge en prognos för nationalinkomsten, med vars hjälp sedan skatteintäkterna och övriga statliga inkomstposter kunde uppskattas. Under sådana förhållanden framstod en extrapolering, d. v. s. en utsträckning framåt i tiden, av utvecklingslinjerna under de närmast

föregående tidsperioderna såsom den ändamålsenligaste vägen att nå ett praktiskt resultat. Vid arbetet med det svenska långtidsprogrammet i och för samarbetet inom OEEC var det däremot i främsta rummet fråga om hur de produktiva resurserna lämpligen borde disponeras med hänsyn till en given målsättning. Uppgiften gällde med andra ord icke så mycket att göra en prognos för den absoluta förändringen i produktion och nationalinkomst, utan fastmera de relativa förskjutningarna inom samhällsekonomin och inriktningen av den ekonomiska utvecklingen. Uppdraget för 1950 års långtidsutredning avser båda dessa problem, låt vara att frågan om inriktningen av den ekonomiska verksamheten inom landet spelar den dominerande rollen. En granskning av båda de nu berörda långtidsprogrammen kan därför vara av värde för lösningen av de planeringsuppgifter som pålagts utredningen.

Budgetplanen

Den i budgetplanen ingående promemorian angående den reala nationalinkomstutvecklingen upptog tre olika alternativ för den samhällsekonomiska utvecklingen. Alternativen betecknades såsom det gynnsamma, det måttligt gynnsamma respektive det ogynnsamma. Det gynnsamma alternativet förutsatte samma genomsnittliga årliga stegring i den reala nationalinkomsten per individ i arbetsför ålder som under 1930-talet, nämligen 2,3 procent per år. Vid oförändrad arbetsför befolkning skulle i enlighet med detta nationalinkomsten stiga med 26 procent mellan 1939 och 1949. Med viss hänsyn tagen till den ofördelaktiga utvecklingen av produktiviteten under krigsåren antogs emellertid nationalinkomsten först under år 1951 ha ökat med 26 procent i förhållande till 1939. Det måttligt gynnsamma alternativet utgick från förutsättningen, att produktiviteten icke förrän år 1944 uppnådde 1930-talets stegringstakt. Förutsatt en oförändrad befolkning i de arbetsföra åldrarna skulle den reala nationalinkomsten härvid under år 1951 komma att ligga omkring 22 procent över 1939 års nivå. Som det tredje, ogynnsamma alternativet, slutligen, antogs det fall, att produktiviteten i genomsnitt för hela perioden 1939—1951 blott stege hälften så snabbt som under 1930-talet, dvs. med ungefär 1,1 procent per år. Ökningen av den reala nationalinkomsten mellan 1939 och 1951 skulle med detta antagande stanna vid 15 procent under förutsättning av oförändrad arbetsför befolkning.

I efterhand kan det nu konstateras, att den faktiska utvecklingen under den hittills förflutna delen av den tidsperiod, som undersökningen avsåg att omfatta, varit fördelaktigare än det gynnsamma alternativet för nationalinkomstens gestaltning enligt budgetplanen. Ehuru det ställer sig vanskligt att jämföra nationalinkomsten mellan två tidpunkter som ligga långt åtskilda, har utredningen kommit till den slutsatsen, att den reala nationalinkomsten redan år 1949 översteg den nivå, som enligt det gynnsamma alternativet skulle uppnås först 1951. Därefter har den snabba stegringen av national-

inkomsten fortsatt. År 1950 överträffades sålunda budgetplanens gynnsamma alternativ med omkring tio procent.

De nominella inkomsterna ha stigit proportionsvis hastigare än den reala nationalinkomsten. Härigenom, ävensom på grund av vissa skattehöjningar, har statsbudgetens inkomstsida visat en snabbare tillväxt än som förutsetts. Den i propositionen 1946: 222 beräknade inkomstutvecklingen på driftbudgeten, jämförd med den faktiska, framgår av nedanstående tablå:

	1946/47	1947/48	Milj. kr.		1950/51	1951/52
			1948/49	1949/50		
Statsinkomster enligt budgetplanen.....	3 400	3 300	3 250	3 400	3 550	3 650
Verkliga statsinkomster ...	3 606	4 438	4 954	4 839	5 575	6 406
					(ber.)	(riksstaten)

Beträffande de faktiska utgifterna å statsbudgeten ha förutsättningarna för budgetplanens genomförande på avgörande punkter ändrats, därigenom att det ekonomiska läget under perioden påkallat en kraftig överbalansering av budgeten och en sträng återhållsamhet beträffande nya och äldre anslag. En undersökning, i vilken utsträckning de faktiska budgetutgifterna avvikit från de i budgetplanen uppförda beloppen, saknar därför betydelse.

1948 års långtidsprogram

Uppläggningsen av 1948 års långtidsprogram präglas i hög grad av de ekonomiska problem som voro aktuella vid tiden för programmets tillkomst. Som förut nämnts var det i första hand föranlett av Sveriges deltagande i Organisationen för europeiskt ekonomiskt samarbete (OECE). De problem, som vid ifrågavarande tidpunkt stodo främst på dagordningen inom organisationen, voro balansfrågorna i de olika länderna — såväl jämvikten i utrikeshandeln som den interna stabiliteten. Detta kom också till uttryck i det svenska långtidsprogrammet. Utgångspunkten för detta var, att en av de främsta uppgifterna för Sveriges ekonomiska politik på något längre sikt var att återställa balansen i betalningarna med utlandet. Detta kunde ske i antingen expansiv eller restriktiv riktning. På kort sikt gävo restriktiva åtgärder, dvs. en nedskärning av importen, de största resultaten. På längre sikt vore det emellertid nödvändigt att söka lösningen i en mera expansiv riktning, i främsta rummet genom en ökad produktion. Målsättningen borde vara att skapa förutsättningar för en sådan utveckling, att importen kunde hållas relativt fri.

I 1948 års långtidsprogram beräknades, att Sverige skulle uppnå balans i sina internationella betalningar, dels genom en exportökning, dels genom en mindre importminskning i förhållande till år 1947, dels slutligen genom en förbättring av de »osynliga» inkomstposterna i bytesbalansen. Fram till 1952/53 ansågs det sålunda vara möjligt att uppnå en volymökning med 25 procent i förhållande till år 1947. Då emellertid 1947 års export endast uppgick till 80 procent av 1936/38 års volym, innebar målsättningen i reali-

teten endast en återgång till förkrigstidens exportvolym. Den erforderliga minskningen av importvolymen i förhållande till år 1947 uppskattades till sju procent. Detta innebar emellertid blott en obetydlig nedskärning av den löpande försörjningen med importvaror, enär en motsvarande del av 1947 års import icke disponerats för konsumtion utan använts till en extraordinarie uppbyggnad av lagren.

I fråga om produktionsutvecklingen förutsattes en ökning av bruttonationalprodukten mellan 1947 och 1952/53 med tio procent. Investeringarna i samhället skulle enligt programmet reduceras med cirka 2½ procent. Utrymmet för privat konsumtion, vilket framräknades såsom en restpost, uppskattades växa med sammanlagt nio procent under perioden. Då emellertid samtidigt folkmängden kunde väntas stiga med omkring fem procent, skulle den individuella konsumtionsökningen komma att uppgå till icke fullt en procent per år.

Långtidsprogrammets beräkningar sammanfattades i en tentativ nationalbalans av nedanstående utseende.

NATIONALBALANS 1947 OCH 1952/53.

	1947	1952/53	Ökning eller minskning	
			milj. kr.	%
Bruttonationalprodukt till marknadspris	24 368	26 802	+ 2 434	+ 10·0
Import (fob)	4 601	4 259	— 342	— 7·4
Summa tillgång på varor och tjänster (fob)	28 969	31 061	+ 2 092	+ 7·2
Export (fob)	3 240	4 057	+ 817	+ 25·2
Osynliga poster (fob)	— 76	+ 202	+ 278	—
Investeringar exkl. lagerökning	6 707	6 552	— 155	— 2·3
Konsumtion	18 598	20 250	+ 1 652	+ 8·9
Summa tillgång på varor och tjänster disponerad för löpande förbrukning	28 469	31 061	+ 2 592	+ 9·1
Lagerökning	500	—	— 500	—
Summa användning av varor och tjänster	28 969	31 061	+ 2 092	+ 7·2

Långtidsprogrammets målsättningar och prognoser, särskilt vad rörde exportökningen, byggde på förutsättningen att statsmakterna skulle bedriva en kraftigt köpkraftsbegränsande politik. Vidare förutsattes, att bytesrelationerna i utrikeshandeln, d. v. s. förhållandet mellan exportpriser och importpriser, i stort sett skulle bibehållas samt att den ökade produktionen av exportvaror kunde finna avsättning utomlands. Ett villkor för den kalkylerade ökningen av exportvolymen var slutligen, att exportindustrierna kunde tillföras 20 000 arbetare från övriga områden av näringslivet.

En jämförelse mellan 1948 års långtidsprogram och den hittillsvarande utvecklingen ger vid handen, att produktionen redan 1950 låg 4,5 procent högre än den produktion, som enligt programmet skulle uppnås först

1952/53. Detta innebär, att stegringen uppgått till närmare fem procent per år mot något mindre än två procent enligt programmet. Inom *u t r i k e s h a n d e l n* har långtidsprogrammets målsättning beträffande exporten, nämligen en volymökning med 25 procent i förhållande till år 1947, realiserats redan under år 1949. Därefter har exportvolymen under år 1950 stigit med ytterligare 25 procent. Härmed blev exportvolymen nära 60 procent större än under år 1947. På importsidan har förbättringen gentemot de ursprungliga kalkylerna till en början icke varit lika kraftig. Importen låg ännu år 1949 hela 22 procent under 1947 års nivå. Under 1950 uppnåddes och överskreds emellertid med någon procent den i programmet som mål uppsatta importvolymen. Statistiken för den gångna delen av år 1951 pekar därefter på en fortsatt, väsentlig ökning av importvolymen.

Förklaringen till att målsättningen beträffande exporten kunnat realiserats snabbare än i fråga om importen, är för det första, att bytesrelationerna i utrikeshandeln mellan 1947 och 1950 försämrats med nio procent. Den ökade exportvolymen har därför icke betytt en lika stor stegring av exportinkomsterna och möjligheterna att betala en motsvarande tillväxt av importen. Utsikterna att förverkliga det uppställda importmålet minskades, för det andra, av det skälet, att de »osynliga» posterna i bytesbalansen icke givit så stort överskott som förutsatts i långtidsprogrammet. Icke desto mindre hade utrymme funnits för en större import under periodens senare år — 1949 och 1950 — än som verkligen kommit till stånd, eftersom bytesbalansen under dessa år givit ett visst överskott, vilket använts till en förstärkning av valuta-reserven, respektive till kapitalexport.

Sammanfattningsvis kan utvecklingen efter år 1947 karakteriseras på följande sätt: Jämvikt i bytesbalansen har åvägabragts genom en snabb exportökning. Den väsentligaste ökningen har inträtt i fråga om verkstadsindustriens produkter. Denna utveckling, som delvis betingas av den ekonomiska politikens inriktning, ligger helt i linje med långtidsprogrammets rekommendationer. Tack vare de valutamässiga betingelser som exportökningen skapat har den såsom mål uppsatta importvolymen kunnat uppnås redan under år 1950. Detta i förening med att produktionsutvecklingen vida överträffat förväntningarna har medfört ett avsevärt ökat utrymme för en allmän standardstegring.

DET NYA LÅNGTIDSPROGRAMMETS FÖRUTSÄTTNINGAR OCH INRIKTNING

Utredningsuppdraget. I föregående kapitel har den hittillsvarande långtidsplaneringen redovisats och statistiskt analyserats. Beträffande de praktiska erfarenheterna av flerårsplanerna har chefen för finansdepartementet i utredningsdirektiven uttalat, att de varit ett värdefullt stöd för de senaste årens ekonomiska politik. De ha för det första haft betydelse som allmän rikt-punkt för folkhushållningens gemensamma ansträngningar att nå jämvikt och förbättrad försörjning. Vidare ha planerna utgjort underlaget för sam-ordningen av den ekonomiska politiken. I sistnämnda avseende ha de bland annat givit vissa hållpunkter när det gällt att inom ramen för nationalbud-gets uppdraga de årliga detaljplanerna för den ekonomiska politiken.

Såsom av redogörelsen i föregående kapitel framgår, ha emellertid de mål-sättningar och prognoser, som uppställts i de tidigare långtidsplanerna, nu-mera i väsentliga hänseenden uppnåtts och överträffats. Detta innebär, att det icke finnes någon aktuell, sammanfattande analys av utvecklingstenden-terna under de närmaste åren. Än mindre finnes det någon sådan plan för den ekonomiska politiken på längre sikt, som kan tjäna såsom bakgrund till samordningen av de löpande åtgärderna på det ekonomiska området eller tagas till grundval för de årliga nationalbudgetkalkylerna. Med anled-ning härav har 1950 års långtidsutredning tillsatts. Den utredningen före-lagda uppgiften är att utarbeta ett ekonomiskt långtidsprogram för femårs-perioden 1951—1955. På det statsfinansiella området skall planeringen avse budgetåren 1951/52—1955/56.

Enligt de givna direktiven skall utgångspunkten för planeringsarbetet vara ett effektivt och rationellt utnyttjande av samtliga produktiva krafter i samhället under hög och jämn sysselsättning av arbetskraften samt en så-dan hushållning med de tillgängliga resurserna, att kravet på samhällsekon-omisk balans och stabiliserat penningvärde uppfylles. Med beaktande av den-na allmänna målsättning skall material framläggas, som medger en fastare bedömning av förutsättningarna för en fortsatt avveckling av efterkrigs-tidens regleringar. Härutöver skall planeringen framför allt inriktas på att belysa utrymmet för socialpolitiska reformer, den statsfinansiella utveck-lingen och investeringsverksamheten, varvid i det senare fallet de statliga investeringarna och bostadsbyggandet skola ägnas särskild uppmärksamhet.

Problemställningen. De i direktiven angivna principiella grundsatserna för den nya långtidsplaneringen kunna sammanfattas i följande fyra punkter:

1. Full sysselsättning.
2. Samhällsekonomisk balans.
3. Fast penningvärde.
4. Stabiliseringspolitik genom generellt verkande medel.

Dessa fyra punkter ge en antydning om den förskjutning av tyngdpunkten i den ekonomiska planeringen som ägt rum under de senaste åren. Det föregående långtidsprogrammet koncentrerades kring uppgifterna att återställa och vidmakthålla *den yttre balansen*, d. v. s. balansen i betalningarna mellan Sverige och utlandet. Denna uppgift skulle enligt programmet i princip lösas genom en stegring av exporten under en i stort sett bibehållen importvolym. Härigenom kommo export- och produktionsproblemen i förgrunden vid långtidsplaneringen, även om det stod klart, att produktions- och exportansträngningarna icke kunde förverkligas annat än i en miljö med stabiliserad ekonomi. Sedan numera de akuta betalningsbalanssvårigheterna, om icke helt övervunnits, så dock mildrats, framträda emellertid de till *den inre balansen* hänförliga problemen i desto starkare relief.

Inställningen till det inre balansproblemet har hittills gärna varit, att den mer eller mindre inflationistiskt tillspetsade spänning, som hela efterkrigstiden rått mellan efterfrågan och tillgång på varor och tjänster inom landet, i huvudsak varit en övergående företeelse. Det finnes emellertid enligt utredningens mening anledning undersöka, om icke denna inställning behöver omprövas. Fråga är, om det nuvarande balansproblemet enbart är av konjunkturrell natur eller om det icke dessutom har ett strukturellt inslag. Ett klarläggande av denna fråga är av betydelse för gestaltningen av den ekonomiska politiken. Utredningen har emellertid saknat förutsättningar att tränga djupare in i denna fråga än att ange problemställningen. Värdefulla utgångspunkter för en djupare penetration av detta spörsmål torde erhållas genom den utredning angående den fulla sysselsättningens problematik, som igångsatts genom Kungl. Maj:ts beslut den 22 juni 1951. För sin del vill utredningen i detta sammanhang blott anföra följande synpunkter på frågan:

Högkonjunkturen efter kriget, som hade sin rot i ansträngningarna att tillfredsställa under krigsåren uppdämda behov, förstärktes av att de flesta stater voro ovilliga att företaga sådana konjunkturdämpande åtgärder, som kunde tänkas äventyra den fulla sysselsättningen. Den långvariga efterkrigskonjunkturen hade ännu icke uttömt sin kraft, då den ökade politiska spänningen i världen sommaren 1950 utlöste en upprustningsvåg med ytterligare höjning av den ekonomiska temperaturen som följd. Även för det fall, att den politiska spänningen icke tilltager, tala många skäl för att upprustningen kommer att fortgå under de närmaste åren och taga i anspråk en avsevärd del av världens produktionsresurser. När upprustningsvågen förr eller senare ebbar ut, är det icke osannolikt, att eftersatta civila behov på nytt göra sig gällande och verka konjunkturstimulerande. Skulle emellertid tendenser

till konjunkturuomslag uppträda, äro regeringarna i de flesta länder beslutna att med alla tjänliga medel vidmakthålla den fulla sysselsättningen.

Det är ännu för tidigt att bedöma, huruvida strävandena att upprätthålla den fulla sysselsättningen komma att krönas med fullständig framgång. Skulle detta bli fallet, torde emellertid den tillspetsade spänning mellan tillgång och efterfrågan på varor och tjänster, som kännetecknat hela efterkrigsperioden och som gjort kampen mot inflationshotet till den ekonomiska politikens huvuduppgift, komma att bli en bestående företeelse. Med den fulla sysselsättningen äro nämligen förenade starka expansionistiska krafter i samhällsekonomin. Såväl företagares som konsumenters handlande komma att präglas av en allmän expansionstendens. Med icke mindre styrka påverkas omfattningen av verksamheten hos stat och kommun. Den höga aktiviteten i den privata sektorn kommer därför icke att kompenseras genom en motsvarande kontraktion i den offentliga sektorn. I företagarkvärlden skapas en förväntningssituation som leder till strävanden att utvidga produktionen i snabbare takt än de produktiva resurserna medgiva. Investeringsbenägenheten blir hög. Efterfrågan på arbetskraft — både för investeringar och för den löpande produktionen — blir kraftig. I det till följd därav rådande gynnsamma förhandlingsläget för arbetstagarna kunna betydande lönekrav genomdrivas. I sin tur medför detta, att även allmänhetens efterfrågan på varor och tjänster kraftigt stiger. I den mån det personliga sparandet avtager till följd av att behovet av reservtillgångar minskas, tack vare den trygghet som den fulla sysselsättningen skänker, förstärkes ökningen av den privata konsumtionen.

På detta sätt finnes i ett samhälle med full sysselsättning en benägenhet till stark stegring av efterfrågan för både konsumtions- och investeringsändamål. För ökningen av den totala tillgången på varor och tjänster i samhället sätter däremot arbetskraftssituationen och produktionskapaciteten en gräns, vilken icke kan överskridas i vidare omfattning, än som svarar mot möjliga stegringar av produktiviteten per sysselsatt. Genom frånvaron av reservkapacitet blir det ekonomiska systemet överdrivet känsligt för förskjutningar uppåt i efterfrågan. Även små förändringar i efterfrågan få betydelsefull effekt. Kostnadsstegringar genom ökade löner, höjda importpriser etc. kunna i detta läge lätt slå igenom i prisbildningen. Såväl med hänsyn till läget på utgiftssidan som på grund av situationen på efterfrågesidan kommer därför den ekonomiska utvecklingen i ett samhälle med full sysselsättning att karakteriseras av övervägande tendenser till prisstegring. Givetvis kunna dessa tendenser tänkas variera i styrka under olika tidsperioder. Perioder med kraftiga tendenser till uppgång i priserna kunna avlösas av perioder med endast svaga prisstegringstendenser. Under den gjorda förutsättningen av genomgående full sysselsättning i världsekonomin, är det däremot mindre sannolikt, att markerade tendenser till en allmän sänkning av prinsnivån komma att göra sig gällande.

Resultatet av de antydda tendenserna i ett samhälle med full sysselsättning blir alltså, att den totala efterfrågan visar en benägenhet att växa i

snabbare takt än tillgången. Utredningen har ansett, att en långtidsplanering med de i direktiven angivna frågeställningarna bör bygga på antagandet, att detta läge kommer att vara förhållanden i Sverige under den framföriggande femårsperioden såsom ett i den nuvarande samhällsökonomien inbegående varaktigt element. Direktivens krav på full sysselsättning har utredningen följaktligen fattat såsom en arbetshypotes, på vilken dess överväganden böra grundas. Behovet av särskilda planeringsåtgärder i syfte att sörja för att den tillgängliga arbetskraften finner användning har med denna uppläggning av arbetet icke ansetts falla inom utredningens uppdrag. På det kraftigaste bör det emellertid understrykas, att utredningen härmed icke avsett att göra en prognos för den faktiska utvecklingen med beaktande av eventuella konjunkturella avvikelser, betingade av särskilt kraftiga fluktuationer i de internationella ekonomiska förhållandena, såsom övergående krisartade högkonjunkturtoppar eller avmattningsperioder av större djup än som kännetecknade år 1949. Det ligger nämligen i sakens natur, att ekonomiska långtidsprogram väsentligen måste begränsas att avse varaktiga tendenser och strukturella frågor, medan mera konjunkturkänsliga faktorer få lämnas åsido. Svårigheten består i att urskilja, vilka utvecklingstendenser som äro långsiktiga och vilka som kunna brytas genom kortsiktiga, konjunkturella förändringar i den ekonomiska temperaturen. Denna svårighet ökar vid nuvarande internationella läge, som synes rymma möjligheter till betydande, politiskt betingade omkastningar med därav följande återverkningar på den svenska ekonomien.

Bortsett från tänkbara tillfälliga fluktuationer och med vederbörlig hänsyn till att det nuvarande inflationstrycket fått sin accentuering genom rustningskonjunkturen och det oroliga världspolitiska läget, håller emellertid utredningen, som redan framhållits, för sannolikt, att den inflationistiskt betonade spänning, som präglat det ekonomiska livet under de senaste åren, i betydande mån representerar ett *varaktigt* balansproblem, som icke bör angripas genom åtgärder av krisnatur. Ej heller bör problemet betraktas såsom en efterkrigsfråga, vilken efter hand kan väntas lösa sig själv. Tvärtom är det risk, att svårigheterna att upprätthålla den interna samhällsekonomiska balansen komma att förstärkas, därest man icke går till grunden med problemet.

Från sistnämnda synpunkt framstår den tidsperiod av fem år, som utredningen har att röra sig med, såsom alltför kort. Utvecklingen under den närmaste femårsperioden bestämmes nämligen i hög grad av planer och beslut under tidigare perioder, liksom de planer och beslut, vilka bringas till verkställighet under innevarande period, i stor omfattning först utmognas och påverka utvecklingen under senare skeden. En utsträckning av tidsperspektivet ter sig ur denna synvinkel önskvärd. Redan nu företagas på olika håll utredningar vilka belysa utvecklingen på längre sikt än fem år. Bland annat äro industriens utredningsinstitut och olika branschorganisationer verksamma på detta område. I den statliga sektorn föreligga inom vissa affärsverk långtidsartade program för 10—20 år. Utredningen vill

starkt understryka betydelsen av dylika analyser. Såväl för den löpande ekonomiska politiken och de årliga nationalbudgetkalkylerna som för arbetet med långtidsprogram för femårsperioder kräves kunskap rörande långsiktiga strukturella tendenser inom både den enskilda och den statliga sektorn i samhället. Det vore för den ekonomiska politiken synnerligen värdefullt, om fastare former kunde finnas för ett fortlöpande studium av långsiktiga problemen. Bland annat kan det visa sig önskvärt, att, vid sidan av de privata och statliga organ, som redan nu arbeta med ifrågavarande problem, även konjunkturinstitutet gives tillfälle att kontinuerligt ägna sig åt långsiktiga problemen, vilket i så fall väl finge förutsätta en utvidgning av institutets resurser. I samband härmed bör det enligt utredningens mening upptagas till behandling, om icke ett forum borde skapas inom Kungl. Maj:ts kansli, eventuellt i anslutning till nationalbudgetdelegationen, för att samordna det utredningsarbete beträffande utvecklingstendenserna på längre sikt, som bedrivs av respektive myndigheter samt privata organisationer och institutioner. Härigenom skulle material och informationer, som nu endast beaktas inom en trängre krets, vinna en allmänare spridning och kunna tillgodogöras på ett mera fruktbärande sätt än för närvarande.

Tänkbart vore att med vissa mellanrum sammanställa de på olika håll vunna resultaten till översikter av strukturtendenser under en framförliggande 20-årsperiod. Sådana översikter för en 20-årsperiod skulle självfallet, lika litet som nu existerande femårsprogram, vara avsedda att binda utvecklingen under perioden vid detaljerade målsättningar. De skulle tjäna att, till ledning för såväl statsmakterna som enskilda företag, ge upplysning om de långsiktiga utvecklingstendenserna, klarlägga sammanhang mellan händelseförlopp inom olika områden och precisera de uppfattningar och målsättningar, som påverka politiken vid undersökningstillfället. Då sådana preciseringar föreligga beträffande förutsättningarna i utgångsläget, blir det lättare att sedan iakttaga avvikelserna från de antaganden, varpå det ekonomiskt-politiska handlandet ursprungligen grundats. Erforderliga modifieringar i den ekonomiska politiken kunna därigenom företagas snabbare än eljest. Översikterna skulle sålunda icke syfta till fastlåsning av den ekonomiska politiken och den ekonomiska utvecklingen, utan snarare till ökad rörlighet i det ekonomiska handlandet.

Programmets uppläggning. I konsekvens med vad som ovan anförts, måste långtidsplaneringen inriktas på att hålla den totala efterfrågan i samhället inom ramen för de tillgängliga resurserna. Utredningen har sett som sin huvuduppgift att med beaktande av detta kategoriska krav utforma det ekonomiska långtidsprogrammet för 1951—1955 på sådant sätt, att gynnsammast möjliga villkor erhållas för det ekonomiska och sociala framåtskridandet på längre sikt i det svenska samhället. Det första steget i långtidsplaneringen blir då att undersöka, vilka produktiva resurser som stå till buds under femårsperioden. I enlighet härmed diskuterar utredningen i kap. 3 de allmänna produktionsbetingelserna. Sär-

skild vikt ägnas härvid åt arbetskraftsutvecklingen samt förutsättningarna för en fortsatt stegring av produktiviteten. Utredningen beaktar i detta sammanhang också riskerna för produktionshämningar till följd av de aktuella råvarusvårigheterna. Tullpolitikens och priskontrollens inverkan på produktionens inriktning behandlas, varjämte ett tämligen utförligt avsnitt ägnas åt de arbetsmarknadspolitiska åtgärdernas inflytande på produktionsutvecklingen. Slutligen uppställas tre alternativ beträffande produktionsökningens takt under den närmaste femårsperioden. I kap. 4 redovisas därefter resultaten av verkställda utredningar rörande utvecklingstendenserna på särskilda produktionsområden, nämligen jordbruket, industrien, handeln och samfärdseln.

Sedan på detta sätt en viss föreställning erhållits om de tillgängliga resursernas storlek, övergår utredningen till de anspråk som kunna komma att ställas på dessa. Eftersom utredningen ovan förutsatt, att den totala efterfrågan tenderar att överstiga den samlade tillgången i landet, blir det därvid närmast fråga om ett *avvägningsproblem*, nämligen hur de begränsade resurserna skola disponeras mot bakgrunden av de existerande önskemålen på olika områden. Diskussionen koncentreras i detta avseende till *investeringssamheten*, vilken behandlas i kap. 5. Utredningen har nämligen velat sätta investeringsfrågorna i centrum i det nya långtidsprogrammet. Att investeringsproblemet vid denna långtidsplanering trätt i förgrunden på ett helt annat sätt än tidigare, betingas av utredningens övertygelse, att utvecklingen nu nått en punkt, där det icke längre är möjligt att undvika en principiell och radikal översyn av investeringspolitiken med hänsyn till dennas konsekvenser för det fortsatta framåtskridandet och för samhällsekonomiens gestaltning på längre sikt över huvud. I nära samband med frågan om investeringarnas omfattning och fördelning under perioden står frågan om den offentliga konsumtionens plats i programmet (kap. 6). Avvägningen av offentlig konsumtion mot andra behov äger nämligen i praktiken merendels rum i samband med utformningen av den statliga och kommunala investeringspolitiken. I övrigt är utvecklingen på detta område huvudsakligen bestämd genom befolkningsförändringarna och försvarsberedskapen. Beträffande den offentliga konsumtionen blir det därför icke så mycket fråga om en självständig avvägning, utan närmast en undersökning av utvecklingstendenserna såsom en automatisk konsekvens av programmets övriga punkter. Avvägningssproblemen inom *utrikes handeln* (kap. 7) hänföra sig väsentligen till frågan, i vilken utsträckning en uppbyggnad av landets valutareseerv bör eftersträvas på bekostnad av den inhemska försörjningen. Utifrån en given målsättning härvidlag och under förutsättning att exporten betraktas såsom en av den inre utvecklingen bestämd faktor, erhålles en ram för importen under perioden. Detta innebär icke, att de yttre balansproblemen underskattats av utredningen, utan blott att de angripits i samband med frågan om den allmänna jämvikten inom landet. Övriga avvägningsspörsmål, och då bland annat frågan om utrymmet för standardhöjning på konsumtionsområdet,

upptagas i kapitlet om den samhällsekonomiska balansen (kap. 8). I detta kapitel anges olika alternativ för den aktiva köpkraftsbe-gränsande politik som är nödvändig för att vidmakthålla jämvikt mellan till-gång och efterfrågan utan anlitan- de av detaljregleringar.

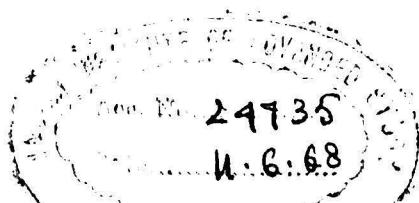
Statsfinanserna (kap. 9) ha i programmet behandlats såsom i första hand en budgetmässig reflex av den allmänna reala samhällsekon- omiska utvecklingen.

Vissa förutsättningar. De förutsättningar, varpå det nya långtidsprogram- met baseras, diskuteras i de olika kapitlen. Tre fundamentala förutsätt- ningar böra dock redan nu redovisas, nämligen

1. *Det internationella ekonomiska läget.* Såsom allmän förutsättning för sina förslag har utredningen i enlighet med det föregående resonemanget antagit fortsatt stark internationell ekonomisk aktivitet med expanderande världshandel och hög sysselsättning i ett läge som under överblickbar tid präglas av inflationistiska tendenser. Några specificerade förutsättningar angående den internationella konjunkturen ha icke varit möjliga att upp- ställa i nuvarande labila läge.

2. *Råvarusituationen.* Utredningens huvudalternativ för den ekonomiska utvecklingen grundas på att tillförseln utifrån av bränslen, drivmedel, rå- varor, halvfabrikat och övriga produktionsförnödenheter under perioden skall kunna ske i en omfattning på det hela taget svarande mot behoven. De nu förutsebara svårigheterna i det inledande upprustningsskedet antagas sålunda i stort sett bli övergående. Eventuellt bestående knapphet på vissa råvaror antages icke bli av väsentligt produktionshämmande natur. I ett ogynnsammare alternativ har emellertid viss hänsyn tagits till riskerna för en försämrad råvarutillförsel under periodens hela längd, utan att detta lik- väl får tagas såsom ett mått på den tillbakagång i produktionen, vilken skulle inträda vid en sådan åtstramning av råvaruförsörjningen, som när- mar sig ren avspärrning från utlandsmarknaderna.

3. *Försvarsberedskapen.* Programmet förutsätter den grad av försvarsbe- redskap som rått under förra hälften av år 1951. Hänsyn har icke tagits till andra materialanskaffningar eller personalinkallelser än sådana som plane- rats eller i övrigt kunnat överblickas vid tidpunkten för utredningsarbetet.

ALLMÄNNA PRODUKTIONS BETINGELSER

Under efterkrigsåren har den svenska produktionen företett en anmärkningsvärt gynnsam utveckling. Sålunda har den totala produktionen inom landet — mätt såsom bruttonationalprodukt — under perioden 1946—1950 undergått en volymmässig stegring med 18 procent, d. v. s. i genomsnitt drygt fyra procent per år. De senaste åren har stegringen uppgått till fem procent. Större delen härav representerar en ren ökning av produktiviteten. När man i syfte att erhålla en ram för långtidsplaneringen för perioden 1951—1955 vill bilda sig en föreställning om de allmänna produktionsbetingelserna för de kommande åren, gäller det att undersöka läget beträffande *dels* arbetskraften, *dels* den materiella produktionsapparaten, främst med hänsyn till möjligheterna för fortsatt stegring av produktiviteten per sysselsatt, *dels* ock försörjningen med råvaror, bränsle och kraft.

Arbetskraften

Enligt beräkningar som utredningen låtit göra kommer storleken av befolkningen i produktiv ålder under de närmaste fem åren att undergå endast obetydliga förändringar. Detsamma gäller även i fråga om relationen yrkesverksamma — icke yrkesverksamma personer i olika åldersklasser. Beträffande männen kan dock en viss nedgång i yrkesfrekvensen förutses för de lägsta åldersgrupperna. För kvinnornas del är med hänsyn till utvecklingstendenserna inom näringslivet en mindre uppgång av yrkesfrekvens-talen för både gifta och icke gifta sannolik, förutsatt vissa samhälleliga åtgärder, vilka nedan beröras. Detta motväges emellertid av en trolig förskjutning i andelen gifta och icke gifta inom befolkningen i åldern 15—65 år, varför antalet yrkesverksamma kvinnor i samhället kan beräknas bli i stort sett oförändrat, såsom framgår av nedanstående tabell.

Avflyttningen från jordbruket kommer säkerligen att fortgå, om än icke i samma takt som tidigare. Produktionsutvecklingen inom jordbruket, i för-
ening med de trögheter av skilda slag som en fortsatt avflyttning från jordbruket i allt högre grad måste stöta på, talar för en försiktig bedömning av den utflyttning som kan realiseras under de kommande fem åren. Det har synts utredningen rimligt att räkna med en något lägre utflyttningsfrekvens än som kunnat konstateras under krigsåren. Nettominskningen av jordbruksbefolkningen kan sålunda för den kommande femårsperioden uppskattas till ungefär 50 000 män och 40 000 kvinnor. Tillsammans med den naturliga folkökningen skulle därigenom stadsnäringarnas tillskott av be-

FÖRÄNDRINGAR I YRKESVERKSAM BEFOLKNING 1945—55.

(+ = Ökning, — = minskning.)

	1945—50		1950—55	
	i absoluta tal	%	i absoluta tal	%
<i>Män</i>				
Samtliga yrkesverksamma.....	+ 8 000	+ 0·4	+ 10 000	+ 0·5
Yrkesverksamma i åldern 15—65 år.....	+ 4 000	+ 0·2	+ 6 000	+ 0·3
<i>Kvinnor (utom jordbruket)</i>				
Samtliga yrkesverksamma.....	— 40 000	— 5·7	— 12 000	— 1·9
Yrkesverksamma i åldern 15—65 år.....	— 37 000	— 5·4	— 11 000	— 1·7

folkning i åldern 15—65 år bli ungefär 55 000 män och 40 000 kvinnor. För männens del motsvarar detta, med de antaganden som gjorts angående yrkesfrekvensen i olika åldrar, en ökning av den tillgängliga arbetskraften inom stadsnäringarna på ca 50 000. Beträffande kvinnorna skulle de tillskott till arbetsmarknaden som kan uppstå genom en omflyttning (varvid även inräknats en mindre överflyttning från husligt arbete) nästan helt uppvägas genom en ändrad civilståndsfördelning. Stadsnäringarnas ökning av kvinnlig arbetskraft skulle endast komma att uppgå till ett par tusen.

Utredningen har med ledning av vissa överväganden, som delvis redovisas i det följande, också sökt bilda sig en uppfattning om hur dessa tillskott kunna komma att fördela sig på olika stadsnäringar. Under krigsåren gick ungefär hälften av stadsnäringarnas totala tillskott av manlig arbetskraft till industrien, men i fråga om kvinnorna erhöll denna näringsgren icke någon del av tillskottet, utan fick i stället avstå till de övriga stadsnäringarna ett par procent av sin kvinnliga arbetsstyrka. De tendenser till en ökning av anspråken på service- och transportnäringar, som följt av en höjd levnadsstandard och en differentiering av konsumtion och produktion, torde antagligen bli bestående. Vid rådande lönerelationer ha dessa näringsgrenar visat sig besitta ganska goda möjligheter att draga till sig i synnerhet kvinnlig arbetskraft. De förutsättningar, som på dessa områden finnas för en arbetskraftsbesparande rationalisering, torde icke under den närmaste femårsperioden nämnvärt återverka på arbetsmarknaden. Erfarenheterna från andra högindustrialiserade länder peka också mot att industrien kan vänta en skärpt konkurrens från servicenäringarnas sida, dels på grund av autonoma tendenser på arbetsmarknaden, dels till följd av förändringar i näringslivets struktur. En förändring i lönerelationerna och en på grund av rationalisering och mekanisering ökad rekrytering av förvaltningspersonal kan förbättra industriens konkurrensställning, men osannolikt är dock icke, att industrien nödgas avstå från en något mindre del av sin kvinnliga arbetskraft, medan tillskotten av manliga arbetare kan komma att röra sig omkring 20 000 à 30 000.

För en närmare redogörelse för arbetskraftsläget under femårsperioden får utredningen hänvisa till bilaga 1.

Arbetsmarknadspolitiska åtgärder

De ovan skisserade sannolika utvecklingstendenserna utgå delvis från att vissa arbetsmarknadspolitiska åtgärder vidtagas för att skapa rimliga förutsättningar för ett effektivt utnyttjande av landets potentiella arbetskraftsresurser. Utredningen vill framhålla, att det är synnerligen önskvärt, att denna verksamhet intensifieras, så långt möjligt är, då den kan beräknas medföra en betydelsefull lättnad i den av starka spänningar kännetecknade arbetskraftssituation, man troligen har att vänta under den kommande femårsperioden. Några av de åtgärder, som härvid kunna komma i fråga, skola i det följande beröras.

De viktigaste potentiella arbetskraftsreserver som finnas inom landet äro att söka bland de gifta kvinnorna och bland de partiellt arbetslösa. En utväg att höja de gifta kvinnornas benägenhet att ta arbete utom hemmet torde vara att söka öka möjligheterna att erhålla deltidarbete av olika slag. I många fall torde en ökning av kvinnornas yrkesverksamhet kräva investeringar i bostadskollektiva anordningar. Det synes angeläget, att vid planeringen och utformningen av sådana anordningar uppmärksamhet i varje konkret fall ägnas åt frågan, i vilken omfattning investeringarna äro samhällsekonomiskt lönande. För kvinnornas yrkesverksamhet är det även av vikt, att beskattningens utformning beaktas, så att de oförmånliga psykologiska verkningarna på de gifta kvinnornas benägenhet att taga arbete utom hemmet undanröjas. Beträffande de partiellt arbetslösa är det angeläget, att det arbete, som utföres för att bereda dessa lämpliga arbetsmöjligheter, fort-sätter och i möjligaste mån påskyndas.

Ett av de svåraste hindren för en sådan fördelning av arbetskraften, som ur samhällsekonomisk synpunkt är mest effektiv, synes enligt samstämmiga uppgifter från såväl arbetsgivare som arbetstagare vara att finna i en oriktig eller bristande differentiering av lönerna mellan olika branscher och framför allt mellan kvalificerat och icke kvalificerat arbete. Utredningen är av den uppfattningen, att här föreligger en synnerligen betydelsefull uppgift, vilken måste lösas av parterna på den fria arbetsmarknaden. Men det synes också viktigt, att staten och de kommunala myndigheterna anpassa sin lönepolitik på ett sådant sätt, att en snedvridning av arbetskraftens inriktning förhindras. Bland de typer av arbeten, som ur samhällsekonomisk synpunkt böra göras mer attraktiva, hör det tyngre arbetet inom basindustrier samt skiftarbetet. Även frågan om lönedifferentiering i förhållande till anställningstidens längd hos en och samma arbetsgivare bör beaktas i detta sammanhang. Genom lönetillägg efter anställningstid kunna i viss mån tendenserna till produktivitetshämmande överrörlighet motarbetas.

I detta sammanhang vill utredningen även betona vikten av att sträva efter att inom olika delar av näringslivet vidga och förbättra yrkesutbild-

ningen så långt möjligt är stimuleras och understödjas. Många industrier ha för närvarande en med hänsyn till åldersfördelningen ogynnsam samsättning av arbetskraften, i det att medelåldern bland de kvalificerade arbetarna är hög. Stora svårigheter att erhålla en tillfredsställande ersättningsrekrytering av kvalificerad arbetskraft göra sig i dessa fall ofta gällande och torde under den närmaste femårsperioden ytterligare skärpas, därest icke tillgången på yrkesutbildade i de yngre åldrarna ökar i de mest utsatta branscherna och orterna. Yrkesutbildningen bör därför under de närmaste åren ges en sådan inriktning och uppläggning, att rekryteringen hos ifrågavarande del av näringslivet säkerställes och den nu till följd av brist på kvalificerad personal hotande sammankrympningen av produktionen i vissa företag i tid kan mötas.

En särskild ställning i arbetsmarknadspolitiskt avseende intager skiftarbetet. Med hänsyn till det begränsade arbetskrafts- och investeringsutrymmet under den framförliggande femårsperioden är det i hög grad önskvärt, att omfattningen av skiftarbetet under denna period icke i vidare mån inskränkes. Om en begränsning av skiftarbetet genomföres, framkallas ett betydande behov av investeringar i anläggningar och maskiner för att möjliggöra en sysselsättning i dagskift av den från nattarbetet överförda arbetskraften, försåvitt denna skall finna en lika effektiv användning som förut och ett produktionsbortfall undvikas. Utrymme för de betydande investeringar, som måste genomföras för att undvika produktionsbortfall vid begränsning av skiftarbetet, kan endast erhållas på bekostnad av andra betydelsefulla investeringar. Under en övergångstid torde dessutom i de flesta fall en viss nedgång i produktionen inträffa hos de berörda företagen. Utifrån dessa synpunkter är det av vikt, att det förbud mot nattarbete, som träder i kraft den 1 juli 1951 enligt 1949 års arbetarskyddslag och som alltså innebär hinder mot treskift, tillämpas med försiktighet. I synnerhet måste det förutsättas, att de möjligheter till generella undantag, respektive dispenser från bestämmelserna, vilka återfinnas i lagens 19 och 20 §§, handhavas med smidighet. Utredningen anser, att den strikta uppdelning i tekniska och ekonomiska skäl för nattarbete, som förekommer i departementschefsyttandet i propositionen nr 298 till 1948 års riksdag med förslag till arbetarskyddslag m. m., är oklar, för att icke säga omöjlig att genomföra. Av särskild vikt är, att klarhet skapas, i vad mån företagsekonomiska och samhällsekonomiska skäl kunna utgöra anledning till undantag från nattarbetsförbudet för vissa företag och — därest sådant undantag icke kan göras — hur dispensförfarandet bör utformas. Nuvarande investeringsläge synes utredningen motivera, att de samhällsekonomiska synpunkterna tillmätas synnerlig vikt. I sammanhanget vill utredningen erinra om att till och med en dispensid på fem år kan vara otillräcklig, för att under den närmaste femårsperioden undvika investeringar, avsedda att upprätthålla produktionsvolymen efter dispensidens utgång. Omfattningen av de produktionsbortfall, respektive investeringar, som skulle bli konsekvensen av ett fullständigt genomfört nattarbetsförbud, är enligt utredningens mening ofullstän-

digt utredd. Bättre kunskap härom är önskvärd, då det här uppenbarligen gäller att väga angelägenheten av vissa ekonomiska uppoffringar mot andra sådana.

Vad tvåskiftsarbetet beträffar, torde en saklig upplysning om betydelsen av ett högt utnyttjande av realkapitalet vara värdefullt för arbetstagarnas ståndpunkt i frågan. Genom samhälleliga åtgärder torde skiftgående arbetare kunna tillförsäkras förbättrade former av rekreation och service. Särskild uppmärksamhet bör även ges åt skiftarbetarnas bostadsproblem.

Vid sidan av frågan om förändringar i skiftarbetets omfattning, vilken avser arbetstidens förläggning till vissa delar av dygnet, har man att uppmärksamma de aktuella strävandena till arbetstidsförkortning. Genom proposition till 1951 års riksdag har Kungl. Maj:t lagt fram förslag om den allmänna semestertidens utsträckning till tre veckor. Förlängningen kommer att vara helt genomförd från och med år 1953. Härigenom tillkommer en faktor som verkar reducerande på produktionsökningen under den betraktade femårsperioden. Det kan beräknas att utsträckningen av semestertiden motsvarar en minskning med 1—1½ procent av den totala produktionen inom landet, jämfört med den eljest möjliga produktionsvolymen. Bortsett från genomförandet av treveckorssemestern finnas även andra önskemål om arbetstidsförkortningar. Rent principiellt måste emellertid en arbetstidsförkortning vägas mot andra krav på standardhöjning. I det rådande läget, där utrymmet för privat standardhöjning enligt utredningens mening måste stå tillbaka för de angelägna investeringsbehoven torde också de samhällsekonomiska förutsättningarna för arbetstidsförkortningar få anses som små. Utredningen återkommer till denna fråga i samband med diskussionen i kap. 8 angående den samhällsekonomiska balansen.

Liksom skett under de senaste årens exportoffensiv bör även i fortsättningen vederbörlig hänsyn tas till arbetskraftssituationen vid planeringen av bostadsbyggandet, ehuru den nu i viss mån ensidiga inriktningen på orter med exportindustrier sannolikt behöver modifieras. Ur mera långsiktiga synpunkter är det dock angeläget att bostadspolitiken icke får någon avgörande inverkan på företagens inbördes konkurrensförmåga på arbetsmarknaden.

Bostadspolitiken är också ett av de medel, varigenom samhället kan påverka näringslivets lokalisering. En aktiv lokaliseringspolitik, utformad i samarbete mellan statsmakterna och näringslivets organisationer, bör enligt utredningens mening vara ett väsentligt inslag i en ekonomisk politik som syftar till att åstadkomma ett effektivt utnyttjande av landets arbetskraftsresurser.

Utredningen vill slutligen beröra frågan om import av utländsk arbetskraft. Läget på arbetsmarknaden har under de senaste åren givit upphov till rekrytering av utländsk arbetskraft, dels i organiserad form dels genom individuell invandring. Utredningen har icke ansett sig böra diskutera de tankegångar, som på sina håll förekomma, att invandring borde eftersträvas i sådan utsträckning, att en allmän, större folkökning i vårt land

uppnås. Förutsättningar för att realisera sådana projekt torde icke föreligga. Som allmän regel vid en bedömning av immigrationsfrågan ur samhällsekonomisk synvinkel bör enligt utredningens mening gälla, att import av arbetskraft endast bör komma i fråga i sådana fall, då tillskottet till nationalprodukten kan väntas bli större än de direkta eller indirekta anspråk på landets produktiva resurser som invandringen förorsakar. Utredningen har dock kunnat konstatera, att en viss tillförsel av utländsk arbetskraft i många fall även härnäst kommer att resultera i betydande produktionsökningar. Lösningen av bostadsfrågan bör härvid under en övergångstid — även om rimliga sociala hänsyn tagas — åtminstone då det gäller ungarlar eller arbetare, som kvarlämna sina familjer i hemlandet, kunna ske med mindre investeringar än som i genomsnitt erfordras för svenska arbetare.

Utredningen, som med representanter för såväl arbetsgivare- som arbetstigareparten ingående diskuterat med denna fråga sammanhörande problem, har kommit till den uppfattningen, att myndigheterna under medverkan av arbetsmarknadens parter böra föra en liberal invandringspolitik och underlätta en tillfällig eller permanent organiserad immigration av utländsk arbetskraft i de fall då påtagliga ekonomiska fördelar kunna vinnas. Den omfattning, i vilken immigration kan komma till stånd, blir i någon mån avgörande för produktionsutvecklingen under den kommande femårsperioden. Utredningen har å andra sidan icke kunnat finna, att immigration kan komma att ske i sådan omfattning att därmed rekryteringssvårigheterna till framför allt industrien komma att upphöra vid fortsatt högkonjunktur. Att basera sysselsättningsökande investeringar på allmänna förhoppningar om tillförsel av utländsk arbetskraft torde sålunda icke vara realistiskt.

Produktiviteten

Av vad utredningen i ovanstående avsnitt anført framgår, att strävandena att öka produktionen under femårsperioden 1951—1955 huvudsakligen måste baseras på en stegring av produktiviteten, d. v. s. på en höjning av produktionsresultatet per sysselsatt person. Detta kan väsentligen blott ske genom överföring till mera produktiva sysselsättningar eller genom en rationalisering, mekanisering och modernisering av produktionsapparaten. Frågan om produktionsutvecklingen föres därvid över till spørsmålet om sambandet mellan produktivitetstegring och investeringar. På längre sikt måste man i detta hänseende räkna med en stark korrelation mellan investeringsvolymens storlek och möjligheterna till produktivetsförbättringar. Beträffande den femårsperiod, varom här är fråga, gäller emellertid, att produktivetsutvecklingen i övervägande grad bestämmes av investeringsverksamheten före periodens början. De investeringar, som upptagas i programmet för den betraktade perioden, komma i enlighet med detta resonemang väsentligen att påverka produktionen först längre fram i tiden.

Under sådana förhållanden kan bedömningen av produktivetsutvecklingen för tiden 1951—1955 huvudsakligen grundas på en undersökning av

investeringarna under de gångna åren. Man har då anledning att förvänta, att den intensiva investeringsverksamheten under efterkrigsåren i betydande mån kommer att utmogna under den kommande femårsperioden och att alltså förutsättningarna för en fortsatt produktivitetstegring skola vara gynnsamma. Ett villkor härför är dock, att nödvändiga kompletteringsinvesteringar kunna utföras inom industrien och att på övriga områden eftersatta investeringsbehov tillgodoses, så att en välbalanserad utbyggnad av landets totala produktionsapparat erhålles. Ett ytterligare villkor är, att sådan grad av samhällsekonomisk jämvikt är för handen, att det ekonomiska maskineriet kan fungera med full effektivitet. Till frågan om försörjningslägets betydelse för produktivitet utvecklingen återkommer utredningen nedan.

Möjligheterna till produktivetsförbättringar under femårsperioden sammanhånga ävenledes med förskjutningarna mellan olika näringsgrenar. Det är i detta hänseende av vikt, att den ekonomiska politiken inriktas på att befrämja en sådan strukturell utveckling av det svenska näringslivet, att de mest effektiva delarna av näringslivet i främsta rummet få tillfälle att expandera. Att statsmakternas jordbrukspolitik härvidlag spelar en stor roll, torde icke behöva understrykas. Utredningen vill emellertid här särskilt utföra denna sin synpunkt med avseende på ett par andra specialområden inom den ekonomiska politiken, nämligen tullpolitiken och priskontrollen.

Vad först gäller tullpolitiken vill utredningen framhålla angelägenheten av att denna sättes in i sitt allmänna sammanhang med den övriga ekonomiska politiken. Frågor rörande tullar böra sålunda icke blott prövas från fiskala och tekniska synpunkter utan även underkastas granskning med hänsyn till deras allmänna ekonomiska konsekvenser. Vid behandlingen av dylika frågor av större vikt böra därför sådana organ som äro inkopplade på den allmänna ekonomiska politiken höras. Tullstrukturen och tullnivån, respektive ändringar i dessa kunna nämligen utöva ett betydande inflytande på utvecklingen i skilda näringsgrenar och industribranscher och därigenom påverka fördelningen av samhällets produktiva resurser på ett ur produktivitetssynpunkt mer eller mindre lyckligt sätt.

Bland annat får tullpolitiken stor betydelse för utvecklingen med avseende på det svenska näringslivets självförsörjning. Som utredningen på annat ställe visar, ha de gångna åren kännetecknats av en förskjutning mot ökad självförsörjning och allsidighet hos den inhemska produktionen. Bortsett från vissa bestämda undantagsfall, betingade av försvarsberedskapens krav m. m., finnes det emellertid enligt utredningens mening icke anledning att genom tullar ge näring åt självförsörjningstendenserna. Snarare anser utredningen, att vid fördelningen av det investeringsutrymme, som står till buds under den betraktade femårsperioden, företräde bör ges åt sådan produktion som visar sig bärkraftig utan tullskydd.

Hänsyn härtill bör enligt utredningens mening bland annat tagas vid de tullförhandlingar som numera regelbundet föras inom ramen för Allmänna tull- och handelsavtalet (GATT). I princip bör man härvid inrikta sig på att bana väg för exporten för svenska företag med hög produktivitet genom att

använda möjliga svenska tullsänkningar såsom förhandlingsobjekt. Endast i särskilt motiverade undantagsfall böra sålunda medgivanden om svenska tullsänkningar utnyttjas såsom motprestationer för rätten att höja de svenska tullarna på vissa områden, där sådana önskemål framställas av vederbörande intressenter.

I fråga om priskontrollen har utredningen under sina överläggningar med industriföretag och branschsammanlutningar påträffat vissa belägg för riskerna för att en stel priskontroll får produktivitetssänkande följder. Det har legat utanför ramen för utredningens uppdrag att upptaga priskontrollens samhällsekonomiska konsekvenser till närmare analys. Med stöd av de erfarenheter utredningen förvärvat angående de svenska produktionsförhållandena anser utredningen emellertid det nödvändigt att peka på faran för att en permanent priskontroll i nuvarande utformning verkar hämmande på produktivitetstegringen. Utredningen inser givetvis omöjligheten att i innevarande akuta läge helt frånga varje form av detaljkontroll av prisrörelserna. Så snart läget stabiliserats, bör dock enligt utredningens mening övervägas, huruvida icke den nuvarande detaljregleringen på prisområdet lämpligen kan avlösas av en mera smidig övervakning av prisutvecklingen från det allmännas sida, varvid inskridanden endast ske i fall av obehörig prissättning eller där särskilda monopolförhållanden eller andra omständigheter uppenbart påkalla offentliga ingripanden i prisbildningen. Med denna inställning skulle priskontrollmyndigheten få karaktären av ett beredskapsorgan som fortlöpande följer utvecklingen och som har befogenhet att gripa in, då särskild anledning uppkommer. På detta sätt borde de risker för stelhet i prisstrukturen, som åtfölja den nuvarande prisregleringen och som i vissa fall kunna leda till en produktivitetssänkande snedvridning av produktionen, elimineras.

Råvaruförsörjningen

En optimal produktivitetssutveckling förutsätter en tillfredsställande försörjning med råvaror, bränsle och kraft. Även om de senaste årens utveckling inneburit en breddning av den inhemska produktionen och en ökad självförsörjning i fråga om många råvaror och övriga utgångsprodukter, måste den svenska produktionen i hög grad baseras på importerade råvaror. Detta förhållande innebär icke blott, att näringslivet blir sårbart för en total avspärrning, utan även risker för tillfälliga störningar i produktionen vid mer eller mindre kortvariga avbrott i leveranserna utifrån av viktiga nyckelvaror. Sådana risker uppstå icke minst i nuvarande labila politiska läge i världen, trots att landet tack vare sin egen export av betydelsefulla råvaror har ett relativt gott utgångsläge vid förhandlingar som avse att trygga den för produktionen oundgängliga importen. Skiftningar i försörjningsläget beträffande råvaror och bränsle äro därför icke uteslutna och kunna följaktligen i viss mån rubba de långtidsplaner som uppgöras.

Såsom redan i kap. 2 redovisats, har utredningen till grund för sina hu-

vudkalkyler lagt antagandet, att tillförseln utifrån av bränslen, drivmedel, råvaror, halvfabrikat och övriga produktionsförnödenheter under perioden skall kunna ske i en omfattning som på det hela taget motsvarar behoven. De nu förutsebara svårigheterna i det inledande upprustningsskedet ha sålunda antagits i stort sett bli övergående. Eventuellt bestående knapphet på vissa råvaror har icke antagits bli av väsentligt produktionshämmande natur. Det kan givetvis diskuteras, huruvida ett sådant antagande är realistiskt i nuvarande världspolitiska situation. Långtidsplaneringen avser emellertid icke att belysa aspekterna av det akuta politiska läget och dess tänkbara återverkningar på den svenska ekonomin. Huvuduppgiften för utredningen är att — med bortseende i största möjliga utsträckning från de dagsaktuella tendenserna — undersöka långtidsperspektiven i det ekonomiska livet. Under sådana förhållanden har utredningen ansett det tillräckligt att genom nyssnämnda antagande fixera en bas för kalkylerna, mot vilken dessas giltighet sedan kan bedömas.

Energibalansen

Utredningen har ansett energiförsörjningens fundamentala betydelse för produktionen motivera en speciell kartläggning av strukturförhållandena i form av en s. k. energibalans, avseende bränsle, drivmedel och elektrisk kraft. En redogörelse för denna torde här få lämnas:

Bränsleåret 1949/50 var det första sedan andra världskrigets utbrott utan väsentliga restriktioner beträffande tilldelningen av bränslen och drivmedel, varför man kan räkna med att i stort sett full behovstäckning under denna period uppnåddes för samtliga konsumentgrupper. Enligt de beräkningar, som för utredningens räkning utförts, skulle fördelningen av konsumtionen på olika bränslen ha varit i huvudsak följande:

Importerade stenkol	1 000 ton	4 205
Svenska stenkol	1 000 ton	315
Koks.....	1 000 ton	2 870
Eldningsolja 1 och 2.....	1 000 m ³	785
» 3 och 4.....	1 000 m ³	1 590
Kast- och långved för industrien	m ³ t	2 100 000
Normalved ¹	m ³ t	6 000 000
Husbehovsved ¹	m ³ t	9 000 000
Annat träbränsle	m ³ t	7 000 000
Träkol vedåtgång.....	m ³ t	2 500 000
Maskintorv	ton	100 000
Torvbriketter	ton	45 000

I ovanstående tabell har icke medtagits vare sig den del av bränslebehovet (enligt uppskattning motsvarande bränslevärdet i cirka 400 000 ton stenkol), som täcktes genom förbränning av avfallsbitar inom cellulosaindu-

¹ Behovet av ved för hushållsbrukning har aldrig kunnat med någon säkerhet fastställas. Här lämnade siffror hänföra sig till tidigare gjorda kalkyler, varvid dock med hänsyn till den blida väderleken under 1949/50 en reduktion med 10 procent företagits. Med normalved avses saluförd ved; med husbehovsved ved som avverkats för eget behov.

strien eller ett obetydligt behov som täcktes genom användning av alunskiffer som bränsle.

Vad drivmedel beträffar uppgick konsumtionen 1949/50 till nedanstående kvantiteter i 1 000 m³.

Bensin	820
Motorbrännolja	360
Lysfotogen	90
Motorfotogen	190

För jämförelsens skull kan nämnas, att bensinkonsumtionen 1947 utgjorde 980 000 m³. Att konsumtionen sålunda gått ned, trots en ökning av bilparken, torde huvudsakligen sammanhånga dels med den relativt höga bensinskatt, som utgick under 1949/50, dels med en förändring av bilbeståndet mot mindre, bensinbilligare bilar.

För att få en uppfattning om landets totala konsumtion av bränsle- och drivmedel samt i vilken utsträckning denna måste täckas genom import, har en omräkning av de olika posterna till 1 000-tal stenkolston företagits. Härvid har beaktats, att det under vintern 1949/50 rådde speciellt gynnsamma temperaturförhållanden, varför en viss uppjustering av bränslekonsumtionen ansetts motiverad för att få storleken av denna vid ett normalår. Siffror för år 1939 ha för jämförelsens skull även medtagits.

Energikälla	1939	1949/50
Ved	5 880	3 915
Stenkol	6 440	4 480
Koks	2 300	3 095
Olja	1 040	3 430
Torv	10	80
Sulfitbitar	—	400
	15 630	15 400
 Flytande bränsle, såsom drivmedel m. m.	 1 100	 1 800
	Summa bränslen 16 730	17 200

Ett försök att få en total energibalans genom att även införa vattenkraften erbjuder stora svårigheter. Den använda elektriska energien 1949/50 uppgick till 15,6 miljarder kWh. Det rent fysikaliska omräkningstalet är 860 kcal per kWh, varigenom den elektriska energikonsumtionen skulle motsvara 2,1 miljoner stenkolston. Om man emellertid helt skulle alstra denna kraftmängd i ångkraftverk i stället för med vattenkraft, skulle en betydligt större kolkvantitet behövas, nämligen 7,8 miljoner ton. Detta motsvarar 1 kWh = 3 200 kcal = 0,5 kg stenkol. Ovanstående tonvärden på den elektriska kraften, beteckna de yttergränser, inom vilka ett rimligt omräkningstal till stenkolston kan sökas. För utredningens räkning har emellertid ett försök gjorts att med ledning av den faktiska dispositionen av vattenkraften få fram något snävare gränser för ett rimligt omräkningstal.

Detta försök har givit till resultat, att en kWh i detta sammanhang bör anses motsvara mellan 2 000 och 3 000 kcal. Den använda elektriska kraften skulle härvid motsvara 4,9, respektive 7,3 miljoner stenkolkston.

Den totala energibalansen för 1949/50 skulle vid användning av det lägre omräkningstalet, 2 000 kcal, ha uppgått till 22,1 miljoner stenkolkston och vid användning av det högre till 24,5 miljoner stenkolkston. Den elektriska energiens del av energibalansen skulle ha legat mellan 22 och 30 procent. Importens del av energibalansen utgjorde i fråga om bränslen drygt 10 miljoner stenkolkston och, sammanlagt med drivmedel, omkring 12 miljoner stenkolkston. Procentuellt låg dess storlek mellan 49 och 54 procent av hela energikonsumtionen.

Ovanstående siffror visa, att Sverige är i hög grad beroende av importen av bränslen och drivmedel. Om denna i ett internationellt krisläge försvåras, kunna allvarliga bekymmer för produktionsutvecklingen uppstå. Till en del kunna dessa dock, liksom under det senaste kriget, mötas genom ökad användning av ved. Då möjligheterna att nyttiggöra ved, som nu ej tillvaratages, äro synnerligen begränsade, måste detta i stor utsträckning ske på bekostnad av råvarutillförseln till sågverken och massafabrikerna. Detta är dock ur ekonomisk synpunkt mindre tillfredsställande. Det är därför av betydelse att undersöka, vilka andra möjligheter som möjligen kunna finnas att öka den inhemska energiförsörjningen. Inom den närmaste femårsperioden torde dock endast den fortsatta utbyggnaden av vattenkraften kunna ge väsentliga resultat.

Under en lång följd av år har produktionen och konsumtionen av elektrisk kraft stigit med ungefär 6,5 procent per år. Då konsumtionen 1950 uppgick till omkring 17,3 miljarder kWh, skulle detta innebära en årlig ökning med drygt en miljard kWh. Det nuvarande utbyggnadsprogrammet förutser en årlig produktionsökning med omkring 1,3 miljarder kWh och en kapacitet år 1955 å cirka 23,5 miljarder kWh. Under de senaste två åren ha emellertid konsumtionsökningarna varit ej obetydligt större och uppgått till 1,6 miljarder kWh årligen.

Den årliga ökningen av behovet av fasta och flytande bränslen för eldningsändamål kan, enligt beräkningar som utförts för utredningens räkning, uppskattas till mellan två och tre procent per år. Konsumtionen skulle enligt denna kalkyl komma att öka från drygt 15 till 16,5 å 17,5 miljoner stenkolkston. Om man förutsätter, att den svenska produktionen av ifrågavarande bränslen icke kommer att nämnvärt öka under denna period, skulle sålunda importen stiga med omkring två miljoner stenkolkston. Ehuru en viss del av importen av tekniska skäl måste utgöras av fasta, respektive flytande bränslen, kommer den totala fördelningen på dessa grupper under förutsättning av fria importmöjligheter att i väsentlig utsträckning bli beroende av den relativa prisutvecklingen. Om denna icke alltför kraftigt avviker från den hittills rådande, har man anledning vänta, att den förskjutning mot flytande bränslen, som ägt rum under de senaste åren, kommer att fortsätta. En ökning av importen av stenkolk till

minst fem miljoner ton, av koks till drygt tre miljoner ton och av eldningsolja likaledes till drygt tre miljoner ton synes i och för sig vara en tänkbar utveckling.

Drivmedelsåtgången under femårsperioden kommer i första hand att bli beroende av bilparkens utveckling. Utredningen har, som beröres på annat ställe i betänkandet, icke ansett det osannolikt med en ökning från januari 1950 till 1955 av personbilparken från 195 000 till omkring 400 000, av lastbilar och bussar från omkring 90 000 till omkring 120 000 och av motorcyklar från 172 000 till närmare 300 000. Ehuru även ett flertal andra faktorer än vagnparkens storlek komma att inverka på drivmedelsåtgången, anser utredningen med de gjorda antagandena det rimligt att räkna med en bensinförbrukning år 1955 på mellan 1,3 och 1,5 miljoner m³ och en åtgång av motorbrännolja på omkring 600 000 m³.

Den inhemska produktionen av petroleumprodukter på grundval av importerad råolja kräver för närvarande en årlig råvaruförbrukning på drygt en miljon m³. Planer föreligga emellertid på en utbyggnad till drygt den dubbla kapaciteten. Huruvida dessa planer inom den närmaste femårsperioden komma att helt förverkligas, är svårt att bedöma. Vid en uppskattning av importbehovets fördelning på råolja och andra petroleumprodukter har det emellertid synts skäligt att med hänsyn till denna osäkerhet räkna med att hälften av de planerade utbyggnaderna kommer till stånd.

En total energibalans för 1955 skulle i enlighet med i det föregående gjorda antaganden få följande sammansättning, uttryckt i miljoner stenkolston:

Fasta och flytande bränslen omkring	17
Drivmedel	3
Vattenkraft (23,5 miljarder kWh).....	7—11
	27—31

Av denna totala energiförbrukning å 27 till 31 miljoner stenkolston skulle 15 miljoner stenkolston eller 48 å 56 procent behöva importeras. Enligt de priser, som rådde i oktober 1950, skulle värdet av denna import mycket grovt kunna uppskattas till 1 400 miljoner kronor, mot ett importvärde för motsvarande produkter 1949 av 750 miljoner kronor.

Utredningens produktionsantaganden

På grundval av den i detta kapitel gjorda översikten av de allmänna produktionsbetingelserna har utredningen uppställt följande antaganden rörande bruttonationalproduktens utveckling under femårsperioden 1951—1955, nämligen en årlig stegring med 4, 3, respektive 2 procent. Det första alternativet — en årlig produktionsökning med fyra procent — anknyter till den genomsnittliga ökningen under den hittillsvarande efterkrigstiden. Ett studium av arbetsmarknadsläget och investeringssituationen ger vid handen, att förutsättningar finnas för att efterkrigsårens gynnsamma produktions-

trend skulle kunna fortsätta även under den kommande femårsperioden, försåvitt icke råvarusvårigheter lägga hinder i vägen. Som en direkt kontrast till detta alternativ framstår ett läge där allvarlig råvaruknapphet lägger en betydande hämsko på produktionsansträngningarna. Om man bortser från rena ytterlighetsfall med omfattande militärinkallelser och en verklig avspärrning från utlandet, synes det dock rimligt att även i detta fall räkna med en stigande produktion. Utredningen har därför som sitt minimalalternativ upptagit en produktionsökning med två procent. Dessa två alternativ inrama enligt utredningens mening de lägen beträffande vilka det kan vara realistiskt att genomföra en långtidsanalys. Av praktiska skäl har utredningen lagt ett medelalternativ — nämligen en stegring av bruttonationalprodukten med tre procent per år — till grund för den fortsatta analysen. Detta alternativ inrymmer hänsyn till det antagande beträffande råvaruförsörjningen, som uppställts i kap. 2 och som innebär en tillförsel utifrån som i stort sett svarar mot behoven. Vissa besvärligheter *dels* av tillfällig art, *dels* av mera bestående, ehuru icke särskilt allvarlig natur, motsvarande vad som kan förutses med ledning av för närvarande kända fakta, äro dock förenliga med detta antagande. Härmed har emellertid utredningen icke velat göra någon prognos för den faktiska framtida utvecklingen. Avsikten har endast varit, såsom i det föregående redan flera gånger understrukits, att erhålla en fix punkt för långtidsresonemanget.

SÄRSKILDA PRODUKTIONSOMRÅDEN

Jordbruket

Den inhemska jordbruksproduktionen, räknad i kalorier, beräknas under produktionsåret 1949/50 ha utgjort 100 procent av landets totala konsumtionsbehov av jordbruksprodukter. Genomsnittligt sett skulle med andra ord landet numera vara fullt självförsörjande på detta område. Under 1930-talet var självförsörjningsgraden något mindre och årtiondet dessförinnan betydligt lägre. Härvid är emellertid att märka, att av nämnda 100 procent cirka 17 enheter betingas av importen av fodermedel (cirka tre enheter) och gödningsämnen (cirka 14 enheter). Utan hjälp av denna import skulle således produktionen av jordbruksprodukter inom landet endast till 83 procent täcka konsumtionsbehoven. Under 1930-talet utgjorde produktionen utan hjälp av importerade foder- och gödselmedel 79 procent av konsumtionen. Vid jämförelserna får emellertid beaktas, att jordbruket till följd av den ökade mekaniseringen blivit mera beroende av utlandet än förut i fråga om maskiner och drivmedel. Vidare gäller, att landet icke är självförsörjande i fråga om alla slag av livsmedel. Importöverskott föreligga beträffande exempelvis socker samt kött och fläsk, medan exportöverskott de senare åren förekommit med avseende på smör, ost och ägg samt brödsäd. Slutligen förutsätter av tekniska skäl den inhemska margarintillverkningen ett omfattande byte med utlandet av vegetabiliska oljor från den svenska oljeväxtodlingen mot andra margarinråvaror.

Ökningen av självförsörjningsgraden i det svenska jordbruket betingas av en snabb produktionsstegring under de senaste åren, vilken emellertid delvis får tillskrivas utpräglat goda skördar. Under produktionsåret 1948/49 steg sålunda jordbruksproduktionen med 14 procent i förhållande till närmast föregående år. Motsvarande ökning för produktionsåret 1949/50 utgjorde nio procent. Sistnämnda år låg jordbruksproduktionen cirka 15 procent över den genomsnittliga produktionsvolymen under 1930-talet. Produktionsökningen har uppnåtts trots en fortgående minskning av antalet sysselsatta i jordbruksnäringen. Detta innebär, att produktiviteten per sysselsatt stigit i väsentligt snabbare takt än den totala produktionsvolymen tack vare en kraftig mekanisering och rationalisering av jordbruket. I själva verket har produktivetsförbättringen i jordbruket under de senaste förkrigsåren varit lika gynnsam som i industrien. Under den närmaste femårsperioden anses denna utveckling komma att fortsätta. Utflyttningen från jordbruket antages dock äga rum i långsammare takt än tidigare. En uppskattning med hänsyn till beräknad utflyttning och möjliga produktivetsförbättringar pekar på en årlig produktionsökning vid normal skörd med

inemot två procent under femårsperioden 1951—1955. Värdemässigt representerar detta i 1950 års priser närmare 50 miljoner kronor per år. Den sammanlagda ökningen av jordbruksproduktionen under hela femårsperioden skulle i och med detta komma att uppgå till inemot tio procent.

För en bedömning av läget inom jordbruket under den betraktade femårsperioden bör den gjorda produktionsuppskattningen jämföras med de väntade konsumtionsförhållandena under samma tid. En konsumtionsprognos på grundval av en antagen real inkomstökning per invånare med cirka 1½ procent per år samt en beräknad folkökning med drygt ½ procent per år tyder på att förbrukningen av livsmedel under perioden skulle stiga med sammanlagt ungefär sju procent, att jämföras med den nyssnämnda produktionsökningen av inemot tio procent. En jämförelse beträffande produktions- och konsumtionsläget i fråga om några viktigare jordbruksvaror göres i nedanstående tabell.

PRODUKTION OCH KONSUMTION AV VIKTIGARE JORDBRUKSVAROR.
(Milj. kr.)

	1949/50		1954/55		Import- överskott — Export- överskott +
	Produktion	Konsumtion	Produktion	Konsumtion	
Brödsäd	842	720	795	710	+ 85 (ev. till utfodr.)
Råsocker	291	375	325	395	— 70
Smör	109	97	125	105	+ 20
Mjölk och grädde (omräk- nat till oskummad mjölk)	1 730	1 730	1 890	1 890	—
Margarin	76	76	80	80	—
Ägg	83	72	80	80	—
Kött	130	152	125	165	— 40
Fläsk	169	176	190	190	± 0

Med nyss angivna produktions- och konsumtionsantaganden skulle den svenska jordbruksproduktionen under femårsperioden 1951—1955 vid normala skördar motsvara omkring 100 procent eller kanske något mera av livsmedelskonsumtionen inom landet. Ett visst netto i jordbrukets handelsbalans med utlandet synes under sådana förhållanden möjligt genom en minskning av importen eller en ökning av exporten. Storleksordningen härvidlag får dock icke överdrivas. På längre sikt synes det sannolikt, att det svenska jordbruket kommer att präglas av en viss tendens till överproduktion, försåvitt icke överskottet kan exporteras eller en omläggning av produktionen skapar betingelser för en minskning av importen av antingen livsmedel eller foder- och gödselmedel. Redan innevarande år ha tendenserna till överproduktion aktualiserats i fråga om mejeriprodukter och svårigheter uppträtt att genom export vinna avsättning för det framkomna överskottet. De svårigheter, som sålunda i år inträtt beträffande avsätt-

ningen av mejeriprodukter, ge en antydning om de problem som kunna möta i framtiden. Enligt utredningens mening böra de principiella aspekterna av den skymtande överproduktionen i tid diskuteras, så att förhastade kort-siktiga lösningar undvikas och jordbrukspolitiken i stället på längre sikt kan rationellt inriktas efter det nya läge som uppkommit. Det faller utanför ramen för utredningens uppdrag att taga ståndpunkt till hela det invecklade komplex av avvägningsfrågor som härvid anmäler sig. Utredningen vill dock anföra följande principiella synpunkter, vilka den anser vara av betydelse vid den omprövning av jordbrukspolitiken som påkallas till följd av de numera skönjbara utvecklingstendenserna.

Möjligheterna att på längre sikt finna avsättning på de utländska marknaderna för ett svenskt överskott på livsmedel äro svåra att förutse. Avgörande härvidlag är relationen mellan priserna på världsmarknaden och de inhemska produktionskostnaderna. Vidare måste hänsyn tagas till riskerna för importbegränsningar i de tänkbara avnämarländerna. I nuvarande läge ställer sig ur prissynpunkt export av spannmål och oljeväxter förhållandevis gynnsam, under det att de svenska köttpriserna i stort sett icke äro lägre än utomlands. Med hänsyn till prisförhållandena kan icke heller smör- och äggexporten sägas vara särskilt fördelaktig. Det är icke uteslutet, att de relativt höga priserna på åtminstone spannmål, och möjligen även oljeväxter, komma att bestå under större delen av den framförliggande femårsperioden. I sådant fall synes det rimligt, att exporten av dessa produkter bibehålles på en relativt hög nivå.

Ändrade prisförhållanden eller vikande avsättningsmöjligheter av övriga skäl kunna emellertid lätt framkalla avsevärda omställningssvårigheter för det svenska jordbruket. Om regleringen av jordbrukets inkomstförhållanden med hjälp av en total kalkyl alltjämt bibehålles, kan en minskning av jordbrukets exportinkomster vid försämrade betingelser för försäljning till de utländska marknaderna automatiskt väntas leda till krav på inkomst-kompensation i form av subventioner eller prishöjningar på den del av produktionen som saluföres på den svenska marknaden. Med hänsyn till de komplikationer detta kan medföra för den inre ekonomiska politiken, kan man i och för sig diskutera en sådan omläggning av produktionsinriktningen i jordbruket, att en ökad inhemsk självförsörjning erhålles på alla punkter. Detta skulle innebära, att produktionen av sådana livsmedel, där landet har ett exportöverskott, minskades till förmån för en ökning av produktionen beträffande sådana varuslag som nu delvis importeras. En sådan omläggning kan i tekniskt hänseende åvägabringas genom prisregleringen av jordbrukets produkter.

En nedskärning av importen på jordbruksområdet skulle i princip kunna beröra kött och socker, fettråvaror samt foder- och gödningsmedel. En minskning av fodermedelsimporten skulle härvid delvis kunna ersättas genom en ökad utfodring med inhemsk spannmål. I viss mån skulle den dessutom motverka den nuvarande tendensen till överproduktion i fråga om mejeriprodukter. En reducering av importen av handelsgödsel skulle inne-

bära en sänkning av spannmålsodlingens avkastning, i den mån icke den svenska produktionen av konstgödselämnen ökas. I fråga om sockerimporten föreligga tekniska svårigheter för en snabb ökning av den inhemska sockerproduktionen. Den utökning av arealen för betodling från 55 000 till inemot 70 000 hektar, som skulle krävas för att helt inställa sockerimporten, torde i och för sig vara möjlig att realisera. Emellertid utgör den starka ansvällningen av arbetskraftsbehovet vid betrensningen och betupptagningen ett allvarligt hinder. Experiment pågå dock med rensnings- och upptagningsmaskiner. Det är därför icke uteslutet, att betodlingen så småningom kan i väsentlig grad mekaniseras. En stegring av köttproduktionen kan ske på flera vägar. Att öka den nuvarande nötkreatursstocken skulle medföra vissa nackdelar, när samtidigt produktionen av mjölk och mjölkprodukter kommer att stiga ytterligare. I stället ha under senare år försök gjorts med att införa s. k. biffkor. Hittillsvarande erfarenheter kunna icke sägas ha givit något entydigt utslag. Under alla förhållanden är en omläggning från mjölk- till köttproduktion en sak på relativt lång sikt. Några väsentliga resultat kunna därför icke väntas under den närmaste femårsperioden. Större möjligheter till en skyndsam ökning av köttproduktionen synas föreligga genom en vidsträcktare uppfödning av gödkalvar.

En ökad självförsörjning på jordbrukets område får emellertid icke betraktas såsom ett självändamål. Visserligen kan en förstärkt försörjningsberedskap i händelse av avspärrning eller krig anses såsom en viktig faktor, men fördelen härav måste avvägas mot de samhällsekonomiska vådorna av att jordbruket gives en oekonomisk inriktning. Dessutom gäller, att en omläggning av jordbruksproduktionen i riktning mot full försörjning på alla punkter endast under en övergångstid löser de med tendenserna till överproduktion förknippade problemen. Därest den sammanlagda jordbruksproduktionen skulle tendera att mera avsevärt överstiga konsumtionsbehovet inom landet, kan en importnedskärning med åtföljande produktionsomläggning icke i längden lösa problemet. På längre sikt framstår en inre och yttre rationalisering av jordbruket i enlighet med 1947 års riksdagsbeslut såsom den enda lösningen. Genom en sådan rationalisering möjliggöres en viss överflyttning av jordbruksbefolkningen till andra näringar och ett bortfall av oekonomisk produktion, samtidigt som förutsättningar skapas för en ytterligare höjning av produktiviteten per selsatt. Genom en sådan utveckling skulle det svenska jordbrukets internationella konkurrenskraft stärkas och utsikterna stiga att på längre sikt upprätthålla och utvidga den nuvarande exporten av jordbruksprodukter. Utan att underskatta de praktiska och institutionella svårigheterna på området finner utredningen det därför vara av vikt, att statsmakternas åtgärder till stöd för jordbrukets inre och yttre rationalisering påskyndas. Över huvud taget torde jordbrukspolitiken under den kommande femårsperioden vara förtjänt av starkt ökad uppmärksamhet.

Industrien

Allmänna synpunkter på industriens produktionsförutsättningar. Den industriella utvecklingen i Sverige under efterkrigstiden har karakteriserats av en stark expansion, som omfattat praktiskt taget alla branscher, om än med växlande styrka. Under en första fas efter kriget ledde den uppdämda inhemska efterfrågan till en särskilt stark utvidgning av den mera hemmamarknadsinriktade produktionen. Därefter ha framför allt exportindustrierna stimulerats och utvecklats kraftigt i anslutning till de målsättningar som uppställdes i 1948 års långtidsprogram. Genomsnittligt för hela industrien har produktionsvolymen under de senaste åren stigit med 4—5 procent per år. För närvarande ligger den egentliga industriproduktionen efter bortrensning av prisstegringarna i runt tal 70 procent över 1938 års nivå. Utredningen har genom en analys av den gångna utvecklingen på grundval av statistiskt material och muntliga överläggningar med branschorganisationer och företag sökt bilda sig en föreställning om industriproduktionens inriktning och ökningstakt under den närmaste femårsperioden. Som resultat ha följande synpunkter utkristalliserats.

Utvecklingen inom industrien under efterkrigstiden har givetvis i hög grad påverkats av de gynnsamma konjunkturerna. Den bör emellertid också ses mot bakgrunden av de pågående strukturella förskjutningarna i det svenska näringslivet. Stagnationen i den arbetsföra befolkningens tillväxt samt den krympande råvarubasen för skogsindustrierna ha härvidlag varit av väsentlig betydelse. Genom de ändrade produktionsförutsättningarna i bland annat dessa hänseenden har den industriella expansionen tvingats över från en sådan kapacitetsutvidgning som förutsätter ökad användning av arbetskraft och råvaror till högre förädling och nya tillverkningar inom en given råvaru- och arbetskraftsbas. I takt med denna utveckling har försiggått en stark differentiering av produktionen såsom ett naturligt utslag av den alltjämt fortgående industrialiseringen inom landet, innebärande att industrien söker täcka allt flera produktionsområden. Många skäl synas tala för att utvecklingen mot en större allsidighet för närvarande tenderar att gå snabbare än den allmänna expansionen av industriproduktionen. Mot denna differentiering på produktionssidan svarar en likartad utveckling på efterfrågeområdet.

För bedömningen av industriproduktionens framtida inriktning på hemmamarknad och export få antydda tendenser till ett allt bredare produktionsprogram stor betydelse. Å ena sidan betyder differentieringen en ökad inriktning mot hemmamarknadens behov. Å andra sidan öppnas vidare möjligheter att uppträda på de utländska marknaderna med ett bredare exportprogram än tidigare. Styrkan i dessa motverkande tendenser blir bland annat beroende på förutsättningarna för utrikeshandeln, prisutvecklingen på världsmarknaderna och inom landet, växelkurspolitiken, egna och andra länders tullpolitik o. s. v. Svårigheterna äro därför stora att bedöma, i vilken mån

landets självförsörjningsgrad kommer att öka eller minska på längre sikt såsom ett resultat av de nuvarande utvecklingstendenserna inom industrien.

Ur produktivitetssynpunkt kunna otvivelaktigt olägenheter följa av en långtgående breddning av produktionen i ett land med en så begränsad inhemsk marknad som Sverige. Dessa olägenheter kunna emellertid till en viss grad motverkas av ökad specialisering och standardisering vid landets olika företag och anläggningar. Rent allmänt synes gälla, att specialiseringen mellan olika företag i en viss bransch har större förutsättningar under tider, då det råder en säljarens marknad, än i det motsatta fallet. En bestående knapphet på arbetskraft kan också förväntas ge specialiseringssträvandena ökad tyngd och förmå vissa företag att släppa sina minst lönande tillverkningar. Många medelstora och mindre företag äro dock ofta ovilliga att skära ned ett omfattande tillverkningsregister på grund av rädslan för att en större specialisering skall vålla en alltför stor konjunkturkänslighet. En differentierad produktion skulle alltså vara motiverad ur synpunkten av riskfördelning. Denna synpunkt bör emellertid under en fortgående högkonjunktur alltmera förlora i betydelse såsom en faktor vilken motverkar specialiseringen. Standardiseringen har liknande gynnsamma produktivitetssynerier som specialiseringen. Även här torde förutsättningarna att åstadkomma resultat vara särskilt goda vid en säljarens marknad. Möjligheterna att genom ekonomiskt-politiska medel påverka utvecklingen inom industrien i riktning mot standardisering och specialisering äro enligt utredningens mening begränsade. Emellertid torde en fortsatt god konjunktur i förening med en fri utrikeshandel skapa gynnsamma betingelser för en utveckling i rätt riktning utan långtgående ingrepp från det allmännas sida.

Den framtida produktivitetssynerier kommer också att påverkas av eventuella förskjutningar mellan företagsenheter av olika storlek. Under åren efter kriget har industriens expansion i betydande grad koncentrerats till dels storföretagen, dels de nyetablerade småföretagen. Många av de senare ha utvecklats snabbt och synas ha förutsättningar att växa ytterligare. En betydande del har emellertid visat sig ha små expansionsmöjligheter. Ifrågavarande småföretag äro betingade av tillfälliga importförhållanden, överkonjunkturen, arbetskraftsbristen etc. Detta gäller icke minst många av de nytillkomna s. k. underleveransföretagen, stundtals av typen »garageindustrier». Dessa företag ha kunnat betala högre löner än de avtalsmässiga, eftersom de icke varit anslutna till någon arbetsgivareorganisation. Genom billiga lokalkostnader och bristande sociala anordningar för personalen, genom användande av till låga priser inköpta utrangerade maskiner, etc. ha de kunnat uppvisa en stark konkurrenskraft, samtidigt som deras prissättning icke alltid kunnat effektivt övervakas av priskontrollmyndigheterna. Flera skäl tala för att de sistnämnda företagen försvårat en koncentration av industriproduktionen till större enheter och därigenom förhindrat eljest möjliga produktivitetssynerier. I stor utsträckning torde ifrågavarande företag försvinna i den mån bättre balans kan uppnås på arbetsmarknaden och överkonjunkturen dämpas. Bortsett från speciella arbetskraftslägen kunna knapp-

past några viktigare faktorer påvisas, som på längre sikt göra en ytterligare utbredning av underleveranssystemet önskvärt. Allmänt sett bör icke det otvivelaktiga värdet för den industriella utvecklingen av småindustri på vissa områden eller kravet på gynnsamma betingelser för de i liten skala nystartade företagen med utvecklingsmöjligheter få fördölja det faktum, att ur svensk synpunkt relativt stora företagsenheter i de flesta fallen äro en förutsättning för en effektiv och rationell produktion.

En analys av tendenserna inom industriproduktionen kan icke undgå att taga hänsyn till det viktiga inflytande, som den allt mer utpräglade knappheten på arbetskraft kommit att få. För dagen råder för huvudparten företag en påtaglig brist på arbetskraft. Det sätt, på vilket arbetskraftssituationen spelar in i företagens planering, varierar dock från bransch till bransch och mellan olika företag. Arbetets art, företagets storlek och lokalisering bli härvid av betydelse. Det får dock förutsättas, att alla företag efter hand bli mera medvetna om och taga ökad hänsyn till den knappa tillgången på arbetskraft. Detta kan väntas få till följd, att rationaliseringssträvandena intensifieras, vilket då sannolikt också kommer att förstärkas av rent prisbildningsmässiga förhållanden. Det torde nämligen vara motiverat att under kommande år räkna med att lönerna tendera att stiga i snabbare takt än kapitalkostnaderna, vilket bör påskynda den rationalisering, som innebär att realkapitalet ersätter den levande arbetskraften. Särskild uppmärksamhet kräver i detta sammanhang den inverkan som en arbetstidsförkortning kan få på möjligheterna av en önskvärd mekanisering. En arbetstidsförkortning — och däri inbegripes minskning av skiftarbete — leder till en kortare utnyttjandetid av produktionskapitalet per dag, vecka eller år och därmed till högre kapitalkostnad per tillverkningsenhet. Detta kan i vissa fall medföra, att en investering i högt mekaniserad produktionsutrustning ej blir ekonomiskt lönande, för den händelse arbetstiden förkortas.

På det hela taget kan det emellertid väntas, att arbetskraftsbristen starkt ökar såväl behovet av som benägenheten till investeringar för att genom mekanisering, modernisering och övriga former av rationalisering möjliggöra produktionsökning och i vissa fall undvika produktionsminskning. Övergången till högre förädlingsgrad och strävandena att upptaga nya tillverkningar måste vidare bli i hög grad kapitalkrävande. Fortsatta starka investeringsbehov torde därför komma att anmäla sig under den framförliggande femårsperioden. Det blir den ekonomiska politikens uppgift att skapa förutsättningar för att investeringarna i industrien i första hand inriktas på att tillgodose ifrågavarande behov. Den ledande synpunkten måste härvid vara, att för landet i dess helhet industriens utbyggnad måste anpassas efter de tillgängliga arbetskraftsresurserna. En utvidgning av den industriella kapaciteten i vidare mån än arbetskraftsläget medger, vore liktydig med en samhällsekonomiskt sett improduktiv överdimensionering av industriapparaten och en oekonomisk disposition av det knappa investeringsutrymmet.

Till frågan om storleken av det investeringsutrymme, som kan tillmätas industrien under den framförliggande femårsperioden, återkommer utred-

ningen i kap. 5 angående investeringsverksamheten. Utredningen vill därför här blott i korthet beröra sambandet mellan produktionsutveckling och investeringsbehov inom industrien. I detta hänseende gäller, såsom redan framhållits i kap. 3, att de senaste årens stora investeringar i industrisektorn ännu ej till fullo resulterat i ökad produktionskraft. I betydande mån torde de verkställda investeringarna först utmognat under de närmaste åren. Det finns därför från denna synpunkt anledning vänta, att en relativt mindre investeringsvolym under den kommande femårsperioden kan bilda underlag för en tillfredsställande utveckling av industriproduktionen. De senaste årens starka utbyggnad av industrien skulle också motivera en viss återhållsamhet i investeringshänseende under de närmaste åren. Samtidigt får det emellertid ej bortses från möjligheten av att inkörning av de utbyggda och nyanlagda fabrikerna kan aktualisera betydande behov av kompletterande investeringar, dels i tidigare ej berörda driftsavdelningar, dels och framför allt i avdelningar som ha ett mera indirekt samband med den omedelbara produktionsprocessen: lagerlokaler, transportanordningar, kontorsbyggnader, etc.

En särskild fråga i detta sammanhang utgör förhållandet mellan kapacitetsökningar och samtida reinvesteringsbehov. Mycket tyder på att en betydande del av den svenska industrien, t. ex. vissa delar av skogsindustrien, den äldre verkstadsindustrien och den äldre textilindustrien, vilka i stor utsträckning tillkommo omkring sekelskiftet, nu befinna sig i ett skede, då de gamla anläggningarna äro i starkt behov av att radikalt ombyggas eller ersättas av helt nya. Detta behöver icke innebära, att de gamla anläggningarna i teknisk mening äro nedslitna. Ombyggnadsbehov kunna emellertid aktualiseras på grund av att byggnadskroppen ej är lämpad för nya maskiner och en modern driftsorganisation. Ännu viktigare är måhända för närvarande, att en med hänsyn till kapacitetstrycket inom vederbörande industrier eftersträvad utökning av företagets kapacitet ej rimligen kan ske under bibehållande av de äldre anläggningarna. I de fall då reinvesteringsarna aktualiseras i samband med en planerad expansion, torde produktionsökningen förutsätta ett betydande investeringsutrymme.

Sammanfattningsvis böra enligt utredningens uppfattning, under förutsättning av rimliga investeringsmöjligheter och en råvaruförsörjning som i stort sett svarar mot behoven, betingelserna för produktionsutvecklingen inom industrien icke bedömas såsom ogynnsamma under den närmaste femårsperioden. Den begränsade arbetskraftstillgången bör kunna motvägas av en tillfredsställande produktivitetsutveckling. Även om en viss avsakning i produktionsökningen kan bli nödvändig i jämförelse med de närmast föregående årens snabba ökningstakt, torde en årlig tillväxt av industriproduktionens volym med 3—4 procent ligga inom räckhåll under femårsperioden 1951—1955 vid de allmänna produktionsförhållanden, varifrån utredningen utgått, när den i kap. 3 uppställt sitt huvudalternativ för utvecklingen med avseende på den *totala* produktionen i landet. En sämre råvaruförsörjning skulle givetvis betyda en långsammare ökning av industripro-

duktionen, under det att särskilt gynnsamma omständigheter skulle kunna medföra en något starkare uppgång i industriproduktionen än 3—4 procent per år.

Det bör slutligen påpekas, att den bild som i dag erhålles av expansions-tendenserna inom olika områden av svensk industri till en viss grad måste betraktas såsom förstörd av den rådande överkonjunkturen. Ett omslag i konjunkturerna skulle mycket väl inom kort kunna avsevärt reducera t. ex. efterfrågan på arbetskraft och omfattningen av investeringsprojekten. Olika faktorer synas tyda på att vid ett ökat antal företag produktions- och investeringsplanerna äro mera bundna till konjunkturerna, än som var fallet under de närmaste efterkrigsåren. De mycket betydande investeringarna under dessa år gynnades av goda finansieringsmöjligheter. Företagen kunde i stor utsträckning anlita egna likvida reserver, vilka ackumulerats under krigsåren. Dessa äro nu till stor del förbrukade. Även om det fortfarande finnes företag — särskilt storföretag — med betydande likvida tillgångar, torde därför många företag ej i samma utsträckning som tidigare kunna lita till fonderade egna medel för investeringsprojektens genomförande. Expansionstakten avhänger följaktligen i högre grad än förut av de löpande inkomsterna och möjligheterna att erhålla kredit. Utvecklingstaktens åtminstone procentuellt sett ganska starka beroende av avsättningsmöjligheter, pris- och kostnadsrelationer samt utvecklingen på kapitalmarknaden skola därför hållas i minnet vid den bedömning av de långsiktiga utvecklingstendenserna, som tager sin utgångspunkt i de aktuella planerna.

Utredningen övergår härafter till en redogörelse för läget i olika industri-grenar.

Järnmalm. Under år 1949 utgjorde produktionen av järnmalm 13,7 milj. ton, vilket ungefär motsvarar siffrorna för åren närmast före kriget. Under samma år var exporten 12,8 milj. ton. Den låg då fortfarande något under förkrigsnivån. I 1948 års långtidsprogram räknade man med att produktionen år 1952 skulle ligga en à två milj. ton över förkrigsnivån, medan exportökningen skulle bli något mindre på grund av en stigande hemmamarknadsförbrukning.

Produktionen har under åren 1948—50 påverkats av avsättningsmöjligheterna, ett förhållande som dock svängt mot slutet av fjolåret, då en påtaglig malmbrist uppkommit på världsmarknaden. Möjligheter synas vara för handen att få till stånd en betydande produktionsökning för att möta den stigande efterfrågan. LKAB räknar sålunda med att under åren 1950—55 kunna öka brytningen med inemot 50 procent, trots att betingelserna för brytning i dagbrottet i Kiruna efterhand bli allt sämre på grund av ett allt trängre brytningsområde; den beräknade produktionsökningen är därför huvudsakligen koncentrerad till en successiv utökning av underjordbrytningen i Kiruna ävensom i Malmberget.

I nedanstående tabell har en balans uppgjorts över den beräknade järn-

malmsförsörjningen under den kommande femårsperioden, varvid till jämförelse även siffrorna för 1950 angivits. De angivna produktionssiffrorna torde få betraktas som ungefärliga uppskattningar av den tekniskt möjliga brytningen. Om perspektiven utsträckas utöver de närmaste fem åren, torde möjligheter finnas för en fortsatt ökning av produktionen, ehuru man givetvis ej får utesluta möjligheten att förändrade avsättningsförhållanden kunna hålla produktionsnivån nere.

Som framgår av tabellen har även exporten beräknats stiga, men i något långsammare tempo, vilket sammanhänger med en ökad förbrukning av malm inom landet. Den ökade hemmamarknadsförbrukningen kan huvudsakligen sättas i samband med expansionen vid Norrbottens Järnverk.

FÖRSÖRJNINGSBALANS FÖR JÄRNMALM ÅREN 1950—1955.
(Milj. ton.)

Å r	Produktion	Inhemsk förbrukning	Export
1950.....	13·8	¹ 0·9	12·9
1951.....	16·4	1·6	14·8
1952.....	17·0	1·9	15·1
1953.....	17·7	2·0	15·7
1954.....	18·5	2·1	16·4
1955.....	19·0	2·2	16·8

¹ Ej inberäknat förbrukning genom lagerminskning.

Det beräknade produktionsprogrammet och därmed förenade rationaliseringsarbeten (inklusive omställningen till underjordbrytning i Kiruna) kommer att medföra betydande investeringsbehov — 150—200 milj. kr. — varvid tyngdpunkten kommer att ligga på åren 1952—53. I malmbanan måste härvid investeras omkring 65 milj. kr. Vidare erfordras en viss ökning av arbetsstyrkan, vilken ökning bedömes möjlig att realisera, förutsatt att bostäder för cirka 10 milj. kr. kunna byggas.

Järn och stål. Utvecklingen efter kriget inom den svenska järn- och stålindustrien karakteriseras av en genomgripande omdanings- och utbyggnadsprocess. Den löpande produktionsutvecklingen har emellertid ännu icke i någon högre grad påverkats av verkställda eller pågående investeringar. De produktionsökningar, som inträffat under senare år, ha huvudsakligen berott på en förbättrad arbetskraftstillgång. Järn- och stålverken fingo nämligen under åren 1946—47 vidkännas en särskilt svår arbetskraftsbrist. Den pågående utbyggnaden har utsatts för vissa förseningar, men beräknas dock i huvudsak vara avslutad under åren 1954—55, då det beräknas, att produktionskapaciteten skall uppgå till cirka 1,6 milj. ton handelsfärdigt järn och stål. Kapacitetens fördelning på olika varuslag framgår av nedanstående tabell:

		1 000 ton			
	1949	1951	1952	1953	1954/55
Tunnplåt	116	120	125	140	140
Grov- och mediumplåt	102	115	130	135	135
Varmvalsade och varmdragna rör inkl. kullagerrör	98	110	115	115	115
Övriga valsjärn inkl. smide	630	670	910	1 110	1 200

På grund av att handelsjärn och kvalitetsjärn i viss utsträckning äro substituerbara, kan en fördelning av järnverkens uppskattade totala kapacitet på nämnda två kategorier av handelsfärdigt järn och stål icke med bestämdhet göras. En approximativ beräkning ger dock vid handen, att åtminstone 80 procent av kapacitetsökningen kommer att avse handelsjärn.

En bedömning av den framtida produktionsinriktningen på export och hemmamarknad erbjuder betydande svårigheter på grund av känsligheten för prisrelationer och flexibiliteten i verkens produktionsinriktning. I huvudsak torde man kunna räkna med att exporten av kvalitetsmaterial kommer att bestå. Av olika skäl har exporten efter kriget legat avsevärt under förkrignivån. Delvis sammanhänger detta med ett ökat behov av kvalitetsmaterial på den inhemska marknaden, men också med svårigheter att avsätta vissa slag av kvalitetsjärn på de utländska marknaderna. Exporten visar emellertid stigande tendens till följd av förbättrade avsettningsmöjligheter. Den pågående kapacitetsutbyggnaden vid kvalitetsjärnverken gör det vidare rimligt att räkna med att exporten mot slutet av perioden skall kunna närma sig förkrigstidens siffror.

En intressant fråga är, om en export av handelsjärn kan komma till stånd. Kapacitetsutvecklingen är i huvudsak inriktad på en försörjning av hemmamarknaden, men det synes icke osannolikt, att importen av handelsjärn kan bli större än produktionsprogrammen förutsätta. En sådan utveckling kan ur samhällsekonomisk synpunkt synas önskvärd, så till vida som den skulle tvinga vissa företag att söka avsätta en del av produktionen på exportmarknaderna. Ett dylikt utbyte av specialprodukter, som icke behöver påverka handelsbalansen, skulle nämligen motverka de produktivitetssänkande tendenser som åtfölja en alltför stor uppsplittring av produktionen för en begränsad hemmamarknad. En utveckling mot ökad importkonkurrens skulle sannolikt förstärka de tendenser till ökad manufakturering, som särskilt inom mindre järnverk gjort sig gällande under senare år.

Den inhemska förbrukningen av järn och stål kan väntas undergå en relativt snabb stegring. Bland de områden, som äro särskilt betydelsefulla för denna ökning, kunna nämnas skeppsvarven, vilka i ökad utsträckning avse att tillgodoße sina behov från svenska järnverk. Vidare väntas förbrukningen stiga i landet på grund av en ökad byggnadsverksamhet och en ökad rälsåtgång vid statens järnvägar. Bland övriga förbrukare dominerar helt verkstadsindustrien i vidsträckt bemärkelse. Denna väntas även under de kommande åren öka järn- och stålkonsumtionen.

Mot bakgrunden av produktionsprogrammen, exportutsikterna och hemmamarknadsförbrukningen förefaller följande försörjningsbalans vara rimlig att räkna med under den närmaste femårsperioden:

BERÄKNAD KONSUMTION, PRODUKTION, EXPORT OCH IMPORTBEHOV I FRÅGA OM
VALSAT OCH SMITT JÄRN OCH STÅL.
(1 000 ton.)

	1949	1951	1952	1953	1954	1955
Inhemsk konsumtion	1 439	1 561	1 614	1 669	1 726	1 785
Export	111	131	143	155	167	180
Summa	1 550	1 692	1 757	1 824	1 893	1 965
Inhemsk produktion	946	1 015	1 280	1 500	1 590	1 590
Importbehov	604	677	477	324	303	375
Summa	1 550	1 692	1 757	1 824	1 893	1 965

Ett framgångsrikt genomförande av produktionsprogrammet, sådant det här skisserats, förutsätter emellertid, att arbetskraftsförsörjningen kan tryggas. Ehuru vissa förbättringar inträtt under åren 1948—50 dels till följd av en förbättrad inre balans, dels som en följd av direkta åtgärder i syfte att öka järnbruksarbetets attraktionsförmåga (högre löner, kortare arbetstid, bättre bostäder etc.), föreligger alltså en betydande brist på arbetare, samtidigt som det successiva färdigställandet av utbyggnadsprogrammet kräver nya tillskott. Behovet av ytterligare arbetskraft fram till 1955 för att fullt kunna utnyttja produktionskapaciteten torde uppgå till cirka 4 000 man. I allmänhet synes någon tillförsel från järnverkens normala rekryteringsområde ej vara att räkna med. Däremot kan antagas, att en viss del av de arbetare, som för närvarande äro sysselsatta med utbyggnadsarbeten vid respektive järnbruk, efter hand skall kunna överföras till den egentliga driften. Även om en väsentlig minskning av vad som brukar kallas »tungt och smutsigt arbete» äger rum i samband med ombyggnadsarbetet, är den aktuella situationen sådan, att intensifierade åtgärder böra vidtagas för att öka järnbrukens attraktionsförmåga och därigenom säkerställa arbetskraftsbehovet för denna viktiga basindustri.

Investeringarna komma enligt nu föreliggande planer att under hela perioden ligga på en hög nivå för att därefter visa en markant nedgång. Det torde vara rimligt att räkna med ett totalt investeringsbehov för pågående utbyggnader om cirka 700 milj. kr. Det är emellertid möjligt, att siffran kan bli högre. Även efter 1955 kunna investeringarna bli stora, eftersom nu ej uppenbara kompletteringsinvesteringar kunna aktualiseras i samband med inkörandet av nya anläggningar. Beträffande järnverken är det icke osannolikt, att produktivitetstegringen kan bli synnerligen snabb, efter hand som de investeringar, som nu pågått i flera år, hinna utmognas. Järn- och stålindustrien tillhör alltså de områden, till vilka förhoppningar rimligen kunna knytas om en gynnsam produktions- och produktivitetstegring.

Denna utveckling beräknas kunna fortsätta även några år efter 1955 utan samtidiga nyinvesteringar.

Verkstadsindustrien. I förra långtidsprogrammet riktades uppmärksamheten särskilt på behovet att åstadkomma en gynnsam exportutveckling, varvid verkstadsindustrien framstod som den mest strategiska sektorn. Orsaken till att stora förhoppningar kunde knytas till denna industri såsom bas för exportoffensiven var, att den under och efter kriget byggts ut kraftigt, även om expansionen i ganska hög grad varit hemmamarknadsinriktad. Det kan nu konstateras, att förhoppningarna i hög grad infriats och att den önskade produktions- och marknadsinriktningen uppnått betydligt snabbare än för någon annan industri. Expansionen har huvudsakligen ägt rum på traditionella områden, såsom varvsindustrien, elektroindustrien etc., och i rätt hög grad varit koncentrerad till de större företagen. Vid sidan av produktionsökningen längs de traditionella utvecklingslinjerna i svensk verkstadsindustri ha även nya tillverkningsgrenar upptagits i syfte att ersätta den tidigare importen från Tyskland med inhemsk produktion. Många av de tyngre maskiner som tidigare importerats ingå nu i något av de stora företagens tillverkningsregister, medan importbortfallet av färdiga konsumtionsvaror, reservdelar etc. har gynnat uppväxten av småföretag. Däremot har utvecklingen mindre präglats av nya uppfinningar och i egentlig mening nya varor.

En granskning av den aktuella aktiviteten på verkstadsområdet ger vid handen, att krafterna i expansiv riktning äro betydande. I samband med den kortvariga stabiliseringskonjunkturen åren 1949—50 kunde visserligen en stigande återhållsamhet med nya investeringsprojekt märkas, men den inträdda rustningskonjunkturen ger förnyad styrka åt expansionstendenserna. Ett viktigt inslag i utvecklingsbilden är, att de äldre storföretagen åter ha vunnit fotfäste på de utländska marknaderna och nu synas inriktade på en långsiktig expansion. Detta gäller kanske i första hand de industrier som under och efter kriget utvecklats kraftigast, t. ex. *varvsindustrien*. Under den kommande femårsperioden beräknas varvskapaciteten icke undergå några väsentliga, engångsartade förändringar. Marknadsförutsättningarna äro fortfarande synnerligen gynnsamma, och inneliggande fartygsbeställningar vid de stora varven beräknas motsvara ungefär tre års produktion. Svenska varv befinna sig för närvarande i ett konkurrenskraftigt kostnadsläge. Konkurrensförmågan sammanhänger emellertid även med de kreditvillkor som kunna erbjudas. Det finnes anledning framhålla, att framtidsutsikterna i hög grad sammanhånga med utvecklingen på de viktigaste avsättningsmarknaderna, framför allt Norge, som under de senaste åren har minskat fartygsbeställningarna i Sverige på grund av landets ansträngda valutaläge. Det synes dock osannolikt att avsättningssvårigheter skola göra sig gällande under perioden. Bland annat föreligger ett betydande uppdämt behov av fartygsreparationer. Varvsindustrien har emellertid sedan flera år tillbaka att brottas med svåra arbetskraftsproblem, vilket motiverar,

att investeringarna under de närmaste åren i betydande grad måste inriktas på intensifierade rationaliseringar, särskilt inom äldre delar av industrien.

Även den elektrotekniska industrien lider brist på arbetskraft. Efter de senaste årens kraftiga utbyggnad befinner sig denna industri i en långsam kontinuerlig expansion. Den elektrotekniska industrien hämmas speciellt av långa leveranstider, bland annat en följd av arbetskraftsbristen. Även om detta förhållande inverkar menligt på den elektrotekniska industriens konkurrenskraft gentemot utlandet, torde marknadsförutsättningarna såväl inom som utom landet kunna karakteriseras som mycket gynnsamma. Det finnes emellertid andra produktionsgrenar inom verkstadsindustrien, där utvecklingen präglas av en tilltagande utländsk konkurrens. Detta gäller framför allt på maskinindustriens område, där den skärpta utländska konkurrensen, särskilt från tysk sida, kan väntas driva på en önskvärd specialisering inom den svenska maskinindustrien.

Till det normala i den industriella utvecklingsbilden hör, att expansionsplanerna för vissa industrier och företag med yngre tillverkningar avse att på relativt kort tid lyfta upp produktionen till en avsevärt högre nivå, oftast sammanhängande med tekniska metodförbättringar eller med strukturella förändringar i efterfrågan. Som exempel kunna nämnas de starka utvidgningsplanerna inom den svenska bilindustrien, vilka utlösts av de i annat sammanhang berörda tendenserna till en betydande ökning av den inhemska bilparken. I och för sig är det önskvärt, att den svenska bilindustrien beredes möjligheter till produktion i större serier, så att den därigenom även utan tullskydd kan konkurrera med utländska bilindustrier. En sådan utbyggnad kommer emellertid att ställa stora krav på arbetskraft och investeringar, och det är svårt för utredningen att bedöma, i vilken mån utrymme kan beredas åt dessa investeringar under perioden.

Sammanfattningsvis gäller, att det ur långtidssynpunkt på goda grunder kan antagas, att den produktion, som inrymmes under beteckningen verkstadsindustri, kommer att öka i relativ betydelse i landets näringsliv. Denna utveckling torde accentueras, i samma mån som strävandena att hålla utrikeshandelns omfattning i förhållande till landets produktion på en hög nivå krönas med framgång.

Till följd av arbetskraftssituationen måste investeringarna i mycket stor utsträckning inriktas på rationalisering och effektivisering av driften. Därtill kommer som en ytterligare investeringsbelastning, att kapacitetstrycket inom många äldre industriföretag synes tvinga till en radikal ombyggnad eventuellt i samband med ändrad lokalisering. Man måste vidare räkna med att påbörjade planer komma att fullföljas, och nya investeringar kunna ständigt aktualiseras. Mot bakgrunden härav synes det realistiskt att räkna med betydande önskemål om ökade investeringar inom verkstadsindustrien under den närmaste femårsperioden.

Övrig metallindustri. De industrier som framställa och bearbeta övriga metaller befinna sig i stark expansion, vilken grundar sig på en kraftigt

ökad inhemsk förbrukning. Produktionsökningen under den närmaste femårsperioden avser huvudsakligen hel- och halvfabrikat, medan råvaruproduktionen inom landet endast i begränsad utsträckning väntas öka. Denna utveckling innebär en relativ förskjutning i importens sammansättning från hel- och halvfabrikat mot råvaror.

Beträffande kopparproduktionen inom landet torde redan under 1950 den maximala nivå ha uppnåtts, som kommer att råda under perioden. Förbrukningen av koppar inom landet väntas emellertid stiga som följd av en betydande ökning av kopparhalvfabrikattillverkningen. En icke obetydlig del av denna beräknas gå på export. Även produktionen av mäsingshalvfabrikat väntas öka och åtföljas av en betydande exportökning.

Den zinkproduktion, som ägde rum under krigsåren, är sedan 1947 nerlagd. Under normala tider skulle sådan tillverkning sannolikt icke vara ekonomiskt bärkraftig. Den beräknade ökningen i den inhemska förbrukningen av zink under de närmaste fem åren kan emellertid, om de kraftigt stegrade zinkpriserna visa sig bli bestående, aktualisera planerna på ett smältverk. Vid flera tillfällen ha svårigheter uppstått att realisera önskad import av zink. En ur svensk synpunkt rimlig lösning vore en utvidgning av den norska produktionskapaciteten, åtföljd av en ökad export av zinkslig till Norge, delvis möjliggjord genom ökad produktion.

Blyproduktionen väntas öka icke oväsentligt, men förbrukningen beräknas stiga i en takt som snarast medför ökat inportbehov.

Medan aluminiumoxid endast tillfälligt producerats i landet under kriget, beräknas produktionen av aluminium, baserad på importerade råvaror, stiga under perioden. Den inhemska produktionen kommer dock fortfarande endast att utgöra en mindre del av landets förbrukning. Någon ökad självförsörjningsgrad är därför knappast sannolik. Den ökade förbrukningen av aluminium hänför sig huvudsakligen till en betydande utvidgning av halvfabrikatproduktionen, av vilken en väsentlig del planeras gå till export. Planerna på detta område förefalla vara väl optimistiska, såväl med hänsyn till de aktuella svårigheterna att realisera den nödvändiga importen av råvaror, som på längre sikt beträffande avsaltningsmöjligheterna för export.

De produktionsökningar på olika metallområden, som här indicerats, kräva förhållandevis stora investeringar, av vilka en betydande del redan igångsatts. I de flesta fall är expansionen på respektive områden koncentrerad till enstaka eller ett fåtal företag. Till följd av den höga mekaniseringsgraden i tillverkningsprocessen är arbetskraftsbehovet relativt litet och torde kunna tillfredsställas utan betydande svårigheter. I huvudsak torde planerna vara samhällsekonomiskt rimliga, även om det på några punkter är ovisst, om de kunna eller böra realiseras. En viss sårbarhet karakteriserar området, eftersom tillverkningsprogrammen å ena sidan kunna störas av svårigheter att erhålla de nödiga råvarorna, medan å andra sidan avsaltningsmöjligheterna för export mycket väl kunna ställa sig ogynnsammare

än beräknats. I båda fallen riskerar man att dyrbar produktionsutrustning ej till fullo kommer att kunna utnyttjas.

Skogsindustrierna. Fram till tiden för det sista världskriget ökade virkestillförseln från de svenska skogarna. Denna utveckling har numera avbrutits. Under åren 1946—49 var virkesåtgången inom skogsindustrierna, såsom framgår av nedanstående tabell, i genomsnitt drygt sex procent lägre än under perioden 1935/39.

BERÄKNAD RÅVARUÅTGÅNG FÖR OLIKA SKOGSINDUSTRIPRODUKTER.

(Milj. m³ fast mått.)

	1935/39	1946/49	1949
Sågat virke	11·80	10·97	11·25
Slipmassa	1·73	1·64	1·59
Sulfitcellulosa, blekt	2·33	3·28	3·53
» , oblekt	5·24	3·55	3·61
Sulfatcellulosa ¹ , blekt	0·46	0·94	1·07
» , oblekt	4·45	3·51	3·61
Övriga produkter ¹)	0·34	0·80	0·82
Summa	26·36	24·68	25·19

¹ Inklusive sågavfall.

För närvarande torde uttaget av råvara från de svenska skogarna i stort sett svara mot tillväxten. Såväl med hänsyn härtill som på grund av arbetskraftssituationen är en väsentlig ökning av skogsavverkningarna icke sannolik på kortare sikt. Däremot torde nuvarande avverkning i stort sett kunna hållas under den kommande femårsperioden. Det är visserligen möjligt, att avverkningarna lokalt, särskilt i övre Norrland, äro så stora, att det blir svårt att under längre tid hålla dem på oförändrad nivå. Å andra sidan finnes det sannolikt ett visst, icke obetydligt årligt överskott i södra Sverige. Huruvida detta kommer att kunna utnyttjas, beror på ett flertal faktorer. Dels ligga dessa skogar ofta olämpligt till i förhållande till fabrikerna, dels synas skogsägarna i vissa delar av södra och mellersta Sverige icke på samma sätt som de norrländska vara inställda på att använda skogen som en löpande inkomstkälla. Under de gångna åren har en viss råvaruimport ägt rum från Finland. Denna kan troligen beräknas fortsätta, men kommer ej att få någon central betydelse för råvaruförsörjningen. En successiv förstärkning av råvarubasen synes vidare komma till stånd genom att lövved börjar utnyttjas i allt större utsträckning. Under de närmaste fem åren komma dock verkningarna härav knappast att spela någon större roll.

Uttagen ur skogarna torde kunna betecknas som relativt konjunkturkänsliga. Det är därför icke uteslutet, att en ytterligare uppgång i råvarupriserna skulle kunna medföra någon tillfällig ökning av utbudet. Å andra sidan finnas risker för att mera väsentliga prissänkningar komma att minska avverk-

ningarna, åtminstone från de enskilda skogarna. Den faktor, som för närvarande försvårar eller omöjliggör även en temporär ökning av avverkningarna, är emellertid den begränsade arbetskraftstillgången. I syfte att även på längre sikt försäkra sig om tillräcklig arbetsstyrka i skogarna ha bolagen under senare år börjat vidtaga en serie åtgärder, bland annat för att förbättra bostadsförhållandena, underlätta resor till och från arbetet och bereda arbetarna en jämnare sysselsättning året runt. Dessa ansträngningar kunna dock endast delvis tänkas avsätta resultat under den följande femårsperioden. Vissa investeringar i vägar och samhällen aktualiseras i samband med dessa strävanden.

Råvarans fördelning på olika användningsområden har, såsom framgår av nedanstående tabell, visat en ganska stark stabilitet under de gångna åren. Härav synes den slutsatsen kunna dragas, att denna fördelning endast vid ganska stora ändringar i de relativa priserna mellan massa och sågade trävaror väsentligt komma att rubbas.

OLIKA SKOGSINDUSTRIPRODUKTERS BERÄKNADE ANDEL I PROCENT AV DEN SAMMANLAGDA RÅVARUÅTGÅNGEN.

	1935-39	1946	1947	1948	1949	1946-49
Sågat virke	44.7	47.3	44.8	41.2	44.7	44.5
Slipmassa	6.6	6.9	6.4	6.9	6.3	6.6
Sulfitcellulosa, blekt	8.9	11.9	13.2	14.0	14.0	13.3
» , oblekt	19.8	14.5	14.8	15.1	13.2	14.4
Sulfatcellulosa, blekt	1.8	2.6	3.8	4.5	4.3	3.8
» , oblekt	16.8	13.8	13.8	14.9	14.3	14.2
Övriga	1.4	3.0	3.2	3.4	3.2	3.2

Med hänsyn till vad som ovan sagts om den begränsade virkestillgången och dennas relativt fasta procentuella fördelning på de olika skogsindustrierna torde möjligheterna att höja de olika skogsindustriernas produktionsvärde främst ligga i en högre förädling av råvaran. För sågade trävaror kan en dylik ökning av produktionsvärdet huvudsakligen möjliggöras genom en utvidgning av snickeriproduktionen. Råvaruåtgången är härvid av underordnad betydelse. En ökad specialisering inom vissa delar av snickeriindustrien torde kunna minska produktionskostnaderna och höja industriens konkurrensförmåga såväl på den svenska som på den utländska marknaden.

Produktionen av så g a t v i r k e, inklusive slipers, uppgick åren 1946-49 i medeltal till 1,33 miljoner standards årligen mot i genomsnitt 1,43 miljoner standards under förkrigsperioden 1935-39. Den inhemska förbrukningen beräknades till 830 000, respektive 600 000 standards. Genom att sålunda dels den totala produktionen något nedgick, dels hemmakonsumtionen väsentligt steg, sjönk den för export tillgängliga kvantiteten från 830 000 till 500 000 standards. De sista åren ha dock utvisat en viss stegring av exporten. För år 1950 uppgick den sålunda till totalt 710 000 standards. De fortsatta

exportansträngningarna komma för sin framgång att i hög grad bero på resultatet av strävandena att minska trävaruåtgången inom landet genom olika träbesparingsåtgärder. Icke minst är det viktigt, att träbesparingsprogrammet på bostadsområdet fullföljes, därest, som utredningen i det följande förordar, bostadsbyggandet skulle ökas under femårsperioden.

Produktionen av papper uppgick under 1950 till cirka 1,2 milj. ton, varav 740 000 ton exporterades. Enligt föreliggande planer skulle produktionskapaciteten under femårsperioden utvidgas till omkring 1,5 milj. ton. Samtidigt är emellertid en ökning av den inhemska konsumtionen att emotse. Den kvantitet, som kan tänkas bli friställd för export, torde därför i slutet av perioden röra sig om cirka 900 000 ton. Inom pappersindustrin räknar man icke med några svårigheter att avsätta en sådan kvantitet.

Av en total produktion 1950 av pappersmassa på omkring tre miljoner ton exporterades cirka 2,1 milj. ton. Det kan väntas, att produktionsvärdet successivt kommer att höjas genom övergång till högvärdigare kvaliteter, särskilt genom ökad blekning av sulfatmassa. Den ökade inhemska pappersproduktionen kommer emellertid att taga i anspråk en växande kvantitet massa, varför en viss exportminskning av massa är att emotse. Den värdemässiga nettoeffekten av den beräknade ökningen av pappersexporten och exportbortfallet av massa blir i hög grad avhängig av den relativa prisutvecklingen för papper och massa, vilken svårigen kan förutsägas. En beräkning på basis av priserna i oktober 1950 ger vid handen, att det sammanlagda exportvärdet för papper och massa i stort sett skulle bli oförändrat.

En industri på hithörande område, som under senare tid visat en kraftig utveckling, är wallboardindustrin. Under 1950 producerades 274 000 ton wallboard, varav 136 000 ton exporterades. Man räknar med att produktionskapaciteten år 1955 skall uppgå till drygt 350 000 ton. Härav skulle mer än 150 000 ton komma att exporteras.

Skogsindustrierna ha som tidigare anförts att kämpa med betydande arbetskraftssvårigheter i första hand inom skogsbruket. Kraven på en ökad mekanisering av skogsarbetet göra sig därför allt mera gällande. Då samtidigt skogsvårdande åtgärder av olika slag, bland annat innebärande nya vägbyggen, torde öka i betydelse, synes man böra räkna med ökade investeringar inom skogsbruket. Även vid industriföretagen torde arbetskraftsbristen påskynda rationaliseringsarbetet, samtidigt som betydande reinvesteringar ha aktualiserats i första hand inom pappers- och massaindustrierna. De ganska stora utbyggnadsplaner, som dessutom finnas inom dessa båda produktionsgrenar, förutsätta i regel investeringar av avsevärd omfattning. Nya utbyggnadsplaner torde dessutom framkomma under perioden. Icke heller bör bortses från möjligheten att nya fabriker aktualiseras i södra Sverige för att utnyttja det årliga virkesöverskottet där, även om sådana projekt sannolikt endast hinna påbörjas under de närmaste fem åren. Mot bakgrunden av dessa tendenser samt en troligen relativt förmånlig vinstutveckling får man vara beredd på att investeringsönskemålen inom skogsindustrin under perioden komma att ligga på en högre nivå än under åren 1946—50.

De viktigaste data och synpunkter som utredningen här ovan framlagt kunna sammanfattas i nedanstående tablå.

PRODUKTION OCH EXPORT AV VISSA SKOGSINDUSTRIPRODUKTER.

	Produktion			Export		
	1949	1950	1955	1949	1950	1955
Sågade trävaror, stds	1 350 000	1 400 000	1 400 000	640 000	710 000	700 000
Pappersmassa, ton.....	2 880 000	3 000 000	3 000 000	1 930 000	2 100 000	1 800 000
Wallboards, ton.....	240 000	274 000	350 000	98 000	136 000	150 000
Papp och papper, ton ...	1 100 000	1 200 000	1 500 000	615 000	740 000	900 000

Textilindustrin. Den svenska textilindustrin har under krigs- och efterkrigsåren undergått en betydande utbyggnads-, rationaliserings- och moderniseringsprocess. Denna process har i hög grad gynnats av *dels* importsvårigheter under kriget och *dels* den inflationistiskt uppdrivna efterfrågan på hemmamarknaden efter kriget, vilket medfört god räntabilitet och gynnsamma finansieringsmöjligheter för industrien. Textilindustrin har som en följd härav uppnått en effektivitetsstandard, som kan mäta sig med motsvarande industriers standard i de främsta textilproducerande länderna. Fri-listningen av textilier i Sverige och i andra länder har också visat, att vår textilindustri äger god konkurrensförmåga på hemmamarknaden, samtidigt som vissa exportframgångar kunnat noteras.

Även om de textila industrierna som helhet betraktade expanderat under och särskilt efter kriget, har takten varierat mellan de olika branscherna. Liksom under mellankrigstiden har utvecklingen varit kraftigast inom konfektionsindustrin, där utbyggnaden och moderniseringen av äldre företag, tillika med ett avsevärt tillskott av nya företag, gått hand i hand med en sysselsättningsökning på inemot 20 procent. Denna utveckling har i första hand haft sin grund i den snabbt stigande levnadsstandarden, vilken medfört en successiv utvidgning av den inhemska marknaden för textilvaror. Inom övriga textilindustrigrenar har produktionsökningen i huvudsak varit resultatet av en avsevärd produktivitetshöjning. Sysselsättningen inom vissa branscher, t. ex. bomullsindustrin, är för närvarande rent av mindre än före kriget. Produktionsökningen inom landet av garner och vävnader har ej varit tillräcklig att möta den snabbt stigande efterfrågan, utan importen har samtidigt ökat, av bomulls- och yllevävnader till och med i snabbare takt än den inhemska produktionen. Mellankrigstidens utveckling, som bland annat karakteriseras av tendenser mot ökad självförsörjning av textila halvfabrikat, har sålunda brutits till följd av den starka stegringen i färdigvaru-produktionen, så att självförsörjningsgraden i själva verket minskat. Man torde dock kunna räkna med att produktionstendenserna inom textilindus-trien på något längre sikt komma att innebära en återknytning till vissa drag i mellankrigstidens utveckling, framför allt genom att tyngdpunkten i produktionsökningen förlägges till de textila halvfabrikaten.

Importen av råvaror har kunnat minskas betydligt. Den främsta orsaken härtill är uppkomsten av inhemsk tillverkning av rayonull samt den återupptagna inhemska produktionen av lin och hampa. Spinnpapper har därjämte ersatt importerad sisal. Vad beträffar de viktigaste spånadsämnen, bomull och ull, är vårt land liksom tidigare helt beroende av import.

Dagens situation på textilindustriens område präglas av de drastiska prisförhöjningar, som under sista året ägt rum på textiltråvarorna, i första hand ull, och som åtminstone i viss mån kunna ha sin grund i långsiktiga, delvis strukturellt betingade förändringar i produktionsförhållandena.

En analys av den sannolika utvecklingen på textilområdet måste utgå från en bedömning av konsumtionsutvecklingen. Efter den högt uppdrivna efterfrågan på textilvaror under de första efterkrigsåren gjorde sig en viss mättnad på textilmarknaden märkbar under 1949 och början av 1950. Köprushen under hösten 1950 rubbar icke det huvudsakliga intrycket av att den fortsatta expansionen av textilmarknaden blir intimt avhängig av takten i den allmänna standardhöjningen. Erfarenhetsmässigt har textilkonsumtionen stigit i takt med nationalinkomsten. Vissa faktorer tyda på att en fortsatt parallell stegring av textilkonsumtionen och nationalinkomsten för den närmaste femårsperioden bör betraktas som ett maximiantagande. Textilkonsumtionen per capita i Sverige hör till de högsta i världen. Denna höga utgångsstandard gör det ej osannolikt, att konsumenterna efter hand använda ytterligare inkomstillskott i relativt ökad utsträckning för andra ändamål, t. ex. bilar, varför textilkonsumtionen ej skulle stiga i full proportion till nationalinkomststegringen. Förskjutningarna i befolkningens åldersfördelning kunna också leda till minskad textilkonsumtion. En relativ fördyring av textilvaror i förhållande till andra konsumtionsvaror kan utlösa samma tendens.

Mot bakgrunden av dessa förhållanden och den betydande kapacitet, som textilindustrien redan nu har, förefaller en något långsammare utvecklingstakt beträffande produktionen av färdiga textilvaror för hemmamarknaden i jämförelse med de gångna åren vara sannolik. Emellertid måste hänsyn även tagas till exportmöjligheterna. Därvid förefaller det icke orimligt antaga, att ytterligare marknader kunna vinnas för olika svenska specialiteter.

Såsom tidigare framhållits, kan produktionsutvecklingen väntas gå i riktning mot ökad tillverkning av halvfabrikat. En dylik utveckling väcker vissa frågor. I den mån den högre textilstandarden medför en ökad differentiering av kvaliteter och typer av t. ex. vävnader, synes en förskjutning mot ökad inhemsk produktion efter hand bli ekonomiskt mindre motiverad. Produktionsserierna bli för korta, och splittringen av tillverkningsprogrammen kan stå hindrande i vägen för en rationell produktion. Det synes därför utredningen, som om en expansion av textilindustrien i riktning mot en långt gående självförsörjning ej ur alla synpunkter vore önskvärd, såframt icke en viss specialisering äger rum på produkter, vilka även kunna avsättas på export, samtidigt som den inhemska marknaden tillföres andra specialprodukter från utlandet. Detta skulle nämligen medföra en rationellare produktionsstruktur och skapa förutsättningar för en fortsatt expansion.

En särskild fråga är, huruvida de förhöjda priserna på ull komma att leda till väsentligt ökad användning av rayonull och därmed till strävanden att utvidga den inhemska produktionen härav. Ehuru några konkreta planer härför ej synas föreligga, bör man icke utesluta möjligheten av att en sådan utveckling snabbt kan aktualiseras, vilket skulle medföra betydande investeringsbehov.

I övrigt synas investeringsbehoven inom textilindustrien för den närmaste femårsperioden koncentrera sig till maskininvesteringar, syftande till ökad automatisering och arbetskraftsbesparing. Maskininvesteringarna sammanhånga i viss mån med strävandena att kompensera den minskade tillgången på i första hand skiftarbetare. För att undvika ökade investeringsanspråk är det angeläget, att tvåskiftsarbetet kan upprätthållas i minst samma utsträckning som för närvarande sker. Tvåskiftsarbete torde vidare vara en förutsättning för att den svenska textilindustrien skall kunna betjäna sig av högautomatiserade textilmaskiner och därigenom upprätthålla sin internationella konkurrenskraft.

Sammanfattningsvis synes det rimligt att räkna med att investeringarna inom textilindustrien komma att icke oväsentligt sjunka från den aktuella relativt höga nivå, som den legat på under de senaste åren. Detta bör ej hindra en rimlig produktions- och produktivitetsutveckling, under förutsättning att arbetskraftssituationen icke försämrats. Mycket torde vara att vinna ur produktivitetssynpunkt, särskilt inom konfektionsindustrien, genom överföring av arbetskraft från mindre till mera effektiva företag. Det är vidare icke osannolikt, att en specialisering inom branscherna samt en viss produktionsförskjutning från en bransch till en annan ur landets synpunkt skulle te sig rationell.

Kemiska industrien. Den kemiska industrien hör till de ur långtidssynpunkt intressantaste men mest svårbedömda områdena, enär de tänkbara utvecklingslinjerna äro av starkt olika karaktär. Det hävdas, att den svenska kemiska industrien kommit efter i industrialiseringsprocessen och relativt sett icke nått lika långt på utvecklingskurvan som i andra högt industrialiserade länder, t. ex. USA, England, Tyskland, Schweiz m. fl. Det finnes ingen anledning att i detta sammanhang gå närmare in på orsakerna därtill; det kan endast konstateras, att vårt land saknar vissa av de fundamentala råvaror, t. ex. kol, kring vilka den ursprungliga kemiska industrien byggdes upp. Under de senaste decennierna har emellertid den svenska kemiska industrien expanderat kraftigt. Särskilt under avspärrningsåren gick utbyggnaden snabbt, dels i syfte att ersätta utebliven import, dels såsom ett led i den allmänna upprustningen. Det befarades, att åtskilliga av de industrier, som sålunda byggdes upp, skulle försvinna, när mera normala världsmarknadsförhållanden inträdde, men dessa farhågor ha ännu icke besannats. En stor del av den kemiska produktionen har med säkerhet såväl tekniska som ekonomiska förutsättningar i vårt land, och de under kriget och efterkrigstiden vunna erfarenheterna ha gett den kemiska industrien starka

impulser att vidareutveckla redan befintlig produktion och ge sig in på nya områden.

Inom den organisk-kemiska industrien tilldrar sig den syntetiska produktionen huvudintresset. Det är framför allt på detta område som Sverige anses ligga betydligt efter utlandet.

Bland tillverkningar inom den syntetisk-organiska industrien, för vilka utbyggnadsplaner äro aktuella i vårt land, kunna nämnas aromatiska föreningar, vilka basera sig på bensol, stenkolstjäreprodukter o. dyl. såsom råvaror. De viktigaste slutprodukterna äro läkemedel och organiska färgämnen. På senare tid ha även andra organiska ämnen fått stor användning, t. ex. som ogräsutrotningsmedel, syntetiska tvättmedel samt vissa råvaror för plastindustrien.

En särskild ställning intager den syntetisk-organiska industri som kan byggas upp på petroleum som råvara. En dylik industri kan för vårt lands del aktualiseras i samband med en utbyggnad av något inhemskt petroleumraffinaderi. För Sveriges vidkommande har i stället karbid fått en betydande användning såsom utgångsprodukt för den syntetisk-organiska industrien. Dessutom har Sverige en betydande tillverkning av sulfitsprit, vilken i detta sammanhang kan betraktas som en råvara för den syntetisk-organiska industrien. En vidareförädling av denna råvara förekommer dock endast i begränsad utsträckning, bland annat beroende på att ifrågavarande kemikalier i allmänhet kunna tillverkas betydligt billigare, om man utgår från andra råvaror, såsom jordgas och petroleum. En kraftig reduktion av sulfitspritspriset synes emellertid vara möjlig genom tekniska förbättringar i samband med tillverkningen, vilket torde framkalla en betydande utbyggnad av den på sulfitsprit baserade kemikalieproduktionen.

Utvecklingen inom plastindustrien och konstfiberindustrien har varit mycket stark i utlandet och kommer med all sannolikhet att fortsätta. I fråga om den förra kan Sverige sägas ha följt relativt väl med i utvecklingen, och produktionsprogrammen peka för närvarande mot en fortsatt expansion. Vad beträffar konstfiberindustrien hänvisas till vad ovan sagts under avsnittet om textilindustrien.

Inom övrig organisk industri, t. ex. sprängämnesindustrien, förekomma också starka tendenser till expansion och breddning av produktionen.

Även på det oorganiska området äro expansionstendenserna starka. Inom den elektrokemiska industrien kan sålunda pekas på produktionen av alkali och klor, som under det senaste årtiondet utvecklats mycket kraftigt, vilket bland annat sammanhänger med att cellulosaindustrien i allt större utsträckning övergått till att producera förädlad massa, varvid såväl alkali som klor erfordras. Det torde kunna påräknas, att den svenska industrien på området kommer att inrikta sig på att söka täcka hela det växande inhemska behovet. Slutligen kan beträffande konstgödselproduktionen, superfosfat och kvävegödselmedel, nämnas, att expansionsplaner finnas som syfta till att icke blott möta den stigande efterfrågan inom landet utan även i betydande mån öka självförsörjningsgraden.

Vid en bedömning av förutsättningarna för här berörda expansionsplaner är det nödvändigt att göra klart för sig vissa tekniska och ekonomiska förhållanden. Den kemiska produktionen är relativt litet arbetskraftskrävande, men ställer i gengäld stora krav på kapital. Förädlingsvärdet per arbetare ligger ungefär dubbelt så högt som inom industrien i allmänhet. En expansion kommer därför att medföra betydande investeringar. Ett annat karaktistikum för den kemiska industrien är, att den väsentligen är inriktad på hemmamarknaden, vilken dock i många fall är alltför begränsad för att möjliggöra en lönande tillverkning. En viss avsättning på export måste därför också kunna påräknas. Sambandet mellan produktionsvolym och produktionskostnad är ofta sådant, att största möjliga produktionsvolym är starkt eftersträfvansvärd.

För en allmän bedömning av värdet av en inhemsk kemisk industri måste beaktas, att dess tillverkningar till mycket stor del utgöra mellanprodukter eller hjälpprodukter för andra produktionsgrenar, varför tillförseln av kemiska produkter är av strategisk betydelse för stora delar av näringslivet. Detta har icke minst kommit till synes under avspärrningstider. En väl utbyggd kemisk industri är dessutom av stor betydelse för den tekniska utvecklingen inom andra näringsgrenar, i det att härigenom möjligheter föreligga för ett fruktbärande gemensamt forsknings- och utvecklingsarbete. Man måste också beakta det viktiga förhållandet att en utveckling av kemisk industri många gånger är ägnad att medföra en mycket stark breddning av produktionen och utökning av tillverkningsregistret. Detta sammanhänger med att kemisk industri ofta till sin natur är förenad produktion, d. v. s. i en process ger upphov till ett flertal produkter. Endast genom att tillvarataga och vidareförädla en stor del av dessa produkter kan produktionen bli lönsam. I regel finnas alltså icke så stora möjligheter att välja mellan olika grad av specialisering.

Då som ovan angivits kemisk industri är mycket kapitalkrävande och i allmänhet förutsätter stark integration i tillverkningen, såväl vertikalt som horisontellt, har produktionen i betydande grad koncentrerats till stora enheter, ett förhållande som har betydelsefulla återverkningar på den internationella marknadsstrukturen och måste beaktas vid ett ställningstagande till de intrikata tullproblemen. De stora internationella företagen ha sålunda betydande möjligheter att föra en marknadsstrategisk försäljningspolitik, och riskerna för dumping äro ofta för handen. Dessa företag kunna nämligen ligga med låga priser på en marknad för de produkter, där de befara konkurrens med inhemska producenter, och taga igen eventuella förluster antingen på andra produkter på samma marknad eller på andra marknader, där konkurrens ej finnes. Den instabilitet och brist på enhetlighet som karakteriserar de internationella marknaderna äro bakgrunden till de höga tullmurar, som i olika länder byggts upp för att skydda en uppväxande inhemsk kemisk industri.

Den kemiska industrien befinner sig i en nydaningsperiod av synnerligen svåröverskådlig natur. Ansvar för dess vidare utveckling ligger i första

hand på industrien själv och dess organisationer samt kreditinstituten. Statliga myndigheter utöva emellertid genom tullpolitiska avgöranden, byggnadstillståndsgivningen och i andra sammanhang ett betydande inflytande på industriens utveckling. Härvid föreligger ett vanskligt avvägningsproblem. Å ena sidan är det av mycket stor vikt för landets industriella framtid, att det äger en väl utvecklad kemisk industri. Betydelsen härav understrykes av avspärrningsrisken. Å andra sidan är den inhemska marknaden så liten, att i fråga om vissa produkter fara för ekonomisk ineffektivitet föreligger vid en alltför stark inriktning på självförsörjning. Utredningen, som i annat sammanhang förordat en tullpolitik, som icke uppmuntrar en oekonomisk ökning av självförsörjningsgraden, finner i andra länders tullpolitik visst stöd för den kemiska industriens krav på tullskydd. Med hänsyn till det begränsade investeringsutrymmet och bristen på arbetskraft måste dock tullskydd användas med försiktighet och endast på sådana varuområden, där starka beredskapsskäl eller önskvärdheten att uppmuntra en produktion med naturliga förutsättningar på längre sikt göra detta motiverat. Motsvarande synpunkter måste anläggas vid beviljande av byggnadstillstånd. Vid ställningstaganden i olika sammanhang till den kemiska industriens utvecklingsprojekt böra möjligheterna till i första hand nordisk, men även europeisk arbetsfördelning beaktas. Över huvud taget uppställer sig frågan huruvida icke ett val mellan olika huvudområden är nödvändigt inom den svenska kemiska industrien. Utredningen finner det mot denna bakgrund önskvärt, att den kemiska industriens produktionsförutsättningar och utvecklingstendenser i en eller annan form klarläggas mera inträngande, än som skett i hittills tillgängligt material.

Övriga industrier. De industrier som hittills ej berörts äro i de flesta fall av övervägande hemmamarknadskaraktär. Till de tyngre av dessa hör i första hand byggnadsmaterialindustrien. Vid de gångna årens mycket intensiva byggnadsverksamhet har tillgången på vissa byggnadsmaterial i många fall varit en trång sektor. Betydande investeringar i dessa industrier ha emellertid gjorts. För närvarande synes den efterfrågan efter byggnadsmaterial av stapelvarukaraktär, som av byggnadsregleringen tillåtes göra sig gällande på marknaden, någorlunda kunnat tillfredsställas, möjligen med undantag för byggnadsjärn. En fortgående förskjutning mot nya byggnadsmaterial har framför allt lett till ett starkt ökat behov av cement. Inom ifrågavarande industri kommer expansionen att fortsätta under hela femårsperioden och kräva betydande investeringar. Beträffande tegelindustrien är huvudvikten lagd vid ett intensivt rationaliseringsarbete för att i möjligaste mån hålla nuvarande positioner i konkurrensen med de nya byggnadsmaterialen.

Vad sedan beträffar tidigare icke berörda lätta hemmamarknadsindustrier är utvecklingsbilden ganska splittrad. Inom skoindustrien torde på längre sikt inte någon mera omfattande expansion vara att räkna med. Skoindustriens nuvarande kapacitet torde mer än väl räcka till att tillfreds-

ställa den inhemska efterfrågan, och några planer på export synas icke vara för handen. Gummindustrien domineras av produktionen av bil-däck och bilringar, vilken kan tänkas öka i samma mån som den inhemska biltillverkningen utvidgas.

Inom den kemisk-tekniska industrien, som också i övervägande grad är hemmamarknadsinriktad, synes kapaciteten på stora områden, såsom beträffande tvål, tvättmedel, parfym och kosmetik, vara i det väsentliga utbyggd så långt som är ekonomiskt motiverat. Ehuru här ständigt fortgår ett experimentarbete för nya produkter, torde några genomgripande förändringar i produktionsvolym och inriktning knappast vara att vänta, utan utvecklingen torde i hög grad inriktas på fortsatt rationalisering av produktionen och kvalitetsförhöjning av produkterna. En mera expansionsbetonad fas synes färg- och fernissindustrien befinna sig i. Hemmamarknaden förbehålles här i högre grad de inhemska producenterna. En viss export har kunnat ske och kan möjligen väntas öka något. På grund av den snabba tekniska utvecklingen på detta område torde behoven att investera i nya maskiner och anläggningar bli ganska betydande under hela femårsperioden, i all synnerhet som tillverkningsprocesserna gå i alltmer kapitalkrävande riktning. Arbetskraftsbehovet är däremot förhållandevis obetydligt.

Vad slutligen beträffar livsmedelsindustrien har en betydande utveckling ägt rum under senare år, men denna ger icke fullt uttryck för de starka expansionstendenserna, eftersom dessa på olika sätt hållits tillbaka. Å ena sidan föreligga starka önskemål att utbygga och modernisera sådana industrier som mejerier, slakterier och kvarnar. Å andra sidan öppna sig nya produktionsperspektiv iom exempelvis konservindustrien, bland annat till följd av djupfrysningssmetoderna. Mot bakgrunden härav är det anledning att emotse ett fortsatt starkt investeringstryck inom denna sektor av näringslivet. Det förefaller utredningen rimligt att räkna med att en betydande del av föreliggande investeringsplaner bli genomförda under femårsperioden. Detta skulle bland annat kunna motiveras av att en stigande levnadsstandard medför en förskjutning av efterfrågan mot mera förädlade produkter och att den svenska livsmedelsindustrien på många områden synes kunna utvecklas till full konkurrenskraft gentemot utlandet.

Handeln

Sysselsättningen inom varudistributionen har de senaste årtiondena ökat i till och med snabbare takt än inom industrien. Många tecken tyda på att varudistributionen i dag står inför ett utvecklingsstadium, som kommer att präglas av tekniska och ekonomiska omvandlingar. Arbetskraftsbristen gör sig i allt högre grad gällande, och distributionsapparaters kapacitet, som tidigare tillät en betydande ökning av omsättningen utan motsvarande ökning av arbetskraften, förefaller för närvarande vara hårt pressad. Detta är särskilt fallet i de större tätorterna. I de mindre tätorterna är butiks-

tätheten större och kapacitetsstrycket gör sig ej så starkt gällande. Om tätortstillväxten fortsätter, kommer följaktligen trycket på kapaciteten att skärpas. Arbetsåtgången per distribuerad enhet i detaljhandeln har under de gångna åren successivt sjunkit utan speciella åtgärder, medan produktivitetstegring framdeles allt mer torde kräva ett betydande rationaliseringsarbete. Detta kommer sannolikt att innebära, att nya distributionsformer, som under senare år vunnit insteg, särskilt självbetjäningsbutikerna, snabbt vinna utbredning. Emellertid ställer en dylik utveckling krav på avsevärt ökade investeringar. Ett icke obetydligt investeringsbehov föreligger också för att förse vissa mindre tätbebyggda landsändar, som nu i viss mån äro underförsörjda med avseende på distributionsapparaten, med en tillfredsställande sådan.

Den strukturförändring i fråga om distributionsformerna, som synes vara nödvändig för att genomföra en verklig rationalisering av detaljhandeln, har hittills hållits tillbaka av bland annat den rådande byggnadsregleringen och den beträffande många konsumtionsvaror tillämpade bruttoprissättningen. I den mån dessa hinder kunna övervinnas, synas utsikter finnas för att en ökad mängd varor skall kunna distribueras till konsumenterna, utan att alltför mycket arbetskraft behöver dragas från andra näringsgrenar. Om dessa tendenser ej tillåtas slå igenom, torde följden bli både en successiv försämring av den service, som kan bjudas konsumenterna, och en skärpt konkurrens från handels sida om arbetskraften, till men för produktionsutvecklingen inom andra näringsgrenar.

Grosshandeln har under en lång tid företett vissa centraliserings-tendenser, vilka inneburit en ökning av riksgrossistföretagen på de lokala grossistföretagens bekostnad. Denna utveckling kan väntas fortsätta, men motväges ur vissa synpunkter av de strävanden till decentralisering, som komma till uttryck i att de stora grossistföretagen arbeta med ett system av nederlag på olika håll i landet. Därest sistnämnda tendenser erhålla ökad styrka, torde de medföra betydande investeringar. De största investeringsbehoven aktualiseras emellertid av att partihandelsföretagen på många håll arbeta i gamla otidsenliga lokaler. En övergång till nya lokaler och en modern organisation skulle kunna medföra relativt sett ganska betydande arbetskraftsbesparingar. Det förefaller därför knappast samhällsekonomiskt motiverat att hålla nere investeringsvolymen inom grosshandeln. Samtidigt torde en rimlig investeringsvolym under de kommande åren innebära, att grosshandeln skulle kunna bära en betydande ökning av omsättningen, utan att arbetarantalet skulle behöva öka.

Av övrig serviceverksamhet tilldrar sig sådan av betydelse för in- och utländska turister särskilt intresse. Vårt land är icke tillräckligt rustat att möta den förskjutning i efterfrågan, som följer av att levnadsstandarden i allt högre grad tages ut i form av ökad fritid. Det bör dock framhållas, att efterfrågetrycket under senare år icke med nödvändighet behöver motsvara de långsiktiga kraven, eftersom inflationistiska inkomstökningar ofta till en början inriktas på tjänster av denna karaktär. En expansion av hit-

hörande verksamhet, t. ex. hotell- och restaurangnäringen, ter sig emellertid sannolik under de kommande åren, vilket torde göra betydande investeringar nödvändiga. En sådan utveckling kommer även att ställa krav på ytterligare arbetskraft och kan särskilt under högsäsongerna tänkas allvarligt förvärpa arbetskraftssituationen för andra näringsgrenar.

Samfärdseln

Utvecklingen inom samfärdselns område har under de senaste decennierna varit starkt expansiv. Trots betydande rationaliseringar visar statistiken en icke obetydlig ökning av antalet sysselsatta. Den officiella sysselsättningsstatistiken omfattar emellertid oftast blott de kollektiva samfärdsmedlen, medan förändringar i de individuella icke registreras separat. Ett karaktéristiskt drag i utvecklingen synes emellertid vara en förskjutning från kollektiva till individuella transportmedel, speciellt inom bilismen. Som en illustration härav kan nämnas att antalet lastbilar i yrkesmässig trafik sedan 1937 ökat med knappt tio procent, medan antalet lastbilar i icke yrkesmässig trafik samtidigt ökat med ca 60 procent.

Mycket tyder på att behovet av kommunikationsmedel kommer att fortsätta att raskt växa, såväl i fråga om person- och godsbefordran som beträffande post, telegraf och telefon. Den fortsatta standardhöjningen medför icke blott att persontransporterna stiga absolut sett, utan även att resorna taga en stigande andel av konsumtionsutgifterna i anspråk. Förlängning av semestertiden torde också komma att bidra till att konsumtionen i större utsträckning än tidigare inriktas mot resor. Den fortgående befolkningsökningen i speciellt de större tätorterna kommer att ställa ökade krav på lokaltrafiken. Godstrafikens omfattning kan väntas växa, icke blott på grund av produktionsvolymens tillväxt utan även till följd av ökad specialisering och lokal differentiering.

För att det expanderande behovet av transportmedel skall kunna tillgodoses utan sänkning av transportstandarden erfordras främst omfattande investeringar, speciellt som en betydande förslitning utan motsvarande reinvestering ägde rum under krigsåren och ännu icke återhämtats. Investeringsbehoven behandlas närmare i kap. 5. I detta sammanhang skola endast vissa allmänna drag i de olika transportmedlens utveckling beröras.

På järnvägsområdet synes nu den starka trafikexpansionen under kriget ha efterföljts av en period med mindre hastig utveckling. På persontrafikens område har rentav en viss stagnation inträffat. Godstrafiken har emellertid på sistone visat tendenser att stiga. Under förutsättning att planerade rationaliseringsåtgärder kunna fullföljas, bör personalbehovet icke behöva växa, utan i huvudsak kunna väntas förbli oförändrat.

Inom sjöfarten pågår sedan länge en förskjutning från inrikes fart mot internationell fart, vilket medför, att sjöfartsutvecklingen i allt större grad blivit beroende av den internationella handelns utveckling. En långsiktig tendens till minskad totalbemanning inom handelsflottan har under efter-

krigsåren förbytts i en mindre ökning, sammanhängande med bland annat *dels* den efter kriget expanderande utrikeshandeln och *dels* även införandet av den nya sjöarbetstidslagen. Därest icke åtskilliga rationaliseringsåtgärder vidtagits, torde bemanningsökningen ha blivit avsevärd. Genom fortsatt rationalisering av speciellt hamnarbetet synes ett bättre utnyttjande av tonnaget kunna komma till stånd, varigenom arbetskraftsbehovet närmast kan väntas tendera att minska.

Det krisläge, i vilket flygtrafiken befunnit sig under de senaste åren, förefaller nu vara i huvudsak övervunnet och en viss sysselsättningsökning är här att förvänta. Någon större betydelse i de totala sammanhangen torde den knappast få under den närmaste femårsperioden.

Post-, telegraf- och telefonverksamheten uppvisa starkt stigande utvecklingskurvor. Någon anledning antaga, att ökningstakten skulle avtaga, synes knappast föreligga. Samhällets alltmer komplicerade natur och den stigande levnadsstandarden torde komma att medföra fortsatt snabb tillväxt i användningsfrekvensen på dessa områden. Den fortsatta utbyggnaden och automatiseringen av landets telefonnät kommer att taga avsevärda investeringsbelopp i anspråk.

Så småningom kommer vidare televisionen att bli en viktig faktor i fråga om investeringsbehoven på samfärdselns område.

Den mest betydande expansionen företer bilismen. Landet synes nu ha nått det stadium i välståndsutvecklingen där även stora befolkningsskikt bland arbetar- och tjänstemannakategorierna kunna inneha personbil. Betydande öknings i arbetskraftsbehovet kunna påräknas inom de sektorer, som äro direkt avhängiga av biltrafiken. Det hårt ansträngda tillstånd, som vägväsendet befinner sig i, bland annat till följd av de stora eftersläpningarna i väginvesteringarna under och efter kriget, kommer säkerligen att kräva mer arbetskraft för vägunderhållet även med avsevärda öknings i väginvesteringarna. Arbetsstyrkan inom reparations- och serviceverksamheten har ökat snabbt. Genom uthyggnad av verkstädernas lokaler och maskinella utrustning bör en mera betydande överflyttning från andra näringsgrenar kunna bromsas. Inom lastbilstrafiken pågår en förskjutning mot mera lastdryga fordon och ökad släpvagnsanvändning. Om denna utveckling fortgår, komma avsevärda öknings i transportkapaciteten utan motsvarande stegring i arbetskraftsbehovet att bli resultatet.

Med hänsyn till den stora betydelse, som bilismen kan väntas få under den framförlliggande femårsperioden — såsom allmänt expansiv faktor och för investeringsbehoven på olika områden — har utredningen ägnat densamma särskild uppmärksamhet. Av samma skäl har utredningen ansett det lämpligt att här nedan sammanställa vissa data och synpunkter berörande bilismen.

Bilismen. Det svenska personbilbeståndet, som under krisåren i början av 30-talet låg i stort sett konstant vid omkring 100 000 bilar, steg under de närmaste åren före det sista kriget väsentligt och uppgick vid slutet av 1939 till

ungefär 180 000 bilar. Under kriget ägde ingen nämnvärd nyanskaffning rum. Även under de första åren efter kriget låg nyanskaffningen av bilar på en låg nivå. Först år 1950 yppades större möjligheter till bilinköp, i och med att importen i stort sett kunde äga rum utan restriktioner. Resultatet blev en kraftig ansvällning av bilparken. Antalet registrerade bilar steg under året från 195 000 till drygt 250 000.

Av det nuvarande bilbeståndet äro omkring 130 000 bilar av äldre årsmodell än 1941. Före kriget var den genomsnittliga livslängden för en bil 12 år. Även om denna nu skulle kunna göras något längre, torde i mycket stor utsträckning de bilar, som voro i bruk 1940 och tidigare, komma att avregistreras före 1955 års utgång. Detta innebär ett årligt ersättningsbehov av 20 000 å 25 000 bilar.

Under slutet av 30-talet uppgick den årliga ökningen av personbilar till närmare 16 000 bilar. Under förutsättning att inga åtgärder vidtagas för att begränsa efterfrågan på bilar, har utredningen ansett sig böra räkna med att konsumtionsutvecklingen under de närmaste fem åren i ännu större utsträckning än under de sista åren på 30-talet kommer att rikta sig mot bilköp och att sålunda den årliga ökningen av bilparken kommer att bli ej obetydligt större än under nämnda tidsperiod.

Vid början av 1950 fanns ett stort uppdämt behov av personbilar. Det är möjligt, att dessa uppdämda behov tillfredsställts genom den stora importen under 1950 och att sålunda för framtiden endast en relativt jämn, årlig ökning av bilparken skulle kunna emotses. Enligt en kalkyl, som gjorts för utredningens räkning och som baserats på inkomstutvecklingen mellan 1939 och 1950, skulle emellertid vid ingången av 1951 ett uppdämt behov på omkring 45 000 bilar återstå. Utan att i detalj taga ställning till riktigheten av ovanstående kalkyler anser utredningen en utvidgning av bilparken till omkring 400 000 fordon år 1955 vara tänkbar även för det fall, att, å ena sidan, bilhandeln icke vidtager speciella åtgärder för att driva upp efterfrågan och, å andra sidan, statsmakterna icke genomföra restriktiva åtgärder.

En utveckling av denna art skulle ställa relativt betydande krav på valutor. Importen kommer dock i någon mån att bli beroende av huruvida vissa planer på en utvidgning av den svenska bilproduktionen realiseras inom femårsperioden. För den händelse så icke blir fallet, skulle det årliga importbehovet i 1950 års priser kunna beräknas uppgå till omkring 225 miljoner kronor, eventuellt med en proportionsvis större siffra för början av perioden.

Lastbilsparkens utveckling är i stort sett beroende av den ekonomiska aktiviteten. Då denna förutsatts ligga på en hög nivå, har utredningen ansett det rimligt antaga, att beståndets ökning ungefär kommer att motsvara utvecklingen under de sista förkrigsåren, d. v. s. 3 000—4 000 lastbilar årligen. Enär några större svårigheter att under efterkrigstiden köpa lastbilar ej existerat, finnes här icke något uppdämt behov. Däremot föreligger ett betydande ersättningsbehov. Av totala antalet registrerade lastbilar vid slutet av 1950, 83 000, voro drygt 35 000 av årsmodell 1940 och tidigare. Med hänsyn till den starka förslitningen under krigsåren torde dessa behöva ersättas under femårsperioden.

Bussparken vid slutet av 1950 uppgick till något över 7 000, varav drygt 3 000 utgjordes av årsmodeller 1940 och tidigare. Ersättningsbehovet kan uppskattas till 500 årligen och nyanskaffningsbehovet till ungefär samma kvantitet.

Det årliga anskaffningsbehovet för lastbilar och bussar skulle härigenom komma att ligga vid omkring 11 000 per år. Under förutsättning att den svenska produktionen icke utvidgas, skulle det årliga importvärdet uppgå till omkring 30 miljoner kronor.

Motorcykelbeståndet vid början av 1950 utgjorde ca 172 000 cyklar och vid årets slut omkring 210 000. För slutet av 1955 torde ett antagande om en ökning till sammanlagt 300 000 motorcyklar knappast vara tilltaget i överkant. Av cykelbeståndet vid slutet av 1950 torde omkring 120 000 behöva ersättas under perioden. Tillsammans skulle härigenom finnas ett årligt inköpsbehov å drygt 40 000 motorcyklar. Till större delen skulle detta kunna täckas genom svensk produktion. Särskilt för tyngre motorcyklar torde dock ett importbehov på 20—30 miljoner kronor årligen föreligga.

En ökning av motortrafiken av den storleksordning som ovan angivits skulle medföra ökade kostnader på huvudsakligen följande områden: bilverkstäder, garage, trafikleder och landsvägar. Härtill kommer bilgummi-konsumtionen samt driv- och smörjmedelsåtgången som behandlats i kap. 3.

Det ställer sig mycket svårt att konkret uppskatta kostnadsökningarna på förevarande områden. Bilverkstäderna sysselsätta för närvarande omkring 15 000 arbetare samt ha ett verkstadsutrymme på ungefär 750 000 m². Enligt vad utredningen inhämtat, skulle genom olika rationaliseringsåtgärder, bland annat förläggning av arbetet inomhus i större utsträckning än hittills, väsentliga kostnadsminskningar kunna uppnås. En ökning av arbetsstyrkan med omkring 2 000 man skulle dock troligen visa sig nödvändig. Investeringsbehovet har mycket grovt uppskattats till 200 000 m² verkstadsyta till ett pris av omkring 40 miljoner kronor. Den realekonomiska kostnadsökningen mellan 1950 och 1955 för underhållet av motorfordonsparken skulle med de antaganden som gjorts rörande dennas utvecklingstakt kunna beräknas till mellan 150 och 200 miljoner kronor.

En bedömning av behovet av väginvesteringar under de närmaste åren kan icke baseras på de uppskattningar som utredningen ovan gjort av bilismens utveckling under femårsperioden 1951—55. Uppskattningarna böra gälla väsentligt längre perioder. Å andra sidan kan kalkylen för en femårsperiod göras något säkrare och ge värdefull vägledning för vidare planering. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har utarbetat en normalplan för väginvesteringarna omfattande 20 år (offentliggjord i statsverkspropositionen till 1950 års riksdag), vilken baserar sig på en ökning av trafiken till tre gånger dess omfattning under år 1936. Redan under år 1950 låg denna emellertid enligt preliminära beräkningar ungefär 75 procent högre än år 1936. Den utveckling av vagnparken som ovan tecknats skulle med ganska stor sannolikhet leda till ifrågavarande tredubbling långt före utgången av 20-årsperioden. Ur dessa synpunkter skulle sålunda planen kunna anses angiva mini-

mibehoven. Även planens förutsättning i fråga om axeltryckens utveckling synes vara konservativ. Planens genomförande skulle i 1950 års priser kräva en investering av totalt 4 500 miljoner kronor.

Karakteristiskt för läget beträffande vägväsendet är den nedgång i investeringarna som inträffat under tioårsperioden 1937—1947. Sedermera har en viss ökning inträtt, men investeringsvolymen är fortfarande lägre än 1936/37. Utredningen har sökt att erhålla ett mått på den eftersläpning i väginvesteringarna som sålunda uppstått. En sådan beräkning ställer sig dock ganska vanskelig, när den blir beroende av hur man anser, att investeringskurvan normalt borde ha utvecklats. Ett nära till hands liggande antagande är, att investeringsutgifterna för vägarna borde ha haft samma utvecklingslinje som landets civila investeringar i allmänhet. Vid ett sådant antagande tages dock ej hänsyn till att utvecklingstakten inom vägtrafiken varit starkare än inom många andra områden. Beräknas eftersläpningen på detta sätt, skulle den för tiden 1938—1950 kunna angivas till cirka 750 miljoner kronor, räknat i 1948 års priser. Som jämförelse kan nämnas, att de faktiska investeringarna under samma tid uppgingo till cirka 530 miljoner kronor. Vad som i kommande investeringsprogram speciellt kräver beaktande, är anpassningen av vägnätet till den utveckling mot tyngre fordon, som under de senaste åren ägt rum och som kan väntas fortsätta. Belysande härvidlag är, att 34 procent av lastbilsparken hade ett högsta hjultryck större än 2,5 ton år 1948, under det att motsvarande siffra år 1939 var cirka sex procent. Enligt planen skulle så gott som hela vägnätet sättas i sådant skick, att det under hela året skulle tåla ett hjultryck å åtminstone tre ton.

De planerade väginvesteringar för vilka i det föregående redogjorts, torde i mycket stor utsträckning behöva genomföras, även om trafiken icke skulle öka så snabbt som här förutsatts. Å andra sidan äro en del kostnader direkt beroende av trafikintensiteten. Utredningen har exempelvis beräknat, att den mot trafikintensiteten proportionella delen av vägunderhållskostnaden vid den förutsedda utvecklingen fram till 1955 skulle stiga från omkring 80 till 120—130 miljoner kronor per år.

Den växande motortrafikens kostnader för tätbebyggda samhällen torde icke utan mycket ingående undersökningar kunna uppskattas. Det står dock klart, att en ansvällning av motortrafiken i ovan redovisad omfattning kan komma att kräva betydande investeringar, särskilt i vad angår de olika städerna och framför allt för Stockholm. Härtill komma alla stadsplanemässiga svårigheter som aktualiseras av den tilltagande biltrafiken.

Till belysning av vilka krav på landets valutatillgångar, som ovan berörda utvecklingstendenser för motortrafiken skulle ställa, får utredningen nämna, att för 1950 importvärdet av personbilar, lastbilar, motorcyklar samt delar uppgick till 340 miljoner kronor, under det att importen av däck och slangar, ävensom råvaror härtill, uppgick till 75 miljoner kronor och importen av drivmedel till omkring 150 miljoner kronor, eller tillsammans 565 miljoner kronor. För 1955 skulle motsvarande importkostnader i 1950 års

medelpriser enligt ovan antagen utveckling totalt uppgå till mellan 600 och 700 miljoner kronor.

Mot bakgrunden av den givna redogörelsen har utredningen funnit anledning ställa frågan, huruvida de anspråk, som i olika avseenden skulle ställas på samhällets produktiva resurser till följd av de förutsedda starka expansionstendenserna på bilismens område under den framförliggande femårsperioden, kunna anses stå i rimlig proportion till utvecklingen av landets näringsliv i övrigt. På längre sikt är en stark ökning av bilbeståndet och motortrafiken både naturlig och ofrånkomlig. En oproportionerligt snabb ansvällning på detta område under de närmaste åren kräver emellertid investeringar i trafikleder, bilverkstäder, etc. av sådan storleksordning, att en allvarlig snedbelastning av samhällsekonomin hotar att uppstå. Vidare utgör importen av motorfordon, reservdelar och drivmedel en mycket betydande post i handelsbalansen, vilken i motsvarande mån minskar utrymmet för annan import eller begränsar möjligheterna att genomföra en önskvärd uppbyggnad av valutareserven. Expansionen inom bilismen måste därför med nödvändighet hållas inom rimliga gränser. Åtminstone måste det kravet ställas, att expansionen icke underbygges genom en kreditutvidgning. Av denna anledning vill utredningen understryka vikten av att åtgärderna i syfte att hindra en uppmjukning av gängse avbetalningsvillkor bli effektiva. Om utvecklingen så påfordrar, böra avbetalningsvillkoren skärpas. I vissa lägen kunna även andra åtgärder för begränsning av efterfrågan på personbilar visa sig erforderliga. Huruvida därvid handelspolitiska eller skattepolitiska medel böra användas, har utredningen icke ansett sig böra taga ståndpunkt till.

INVESTERINGSVERKSAMHETEN

Såsom redan tidigare framhållits i kap. 3 komma investeringarna att bli av grundläggande betydelse för den ekonomiska utvecklingen under den närmaste femårsperioden. En fortsatt produktionsökning är till följd av stagnationen i den arbetsföra befolkningen nästan helt avhängig av produktivitetens utvecklingen. Den rationalisering, modernisering och mekanisering som kräves för en produktivitetshöjning kommer för sitt förverkligande att i stor utsträckning bero på det investeringsutrymme som kan beredas icke blott jordbruk och industri utan även handel och samfärdsel. Vidare föreligger ett stort och akut investeringsbehov på bostadsområdet samt hittills i viss utsträckning eftersatta investeringsanspråk inom samhällsbygget och i fråga om sociala och andra offentliga inrättningar. Dessa olika faktorer ha sedan flera år förorsakat ett starkt investeringstryck, vilket dock såsom ett led i stabiliseringspolitiken hållits tillbaka genom olika ekonomisk-politiska åtgärder. I stort sett kunna de väntas bibehålla sin betydelse under femårsperioden. Den framtida investeringsverksamhetens omfattning och dess inriktning på de olika behov, till vilka nämnda faktorer giva upphov, kommer i synnerhet på något längre sikt att utöva ett mycket starkt inflytande på såväl produktionens som konsumtionens utveckling. Investeringsfrågorna komma därför att intaga en central ställning inom den ekonomiska politiken under de närmaste åren.

Investeringsbehoven

I det följande skall till en början i korthet redogöras för resultaten av vissa undersökningar som för utredningens räkning gjorts angående behovssituationen på de olika investeringsområdena. Syftet med redogörelsen är att ge vissa hållpunkter för en bedömning av de totala långsiktiga investeringsbehoven och av investeringsverksamhetens inriktning på olika typer av investeringar. Då behoven äro av starkt varierande natur, har emellertid utredningen ansett sig böra avstå från att söka nå fram till en enhetlig norm för uppskattningen av deras omfattning. Till en början kommer framställningen att behandla ny- och reinvesteringsbehoven; underhållsbehovet tages därefter upp separat.

Jordbruk. En detaljerad inventering av jordbrukets investeringsbehov under den närmaste femårsperioden har ej kunnat företagas. Under förutsättning av gynnsamma jordbrukskonjunkturer synes dock det årliga investerings-

behovet inom jordbruket i stort sett komma att förbli ungefär lika stort som de senaste årens investeringsvolym, både i vad avser ekonomibyggnader och jordbruksmaskiner. Detta skulle för ekonomibyggnadernas del innebära, att byggnadsbeståndet vidmakthålles med en genomsnittlig omsättning ungefär vart sjuttionde år; en viss, ehuru långsam modernisering av ekonomibyggnaderna skulle alltså äga rum. I fråga om jordbruksmaskiner skulle en oförändrad investeringsvolym avspegla en fortsatt tillväxt i totalbeståndet med i genomsnitt tio procent per år. Det synes icke uteslutet, att investeringarna i framtiden komma att i högre grad än tidigare inriktas på traktorredskap och andra jordbruksmaskiner och i lägre grad på traktorer.

Egentlig industri. Utgångspunkten för utredningens uppskattning av industriens investeringsbehov har varit att söka bedöma, vilken investeringsvolym som skulle krävas för att på längre sikt vidmakthålla en tillfredsställande industriell produktionsökning eller, med andra ord, vilket samband som råder mellan investerings- och produktionsutvecklingen inom industrien. Ehuru utredningen funnit, att det är förenat med stora svårigheter att närmare definiera detta samband, synes den tidigare utvecklingen av industriens investeringar och produktion ge vissa hållpunkter för en beräkning av de framtida investeringsbehoven. Enligt företagna undersökningar har under de senaste tjugu åren samtidigt med produktionsstegringen inom industrien ägt rum en ökning av investeringarna, vilken rent av försiggått i något snabbare takt än produktionens tillväxt. Allmänt sett torde det vara anledning att räkna med att ett vidmakthållande av industriproduktionens ökningstakt på längre sikt förutsätter en kontinuerlig investeringsökning.

Vid bedömningen av en så kort period som de närmaste fem åren måste emellertid hänsyn tagas till att gjorda investeringar endast gradvis utmognar i ökad produktion. Produktionsutvecklingen under perioden blir därför i mycket stor utsträckning beroende av tidigare gjorda investeringar. Då investeringsnivån inom industrien under de senaste åren varit hög, synes det vara anledning att räkna med en gynnsam produktionsutveckling under perioden även i händelse av en viss nedgång i investeringsvolymen.

Å andra sidan föreligga flera omständigheter som tyda på att det kommer att bli nödvändigt att bibehålla en hög investeringsnivå inom industrien även under den kommande femårsperioden. För att de senaste årens omfattande investeringar skola kunna helt utmognar i ökad produktion torde i flera fall krävas kompletterande investeringar i t. ex. transportanordningar, lager- och kontorslokaler etc. Framför allt komma emellertid särskilda investeringsbehov att aktualiseras av arbetskraftsbristen. På grund av denna blir den fortsatta produktionsökningen i stor utsträckning beroende av en rationalisering, modernisering och mekanisering av driften, som förutsätter nya maskiner och anläggningar. Härtill kommer att avsevärda reinvesteringsbehov synas föreligga inom en betydande del av industrien. Dessa avsevärt vissa delar av skogsindustrien och den äldre verkstads- och textilindustrien, där anläggningarna i stor utsträckning uppfördes omkring sekelskiftet och äro

i behov av fullständig ombyggnad för att medgiva fortsatta produktivitets- och kapacitetsökningar. Slutligen är det angeläget, att industriinvesteringarna icke under den närmaste femårsperioden falla under den nivå som kräves för att vidmakthålla en tillfredsställande produktionsutveckling även efter periodens utgång. I de närmaste årens investeringsbehov måste därför inräknas även sådana som först senare komma att påverka produktionsutvecklingen.

De omständigheter för vilka här redogjorts ge enligt utredningens mening anledning till slutsatsen, att investeringsbehoven inom industrien under de närmaste fem åren komma att ligga på en hög nivå. Även om hänsyn tas till de senaste årens omfattande investeringsverksamhet, torde det vara befogat att förutse, att behoven komma att undergå någon, churu svåruppskattad ökning över 1950 års investeringsnivå. Utredningen räknar med att behovsökningen kan komma att motsvara omkring 50—100 milj. kr. i årligt genomsnitt för hela perioden. Den anser sig därvid icke böra räkna med de konjunkturrellt betonade investeringsönskemålen vilka, även om de ligga väsentligt över nyss angivna behovsnivå, icke i och för sig utgöra något mått på de investeringsbehov som på längre sikt svara mot en tillfredsställande produktionsutveckling.

Kraft- och belysningsverk. Såsom närmare berörts i samband med de allmänna produktionsförutsättningarna har konsumtionen av elektrisk kraft under de senaste två åren ökat mer än beräknat. Ökningen torde emellertid delvis förklaras av tillfälliga omständigheter. Möjligen kommer också den nyligen beslutade elkraftsaccisen att få en viss konsumtionsbegränsande effekt. Skulle emellertid konsumtionen komma att även fortsättningsvis överstiga beräkningarna, föreligger icke desto mindre vissa möjligheter att vid normal vattentillgång tillgodose densamma inom ramen för nuvarande investeringsplaner, enär dessa innefatta utbyggnad av en tillfredsställande torrårsreserv under den närmaste femårsperioden. Mot bakgrund härav anser sig utredningen icke böra räkna med att investeringsbehoven i fråga om produktion och distribution av elektrisk kraft komma att nämnvärt stiga över de siffror, som kunna utläsas ur nuvarande planer och vilka innebära en höjning av den genomsnittliga årliga investeringsnivån med omkring 35 milj. kr. Härav skulle 25 milj. avse byggnader och anläggningar och 10 milj. utrustning.

Handel. En konkret bild av handelns investeringsbehov kan icke erhållas på grundval av de statistiska och andra uppgifter som för närvarande stå till buds. Flera tecken tyda dock på att handelns investeringar under de senaste åren eftersatts i högre grad än andra näringsgrenars. Enligt vissa uppskattningar skulle det uppdämda byggnadsbehovet vid årsskiftet 1948/49 ha uppgått till cirka en miljon kvadratmeter, motsvarande en kostnadssumma av åtminstone 200 miljoner kronor. Härtill kommer att handelns löpande expansion ger upphov till ytterligare investeringsbehov. Den nuvarande efter-

släpningen synes icke i längden kunna vidmakthållas utan menliga återverkningar på produktiviteten både inom handeln och näringslivet i övrigt. Utredningen räknar med att handelns investeringsbehov — vilka avse både fristående och i bostadshus inrymda lager-, affärs- och kontorslokaler, hotell och restauranger samt teatrar och biografer — under den närmaste femårsperioden komma att årligen i genomsnitt ligga mellan 50 och 100 milj. kr. över 1950 års faktiska investeringsvolym. I synnerhet för grosshandelns del äro de här antydda behoven icke blott betingade av den i produktionskapitlet berörda omsättningsökningen, vilken ställer krav på större lagringskapacitet, utan även av ett särskilt påtagligt rationaliseringsbehov. En rationalisering av lagerhanteringen torde ofta kunna genomföras endast i samband med ombyggnad av de otidsenliga lagerlokaler, som för närvarande äro i bruk på många håll.

Samfärdsel. I 1950 års statsverksproposition (Bil. 26: kapitalbudgeten; kommunikationsdepartementet) har, bland annat, redogjorts för de långsiktiga investeringsbehoven inom statens järnvägar samt telegraf-, post- och luftfartsverken. Investeringsbehoven inom de berörda verken sammanhånga *dels* med de ökade krav på trafikapparaters kapacitet som orsakas av den ekonomiska expansionen, *dels* med strävandena att rationalisera driften och förbättra verkens affärsmässiga resultat. I båda dessa hänseenden föreligger redan ett påtagligt uppdämt behov. För statens järnvägars del avse de största posterna i investeringsplanen den fortsatta elektrifieringen och dubbelspårsbyggandet samt en utökning av den rullande materielen. Ett genomförande av planen under en tioårsperiod skulle innebära en genomsnittlig årlig investering på omkring 250 milj. kr. Telegrafverkets investeringsbehov avse främst en ökning av antalet telefonapparater med omkring en miljon samt automatisering av hela landets telefonnät. Skulle detta program genomföras under en tioårsperiod, bleve det genomsnittliga årliga investeringsbehovet drygt 200 milj. kr. Även för post- och luftfartsverkens del torde någon, ehuru väsentligt mindre ökning av investeringsverksamheten vara påkallad.

De här berörda statliga investeringsbehoven på samfärdselns område, vilka ej innefatta väginvesteringarna, skulle för den närmaste femårsperioden motsvara en omkring 160 milj. kr. högre årlig investeringsvolym än under 1950.

Uttömmande uppgifter saknas angående den kommunala samfärdselns investeringsbehov. Inom denna sektor äro emellertid utbyggnadsbehoven vid hamnarna samt tunnelbanearbetena och spårvägens övriga investeringar i Stockholm av stor betydelse. Enligt de för utredningens räkning gjorda undersökningarna skulle hithörande kommunala investeringsbehov under den närmaste femårsperioden årligen ligga i genomsnitt 10 milj. kr. över 1950 års investeringsnivå.

Inom den privata samfärdseln äro investeringarna i bilar och fartyg av utslagsgivande betydelse. Investeringarna i de bilar det här gäller, nämligen lastbilar, bussar och personbilar för yrkesmässig trafik voro redan

under år 1950 av en sådan omfattning, att ett bibehållande av investeringsvolymen från detta år kan väntas giva tillräckligt utrymme för att tillfredsställa nytillkommande behov.

Investeringarna i handelsflottan under de senaste åren torde liksom i stort sett kunna sägas ha motsvarat behoven; i varje fall föreligger icke något mera påtagligt uppdämt anskaffningsbehov. Att döma av nu kända fartygsbeställningar komma emellertid investeringarna under de närmaste två å tre åren att bli icke oväsentligt högre än under 1950. Även om en viss minskning i investeringarna skulle inträda mot slutet av den närmaste femårsperioden, räknar utredningen med att det genomsnittliga årliga investeringsbehovet under perioden kommer att ligga cirka 40 milj. kr. över 1950 års investeringsvolym.

Bostäder. Det starka behov av ökad bostadsproduktion, som för närvarande föreligger, torde i stort sett komma att kvarstå under den framförliggande femårsperioden, dels på grund av den bostadsbrist som redan föreligger, dels på grund av den ökning i bostadsefterfrågan som kan förutses som en följd av befolknings- och inkomstutvecklingen. Det är emellertid förordat med stora svårigheter att exakt beräkna både den nuvarande bostadsbristen och den nytillkommande bostadsefterfrågan. Vad beträffar den nuvarande bostadsbristen måste beräkningarna baseras på relativt osäkra antaganden angående den ytterligare inflyttning till tätorterna, respektive den högre äktenskapsfrekvens och hushållssprängning som skulle kommit till stånd under senare år, om tillräckligt antal bostäder föreläggat. Vid beräkning av den nytillkommande efterfrågan måste härutöver antaganden göras angående bland annat den relativa hyresnivåns utveckling, vilken för närvarande är vanskligt att förutse.

Enligt bostadsstyrelsens beräkningar måste antalet nya lägenheter ökas till 60 000 per år mot cirka 44 000 år 1950 för att under den närmaste femårsperioden efterfrågetillskottet skall kunna tillgodoses och bostadsbristen nedbringas till knappt hälften av sin nuvarande omfattning. Vissa osäkerhetsmoment vidlåda dock denna kalkyl. Å ena sidan är det sannolikt, att hyrorna komma att stiga i nya hus till följd av de stigande produktionskostnaderna. En viss anpassning av hyrorna även i äldre hus efter det nya fastighetskostnadsläget synes heller icke utesluten. En dylik hyresstegring kan, ehuru den icke skulle innebära en återgång till fri hyresmarknad, väntas utöva ett visst återhållande inflytande framför allt på anspråken på ökat bostadsutrymme och på hushållssprängningen. Å andra sidan kunna dessa senare faktorer ha underskattats, vartill kommer att den senaste inkomstutvecklingen och hyresnivåns sänkning i förhållande till inkomster och andra konsumtionspriser medföra en tendens till ökad bostadsefterfrågan.

Det är med hänsyn till de omständigheter som här i korthet antytts svårt att ange ett bestämt mått på den bostadsproduktion, som under de närmaste åren skulle krävas för att täcka behoven. Utredningen har emellertid ansett sig böra godtaga den av bostadsstyrelsen angivna investeringsnivån såsom

mått på minimibehovet av bostadsinvesteringar under den närmaste femårsperioden. Detta skulle innebära ett årligt bruttotillskott på 60 000 lägenheter eller, räknat i 1950 års priser, en investeringsökning på i runt tal 350 milj. kr.

Samhällsbyggandet. Tätorternas snabba tillväxt under de senaste åren har medfört en betydande ökning av investeringsbehoven för samhällsbyggande. Dessa behov äro av mycket skiftande natur och bruka ej heller vanligen i investeringsplaner och -statistik redovisas under en enhetlig rubrik, utan uppdelas på olika investeringsområden såsom handel, samfärdsel etc. De avse gator, vatten och avlopp, spårvägs- och busslinjer, skolor, butiker, biografier, teatrar, samlingslokaler, tvätterier, idrotts- och badanläggningar o. s. v.

Att erhålla ett konkret mått på de investeringsbehov som på samhällsbyggandets område föranledas av en viss ökning av tätortsbefolkningen, är förknäat med stora svårigheter, då varje uppskattning blir beroende av relativt osäkra antaganden rörande ökningens fördelning på olika stora tätorter med varierande investeringsbehov samt den standard som på de olika orterna kan komma att sättas såsom mål för samhällsbyggandet. Enligt vissa överslagsberäkningar skulle dock t. ex. en ökning av tätortsbefolkningen med två procent under den närmaste femårsperioden aktualisera ett investeringsbehov på mellan 400 och 500 milj. kr. exklusive gator, samfärdsel och vatten och avlopp. Härtill kommer, att investeringsbehoven under de senaste åren endast delvis kunnat tillgodoses, varför det föreligger ett betydande uppdämt investeringsbehov.

Ehuru utredningen icke anser sig kunna närmare precisera investeringsbehoven för samhällsbyggande under den närmaste femårsperioden på grundval av de uppgifter och undersökningar som för närvarande stå till buds, finner den uppenbart, att dessa behov representera en avsevärd ökning över 1950 års faktiska investeringsnivå. Större delen av denna ökning redovisas emellertid under särskilda investeringsområden såsom handel, samfärdsel, förvaltning, vägväsen och vatten och avlopp. Utanför dessa områden föreligga dock investeringsbehov i fråga om sådana gemensamhetsanläggningar som *tvätterier, samlingslokaler samt bad- och idrottsanläggningar*, vilka av utredningen uppskattas överstiga 1950 års investeringsvolym med ca 40 milj. kr., helt avseende byggnader och anläggningar.

Social- och hälsovård, skolväsen, förvaltning m. m. Socialpolitikens utveckling under de senaste åren har aktualiserat omfattande investeringsbehov, vilka hittills icke kunnat till fullo tillgodoses och vilka komma att ytterligare öka under de närmaste åren i samband med genomförandet av redan beslutade eller planerade åtgärder. Utbyggnadsbehovet avser bland annat barnhem, daghem och lekskolor, ungdomsvårdsskolor, byggnader för nykterhetsvården, sjöfartshotell o. s. v. Den fortsatta utvecklingen av hälso- och sjukvården förutsätter investeringar av ännu mera betydande omfattning. De

nuvarande planerna på ökade skyddsrumbyggen komma att avsevärt höja civilförsvarets investeringsbehov. På brandväsendets område har utvecklingens krav på nya brandstationer och branddammur förantlett ökade investeringsanspråk. Förlängningen av skoltiden och det stigande barnantalet kommer i förening med den fortsatta utbyggnaden av undervisningsväsendet i övrigt att medföra mycket stora byggnadsbehov, främst i fråga om folkskolor, kommunala mellanskolor och läroverk men även i fråga om bland annat blind- och dövstumsskolor, seminarier och folkhögskolor, yrkes- och lantbruksskolor o. s. v. Även inom den akademiska undervisningen föreligger utbyggnadsbehov på grund av bland annat inrättandet av nya högskolor och institutioner.

På rättsväsendets område pekar utvecklingen mot ökade investeringsbehov i fråga om bland annat tingshus och fängelser. Utbyggnaden av den statliga förvaltningsapparaten i övrigt kommer att medföra krav på utbyggnad av statliga förvaltningsbyggnader bland annat för länsstyrelsernas behov. Motsvarande utveckling är att emotse i fråga om de kommunala förvaltningsbyggnaderna; en särskild faktor är därvid de lokalbehov som förmedlas av kommunindelningsreformen.

De här berörda behoven, vilka siffermässigt belysas i nedanstående tabell, representera tillsammans en ökning över 1950 års faktiska investeringsvolym på i runt tal 400 milj. kr., varav hälso- och sjukvården samt skolväsendet svara för respektive 80 och 185 milj. Sådana de här redovisats avse de i sin helhet byggnads- och anläggningsarbeten. Då emellertid den maskinutrustning etc., som kan komma att behöva komplettera byggnadsinvesteringarna, torde bli relativt obetydlig, har utredningen i detta sammanhang bortsett från densamma.

Vägväsendet. Utvecklingstendenserna på vägtrafikens område ha berörts i produktionskapitlet. För det statliga vägväsendet räknar väg- och vattenbyggnadsstyrelsen med ett investeringsbehov på 4 500 milj. kr., vilket förutsättes skola tillgodoses under en tjugouårsperiod. Utredningen har beräknat, att ett realiserande av detta program skulle för den närmaste femårsperioden innebära ett årligt investeringsbehov som i genomsnitt ligger omkring 100 milj. kr. över 1950 års investeringsvolym. Motsvarande ökningsbehov för det kommunala vägväsendet kan uppskattas till cirka 50 milj. kr. I båda fallen utgöras de ökade behoven av byggnader och anläggningar.

Vatten och avlopp. Enligt vad utredningen under hand inhämtat, komma 1946 års vatten- och avloppssakkunniga att inom den närmaste tiden framlägga ett investeringsprogram på omkring två miljarder kronor, som avser att under en tjugouårsperiod bringa vatten- och avloppsanläggningarna för redan existerande bebyggelse upp till modern standard. Härtill kommer ett löpande investeringsbehov för ny bebyggelse. Utredningen räknar med att ett genomförande av nyssnämnda program för den närmaste femårsperioden

skulle medföra en höjning av de årliga investeringarna på i genomsnitt 35 milj. kr. Tillsammans med den behovsökning, 15 milj. kr., som skulle följa av ett ökat bostadsbyggande i enlighet med ovan diskuterade behov, innebär detta en höjning av den genomsnittliga behovsnivån i fråga om vatten- och avloppsinvesteringar under den närmaste femårsperioden med cirka 50 milj. kr. över 1950 års faktiska investeringsvolym.

Försvaret. Enligt av utredningen inhämtade uppgifter torde det årliga investeringsbehovet inom försvaret, såvitt för närvarande kan förutses, komma att under den närmaste femårsperioden ligga i genomsnitt omkring 150 milj. kr. över 1950 års investeringsvolym. Av dessa 150 milj. kr. skulle cirka 130 milj. kr. avse utrustning och 20 milj. kr. byggnader och anläggningar.

Ny- och reinvesteringsbehovet. Om de ny- och reinvesteringsbehov, för vilka här redogjorts, sammanfattas i en tabell, erhålles följande bild av de genomsnittliga årliga behoven under den närmaste femårsperioden.

INVESTERINGSBEHOV UNDER PERIODEN 1951—55.

Exklusive underhåll (milj. kr., 1950 års priser).

	1950 års investeringsvolym	Genomsnittlig årlig behovsnivå under åren 1951—55 i förhållande till 1950 års investeringsvolym		
		Byggnader	Utrustning	Totalt
Jordbruk	438	± 0	± 0	± 0
Egentlig industri	1 524	+ 60	+ 40	+ 100
Kraft- och belysningsverk	433	+ 25	+ 10	+ 35
Handel (endast byggnader)	92	+ 75	± 0	+ 75
Samfärdsl:				
Statlig	287	+ 100	+ 60	+ 160
Kommunal	70	+ 10	± 0	+ 10
Privat	373	± 0	+ 40	+ 40
Bostäder	1 304	+ 350	± 0	+ 350
Vissa gemensamhetsanläggningar	—	+ 40	± 0	+ 40
Social- och hälsovård, m. m.:				
Sociala byggnader	21	+ 7	± 0	+ 7
Hälso- och sjukvård	91	+ 80	± 0	+ 80
Civilförsvar		+ 70	± 0	+ 70
Brandväsen		+ 5	± 0	+ 5
Rättsväsen		+ 4	± 0	+ 4
Skolväsen och universitet	268	+ 185	± 0	+ 185
Statskyrkor, krematorier		+ 5	± 0	+ 5
Statliga förvaltningsbyggnader		+ 5	± 0	+ 5
Kommunala förvaltningsbyggnader ..		+ 30	± 0	+ 30
Vägväsendet:				
Statliga	112	+ 100	± 0	+ 100
Kommunala	87	+ 50	± 0	+ 50
Vatten och avlopp	128	+ 50	± 0	+ 50
Försvaret	447	+ 20	+ 130	+ 150
Summa	5 675	+ 1 271	+ 280	+ 1 551

Såsom framgår av tabellen avse investeringsbehoven i övervägande grad byggnader och anläggningar. Det i tabellen angivna behovet av investeringar i utrustning ligger dock möjligen i underkant.

Underhåll. Utöver de behov av ny- och reinvesteringar som hittills redovisats föreligger givetvis behov av underhåll av redan existerande anläggningar. Underhållsbehovet har av utredningen antagits representera en oförändrad andel av bruttonationalprodukten och förutses därför komma att — i överensstämmelse med huvudentagandet rörande nationalproduktens tillväxt — öka med tre procent per år. Då underhållsinvesteringarna år 1950 uppgingo till cirka 2 950 milj. kr., skulle detta innebära en årlig ökning med omkring 90 milj. kr. I genomsnitt för hela perioden skulle berörda investeringar årligen ligga inemot 270 milj. kr. över 1950 års nivå.

Det totala investeringsbehovet. Såsom framgår av följande tabell skulle sålunda det totala genomsnittliga årliga investeringsbehovet uppgå till mellan 10 400 och 10 500 milj. kr., räknat i 1950 års priser, vilket innebär en ökning över 1950 års totala investeringsvolym med drygt 1 800 milj. kr.

	Milj. kr.		
	Ny- och reinvestering	Underhåll	Totalt investerings- behov
1950.....	5 675	2 950	8 625
1951—55. Genomsnittligt årsbehov	7 226	3 220	10 446
Ökning	1 551	270	1 821

Lagren. Vid sidan av investeringarna i anläggningar och utrustning kommer nationalproduktens tillväxt att nödvändiggöra en ökning av lagren både inom produktionen och handeln. Härtill kommer den lagerökning som följer av programmet för den statliga beredskapslagringen. Utredningen har antagit att det årliga lagerökningsbehovet under den närmaste femårsperioden kommer att uppgå till i genomsnitt 400 milj. kr. Den har därvid icke tagit ställning till frågan, om lagerhållningen vid periodens början varit av normal omfattning eller om något särskilt lagerökningsbehov därvid förelegat. Om så varit fallet, kunna lagerinvesteringarna under de närmaste åren komma att ligga över den nivå som med hänsyn till produktionens utveckling och beredskapslagringen synes vara att räkna med på längre sikt. Utredningen har vidare i detta sammanhang ansett sig böra bortse från mer eller mindre tillfälliga lagerfluktuationer av konjunkturrell natur.

Investeringsutrymmet

Mot bakgrunden av de investeringsbehov, som enligt den inledande redogörelsen kunna förutses för den kommande femårsperioden, har utredningen undersökt, vilket investeringsutrymme som skulle erbjuda sig under förutsättning av vissa olika utvecklingsalternativ i fråga om produktionens tillväxt och investeringsandelen i bruttonationalprodukten.

Under åren 1946—1949 utgjorde bruttoinvesteringarna respektive 26,8, 28,9, 27,0 och 26,4 procent av bruttonationalprodukten. Under år 1950 var investeringsandelen 27,4 procent, vilket motsvarade i runt tal 8 600 milj. kr. De av utredningen undersökta alternativen för investeringsutrymmets utveckling avse dels en successiv minskning av bruttoinvesteringsprocenten med två enheter till 25,4, dels en successiv ökning av densamma med två enheter till 29,4, dels oförändrad bruttoinvesteringsprocent. Vid bedömningen av dessa alternativ måste hänsyn tagas till att de investeringar som hänföra sig till underhåll antagits komma att utvecklas i takt med produktionen och alltså taga i anspråk en oförändrad andel av bruttonationalprodukten. Under år 1950 var denna andel 9,4 procent. Sedan dessa avdragits, innebära de av utredningen undersökta alternativen en genomsnittlig årlig ny- och reinvesteringandel i nationalprodukten på respektive 16,8, 18 och 19,2 procent. Av följande tabell framgår, hur det genomsnittliga årliga utrymmet för ny- och reinvesteringar vid dessa alternativ skulle förhålla sig till motsvarande faktiska investeringar under år 1950, om bruttonationalprodukten i enlighet med utredningens huvudantagande stiger med tre procent per år (1950 års priser).

		Milj. kr.	
Ny- och reinvesteringandel	16,8 %	18 %	19,2 %
Utrymme i förhållande till 1950	+ 123	+ 545	+ 970

Skulle bruttonationalprodukten stiga med fyra procent, bleve motsvarande siffror respektive + 290, + 726 och + 1 160 och vid en produktionsökning av endast två procent, respektive — 47, + 360 och + 766.

De årliga ny- och reinvesteringar behoven komma såsom tidigare utvecklats att under den närmaste femårsperioden ligga i genomsnitt 1 500 å 1 600 milj. kr. över 1950 års investeringsvolym. Enligt utredningens huvudantagande om bruttonationalproduktens tillväxt skulle mot dessa behov stå ett vid oförändrad investeringsandel med cirka 545 milj. kr. ökat investeringsutrymme. Minskas bruttoinvesteringsprocenten successivt med två enheter till 25,4, stannar ökningen i förhållande till 1950 vid cirka 125 milj. kr. Ökas å andra sidan investeringsprocenten successivt med två enheter till 29,4, blir utrymmet omkring 970 milj. kr. större än under 1950. Icke desto mindre skulle även i detta fall ett årligt investeringsbehov på cirka 600 milj. kr. icke kunna tillgodoses.

Till frågan om de samhällsekonomiska förutsättningarna för en ökning av investeringsverksamheten återkommer utredningen i kapitlet angående den samhällsekonomiska balansen. I detta sammanhang skall därför endast understrykas, att utredningen med hänsyn till arten och omfattningen av de investeringsbehov, för vilka inledningsvis redogjorts, anser det vara en central uppgift för den ekonomiska politiken att under den närmaste femårsperioden eftersträva och möjliggöra en investeringsökning. Vid den följande behandlingen av investeringsinriktningen har utredningen byggt på det ovan berörda alternativ som avser en successiv ökning av investeringsandelen i

bruttonationalprodukten med två enheter från 27,4 till 29,4 procent. Vid tre procents produktionsstegring motsvaras den förordade målsättningen förloppsmässigt av en årlig ökning av de totala bruttoinvesteringarna med ungefär 4,5 procent. Då underhållsinvesteringarna antagits följa produktionsutvecklingens ökningstakt, tre procent per år, innebär detta en ökning av ny- och reinvesteringarna med fem procent årligen. Med utgångspunkt från 1950 års investeringsvolym och mätt i 1950 års priser kan den här berörda utvecklingen illustreras med följande tabell.

	Milj. kr.					
	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Total bruttoinvestering	8 610	9 030	9 440	9 850	10 300	10 750
därav ny- och reinvestering	5 670	5 980	6 300	6 620	6 970	7 320
» underhåll	2 940	3 050	3 140	3 230	3 330	3 430

Investeringsinriktningen

Den föregående framställningen ger vid handen, att investeringsutrymmet under den närmaste femårsperioden icke kan väntas täcka samtliga aktuella investeringsbehov. Det är med hänsyn härtill nödvändigt att något beröra de överväganden som synas böra läggas till grund för investeringsinriktningen, dvs. investeringsutrymmets relativa fördelning mellan olika sektorer av samhällsekonomin och olika kategorier av investeringar. Utredningen anser sig icke därvid böra närmare ingå på de metoder som kunna ifrågakomma för att i fortsättningen begränsa investeringsverksamheten eller påverka dess inriktning och vilka givetvis i stor utsträckning måste anpassas efter det allmänekonomiska lägets skiftningar. Dessa frågor äro för närvarande föremål för utredning inom 1949 års investeringskommitté. Den följande framställningen syftar närmast till att mot bakgrund av det nuvarande läget ange vissa principiella målsättningar för investeringsverksamhetens inriktning under den närmaste femårsperioden vid det investeringsutrymme som ovan antagits.

Såsom inledningsvis framhållits, har det under de senaste åren varit nödvändigt att hålla tillbaka investeringarna genom olika ekonomiskt-politiska åtgärder. Härvid ha vissa investeringsbehov kommit att eftersättas mera än andra, varigenom spänningar uppstått mellan olika investeringsområden: på vissa håll äro de aktuella behoven i mycket stor utsträckning av uppdämd natur, under det att de på andra håll i övervägande grad avspegla ett normalt utbyggnadsbehov. Då de nuvarande investeringsproblemen i hög grad sammanhånga med de antydda spänningarna, torde det vara motiverat att här i största korthet antyda vissa huvuddrag i de senaste årens investeringsutveckling.

Det mest framträdande draget i denna utveckling är att strävandena att upprätthålla samhällsekonomisk stabilitet och att uppnå jämvikt i betalningsbalansen med utlandet kommit att starkt påverka investeringsutveck-

lingen, vilket avspeglas i att sådana investeringsbehov som avsett en direkt ökning av varuproduktionen, dvs. i första hand investeringar i den egentliga industrien, blivit bäst tillgodosedda. Bostadsproduktionen har likaledes varit hög, dock utan att eliminera det uppdämda behovet av bostäder. I viss utsträckning kan dessutom även bostadsbyggandet betraktas som en investering i ökad varuproduktion, i det att den möjliggjort den arbetskraftsomflyttning, varav industriens utbyggnad varit beroende. En annan viktig förutsättning för arbetskraftsomflyttningen har utgjorts av de omfattande investeringarna inom jordbruket; dessa ha dock varit så stora, att de icke blott friställt arbetskraft utan även medverkat till en ökning av jordbruksproduktionen. Investeringar i näringsgrenar utanför den direkta varuproduktionen ha däremot hållits tillbaka. I stort kan denna utveckling sägas ha inneburit, att de offentliga investeringarna fått stå tillbaka för de enskilda, vilka, stimulerade av de rådande konjunkturerna, utövat ett mycket starkt tryck på investeringsmarknaden och erhållit ett förhållandevis stort utrymme även inom investeringskontrollens ram.

Inriktningen av de senaste årens investeringsverksamhet på i första hand en omedelbar höjning av varuproduktionen har sålunda medfört betydande uppdämda investeringsbehov inom samhällsbyggandet, handeln, offentliga inrättningar av olika slag, transportväsendet osv., vartill kommer att efterfrågan på bostäder varit så stark, att även de senaste årens omfattande bostadsproduktion visat sig otillräcklig för att förhindra uppkomsten av en akut bostadsbrist. En sådan eftersläpning, som på detta sätt drabbat vissa investeringsområden, kan enligt utredningens uppfattning icke undgå att inverka menligt på den samhällsekonomiska utvecklingen — i högre eller lägre grad alltefter sin omfattning och varaktighet. Den medför en produktivitetssänkande snedvridning av produktionsapparatus uppbbyggnad och därmed tendenser till långsammare ekonomisk framstegstakt på längre sikt. Spänningar uppstå mellan olika samhällsekonomiska sektorer, vilka orsaka svårigheter av den art som redan föreligga på t. ex. bostadsområdet. Det är därför enligt utredningens mening angeläget, att investeringsverksamheten under den närmaste femårsperioden inriktas på att i möjligaste mån utjämna de spänningar som redan föreligga mellan och inom olika investeringsområden och att förhindra uppkomsten av nya.

En dylik målsättning för den framtida investeringspolitiken skulle innebära, att denna i främsta rummet anpassades efter de långsiktiga kraven på en jämn och välbalanserad utbyggnad av samhällets kapitalutrustning, även om detta betyder en viss begränsning av en stark, konjunkturrellt stimulerad investeringsefterfrågan inom exempelvis industri- eller jordbruksproduktionen. Till en början blir det därvid nödvändigt att söka inhämta den ovan berörda eftersläpningen i fråga om investeringarna i bostäder och samhällsbyggande, handel, vissa delar av transportväsendet, skolor och sjukvård genom att tillförsäkra dem en ökad relativ andel i investeringsutrymmet. Detta kommer framför allt att medföra en mycket betydande stegring av bygnads- och anläggningsverksamheten, under det att behoven av maski-

nell och annan utrustning relativt sett äro av mindre omfattning på här berörda områden.

Med hänsyn till det begränsade investeringsutrymmet leder en återhämtnings på nyssnämnda områden till konsekvensen, att investeringarna i den direkta varuproduktionen under den kommande femårsperioden måste utvecklas i långsammare takt än övriga investeringar. Detta behöver dock enligt utredningens mening icke under de närmaste åren leda till att produktivitetsökningstakten i samma mån minskar inom industrien och jordbruket. Såsom redan tidigare framhållits, har nämligen de senaste årens höga investeringsvolym ännu ej till fullo utmognat i produktionen; den kommer därför att påverka produktivitetens utvecklingen i gynnsam riktning även under femårsperioden. Möjligheten av en avmattning i den industriella och agrikulturella expansions takten vid en sådan investeringsinriktning, som utredningen rekommenderar, måste dessutom bedömas mot bakgrunden av det ovan berörda behovet att minska spänningarna mellan olika investeringsområden och förebygga en eljest hotande minskning av produktivitetsökningstakten för samhället i dess helhet. Icke minst för industriens och jordbrukets vidkommande finnes det anledning att vara skeptisk beträffande utsikterna att på längre sikt upprätthålla de senaste årens snabba produktivitetstegring, om icke eftersläpningarna på övriga investeringsområden inhämtas. Sålunda kan exempelvis expansionen inom industrien icke i längden fortsätta, om icke en häremot svarande utbyggnad av handelns och samfärdselns olika grenar kommer till stånd. Också en minskning av bostadsbristen i industriorterna framstår såsom ett oundgängligt villkor för fortsatt industriell expansion. Skulle därför den snedvridning av produktionsstrukturen, som uppstått genom de senaste årens utveckling i investeringssektorn, icke rättas till under de närmaste åren, kan det väntas att en uppbromsning i industri- och jordbruksproduktionens tillväxt så småningom framtvingas genom omständigheternas egen makt. Det är stor risk för att skadeverkningarna av den uppkomna snedvridningen i samhällsekonomin då hunnit bli större och svårare att avhjälpa, än om en anpassning medvetet genomföres under de närmaste åren. De av utredningen diskuterade principerna för investeringsverksamhetens inriktning under den framförliggande femårsperioden äro följaktligen icke uttryck för en underskattning av den direkta varuproduktionens grundläggande betydelse för landets ekonomi, utan innebära blott, att den ansett det minst olyckligt från samhällsekonomisk synpunkt att redan under de närmaste åren taga konsekvenserna av den förr eller senare ofrånkomliga avmattningen av takten i produktivitetstegringen hos industrien och jordbruket.

Inom industrien ha investeringarna i produktionsavdelningarna under de senaste åren tillmätts mycket stor vikt. Det är att förutse, att kompletterande investeringar i lager- och kontorslokaler, transportanordningar etc. komma att öka i betydelse under de närmaste åren. På denna punkt liksom för industriinvesteringarna i deras helhet måste dock arbetskraftssituationen bli vägledande. Investeringar, som taga sikte på arbetskraftsbesparingar eller

ökad produktion utan ökning av arbetarantalet, böra allmänt sett erhålla prioritet framför andra investeringar, även om projekt som kräva ökad arbetskraft i vissa fall böra tillmätas samma angelägenhetsgrad till följd av den arbetskraftsbesparing de indirekt kunna tänkas medföra för samhället i dess helhet. Såsom utredningen i annat sammanhang framhållit, måste vid övervägandena angående investeringsinriktningen inom industrien även tagas hänsyn till vederbörande branschs internationella konkurrenskraft och dess möjligheter att hävda sig utan tullskydd.

Arbetskraftssituationen är också ett av de avgörande skälen för att bibehålla nuvarande investeringsvolym inom jordbruket, vilken bland annat frigör arbetskraft för sysselsättning i industrien. Investeringarna inom försvaret erbjuda ur investeringsinriktningssynpunkt ett särskilt problem, i det att de icke kunna bedömas efter ekonomiska grunder. Utredningen inskränker sig därför i detta sammanhang till att påpeka att en ökning av försvarsinvesteringarna skulle komma att påverka även inriktningen av investeringsverksamheten i övrigt.

Med utgångspunkt från här berörda överväganden har utredningen gjort en fördelning på de olika investeringsområdena av det med 970 milj. kr. ökade investeringsutrymme, som i årligt genomsnitt för hela perioden skulle vara att emotse enligt den av utredningen diskuterade målsättningen för den totala investeringsverksamheten. Det är uppenbart, att denna fördelning — som återfinnes i nedanstående tabell — måste betraktas såsom illustrativ och icke får tolkas såsom ett i detalj fixerat investeringsprogram. Tabellen har upprättats med utgångspunkt från förutsättningen att bruttonationalprodukten årligen ökar med tre procent och att ny- och reinvesteringar årligen öka med fem procent, vilket motsvarar en årlig ökning av den totala investeringsvolymen med 4,5 procent.

UTKAST TILL INVESTERINGSBUDGET FÖR 1951—55 (REAL INVESTERINGSVOLYM).

Exklusive underhåll (milj. kr., 1950 års priser).

	1950	Genomsnittlig årlig investe- ringsnivå 1951—55	Ökning 1951—55 utöver 1950 därav		
			Byggnader	Utrustning	Totalt
Jordbruk	438	438	0	0	0
Egentlig industri	1 524	1 524	0	0	0
Kraft- o. belysningsverk	433	468	25	10	35
Handel	92	142	50	0	50
Samfärdsl	730	855	50	75	125
Bostäder	1 304	1 584	280	0	280
Vissa gemensamhetsanläggningar	—	10	10	0	10
Social- o. hälsovård, skolor m. m.	380	570	190	0	190
Vägväsendet	199	289	90	0	90
Vatten och avlopp	128	168	40	0	40
Försvaret	447	597	20	130	150
Summa	5 675	6 645	755	215	970

Av skäl som tidigare anförts ha jordbruk och egentlig industri i utkastet till investeringsbudget upptagits med oförändrad investeringsvolym. I fråga om kraft- och belysningsverk har emellertid det i den inledande redogörelsen angivna behovet ansetts böra i sin helhet tillgodoses, vilket innebär en ökning av den årliga investeringsnivån med 35 milj. kr. För handeln har, främst med tanke på angelägenheten av en rationalisering, ifrågasatts en ökning av de årliga investeringarna med drygt 50 procent eller omkring 50 milj. kr. I denna siffra ingå emellertid även vissa investeringar som också kunna betecknas som samhällsbyggande i vidsträckt bemärkelse, dvs. investeringar i hotell, restauranger, biografer etc. I den till 125 milj. kr. upptagna höjningen av den årliga investeringsnivån inom samfärdseln innefattas dels en utbyggnad av handelsflottan, 40 milj. kr., dels en ökning av de kommunala kommunikationsinvesteringarna, 10 milj. kr. Återstoden av ökningen — 75 milj. kr., varav 35 milj. kr. skulle utgöras av utrustning och 40 milj. av anläggningar — faller på de statliga kommunikationsverken, i främsta rummet statens järnvägar och telegrafverket.

Den största investeringsökningen, 280 milj. kr., avser bostadsproduktionen, vilken härigenom i genomsnitt för hela perioden skulle stiga med omkring 12 000 lägenheter per år till omkring 56 000. År 1955 skulle bostadsproduktionen enligt denna målsättning nå cirka 65 000 lägenheter. Även om ökningen icke är tillräcklig för att helt täcka det av bostadsstyrelsen angivna behovet av nya lägenheter, kan den väntas väsentligt bidra till strävandena att förbättra läget på bostadsmarknaden. Den betydande investeringsökning som förordas för samhällsbyggandet faller under olika rubriker, såsom handel, samfärdsel, vägväsen, vatten och avlopp etc. och avspeglas dessutom i den höjning av den årliga investeringsnivån med 10 milj. kr. som uppförts under gemensamhetsanläggningar.

Den stora ökning som upptagits för social- och hälsovård m. m. avser framför allt skolväsendet, 70—80 milj. kr., sjukvården, 40—50 milj. kr., och civilförsvaret, 40 milj. kr., samt i övrigt brändväsendet, sociala byggnader och offentliga förvaltningsbyggnader av olika slag. Av den investeringsökning med 90 milj. kr. som rekommenderats för vägväsendet hänföra sig 60 milj. kr. till de statliga och 30 milj. kr. till de kommunala vägarna. De kommunala väginvesteringarna betingas i stor utsträckning av den förutsatta ökningen av bostadsbyggandet. Detsamma gäller i viss mån vatten- och avloppsinvesteringarna, vilkas årliga nivå ifrågasatts skola öka med 40 milj. kr. I fråga om försvaret har slutligen uppförts en investeringsökning som helt svarar mot de tidigare i detta kapitel angivna behoven.

Enligt tabellen skulle den offentliga sektorn under den närmaste femårsperioden komma att representera en större relativ andel av den totala investeringsverksamheten än under år 1950. Detta står i full överensstämmelse med utredningens tidigare redovisade överväganden angående investeringsinriktningen under de närmaste åren.

Den här rekommenderade inriktningen av investeringsverksamheten under den närmaste femårsperioden kommer att nödvändiggöra en genomgri-

pande omprövning av de nuvarande byggnadskvoterna för olika ändamål. Utredningen är medveten om att en dylik omprövning kan vara förenad med stora svårigheter. Bland annat ha byggnadskvoterna under de senaste åren de facto kommit att i viss mån fastlåsas och därigenom fått ett drag av hävd över sig. Det är dock, angeläget att detta förhållande icke tillåtes försvåra ett förverkligande av den här förordade investeringsinriktningen.

Arbetskrafts- och materialbehov

En ökning av ny- och reinvesteringsverksamheten efter de av utredningen förordade riktlinjerna kommer givetvis att ställa ökade krav på framför allt byggnads- men även verkstadsindustrien och vissa andra industrier. Av den genomsnittliga ökningen av investeringsnivån med 970 milj. kr. om året skulle omkring 700 milj. kr. avse byggnader och anläggningar och drygt 250 milj. kr. utrustning. Detta innebär en ökning av investeringarna i byggnader och anläggningar med 22 procent och av övriga investeringar med 11 procent över 1950 års nivå.

Investeringarna utanför byggnads- och anläggningsverksamheten komma framför allt att avse verkstadsprodukter. Enligt utredningens mening är det icke orealistiskt att räkna med att den produktionsökning som förutses för verkstadsindustrien under de närmaste åren kommer att visa sig tillräcklig för att tillgodose både den emotsedda investerings- och exportökningen samt övriga behov av verkstadsprodukter.

Däremot skulle byggnadsverksamheten behöva öka mer än som eljest kunnat väntas. I första hand får detta konsekvenser för arbetskraftsbehovet inom byggnadsindustrien. Produktivitetsutvecklingen inom denna industri är mycket vanskelig att förutspå. Förutsättningar torde dock föreligga för en årlig produktivitetsstegring på något över tre procent. Omräknat till ett årligt genomsnitt för hela femårsperioden innebär detta en stegring på tio procent. Även i dylikt fall skulle emellertid den i byggnadsindustrien sysselsatta arbetskraften behöva öka med i genomsnitt 12 procent för att medgiva den förordade investeringsökningen. Då byggnads- och anläggningsarbetarkåren för närvarande kan uppskattas till i runt tal 200 000 man, varav inemot en tredjedel är sysselsatt med underhålls- och reparationsarbeten, skulle den erforderliga ökningen kunna uppskattas till i genomsnitt 15 000 å 20 000 man. Enligt utredningens mening är det icke uteslutet att, ehuru med vissa svårigheter, åstadkomma den gradvisa ökning av byggnadsarbetarkåren som svarar mot nyssnämnda genomsnitt. År 1955 skulle byggnadsarbetarna därigenom ha ökat med cirka 25 000 i förhållande till 1950.

I övrigt kommer ökningen i byggnads- och anläggningverksamheten att ställa stigande krav på material, främst trävaror, tegel, byggnadsblock, järn och stål samt cement. Beträffande järn och stål skulle investeringsökningen sannolikt medföra en stegring av den årliga konsumtionen med omkring 100 000 ton, vilken kan väntas i motsvarande mån minska exporten eller öka

importen inom detta varuområde. I fråga om trävaror och cement torde den inhemska produktionen i och för sig bliva tillräcklig för att tillgodose det ökade behovet, ehuru exportkapaciteten i motsvarande mån skulle komma att minska. Däremot torde den inhemska produktionen av tegel och byggnadsblock behöva ökas. De investeringar som äro nödvändiga härför synas dock ej vara större, än att de kunna tillgodoses inom den ram som enligt ovan förutses för industriens investeringsverksamhet under de närmaste fem åren. Produktionsökningen torde vidare kunna äga rum med ett relativt obetydligt tillskott av arbetskraft.

DEN OFFENTLIGA KONSUMTIONEN

Med offentlig konsumtion förstås statens och kommunernas utgifter för sådana löpande ändamål som äro att betrakta såsom en direkt förbrukning av varor och tjänster. Löpande utgifter som ha karaktären av inkomstöverföringar till andra subjekt via budgeten (transfereringar) eller äro av investeringsnatur hänföras däremot icke till offentlig konsumtion. Exempelvis betraktas försvarets materialanskaffning icke såsom konsumtion utan såsom investering, trots att medlen härför anvisas å driftbudgeten. Statens utgifter för folkpensioner, barnbidrag och liknande ändamål utgöra transfereringar och tagas i beaktande vid beräkningen av den privata konsumtionsefterfrågan. Detsamma gäller statliga eller kommunala subventioner. Begreppet offentlig konsumtion är följaktligen snävare än vad som inbegripes i löpande utgifter enligt den finanspolitiska terminologien. För kommunernas del representerar den offentliga konsumtionen omkring 60 procent av totalutgifterna. Inom den statliga verksamheten är däremot konsumtionens andel väsentligt lägre, nämligen omkring 30 procent av utgifterna å driftbudgeten. Den andra stora gruppen, transfereringarna, återigen, uppgår till i runt tal 55 procent av utgifterna på den statliga driftbudgeten och omkring 15 procent av de kommunala totalutgifterna.

Under efterkrigsåren har den offentliga konsumtionen inom landet enligt gjorda beräkningar stigit med i medeltal omkring fem procent per år, räknat i fasta priser. Ökningen har dock icke varit jämn, utan närmast kännetecknats av en stigande trend, vilket framgår av siffrorna för de senaste fyra åren — 4,9, 3,9, 5,7 och 6,7 procent. Vidare har ökningen varit olika i den statliga och i den kommunala sektorn. Under det att den statliga konsumtionen i genomsnitt stigit med $2\frac{1}{2}$ procent per år, har stegringen i den kommunala sektorn belöpt sig till hela $7\frac{1}{2}$ procent per år, dvs. varit tre gånger så snabb som den statliga. I båda fallen är det huvudsakligen löneposten som svarat för uppgången. År 1950 utgjorde lönerna sålunda $\frac{2}{3}$ av den sammanlagda offentliga konsumtionen.

Frågan om vilket utrymme som i långtidsprogrammet för femårsperioden 1951—1955 lämpligen bör avdelas för offentlig konsumtion måste anstå till diskussionen av de allmänna avvägningsproblemen i samband med behandlingen av den samhällsekonomiska balansen (kap. 8). En viss ökning av den offentliga konsumtionen under den framförliggande femårsperioden framstår dock utifrån utredningens utgångspunkter såsom given redan på detta stadium. Sålunda komma under perioden ökade krav att stäl-

las på samhällets produktiva resurser från den offentliga konsumtionssektorn på grund av den automatiskt försiggående ansvällningen av den statliga och kommunala verksamheten i kraft av gällande normer för denna. Ofta betingas denna automatik av befolkningsutvecklingen. Såsom given får i detta sammanhang också betraktas den expansion av den offentliga konsumtionen som följer av tidigare fattade beslut, vilka hålla på att genomföras eller enligt fastställda planer skola verkställas under perioden. För det tredje måste vid bedömningen av hur stort utrymme som redan från början bör utmätas åt offentlig konsumtion i det nya långtidsprogrammet hänsyn också tagas till konsekvenserna beträffande de löpande driftutgifterna av den inriktning av investeringarna under femårsperioden, som utredningen diskuterat i föregående kapitel och som bland annat innebär en utökad investeringskvot för undervisning, sociala inrättningar, hälso- och sjukvård samt civilförsvar.

Det behov av ökad offentlig konsumtion som härleder sig från nu nämnda tre faktorer — utgiftsautomatiken, verkställigheten av tidigare beslut och utredningens investeringsrekommendationer — kan anses som primärt i förhållande till önskemålen om nya reformer och ytterligare utvidgningar av förvaltningsapparaten. Härmed är icke sagt, att den offentliga konsumtionen under inga omständigheter skulle kunna nedbringas. Detta skulle emellertid i så fall få ske genom att nu gällande normer för verksamheten ändrades, tidigare fattade beslut reviderades eller utredningens investeringsrekommendationer frånginges. De båda förra alternativen falla utanför utredningens uppdrag; det senare är tänkbart endast i samband med en allmän omprövning av utredningens program. Under sådana förhållanden bör det ovan nämnda primära offentliga konsumtionsbehovet införas i långtidsprogrammets försörjningsbalans såsom en minimipost. I kap. 8 angående den samhällsekonomiska balansen får sedan övervägas, i vad mån den offentliga konsumtionen kan ökas härutöver i samband med sociala och andra reformer eller övriga utökningar av den offentliga verksamheten. Uppgiften i detta kapitel blir således närmast att belysa de rådande utvecklingstendenserna i den offentliga konsumtionssektorn och förebringa hållpunkter för en uppskattning av den minimiökning i ovan angiven bemärkelse, som kan väntas uppkomma under perioden 1951—1955. I andra hand torde det vara lämpligt, att i detta kapitel framlägga en katalog över de statliga reformplaner, som för närvarande föreligga, jämte en antydan om deras finansiella konsekvenser.

Minimiökningen av den offentliga konsumtionen under perioden. Vad till en början den statliga förvaltningen angår, finnes visst underlag för en bedömning av den offentliga konsumtionens ökning under de närmaste åren på grund av gällande normer och fattade beslut tack vare de undersökningar rörande utgiftsutvecklingen fram t. o. m. budgetåret 1955/56, som genom finansdepartementets försorg verkställts inom vederbörande fackdepartement. Till förebyggande av missförstånd bör det emellertid framhållas, att ifråga-

varande undersökningar i princip avse samtliga utgifter i driftbudgeten och alltså icke blott omfatta konsumtionsutgifter utan även transfereringar och utgifter av investeringsnatur. Den vid undersökningarna framkomna summan för automatiska utgiftsökningar under tiden 1951/52—1955/56 är alltså icke identisk med den stegring av den offentliga konsumtionen som kan väntas under motsvarande period. Sålunda äro de största posterna i de för perioden redovisade automatiska utgiftstegringarna av transfereringsnatur. Detta gäller exempelvis statsverkets kostnader för den kommunala ortsavdragsreformen, folkpensionerna, de allmänna barnbidragen samt hyres- och bostadsrabatterna.

Även för sådana anslag som beröra den offentliga konsumtionen beräknas likväl betydande ökningsar. Dessa avse väsentligen skolväsendet, sjukvården, försvaret och civilförsvaret. På skolväsendets område kommer nativitetsökningen och tidigare fattade beslut rörande bland annat skoltidens längd att innebära en höjning av den offentliga konsumtionen, väsentligen genom det större behovet av lärarpersonal. Inskjutas bör, att 1950 års skolreform, och särskilt då den i princip beslutade övergången till nio års obligatorisk skolundervisning, icke kommer att få någon nämnvärd inverkan på statens utgifter fram till och med år 1955. I fråga om den statliga sjukvården, vilken — liksom den kommunala — under de senaste åren lidit av en påtaglig personalbrist, kunna under den kommande femårsperioden starka strävanden att förbättra personalläget motses. Därest dessa strävanden ge resultat, är detta liktydigt med en motsvarande ökning av statens konsumtion.

En ställning vid sidan av den övriga offentliga konsumtionen i den statliga sektorn intaga försvarsutgifterna. Dessa hänföras enligt gängse terminologi i stor utsträckning till investeringarna. Kostnaderna för bland annat militära inkallelser och åtskillig material äro emellertid av konsumtionsnatur. Utredningen har till grund för sina uppskattningar av försvarsutgifterna under den framförliggande femårsperioden lagt antagandet, att den grad av försvarsberedskap som rått under förra hälften av år 1951, upprätthålles under hela perioden. Hänsyn har icke tagits till andra materialanskaffningar eller personalinkallelser än sådana som planerats eller i övrigt kunnat överblickas vid tidpunkten för utredningsarbetet. Skulle det världspolitiska läget skärpas och i anslutning härtill den svenska försvarsberedskapen ytterligare förstärkas i materiellt eller personellt hänseende, får självfallet en motsvarande uppjustering göras av utredningens uppskattningar av den offentliga konsumtionens storlek och ökning under femårsperioden.

Bortsett från senast berörda risker för ökade försvarskostnader framstår det efter en granskning av departementens nyssnämnda femårsuppgifter och övrigt inhämtat material samt med vederbörlig hänsyn till konsekvenserna av utredningens investeringsrekommendationer som troligt, att den offentliga konsumtionen i den statliga sektorn under femårsperioden 1951—1955 kommer att stiga i ungefär samma måttliga takt som de senaste fyra åren, d. v. s. med i medeltal cirka $2\frac{1}{2}$ procent per år, förutsatt att några nya sociala eller andra reformer icke genomföres.

För den kommunala verksamheten föreligga vissa svårigheter att överblicka konsumtionsutvecklingen. Kommande åtgärder planeras i allmänhet icke på lika lång sikt som inom den statliga förvaltningen. Planerna inom olika kommunala enheter sammanställas vidare endast i begränsad omfattning centralt för hela landet, på ett sådant sätt att de allmänna utvecklingstendenserna på det kommunala området kunna följas på samma sätt som för statens del. Utredningen har därför i främsta rummet fått grunda sina uppskattningar beträffande den offentliga konsumtionsutvecklingen i den kommunala sektorn under den framförliggande femårsperioden på en allmän bedömning med ledning av statistiken för de tilländalupna åren. Härvid har utredningen icke så mycket kunnat utgå från den ordinarie kommunala finansstatistiken i serien Sveriges officiella statistik, enär denna visar en betydande eftersläpning och dessutom är mindre användbar för här förevarande syfte, utan i stället främst byggt på de preliminära uppgifter som numera erhållas från ett stort antal kommuner i samband med de årliga nationalbudgetberäkningarna.

Såsom förut nämnts har den offentliga konsumtionen hos kommunerna visat snabb ökning efter kriget. Kommunerna ha därigenom kommit att lägga beslag på en tilltagande andel av samhällets totala tillgängliga resurser i form av varor och tjänster. I icke ringa utsträckning torde denna utveckling ha sammanhängt med en förmånlig inkomstutveckling för kommunerna. Det vill synas, som om planerna och önskemålen på de skilda hållen äro inriktade på att bibehålla de senaste årens snabba utvecklingstakt. Expansionstendenserna torde därför alltjämt vara starka i den kommunala sektorn av samhällsekonomin. Härtill kommer kommunindelningsreformen som en ny stegringsfaktor under femårsperioden i fråga. Kommunindelningsreformen kan bland annat förutses innebära ökade krav på tjänstemannapersonal såsom ersättning för tidigare förtroendemän. Dessutom torde tillkomsten av storkommuner medföra, att dessa påtaga sig nya arbetsuppgifter. Över huvud taget torde kommunindelningsreformen gå hand i hand med en strävan att höja den kommunala förvaltningsstandarden på alla områden. Det finns dock anledning antaga, att det kommer att visa sig svårt för kommunerna att finna personal för samtliga nya eller vidgade arbetsuppgifter.

Vid sidan av tendenserna till en standardhöjning på det kommunala området finnas andra orsaker till att en betydande uppgång av den offentliga konsumtionen kan förutses. Befolkningsutvecklingen, statsmakternas åtgöranden samt utredningens investeringsrekommendationer komma att ställa krav på en anseelig ökning av kommunernas offentliga konsumtion. Detta gäller framför allt sjukvården.

Med hänsyn tagen till samtliga omständigheter har utredningen funnit det riktigast att räkna med att kommunernas offentliga konsumtion under femårsperioden 1951—55 kommer att präglas av ett starkt expansionsstryck som tenderar att driva upp den årliga ökningen till minst samma procenttal som för de närmast föregående åren, dvs. 7 1/2 procent.

Det kan givetvis anmärkas, att den angivna ökningstakten för den kommunala konsumtionen icke är jämförbar med den som ovan framräknats beträffande den statliga sektorn, eftersom uppskattningen för kommunernas del baserats på den trendmässiga stegringen, vilken även inrymmer sådana utvidgningar av verksamheten som betingas av andra skäl än utgiftsautomatiken, tidigare beslut och utredningens investeringsrekommendationer. För den statliga ekonomiska politiken, som icke kan utöva direkt kontroll över kommunernas verksamhet, måste emellertid även den ökning av den offentliga konsumtionen, som beror på nya kommunala beslut under perioden, betraktas såsom given och ingå i uppskattningen av minimiökningen under perioden.

En viss kontroll över den kommunala utgiftspolitikerna kunna likväl statsmakterna utöva i samband med den författningsenliga prövningen av kommunernas ansökningar om rätt att upptaga lån.

Utredningen vill i detta sammanhang erinra om att 1949 års investeringskommitté i skrivelse den 28 februari 1951 till chefen för finansdepartementet påpekat önskvärdheten av att kommunerna i större utsträckning än hittills finansiera sina investeringar med löpande inkomster. Härigenom skulle icke blott ernås, att större försiktighet iakttages beträffande investeringarna; därest en ökad del av inkomsterna finge anslås till finansiering av investeringar skulle samtidigt även ramen för de löpande utgifterna i viss utsträckning få nedskäras. Utredningen är övertygad om att den av 1949 års investeringskommitté anvisade vägen erbjuder en metod att med minsta möjliga ingrepp i den kommunala självstyrelsen sätta kraft bakom det krav på ökad återhållsamhet i fråga om den kommunala konsumtionen, som ovillkorligen måste resas från allmän ekonomiskt-politisk synpunkt.

Sammanfattningsvis skulle i enlighet med det ovanstående den totala offentliga konsumtionen under femårsperioden 1951—55 stiga i ungefär samma takt som under de senaste åren, dvs. omkring fem procent per år. En fundamental förutsättning för denna uppskattning är, att nuvarande försvarsberedskapsgrad bibehålles.

Statliga reformplaner. Ett flertal utformade reformförslag och konkreta planer på åtgärder i övrigt stå på vederbörande departements dagordningar för den närmaste femårsperioden. Endast en del av dessa förslag beröra emellertid den offentliga konsumtionen. I stor utsträckning avse de inkomstöverföringar från en samhällsgrupp till en annan via budgeten (transferringar) eller investeringar. Sådana planer, som sammanhånga med investeringar, ha redan delvis behandlats vid inventeringen i kap. 5 av existerande investeringsbehov på olika områden. Det synes likväl lämpligt att i detta sammanhang lämna en kortfattad redogörelse för de mera betydelsefulla socialpolitiska och andra reformförslag samt konkreta utvidgningsplaner i övrigt som i dag föreligga, utan hänsynstagande till vilken grupp av budgetutgifter de tillhöra.

Ifrågavarande utgiftsökningar ha, i likhet med de automatiska, redovisats

i departementens ovan berörda uppgifter om den väntade utgiftsutvecklingen under femårsperioden 1951/52—1955/56. Emellertid härröra uppgifterna huvudsakligen från våren 1950. Det siffermaterial, som därvid framkommit, är redan på grund av den tidigare dateringen mycket bristfälligt. I intet fall återspegla siffrorna de senaste pris- och lönehöjningarna. Vidare gäller, att kostnaderna för de olika projekten icke äro beräknade efter enhetliga grunder. Utredningen har dock på grundval av detta material, kompletterat med särskilt begärda uppgifter från de i detta hänseende viktigaste departementen, gjort ett grovt överslag över hur stor totalsumma departementens konkreta planer för den närmaste femårsperioden representera vid nu rådande pris- och kostnadsnivå. Resultatet utvisar, att planerna fullt genomförda skulle innebära en sammanlagd *årlig* utgiftssumma av mellan $\frac{3}{4}$ och en miljard kronor. Till frågan om utrymmet för dessa reformer återkommer utredningen i kap. 8 i samband med den allmänna avvägningen av de olika anspråken på samhällets produktiva resurser.

Nu är att märka, att utgifterna kunna sätta in vid olika tidpunkter. En del uppnår redan från början den nivå, där de kunna väntas ligga på längre sikt. Andra komma att förete en successiv stegring under en lång följd av år, varför det är förenat med stora vanskligheter att göra en beräkning av vad de skulle innebära i årlig belastning på den statliga driftbudgeten under de närmaste åren. Av detta skäl är det ingalunda säkert, att det sista budgetåret under den betraktade femårsperioden skulle belastas med nyssnämnda utgift av storleksordningen $\frac{3}{4}$, — en miljard kronor, även om här diskuterade planer i sin helhet skulle ha satts i verket vid denna tidpunkt.

Mera omfattande planer på reformer och övriga utvidgningar av statsverksamheten under femårsperioden synas främst föreligga inom socialpolitiken, undervisningen och sjukvården. Budgetmässigt hänföra de sig alltså till V, VIII och XI huvudtitlarna, dvs. social-, ecklesiastik- och inrikesdepartementen.

Av socialpolitiska utvidgningsplaner må nämnas *socialhjälp* enligt socialvårdskommitténs förslag (SOU 1950: 11), avsedd att ersätta fattigvården; höjning i vissa fall av åldern för allmänna *barnbidrag* från 16 till 18 år; utbyggnad av *den halvöppna barnavården*, utökning av *arbetslöshetsförsäkringen*, *änkepensionering*, utsträckning av rätten till *familjebostadsbidrag*, *allmän pensionsförsäkring*, ändrade regler för *avdrag å folkpension* i samband med arbetsinkomst, anordnande av *skogshärbärgen*, bidrag till inrättande av *ålderdomshem*, utvidgning av *den sociala hemhjälp*en, stöd åt *kollektiva anordningar för hushållen*, utbyggd *familjevård* för omhändertagna barn och ungdomar, åtgärder för *partiellt arbetsföra*, *semester- och fritidsanläggningar*. Åtskilliga av dessa reformförslag skulle i större eller mindre grad kräva finansiella insatser från kommunerna. I vissa fall skulle huvudbördan vila på dessa.

Bland de socialpolitiska reformplanerna intager den obligatoriska *sjukförsäkringen* i viss mån en särställning. Dels har den nämligen i princip redan antagits av riksdagen, dels förutsätta flera andra sociala reformförslag,

att sjukförsäkringen skall vara genomförd, innan dessa kunna aktualiseras. Kostnaderna för att genomföra hela sjukförsäkringsreformen beräknades, när den år 1946 ursprungligen beslutades, till totalt cirka 350 miljoner kronor, varav statsverkets kostnader skulle uppgå till cirka 250 miljoner kronor. Dessa senare skulle fördela sig med 161 miljoner kronor på själva sjukförsäkringen, 60 miljoner på den fria sjukvården och 18 miljoner på läkemedelsrabatterna, vartill komma vissa övriga kostnader. Samtidigt skulle dock vissa andra utgifter bortfalla, varigenom utgiftsökningen för staten skulle begränsas till omkring 200 miljoner kronor. Enligt de nya beräkningar, som utfördes år 1950, och vilka togo hänsyn till befolkningsutvecklingen och de då kända inkomststegringarna, skulle reformen innebära en utgiftsökning på den statliga driftbudgeten med drygt 250 miljoner kronor. De år 1951 inträdda pris- och lönestegringarna komma att ytterligare höja dessa kostnader.

Med hänsyn till det statsfinansiella läget beslöt 1950 års riksdag på förslag av Kungl. Maj:t att sjukförsäkringsreformens ikraftträdande, som ursprungligen förutsatts äga rum den 1 juli 1950 och sedermera framflyttats ett år, tills vidare skulle uppskjutas. I samband härmed uppdrogs åt pensionsstyrelsen att göra en förnyad utredning angående reformens finansiering, speciellt i vad avsåg kostnadernas fördelning mellan staten och de enskilda. En sådan utredning har nu utförts. Därvid ha ett flertal alternativ för en obligatorisk sjukförsäkring på basis av avgiftsbetalningar för enskilda framlagts, varvid de statliga kostnaderna i motsvarande mån reduceras. Såvitt utredningen med utgångspunkt från sin bedömning av det samhälls-ekonomiska och statsfinansiella läget kan finna, torde förutsättningarna att genomföra reformen under den framförliggande femårsperioden i hög grad betingas av möjligheterna att gå fram på avgiftslinjen. Även i sådant fall måste emellertid reformen underkastas en bedömning mot bakgrunden av det allmänna samhälls-ekonomiska balansläget. Utredningen får i detta avseende hänvisa till den följande diskussionen i kap. 8 av utrymmet för socialpolitiska och övriga reformer. I avvaktan på möjligheter att genomföra den obligatoriska sjukförsäkringen har planer aktualiserats att förbättra *den frivilliga sjukförsäkringen*. Möjligheter föreligga dessutom att genomföra de olika delarna av sjukförsäkringsreformen etappvis. Härvid har det ansetts, att fria eller rabatterade läkemedel borde ges företräde framför de två övriga huvudbeståndsdelarna av reformen, dvs. fri sjukhusvård och själva sjukförsäkringen.

De åtgärder som övervägas på *undervisningens* område hänföra sig främst till de allmänna *läroverken* (avveckling av terminsavgifterna, nya grunder för lärjungestipendierna). Vidare planeras på detta område statsbidragsreglering för *privatläroverken* och omorganisation av *lärarinneutbildningen på det husliga området*. För den högre undervisningen, vilken under perioden 1946—50 varit föremål för en väsentlig utbyggnad, finnas åtskilliga reformplaner, som ännu ej hunnit genomföras, såsom fortsatt upprustning av *Stockholms och Göteborgs högskolor*, fortsatt omläggning

av *tandläkarutbildningen* och åtgärder för ökad examination av tandläkare, omorganisation av *läkarutbildningen* och åtgärder för ökning av antalet medicine studerande, fortsatt utbyggnad av *de tekniska högskolorna* samt *studentsociala åtgärder*. Vidare stå på dagordningen reformer eller ökade bidrag i fråga om *yrkesundervisningen*, *folkbiblioteksväsendet* och *folkbildningsverksamheten*.

På *sjukvårdens* område redovisas önskemål om *läkemedelsreform* och *fri sjukhusvård* i anslutning till de ovan behandlade planerna på obligatorisk sjukförsäkring. Härutöver ha anmälts behov av nya regler för statsbidrag till *sjukvården i landstingens och vissa städers regi*.

UTRIKESHANDELN

Förutsättningar. Till grund för bedömningen av utrikeshandelns utveckling under femårsperioden 1951—1955 bör läggas den för långtidsplaneringen i dess helhet gällande huvudförutsättningen, att perioden kommer att präglas av fortsatt stark internationell ekonomisk aktivitet med expanderande världshandel och hög och jämn sysselsättning. För den svenska utrikeshandeln bör detta innebära jämförelsevis gynnsamma avsättningsförhållanden på exportmarknaderna och relativ varuknapphet på vissa importmarknader, dock utan en mera avsevärd skärpning i förhållande till nuvarande läge. Därvid utgår utredningen ifrån att ingen väsentlig förändring kommer att äga rum i de nuvarande formerna för det internationella varuutbytet. Sålunda förutsättes bland annat, att liberaliseringen av den intereuropeiska handeln icke kommer att i nämnvärd grad inskränkas i förhållande till läget under förra hälften av år 1951, vare sig i vad avser Sverige eller övriga berörda länder. Det är emellertid givetvis icke uteslutet, att en försämring av det politiska läget eller en skärpning av det inflationistiska trycket på importen i vissa länder och konkurrensen om framför allt de knappa råvarutillgångarna kan komma världsmarknaden att disintegrera och handelsutbytet sålunda att i väsentliga delar återgå i bilaterala former. Utredningen anser sig dock ej ha skäl att närmare ingå på en sådan utveckling, vilken skulle avsevärt avvika från dess tidigare redovisade förutsättningar.

Ej heller kan utredningen taga hänsyn till eventuella framtida fluktuationer i relationen mellan export- och importpriser, dvs. variationer i bytesförhållandet till utlandet (»terms of trade»). Givetvis måste utrikeshandelns och bytesbalansens utveckling starkt påverkas av dylika förändringar. Bytesförhållandets gestaltning är emellertid synnerligen vansklig att förutspå för en så lång tid som fem år, varför utredningen här antagit, att bytesförhållandet under hela perioden är oförändrat gentemot det som genomsnittligen rådde under år 1950.

I fråga om de interna förutsättningarna för utrikeshandeln gäller det för utredningsarbetet genomgående antagandet, att den samhällsekonomiska jämvikten i landet upprätthålles under hela femårsperioden. Under denna förutsättning bör i princip jämvikt råda i bytesbalansen under perioden. Tillfälliga rubbningar kunna måhända icke undvikas, men på något längre sikt bör balansen icke kunna äventyras genom en ihållande importansvällning. Det kraftiga importöverskott med åtföljande nedgång i valutareserven, som uppkommit under innevarande års första månader, betraktar utred-

ningen som ett utslag av en *inre* balansbrist, som, i enlighet med den uppställda förutsättningen om intern stabilitet i fortsättningen, icke behöver tillmätas avgörande vikt vid bedömningen av utvecklingstendenserna under den kommande femårsperioden. Utredningen utgår sålunda i stället från att såväl importbehov som exportmöjligheter i framtiden komma att gradvis stiga i jämförelsevis nära anslutning till den inhemska produktionsutvecklingen.

Strukturella tendenser. En stegring av *importbehov* och *exportmöjligheter* i takt med nationalprodukten kommer dock ej nödvändigtvis att taga sig uttryck i en lika stor ökning av den faktiska importen och exporten. I den mån en ökande andel av det totala utbudet inriktas på exportmarknaderna, kommer exporten att stiga snabbare än produktionen, samtidigt som en större andel av den inhemska efterfrågan behöver täckas genom import. Omvänt kan en tendens till ökad inriktning av produktionen på hemmamarknadens behov verka dämpande på importens utveckling, men samtidigt på exportens. Under ovan angivna förutsättningar torde det dock icke föreligga någon anledning antaga, att den nuvarande jämvikten i bytesbalansen kommer att rubbas, även om handelsutbytets omslutning skulle stiga snabbare eller långsammare än nationalprodukten.

Det inbördes beroende mellan import och export, som här antytts, gör sig givetvis icke lika starkt gällande inom samtliga näringsgrenar och varuområden. Medan det är mycket framträdande t. ex. på järn- och stålområdet, saknar det i stor utsträckning betydelse i fråga om varor, för vilka inhemska produktionsförutsättningar eller avsättningsmöjligheter endast i ringa grad föreligga, exempelvis textilråvaror, respektive järnmalm. På något längre sikt torde emellertid beroendet mellan import och export komma att öka i betydelse, i och med att produktionens och utrikeshandels tillväxt, främst på grund av skogsindustriernas råvarusituation, i allt högre grad faller på sådana produkter som i och för sig kunna avsättas både på export- och hemmamarknaden. I stort betingas sålunda den här berörda utvecklingen mot större inbördes beroende mellan importens och exportens omslutning av strukturella faktorer av närmast näringsgeografisk natur, vilka emellertid icke i och för sig ge några hållpunkter för ett bedömande, huruvida utrikeshandels relativa andel i nationalbalansen kommer att öka eller minska.

Även vissa andra omständigheter av strukturell natur kunna emellertid komma att påverka handelsutbytets utveckling. Under förutsättning av inre ekonomisk balans och relativt fri utrikeshandel är det, såsom antytts i kap. 4, sannolikt att olika grenar av den svenska produktionen komma att förete en viss, ehuru av beredskaps- och konjunkturpolitiska skäl begränsad tendens till specialisering, föranledd av de gynnsammare produktionsbetingelser som därigenom kunna uppnås. En dylik utveckling i riktning mot en högre grad av internationell arbetsfördelning skulle för såväl exportens som importens del medföra en tendens till ökning i något snabbare takt än nationalprodukten. I fråga om importen kan ett visst inflytande i samma riktning

komma att utövas av en sådan differentiering av konsumtionsefterfrågan, som ofta framträder vid en hög och stigande levnadsstandard. En ökning av utrikeshandelns relativa andel i nationalbalansen bör enligt utredningens mening eftersträvas av samhällsekonomiska skäl. Den torde också vara möjlig att förverkliga, om icke det internationella läget framtvingar en förstärkning av självförsörjningstendenserna och tilltagande bilateralism. Bortsett från sistnämnda faktorer, skulle dock givetvis även en avsevärd förändring av det svenska näringslivets internationella konkurrensförutsättningar, t. ex. till följd av en betydande höjning av dess relativa kostnadsnivå, kunna medföra en annan utveckling än den här berörda.

Länderfördelningen. I 1948 års långtidsprogram gjordes en i tabellform redovisad prognos rörande utrikeshandelns länderfördelning, närmast därför att en dylik prognos ingick i de uppgifter som infordrats av Organisationen för europeiskt ekonomiskt samarbete i Paris (OEEC) i samband med förarbetena till dess långtidsrapport. Då emellertid i synnerhet långsiktiga prognoser av detta slag alltid inrymma så betydande osäkerhetsmoment, att deras värde i hög grad kan ifrågasättas, har utredningen icke ansett sig böra närmare ingå på utrikeshandelns länderfördelning under den närmaste femårsperioden. Det är dock anledning att i korthet beröra vissa faktorer av betydelse för dollarhandelns utveckling.

Den svenska dollarsituationens utveckling under femårsperioden kommer att främst bero på dollarinkomsterna från tredje land och möjligheterna att överflytta delar av den nuvarande dollarimporten till andra marknader. Vad inkomsterna från tredje land beträffar, synes det icke uteslutet att öka dollarinkomsterna framför allt från Latinamerika, där det för närvarande tenderar att uppstå ett visst dollaröverskott och där utsikter torde föreligga att öka den svenska exporten. En mera väsentlig ökning av exporten till Förenta Staterna och Canada förefaller däremot utredningen mindre sannolik. I fråga om vissa varor, vilka nu importeras mot dollar, synas ökade inköpsmöjligheter komma att erbjuda sig bland annat i Västtyskland. Det är å andra sidan icke uteslutet, att den tilltagande råvaruknappheten kan komma att framtvunga ökade dollarköp. På det hela taget anser sig utredningen icke kunna räkna med någon väsentlig förbättring av den svenska dollarsituationen eller lättnad i importrestriktionerna i förhållande till dollarområdet.

Exporten. I fråga om exporten räknar utredningen på basis av verkställda undersökningar med en genomsnittlig ökning på omkring fyra procent per år under perioden 1951—1955. Denna ökning väntas dock ej bli jämnt fördelad över de olika näringsgrenarna och varuområdena, vilka i vissa fall torde komma att uppvisa från varandra och från den allmänna exportutvecklingen avvikande tendenser.

I fråga om skogsprodukterna, vilka traditionellt utgöra den största varugruppen i exporten, begränsas, såsom utförligare berörts i kap. 4,

utsikterna till fortsatt expansion av råvaruläget. Möjligheterna att öka exporten bestå numera huvudsakligen i att höja produkternas förädlingsgrad och därmed deras priser på exportmarknaden. Utredningen räknar med att en viss ökning av exporten kommer att äga rum, ehuru i långsammare takt än den allmänna exportutvecklingen.

Exporten av järnmalm har under åren 1949 och 1950 uppnått förkrigsnivån efter en avsevärd nedgång under och omedelbart efter kriget. År 1950 exporterades cirka 12,9 miljoner ton. På grundval av den produktionsökning, som planeras för den närmaste femårsperioden, torde exporten komma att stiga till nära 17 miljoner ton år 1955.

Utbyggnaden av kapaciteten inom järn- och stålindustrien kommer att möjliggöra en avsevärd produktionsökning, vars utslag på utrikeshandeln kan väntas innebära såväl minskad import som ökad export. I vilka proportioner produktionsökningen kommer att fördelas på bytesbalansens båda sidor, blir i sista hand beroende på marknads- och konkurrensförhållanden, vilka för närvarande äro svåra att förutse. Utredningen räknar dock i detta sammanhang med att exporten, som år 1950 uppgick till cirka 120 000 ton, kommer att stiga till omkring 180 000 ton år 1955 eller i väsentligt snabbare takt än den allmänna exportutvecklingen.

Den mest betydande exportökningen under de närmaste fem åren är enligt utredningens mening att förvänta på verkstadsindustriens område. Exporten av verkstadsprodukter har utvecklats mycket gynnsamt sedan 1947 och uppgick år 1950 till ett värde av omkring 1 150 miljoner kronor. Vid de konferenser utredningen haft med vederbörande företagare har framgått, att dessa i stort sett betrakta de senaste årens exportökning såsom en erövring av marknader på längre sikt, samt att de svenska verkstadsprodukternas internationella konkurrensförmåga i allmänhet är god. Vad produktionen beträffar synas goda förutsättningar föreligga för en fortsatt stabil ökning av exporten. Bland annat torde en viss produktivitetsförbättring kunna uppnås därigenom, att vid ökad import av utomlands i stora serier framställda produkter produktionen inom landet i stället i högre grad specialiseras på sådana tillverkningsgrenar, för vilka den svenska industriens förutsättningar äro särskilt gynnsamma. Inom varvsindustrien, vars export år 1950 uppgick till cirka 375 miljoner kronor, är dock kapaciteten för närvarande i det närmaste fullt utnyttjad, varför någon mera betydande ökning av fartygsexporten icke torde vara att emotse. Med hänsyn till bland annat detta räknar utredningen med att exportökningen inom verkstadsindustrien i dess helhet kommer att under perioden 1951—55 bli något långsammare än under de senaste åren. En ökning på cirka 30 procent mellan åren 1950 och 1955 synes dock kunna ligga inom räckhåll.

Såsom omnämnts i kap. 4 är en viss ökning av jordbruks- och livsmedelsproduktionen att förvänta under perioden 1951—55. Vilket utslag denna ökning kommer att ge på export och import, är för närvarande svårt att avgöra, då det icke kan förutsägas, vilka internationella marknadsförutsättningar och prisrelationer, som kunna komma att råda i fråga om jord-

bruks- och livsmedelsprodukter under perioden. Utredningen räknar dock med att nettoeffekten på bytesbalansen av den emotsedda produktionsökningen kommer att bli en, om än långsam och relativt obetydlig förbättring.

På övriga här ej särskilt berörda varuområden är det förenat med stora svårigheter att konkret överblicka exportutvecklingen. Utredningen räknar emellertid med att den i stort sett kommer att följa den allmänna stegrings-takten. Utvecklingstendenserna inom den kemiska industrien, vilka närmare berörts i kap. 4, kunna dock komma att medföra en ökning i väsentligt snabbare takt av exporten av kemiska produkter.

Sjöfarten. Utvecklingen av handelsflottans fraktinkomster kommer även fortsättningsvis att vara av största betydelse för utfallet av bytesbalansen. Med hänsyn till den internationella fraktmarknadens känslighet för även jämförelsevis små och kortvariga förändringar i världshandelns volym eller struktur måste emellertid en betydande osäkerhet vidlåda alla uppskattningar avseende fraktutvecklingen under den närmaste femårsperioden. Med utgångspunkt från sitt antagande om en expanderande världshandel räknar dock utredningen med att fraktinkomsterna komma att förete en ehuru successivt avtagande ökning i ungefär samma takt som fartygsbeståndets tillväxt. Detta skulle innebära en ökning med i genomsnitt 25 miljoner kronor om året, räknat i 1950 års priser. Under år 1951 kan dock ökningen väntas bli väsentligt större, beroende framför allt på fraktmarknadens återhämtning efter avmattningen under första hälften av år 1950.

Övriga »osynliga» poster. Beträffande övriga »osynliga» poster i bytesbalansen räknar utredningen med mera betydande variationer endast i fråga om räntor på statliga krediter, vilka torde komma att medföra en viss minskning av det traditionella underskott som på förevarande område för-anledes av turismen. Trots de ansträngningar, som göras för att öka turistinkomsterna, synes det vara osäkert om »turistbalansen» kan i nämnvärd grad förbättras. Dels torde nämligen treveckorssemesterns införande komma att begränsa möjligheterna att taga emot utländska turister, dels kan en fortsatt höjning av den svenska levnadsstandarden väntas medföra en tendens till ökning av de svenska turistutgifterna.

Kapitaltransaktioner. Under perioden 1951—55 komma återbetalningar att påbörjas på vissa statskrediter, som lämnades ett antal länder i samband med och omedelbart efter krigsslutet. Vidare räknar utredningen med återbetalning av vissa privatkrediter som tidigare lämnats Nederländerna. Å andra sidan komma krediter att lämnas till utlandet, bland annat i samband med norska fartygsbeställningar och enligt kreditavtalet med Sovjetunionen. Nettoeffekten av dessa kapitaltransaktioner kan väntas taga sig uttryck i en betalningsbalansförbättring mellan år 1950 och år 1953 på inemot 100 miljoner kronor, varefter läget i stort sett skulle förbli oförändrat under återstoden av femårsperioden.

Valutareseven. På grundval av de föregående uppskattningarna framkommer en inkomstram för importen under den framförliggande femårsperioden. Det finnes dock anledning överväga, om hela ifrågavarande inkomstram bör disponeras för import under perioden. En del av valutaintäkterna synes i stället böra användas för att bygga upp valutareserven. Denna uppgår för närvarande till omkring en miljard kronor, vilket enligt utredningens mening är ett absolut otillräckligt belopp. Till följd av prisutvecklingen på världsmarknaden under de senaste åren och utrikeshandelns volymmässiga expansion representerar den nuvarande svenska valutareserven blott obetydligt mer än en månads import.

Nackdelarna av en så liten valutareserv äro påtagliga. En oproportionerligt liten valutareserv begränsar starkt myndigheternas handels- och betalningspolitiska handlingsfrihet, både i vad avser valet av marknader och möjligheterna att möta även relativt små och kortvariga rubbningar i betalningsbalansen, t. ex. på grund av en tillfällig försämring i bytesförhållandet till utlandet, en plötslig nedgång av exporten eller en oberäknad ansvällning av importen. Är valutareserven låg, blir den tidsfrist kort, under vilken myndigheterna ha möjligheter att bedöma arten och varaktigheten av ett begynnande valutautflöde. Direkta handels- och betalningskontroller tendera att få prioritet framför generellt, men kanske mera långsamt verkande ekonomiskt-politiska remedier mot balansrubbningen. I vissa fall kunna vid en otillräcklig valutareserv ingripanden från myndigheternas sida tänkas bli nödvändiga, vilka ej skulle varit ofrånkomliga, om en större valuta-reserv förelegat.

Mot bakgrund härav är det enligt utredningens mening nödvändigt, att valutareserven förstärkes under den närmaste femårsperioden. Ett minimikrav är därvid, att den nuvarande reserven successivt höjes till ett belopp motsvarande omkring en tredjedel av den totala importens årsvärde. Räknat efter 1950 års volym- och prisleförhållanden skulle detta innebära en ökning med cirka en miljard kronor eller i genomsnitt omkring 200 miljoner kronor per år. Med nu rådande priser och efter den ytterligare stegring av importvolymen, som inträtt under år 1951, innebär detta i dagsvärde en sammanlagd ökning med $1\frac{1}{2}$ miljard, respektive 300 miljoner kronor per år. I den mån bytesförhållandet till utlandet förbättras under perioden, bör nu nämnda riktpunkt för valutareservens ökning sättas i motsvarande utsträckning högre.

Importen. Den inkomstram som erhålles, sedan i genomsnitt 200 miljoner kronor per år av valutaintäkterna avsatts för uppbyggnad av valutareserven, medger en årlig ökning av importen med i medeltal fyra procent per år, dvs. samma stegringstakt som för exporten. Emellertid har den största delen av importen — nämligen den som utgöres av produktionsförnödenheter, såsom bränslen, drivmedel, råvaror, halvfabrikat etc. — erfarenhetsmässigt visat sig stå i mycket nära överensstämmelse med den allmänna

produktionsutvecklingen. I enlighet med sitt huvudantagande angående denna utveckling har utredningen därför räknat med att ifrågavarande import kommer att stiga med omkring tre procent om året under den närmaste femårsperioden. Därmed skulle inom den totala importramen möjligheter finnas för en något snabbare stegring än fyra procent för importen av färdigvaror. Detta stämmer väl med den utveckling av färdigvaruimporten som väntas på grund av ovan berörda tendenser till specialisering av produktionen och differentiering av konsumtionen. I fråga om enskilda varor kan givetvis importutvecklingen komma att visa från här angivna siffror avvikande tendenser, t. ex. på grund av uppdämd eller eljest särskilt stark efterfrågan, såsom på bilismens område. Vidare kunna av internationella prisförändringar eller andra omständigheter föranledda lagerfluktuationer medföra, att importutvecklingen tillfälligt avviker från den emotsedda ökningstakten.

Betalningsbalansen. Om ovanstående beräkningar sammanfattas i en tabell, erhålles följande bild av betalningsbalansens utveckling under åren 1951—55:

BETALNINGSBALANS 1951—55.

(Milj. kr., 1950 års priser.)

	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Export (fob).....	5 710	5 940	6 175	6 420	6 675	6 945
Import (cif).....	6 100	6 345	6 600	6 865	7 140	7 420
Handelsbalans	- 390	- 405	- 425	- 445	- 465	- 485
Sjöfart	+ 600	670	700	730	755	770
Övriga osynliga (netto).....	- 20	- 70	- 60	- 60	- 50	- 50
Bytesbalans	+ 190	+ 195	+ 215	+ 225	+ 240	+ 240
Kapitaltransaktioner (netto).....	¹ + 40	- 35	- 20	+ 60	+ 50	+ 50
Betalningsbalans	¹ + 230	+ 160	+ 195	+ 285	+ 290	+ 290

¹ Här bortses från den förskjutning av betalningsvanorna som inträffade under 1950. Det faktiska utfallet av »kapitaltransaktioner» var - 375 milj. kr. och det faktiska betalningsutfallet - 185 milj. kr.

Såsom framgår av tabellen, skulle underskottet i handelsbalansen, vilket år 1950 uppgick till cirka 390 miljoner kronor, vid ovan angivna förutsättningar visa en tendens till kontinuerlig, men obetydlig ökning under perioden 1951—55. Till följd framför allt av fraktinkomsternas utveckling skulle dock överskottet i bytesbalansen, vilket år 1950 uppgick till cirka 190 miljoner kronor, komma att stiga till omkring 225 miljoner kronor år 1953, för att därefter i stort sett hålla denna nivå. Härutöver skulle nettot av kapitaltransaktionerna under perioden förbättra betalningsläget med inemot 100

miljoner kronor. Utredningen är emellertid angelägen framhålla, att de belopp som återfinnas i tabellen ej göra anspråk på att vara exakta förutsägelser av betalningsbalansens utfall; de äro endast avsedda att illustrera tendenserna och den relativa storleksordningen av den utveckling, som utredningen räknar med utifrån sina ovan redovisade förutsättningar.

DEN SAMHÄLLSEKONOMISKA BALANSEN

Utredningen har hittills behandlat långtidsperspektiven för samhällsekonomiens gestaltning under den kommande femårsperioden, sådana de kunna urskiljas genom ett studium av rådande strukturella och institutionella förhållanden. I anslutning härtil har utredningen, på grundval av en inventering av föreliggande behov och särskilt med sikte på olika, i och för sig realistiska och rimliga önskemål, diskuterat vissa utvecklingslinjer på respektive områden av det ekonomiska livet. Tyngdpunkten har legat på investeringsverksamheten såsom varande grunden för fortsatt framåtskridande, medan den privata konsumtionen endast delvis berörts i samband med framställningen på andra punkter. Innan en slutlig bedömning av rimligheten av de sålunda diskuterade utvecklingslinjerna på vederbörande delområden kan ske, måste det undersökas, i vad mån dessa representera en önskvärd disposition av landets produktiva resurser under den överblickade perioden och om de med hänsyn härtill kunna intagas i ett samlat ekonomiskt program. I första hand gäller det att få en uppfattning om vilka konsekvenser för det privata konsumtionsutrymmet, som utvecklingsalternativen på övriga områden skulle medföra. Frågan härom leder direkt fram till det betydelsefulla avvägningsproblemet om produktionsens — bruttonationalprodukts — fördelning mellan, i huvudsak, investeringar och konsumtion. Denna avvägning kan lämpligen diskuteras mot bakgrunden av de ekonomiskt-politiska förutsättningarna för att under olika alternativ upprätthålla samhällsekonomisk balans.

Det privata konsumtionsutrymmet

En prövning i enlighet med det ovan anförda av möjligheterna att med hänsyn till den samhällsekonomiska balansens problem förverkliga de i tidigare kapitel diskuterade utvecklingslinjerna måste, som framhållits, utgå från en bedömning av vilket utrymme som härvid skulle återstå för den privata konsumtionen. Detta utrymme framkommer som en residualpost vid en sammanställning av alternativen i det föregående, vilka täcka samhällsekonomiens alla sektorer utom den privata konsumtionen. Sålunda har utredningen vid behandlingen av de allmänna produktionsbetingelserna (kap. 3) som huvudalternativ antagit, att bruttonationalprodukten under den betraktade femårsperioden kommer att stiga med omkring tre

procent per år. Vid övervägandena angående investeringsverksamhetens omfattning (kap. 5) har utredningen på där angivna grunder kommit till den uppfattningen, att ett sådant utrymme för investeringarna borde eftersträvas, att bruttoinvesteringsvolymer vid en produktionsökning av tre procent per år kunde tillåtas växa med $4\frac{1}{2}$ procent per år. Detta skulle innebära att investeringsverksamheten tillerkändes en ökad andel av de produktiva resurserna i samhället. I samma kapitel har på basis av föreliggande planer med avseende på beredskapslagringen för försvarsändamål samt utifrån vissa antaganden rörande sambandet mellan produktionsstegring och lagertillväxt den totala lagerökningen i samhället beräknats till omkring 400 miljoner kronor under vart och ett av åren 1951—1955, att jämföras med en lagerminskning om 100 miljoner kronor under år 1950 enligt hittills föreliggande preliminära siffror. Vidare har (kap. 6) den så att säga automatiska stegringen av den offentliga konsumtionen antagits uppgå till fem procent per år. Slutligen ha utredningarna på utrikeshandelsområdet (kap. 7) pekat på en årlig ökning av exportvolymen under femårsperioden med omkring fyra procent. Med hänsyn till att utredningen ansett sig böra förorda en uppbyggnad av landets valutareseerv med sammanlagt en miljard kronor under hela perioden, har utredningen kalkylerat med ett överskott i balansen för de löpande betalningarna mellan Sverige och utlandet — bytesbalansen — uppgående till i genomsnitt 200 miljoner kronor per år i 1950 års priser. Detta skulle enligt beräkningarna i kap. 7 ge utrymme för en årlig stegring av importvolymen med fyra procent.

Den restpost, som vid de här återgivna utvecklingsalternativen anger ramen för den privata konsumtionen, svarar mot en årlig stegring av denna med cirka två procent. Härvid har bortsetts från den speciella utvecklingen under år 1951, då enligt antagandena — främst på grund av den förutsatta övergången under detta år från lagerminskning till lageruppbyggnad — en viss reducering av det privata konsumtionsutrymmet skulle inträda. Utslås denna engångsartade nedgång på hela femårsperioden, erhålles en genomsnittlig ökning av det privata konsumtionsutrymmet med icke fullt $1\frac{1}{2}$ procent per år i stället för nyss angivna två procent. Utredningen har emellertid i fortsättningen ansett sig kunna anknyta diskussionen av alternativens innebörd till den beräknade tvåprocentiga årliga ökningen av det privata konsumtionsutrymmet under återstoden av perioden.

Sammanställas de nu diskuterade posterna i den samhällsekonomiska balansens tillgångs- och efterfrågesidor, erhålles nedanstående försörjningsbalans. Den ökningstakt av cirka två procent per år för det privata konsumtionsutrymmet, som skulle bli konsekvensen av de i denna balans åskådliggjorda utvecklingslinjerna, bör lämpligen jämföras med den faktiska utvecklingen under de senaste åren. Från år 1947 och framåt har den privata konsumtionen per år stigit med respektive 6, 2, 1 och 6 procent i förhållande till närmast föregående år. I genomsnitt ger detta en ökning av den privata konsumtionen med icke fullt fyra procent per år. Om befolkningsökningen under den närmaste femårsperioden antages uppgå till något

UTKAST TILL FÖRSÖRJNINGSBALANS FÖR PERIODEN 1951—1955.

	1950	1951	1952	1953	1954	1955
	(milj. kr. i 1950 års priser)					
<i>Tillgångssidan.</i>						
Bruttonationalprodukt	31 500	32 500	33 500	34 500	35 550	36 600
<i>Efterfrågesidan.</i>						
Investering	8 610	9 030	9 440	9 850	10 300	10 750
Lagerökning	¹ -100	400	400	400	400	400
Överskott i bytesbalansen	90	200	200	200	200	200
Offentlig konsumtion	3 370	3 540	3 720	3 910	4 110	4 320
Privat konsumtion	19 580	19 330	19 740	20 140	20 540	20 930
Summa	31 550	32 500	33 500	34 500	35 550	36 600

¹ lagerminskning

över $\frac{1}{2}$ procent per år, skulle det privata konsumtionsutrymmet per invånare stiga med cirka $1\frac{1}{2}$ procent under dessa år. Motsvarande tal för de senaste åren, då befolkningsökningen hållit sig kring en procent per år, äro respektive 5, 1, 0 och 5 procent per år eller i genomsnitt icke fullt tre procent per år. Under mellankrigstiden steg den privata konsumtionen per capita i medeltal cirka tre procent per år.

Av utredningen här anförda siffror för det privata konsumtionsutrymmets utveckling under den närmaste femårsperioden hänföra sig till en antagen produktionsökning om tre procent per år. Skulle produktionsutvecklingen bli en annan, måste givetvis ifrågavarande beräkningar av konsumtionsutrymmet modifieras i motsvarande mån. Sålunda skulle en årlig produktionsökning med fyra procent vid i övrigt oförändrade antaganden medge en årlig ökning av den privata konsumtionen med något över tre procent, under förutsättning att investeringarnas andel av bruttonationalprodukten vore lika stor som i det nyss diskuterade huvudalternativet.¹ Vid en produktionsökning om blott två procent erhålles under samma förutsättningar en årlig ökning av det privata konsumtionsutrymmet med icke fullt en procent.¹

Ytterligare bör framhållas, att utredningen, såsom redan angivits vid genomgången av utrikeshandeln (kap. 7), byggt sina beräkningar på antagandet, att 1950 års genomsnittliga bytesförhållande gentemot utlandet även kommer att föreligga under femårsperioden 1951—1955. Skulle emellertid bytesförhållandet under perioden bli bättre än under år 1950, något som för dagen icke framstår såsom orimligt, vidgas under i övrigt oförändrade betingelser konsumtionsmöjligheterna. Å andra sidan kan givetvis utvecklingen också leda till en ogynnsam förskjutning av relationerna mellan export- och importpriser, med därav följande negativa verkningar för den inhemska försörjningen. De förskjutningar i endera riktningen, som kunna äga rum

¹ Härvid bortses från konsumtionsutvecklingen under år 1951.

beträffande bytesrelationerna, väga mycket tungt i försörjningsbalansen med hänsyn till utrikeshandelns stora roll för den svenska ekonomien. Det behövs icke några onormala förskjutningar för att det svenska folkushållet på denna väg skall tillföras påtagliga vinster eller vidkännas lika kännbara förluster. Underlaget för en bedömning av den framtida utvecklingen av bytesförhållandet gentemot utlandet är likväl alltför bräckligt, för att utredningen skulle våga sig på att komma med några förutsägelser i detta hänseende. Än mindre har utredningen i sina överväganden ansett sig kunna diskontera de tendenser till förbättringar i bytesrelationerna som för tillfället kunna skönjas. Den fortsatta utvecklingen i detta hänseende förtjänar dock att följas med största uppmärksamhet.

Privat standardhöjning kontra övriga önskemål

Den statistiska belysning, som i närmast föregående avsnitt lämnats beträffande utrymmet för privat konsumtion enligt utredningens huvudalternativ, tyder på att en viss dämpning av ökningstakten för den privata konsumtionen i jämförelse med de närmaste fredsperioderna skulle erfordras vid de gjorda antagandena i fråga om produktion samt bytesförhållande till utlandet. Icke desto mindre anser utredningen, att denna konsekvens bör tagas, med hänsyn till vad utredningen i det föregående utvecklat angående de trängande behov som föreligga på övriga områden. I vissa fall måste för övrigt andra anspråk på en ökad andel av de tillgängliga resurserna anses ha prioritet framför önskemålen om en ökning av den privata konsumtionen. Någon avvägning med hänsyn till konsekvenserna för den privata konsumtionsutvecklingen är härvidlag icke längre möjlig, ekonomiskt-politiskt sett. Detta gäller huvuddelen av ökningen i den offentliga konsumtionssektorn, där för det första de ökade kraven från försvarsväsendet spela in. För det andra innebär en betydande del av den förutsedda tillväxten i den offentliga konsumtionen en ofrånkomlig anpassning till en av demografiska och liknande strukturella skäl försiggående utveckling av samhället, såsom beträffande skolväsendet, sjukvården, ålderdomsvården, etc. I dessa fall har utredningen ansett sig bunden av statsmakternas tidigare planer och beslut. Det bör emellertid framhållas, att den förutsatta ökningen av den offentliga konsumtionen innebär en icke obetydlig förbättring av den personliga konsumtionsstandarden.

För den statliga konsumtionens vidkommande har utredningen vid den ovan gjorda beräkningen av utvecklingstakten i den offentliga sektorn icke tagit hänsyn till några nya planer för socialpolitiken eller övrig statlig verksamhet utöver vad som betingas av de gjorda investeringsrekommendationerna. Stegringen i den statliga konsumtionen skulle med andra ord huvudsakligen kunna betecknas såsom »automatisk». Vad rör kommunernas konsumtionsökning enligt utredningens tidigare redovisade uppskattningar, skulle även denna till övervägande delen kunna betecknas såsom automa-

tisk. I viss utsträckning synes det dock enligt utredningens mening kunna ifrågasättas, huruvida icke den beräknade konsumtionsökningen hos kommunerna inrymmer en marginal, vilken under förhandenvarande omständigheter borde kunna hoppressas. Utredningen återkommer senare till denna fråga. Med nämnda undantag torde emellertid en nedskärning av den förut beräknade ökningen av den offentliga konsumtionen icke vara genomförbar.

Ej heller på lagerområdet kunna de ovan redovisade beloppen beskäras. Hälften av lagerökningen betingas av kraven på beredskapslagring i försvarssyfte. Den andra hälften av lagerökningen står i direkt samband med produktionsutvecklingen och kan icke avvaras utan störningar i denna.

De områden, beträffande vilka det i egentlig mening kan bli fråga om en avvägning i förhållande till den privata konsumtionen, representeras av utrikeshandeln och investeringsverksamheten.

På utrikeshandelns område föreligger teoretiskt en valfrihet, vad rör valutareservens återuppbyggnad. Med hänsyn till den centrala valutareservens blygsamma storlek, torde det icke på allvar kunna ifrågasättas att under den framförliggande femårsperioden medvetet taga denna ytterligare i anspråk för finansiering av ett importöverskott. Under sådana förhållanden återstår att diskutera, om riktpunkten för handels- och valutapolitiken bör vara att åstadkomma jämvikt i betalningsutbytet med utlandet eller om ett visst överskott bör eftersträvas. I syfte att bereda den svenska handelspolitiken ökad rörelsefrihet och samtidigt förstärka bufferten mot tillfälliga fluktuationer i utrikeshandeln har utredningen tidigare räknat med en årlig ökning av valutareserven med omkring 200 miljoner kronor i 1950 års priser. Utredningen finner de skäl, som utvecklats i kap. 7 till förmån härför, av sådan hög angelägenhetsgrad, att den vill förordas, att en eljest möjlig ytterligare stegring av den privata konsumtionen får stå tillbaka för den måttliga förstärkning av valutareserven som en årlig ökning av denna med 200 miljoner kronor innebär.

Själva beloppets storlek kan givetvis diskuteras. Av flera skäl är det otvivelaktigt önskvärt, att en snabbare påfyllning av valutareserven kommer till stånd. Beloppet har emellertid här endast införts såsom ett uttryck för att hänsyn måste tagas till behovet att förstärka valutareserven, när avvägningsfrågorna diskuteras. I dagens penningvärde representerar för övrigt den uppförda stegringen ett större belopp än 200 miljoner kronor. Därest valutareserven i år skulle decimeras, måste vidare förutsättas, att tillskotten till valutareserven bli desto större under återstoden av perioden.

Hela avvägningsproblemet föres på detta sätt slutligen över till frågan om den relativa ökningstakten för investeringar och privat konsumtion. Mot en ökning av den privata konsumtionen med $1\frac{1}{2}$ procent per år och invånare står en ökning av bruttoinvesteringarna med $4\frac{1}{2}$ procent per år. Proportionen mellan investeringar och privat konsumtion skulle alltså enligt de diskuterade utvecklingslinjerna förskjutas till förmån för investeringarna. En sådan förskjutning är, som ovan visats, nödvändig för att under femårs-

perioden skapa en jämn och balanserad utveckling av samhällsekonomin efter de snedvridningar som kriget och efterkrigsårens utveckling inneburit. Fortsatt ekonomiskt framåtskridande i samma takt som på sistone kan i själva verket icke i längden upprätthållas, för så vitt icke de nuvarande eftersläpningarna på fundamentala punkter av samhällsekonomin inhämtas, vilket förutsätter en ökning av investeringsverksamheten. Utredningen får i detta avseende hänvisa till den översikt av investeringsbehoven som framlagts i kap. 5.

Den avvägning mellan investeringar och privat konsumtion, som analysen av långtidsperspektiven för den kommande femårsperioden sålunda mynnar ut i, ställer alltså den ekonomiska politiken inför valet mellan, å ena sidan, en påskyndad utbyggnad under de närmaste åren av vissa delar av samhällsekonomin i syfte att längre fram i tiden ernå en rikligare och mera likformig behovstäckning och, å andra sidan, en snabbare höjning av den privata konsumtionsstandarden redan nu, till priset av en långsammare expansion i framtiden och med risker för uppkomsten av produktivitetssänkande trånga sektioner på olika håll i det ekonomiska livet. Som underlag för detta val har utredningen i kap. 5, vid sidan av sitt huvudalternativ, angivit två exemplifierande sidoalternativ. Medan huvudalternativet avser en successiv ökning av bruttoinvesteringarnas andel av bruttonationalprodukten i viss begränsad omfattning, har i sidoalternativen undersökts, vilka möjligheter att tillgodose investeringsbehoven som skulle finnas, därest bruttoinvesteringsprocenten vore lika stor som under år 1950, respektive underginge en successiv minskning inom rimliga gränser. Utrymmet för privat konsumtion skulle i dessa fall stiga med två procent, respektive $2\frac{1}{2}$ procent per år och invånare mot $1\frac{1}{2}$ procent enligt huvudalternativet, under det att investeringsvolymens stegring komme att uppgå till tre procent respektive mindre än en procent per år, jämfört med $4\frac{1}{2}$ procent enligt huvudalternativet.

Resultatet av ifrågavarande undersökningar får anses tyda på att, därest investeringarna icke öka snabbare än produktionen, utrymmet skulle bli så trångt, att en rationell inriktning av investeringarna med hänsyn till behovet att skapa förutsättningar för en jämn och balanserad utveckling av samhällsekonomin svårligen skulle kunna ske. Utredningen vill därför starkt understryka önskvärdheten av att en ökning av investeringsvolymen i något snabbare takt än den allmänna produktionsstegringen sättes som en riktpunkt för investeringspolitiken. Det synes utredningen icke orimligt, om detta får till följd, att den privata konsumtionsstegringen i någon mån uppbromsas för en begränsad tidsperiod. Mot bakgrunden av långtidsprogrammet för 1947—1952/53, vilket förutsatte en uppgång i den privata konsumtionen med blott en procent per år och invånare, torde den av utredningen i dess huvudalternativ ifrågasatta ökningstakten av $1\frac{1}{2}$ procent per år och invånare icke te sig alltför hård.

Det är emellertid icke blott den privata konsumtionen utan även de privata investeringarna som skulle behöva hållas tillbaka under den komman-

de femårsperioden enligt utredningens överväganden. Med den av utredningen rekommenderade inriktningen av investeringarna kommer nämligen investeringsvolymens ökning att huvudsakligen hänföra sig till statliga och kommunala investeringar samt bostadsbyggande, medan bland annat industriinvesteringarna i princip skulle bibehållas vid nuvarande nivå. Samtidigt måste man, såsom ovan utvecklats, räkna med en betydligt snabbare stegring av den offentliga konsumtionen än som skulle bli möjligt beträffande den privata. Det samlade resultatet härav skulle alltså bli, att den offentliga sektorn av samhällsekonomin komme att expandera i förhållande till den privata sektorn. Delvis framstår detta som ett utslag av den växande försvarsbörda som landet måste ikläda sig till följd av det labila världspolitiska läget. I övrigt skulle ifrågavarande utveckling närmast reflektera det förut berörda behovet att åvägabringa en »harmonisering» av samhällsekonomin genom en accelererad utbyggnad av sådana delar av denna, som under den senaste utvecklingen blivit eftersatta, såsom vägväsendet och den övriga samfärdseln, stadsplaneväsendet och samhällsbyggandet över huvud, skolorna, sjukvården, de sociala inrättningarna etc. Läget har nu blivit sådant, att en utjämning av utvecklingsstadierna på det ekonomiska livets olika punkter icke längre kan anstå.

Det ligger i sakens natur, att anpassningsprocessen beträffande de nu uppräknade områdena i huvudsak måste taga sig uttryck i en ansvällning av det allmännas anspråk på de tillgängliga resurserna i samhället. Då utredningen i sitt huvudalternativ främst tillgodosett den offentliga sektorns behov, är detta därför betingat av de speciella omständigheter som föreligga under perioden och icke uttryck för något principiellt ståndpunktstagande till förmån för den offentliga verksamheten.

Utredningen vill slutligen tillfoga några kommentarer rörande innebörden av det huvudalternativ, varpå diskussionen i det föregående upphängts:

När utredningen i form av ett konkret alternativ preciserat sin principiella angelägenhetsgradering av de olika anspråken på samhällets produktiva resurser och därvid räknat med en viss successiv stegring av investeringarnas andel av bruttonationalprodukten, har den i och med detta icke velat uttala sig för en absolut fixering av bruttoinvesteringsprocenten vid det i alternativet angivna talet. Över huvud taget anser utredningen det olämpligt och skadligt att fastlåsa den ekonomiska politiken på längre sikt vid ett alltför stelt och detaljerat schema för den realekonomiska utvecklingen. Meningen har i stället närmast varit att ange en allmän riktpunkt för övervägandena i samband med det årliga arbetet med nationalbudgeten och den däri ingående investeringsbudgeten.

Möjligheterna att under femårsperiodens lopp realisera utredningens huvudalternativ med avseende på investeringsutvecklingen måste bli beroende av det allmänna läget och rådande ekonomiskt-politiska förutsättningar. Dessa förutsättningar komma att vara gynnsammare i en situation med stabil samhällsekonomisk balans inom landet och lugna konjunkturer utomlands än i ett motsatt läge. Skulle det tillspetsade världspolitiska läget bestå

under en längre tid eller rentav ytterligare skärpas, torde det bli förenat med stora svårigheter att föra en ekonomisk politik som helt ansluter sig till de av utredningen diskuterade utvecklingslinjerna med avseende på konsumtion och investeringar samt övriga poster i försörjningsbalansen. Även i ett tillstånd av lägre eller högre grad av krigshushållning bör likväl den av utredningen uppställda riktpunkten för fördelningen av de tillgängliga resurserna, om den godtages, tjäna som vägledning så långt detta låter sig göra. Rent allmänt gäller följaktligen, att det väsentligaste icke är, att en given investeringskvot under alla omständigheter vidmakthålles, utan att de av utredningen i detta betänkande redovisade principiella synpunkterna av betydelse för avvägningen mellan investeringar och konsumtion beaktas vid utformningen av den ekonomiska politiken alltefter lägets växlingar.

Vidare måste hållas i minnet, att slutsatserna beträffande den önskvärda relationen mellan den privata konsumtionens stegring och investeringsvolymens ökning kunna påkalla en revidering med hänsyn till avvikelser i förhållande till de grundläggande antagandena i fråga om produktionsutvecklingen och bytesförhållandet till utlandet. Som förut angivits vilar utredningens huvudalternativ på antagandet, att den totala produktionen i samhället stiger med tre procent per år. Skulle produktionen i verkligheten stiga snabbare, ökas i viss mån valfriheten i den ekonomiska planeringen. Det bör då enligt utredningens mening kunna övervägas, huruvida bruttoinvesteringsprocenten alltså bör bibehållas vid sin tidigare diskuterade storlek eller om en proportionellt större andel av tillskottet av varor och tjänster bör disponeras för privat konsumtion. I ett sådant läge bör det vidare kunna tänkas, att valutareserven får stiga i snabbare takt än som i det föregående uppsatts såsom riktpunkt för perioden. Utifrån vissa synpunkter kan det härvidlag visa sig riktigast, att icke driva investeringsökningen så långt som en automatisk tillämpning av en viss investeringsprocent skulle medföra. Exempelvis kan därvid snart ett sådant läge nås, då en expansion av byggnads- och anläggningsverksamheten skulle leda till en oproportionerligt stor ansvällning av byggnadsarbetarkåren, jämfört med de långsiktiga utvecklingstendenserna på arbetsmarknaden. I motsatt fall, dvs. om produktionsutvecklingen skulle bli mindre förmånlig än som i det föregående antagits, kan det diskuteras, huruvida icke avkall i viss utsträckning får ges beträffande kravet på en successiv stegring av bruttoinvesteringsprocenten i det fall att eljest orimliga konsekvenser skulle uppstå med avseende på utrymmet för privat konsumtion. Motsvarande synpunkter angående nödvändigheten av en smidig tillämpning av de principiella riktlinjerna för avvägningen mellan investeringar och konsumtion samt övriga önskemål måste givetvis också iakttagas, därest bytesförhållandet till utlandet skulle gestaltas annorlunda, än utredningen räknat med vid sina överväganden.

Till sist vill utredningen beträffande avvägningen mellan investeringar och konsumtion foga den reflexionen, att det tyvärr icke är lätt att ge en samlad, för allmänheten lättbegriplig bild av investeringsbehoven — en sådan bild, som kunde tjäna som ett slagkraftigt led i den nödvändiga jämförelsen

mellan, å ena sidan, angelägenheten att spara och, å andra sidan, den av de flesta medborgare närda önskan om en omedelbar, för konsumtion tillgänglig reallönehöjning. Med den likformighet, som numera utmärker inkomstutvecklingen för det övervägande antalet medborgare, är känslan av det gemensamma ödet starkt utvecklad med hänsyn till reallöneutvecklingen. Där-
emot drabba uteblivna investeringar på skilda områden medborgarna med starkt skiftande tyngd. Uteblivna skolbyggen beklagas i första hand av familjer med barn i skolåldern, bostadsbrist är ett bekymmer främst för de bostadslösa, eftersläpning i vägbyggena förnimmes som en svår olägenhet i första hand av bilisterna, handelns folk inser lättast det slöseri, som ligger i otidsenliga lokaler inom varudistributionen o. s. v. Utredningen anser emellertid, att den i kap. 5 lämnade redogörelsen för investeringsbehoven berättigar till omdömet, att en utebliven investeringsökning måste komma att menligt inverka på hela den fortsatta sociala och ekonomiska utvecklingen och därmed skapa kännbara olägenheter för alla medborgare.

Valet mellan olika former för privat standardhöjning

Då utredningen hittills diskuterat avvägningsfrågorna, har för enkelhetens skull termen konsumtion använts såsom liktydig med privat standardhöjning. I själva verket föreligger emellertid ett val mellan en materiell standardhöjning — dvs. en konsumtionsökning — och en i materiell sådan i form av arbetstidsförkortning. I fråga om femårsperioden 1951—1955 ha statsmakterna delvis redan tagit ställning till detta val genom beslutet att under perioden genomföra tre veckors minimisemester för alla arbetstagare. Somliga andra arbetstidsförkortningar ha vidare berörts av utredningen i samband med behandlingen av arbetsmarknadspolitiken. I princip finnes det givetvis intet som hindrar, att den arbetsföra befolkningen väljer att genom ytterligare arbetstidsförkortning taga ut ännu en del av eller hela det för privat standardhöjning disponibla utrymmet. Det är emellertid viktigt, att konsekvenserna av ett sådant val stå fullt klara. Utrymmet för den materiella standardhöjningen reduceras i motsvarande mån som arbetstiden förkortas, därest icke förändringen ger upphov till en effektivitetsstegring hos arbetskraften, som helt eller delvis uppväger den kortare arbetstiden. Överdrivna förhoppningar få emellertid enligt utredningens mening icke fästas vid möjligheterna att på en så kort tid som några år neutralisera en arbetstidsförkortning medelst en därav betingad produktivitetsförbättring. Under en övergångstid kan genomförandet av arbetstidsförkortningen ställa speciella anspråk på samhällsekonomin, vilka ytterligare minska möjligheterna att genom en effektivitetsstegring omedelbart kompensera den minskade arbetsinsatsen.

Det faller utanför ramen för utredningens uppdrag att göra några rekommendationer med avseende på valet mellan arbetstidsförkortning och materiell standardhöjning under den framförliggande femårsperioden. Utredning-

en vill likväl icke underlåta att draga fram en synpunkt av betydelse i förvarande sammanhang, nämligen, att det totala utrymme, som enligt utredningens förutsättningar står till buds för olika former av privat standardförbättring, är så trångt, att valfriheten i praktiken är beskuren. Som ovan visats, skulle enligt utredningens huvudalternativ den totala privata standardförbättringen blott kunna uppgå till $1\frac{1}{2}$ procent per år och invånare. Med denna relativt lilla marginal är det icke lätt att samtidigt förverkliga både önskemålet om en förkortning av arbetstiden och kravet på högre inkomster och därigenom möjliggjord större privat konsumtion. Ganska snart nås enligt utredningens förutsättningar den punkt, där på kort sikt en reducering av arbetstiden tager i anspråk hela det tillgängliga utrymmet för privat standardhöjning. Sedan denna punkt är nådd, måste varje ytterligare arbetstidsförkortning leda till en *minskning* av den privata konsumtionen.

Nu föreligger onekligen en risk för att lönetrycket vid full sysselsättning visar sig vara så starkt, att en förkortning av arbetstiden ej åtföljes av en motsvarande dämpning av stegringstakten i fråga om de nominella lönerna och den i pengar räknade konsumtionsefterfrågan. Denna risk är särskilt påtaglig, när, som kan förmodas bli fallet under den framförliggande femårsperioden enligt utredningens alternativ, ramen för inkomst- och konsumtionsförbättringar redan utan arbetstidsreformer är förhållandevis snäv jämfört med tidigare skeden. Inkomsttagarna torde i ett sådant läge icke ens vid en förkortning av arbetstiden vara benägna att frivilligt tåla en ytterligare begränsning av möjligheterna till konsumtionsökning, utan skulle sannolikt fordra lika stor uppgång i inkomsterna som vid oförändrad arbetstid. Under dessa omständigheter kan en arbetstidsförkortning i det förutsedda läget frammana tendenser till en rubbning av den samhällsekonomiska balansen. Utredningen vill därför sammanfattningsvis uttala, att fullständig frihet teoretiskt föreligger i valet mellan en arbetstidsförkortning och en konsumtionsökning under den kommande femårsperioden, men att det i praktiken synes bli svårt att driva förkortningen av arbetstiden nämnvärt längre än som redan skett i och med beslutet om treveckorssemestern.

Ett val föreligger också på den materiella standardhöjningens område. Den privata konsumtionsökningen kan nämligen förverkligas på flera olika sätt. Den huvudsakliga vägen är väl genom lönestegringar och höjningar av övriga egentliga inkomster. Vid sidan härav kunna de förbättrade konsumtionsmöjligheterna realiserars genom skattelättnader eller prissänkningar. Slutligen kan konsumtionsstandarden lyftas genom socialpolitiska eller liknande reformer. För alla dessa metoder gäller, att tillämpningen av en av dem inskränker möjligheterna att utnyttja någon av de andra. Exempelvis kunna skattelättnader icke genomföras, med mindre än att inkomsttagarna äro beredda att i motsvarande mån avstå från en eljest tänkbar inkomstökning eller öka sitt sparande. På samma sätt är en sänkning av prisnivån ett alternativ till inkomststegringar. Socialpolitiska reformer som innebära en genomsnittlig standardförbättring för hela befolkningen förutsätta likaledes en kompenserande avsaktning i den tillväxt av konsumtionsefterfrågan som

härifrån från egentliga inkomststegringar, osv. I likhet med vad som nyss sagts på tal om arbetstidsförkortningar gäller emellertid, att det relativt begränsade totala utrymmet för privat konsumtionsökning i praktiken sätter en tämligen snäv gräns för möjligheterna att öka konsumtionen på andra vägar än via inkomststegringar.

En särskild anledning finnes att diskutera de socialpolitiska reformernas plats i sammanhanget, eftersom utredningen enligt sina direktiv har att belysa utrymmet för sådana och övriga reformer av samhälls-ekonomisk räckvidd. Härvid bör för det första påpekas, att utredningen redan vid beräkningen i kap. 6 av den offentliga konsumtionens automatiska stegring tagit hänsyn till den successiva utbyggnad av socialväsendet, hälso- och sjukvården, undervisningen, etc. som försiggår i kraft av äldre planer och som innebär en viss höjning av den genomsnittliga levnadsstandarden för befolkningen. För det andra har vid den ovan gjorda uppskattningen av det genomsnittliga utrymmet för privat standardhöjning *per invånare* den pågående förskjutningen i befolkningens åldersstruktur beaktats, varvid det förutsatts, att en sådan utvidgning av det offentliga verksamheten, som står i samband med det ökade antalet åldringar och barn, genomföres och att även dessa grupper få sin andel av standardhöjningen. Slutligen innebär den av utredningen för perioden rekommenderade inriktningen av investeringsverksamheten, att de socialpolitiska önskemålen i hög grad tillgodoses. Här må blott erinras om den förordade utvidgningen av bostadsbyggandet, den förutsedda ökningen av investeringarna i skolor och sjukhus och den föreslagna höjningen av investeringskvoten för socialvård. Möjligheterna att genom socialpolitiska och andra reformer härutöver åstadkomma en *allmän*, genomsnittlig standardhöjning för befolkningen under femårsperioden 1951—1955 — vare sig i form av direkta tjänster (offentlig konsumtion) eller genom inkomstöverföringar (transfereringar) — äro, som torde framgå av det ovanstående resonemanget, med de av utredningen anbefallda riktpunkterna för utvecklingen på övriga områden av det ekonomiska livet, strängt begränsade. Detta beror *dels* på att det totala utrymmet för privata standardförbättringar över huvud taget skulle komma att växa långsammare än man blivit van vid under efterkrigsperioden och mellankrigstiden, *dels* på att med nuvarande arbetsmarknadspolitiska betingelser det sålunda beskurna tillskottet i främsta rummet måste tillgodogöras i form av inkomststegringar.

Principiellt står dock valet alltså fritt mellan reformer och löneökningar, för att nämna de i detta sammanhang praktiskt mest betydelsefulla alternativen. Likaså skulle sociala reformer i och för sig kunna ställas mot de i det föregående redan diskuterade behoven inom investeringssektorn och på övriga håll. Med hänsyn till de samhällsekonomiska vådorna av att ytterligare uppskjuta den i längden oefftergivliga återhämtningen på investeringsområdet och på vissa andra områden vill utredningen emellertid icke tillråda, att det socialpolitiska reformarbetet under den betraktade tidrymden får inkräkta på möjligheterna att täcka de trängande behov, som utredningen

tidigare påvisat, och som i stor utsträckning äro av socialpolitisk karaktär. Ej heller är det enligt utredningens mening vid de angivna förutsättningarna realistiskt att tänka sig, att det jämförelsevis knappa utrymmet för en konsumtionsökning på grundval av egentliga inkomstförbättringar skulle reduceras till förmån för en socialpolitisk upprustning under perioden i fråga. Som ovan framhållits, skulle detta öka spänningen mellan efterfrågan och tillgång på konsumtionsområdet och av denna orsak tendera att skärpa svårigheterna att upprätthålla den samhällsekonomiska jämvikten.

Om alltså en avvägning av sociala och liknande reformer mot övriga alternativ för en höjning av den personliga standarden hos befolkningen närmast talar för återhållsamhet i fråga om de socialpolitiska strävandena under den kommande femårsperioden, i vad det gäller en genomsnittlig, allmän höjning av standarden för befolkningen, är därmed icke hela frågan om utrymmet för de samhällsekonomiska förutsättningarna för sociala reformer uttömd. Möjligheterna för socialpolitiska åtgärder som innebära en *omfördelning* mellan olika grupper i samhället vid oförändrad genomsnittlig standard, vare sig omfördelningen sker genom direkta tjänster från stat och kommun (offentlig konsumtion) eller i form av inkomstöverföringar (transfereringar), återstå ännu att beröra. Denna omfördelning äger i huvudsak rum genom beskattningen och över statens och kommunernas budgeter. Den bör följaktligen närmast diskuteras såsom en beskattningsfråga eller ett statsfinansiellt problem. Lämpligheten av en fortsatt omfördelning av de tillgängliga resurserna mellan olika samhällsgrupper får i enlighet härmed i första hand bedömas mot bakgrunden av den redovisning av den statsfinansiella utvecklingen, som framlägges i kap. 9.

Hur långt en socialpolitisk omfördelning kan drivas, bestämmes av medborgarnas villighet att finna sig i den härför nödvändiga skattebördan. Denna bäres numera i väsentlig utsträckning av folkets breda lager. En ytterligare socialpolitisk omfördelning måste därför beröra stora grupper av inkomsttagare, vilka till följd av den beskattning, som erfordras för de sociala åtgärdernas finansiering, få vidkännas en mindre standardhöjning än som eljest vore möjlig. När nu det totala utrymmet för privat standardhöjning vid en sådan disposition av resurserna, som utredningen rekommenderat, skulle bli jämförelsevis begränsat under den närmaste femårsperioden, komma konsekvenserna av en socialpolitisk omfördelning att kännas relativt hårdare än eljest för de grupper i samhället som få bära bördan därav. Det är då risk för att en reform utlöser motstånd från de drabbades sida, vilket under rådande läge på arbetsmarknaden lätt kan yttra sig som krav på kompenserande inkomststegringar, vilka i så fall icke skulle rymmas inom den realekonomiska ramen utan endast komma att leda till ett nominellt efterfrågeöverskott. Med hänsyn till den samhällsekonomiska balansen finns det därför en bestämd gräns för socialpolitiska reformer under den framföriggande femårsperioden, oavsett de statsfinansiella möjligheterna. Dessutom synes det vara en allmän uppfattning, att den inkomstöverflyttning från ekonomiskt starkare till ekonomiskt svagare skikt i samhället, som den so-

cialpolitiska omfördelningen förutsätter, resulterar i en genomsnittlig minskning av sparbenägenheten i landet, eftersom sparformågan kan antagas vara större hos den del av befolkningen, vars inkomster reduceras, än hos de grupper, som gynnas av inkomstöverflyttningen. Även beträffande socialpolitiska reformer, vilkas innebörd är en omfördelning mellan olika grupper, måste därför i dagens läge stor försiktighet iakttagas.

Slutsatserna beträffande utrymmet för olika former av privata standardförbättringar kräva en viktig modifikation med avseende på möjligheten av förändringar i det personliga sparandet. Om den personliga sparviljan växer, ökas utrymmet och valfriheten beträffande privata standardförbättringar. Skattelättnader, prissänkningar, inkomststegringar och sociala reformer kunna vid en gynnsam utveckling av sparandet tillåtas gå längre än eljest, emedan sparandet innebär, att ifrågavarande förändringar icke leda till en lika stor tillväxt i den privata konsumtionen. Likaså gäller beträffande arbetstidsförkortningar, att ramen för dessa vidgas, därest den åtföljande produktionsminskningen delvis neutraliseras genom att en ökning av sparandet samtidigt minskar efterfrågan på varor och tjänster.

Utvecklingen i fråga om det personliga sparandet är av särskild betydelse beträffande utrymmet för lönestegringar. Den ökning med $1\frac{1}{2}$ procent per år och invånare, som angivits såsom ram för den privata standardhöjningen, är icke ett direkt mått på hur stora lönestegringar som äro möjliga utan att den samhällsekonomiska balansen bringas ur jämvikt. Detta beror nämligen bland annat på lönetagarnas sparkvot. Ju större sparkvoten är, desto vidare blir utrymmet för lönestegringar. Det bör vidare bringas i erinran, att en del av lönehöjningarna automatiskt reduceras genom den marginalbeskattning som träffar varje höjning av lönerna. Vidare gäller, att en skärpning av beskattningen under i övrigt oförändrade omständigheter bereder rum för en större löneförbättring än tidigare. Vid en given prisnivå påverkas alltså utrymmet för lönestegringar icke blott av de reala konsumtionsmöjligheternas förändring utan även av sparandet och beskattningen.

En bedömning av utrymmet för löneökningar inom ramen för bibehållen samhällsekonomisk jämvikt blir således icke rättvisande, om hänsyn blott tages till den reala ökningen av de för konsumtion tillgängliga resurserna i samhället. Trots detta torde den föregående analysen på grundval av den i början av kapitlet uppställda försörjningsbalansen berättiga till omdömet, att — såvida icke en osedvanligt stor ökning av sparbenägenheten och en otänkbart sträng skärpning av beskattningen inträder — utrymmet för löneökningar under de av utredningen diskuterade betingelserna skulle bli mindre än tidigare. I det förutsebara läget måste detta anses peka på en ökad spänning mellan kraven på lönehöjningar och möjligheterna att uppfylla dessa krav med bibehållen samhällsekonomisk balans.

Den ekonomiska politiken

Från det senast förda resonemanget kan slutas, att med reservation för eventuella avvikelser från det antagande om full sysselsättning, varpå utredningen i enlighet med de erhållna direktiven genomgående grundat sina överväganden, en ökad spänning av allt att döma kommer att uppstå på den privata konsumtionens område under femårsperioden 1951—1955 med den avvägning i fråga om dispositionerna av landets resurser, som utredningen i det föregående diskuterat. Även i investeringssektorn torde vid full sysselsättning ett fortsatt tryck göra sig gällande under den kommande femårsperioden, trots den förutsatta ökningen av investeringsvolymen. För samhällsekonomin i dess helhet kan följaktligen efterfrågan under hela den betraktade perioden väntas tendera att överstiga tillgången.

Det perspektiv av långvarig spänning mellan tillgång och efterfrågan i det ekonomiska livet, som här framträder, får icke fattas såsom specifikt för den utformning av landets ekonomi, som utredningen gjort sig till talesman för. Såsom redan i kap. 2 utvecklats, finnes det nämligen över huvud taget anledning räkna med att expansionistiska krafter komma att vara förhärskande i ett samhälle med full sysselsättning. Olika sätt att lösa avvägningsproblemen kunna i och för sig icke på kort sikt ändra något härutinnan, utan blott åstadkomma en annan fördelning av trycket. I den fulla sysselsättningens ekonomi, vars förhandenvaro utgör en grundförutsättning för uppläggningsprogrammet, får man sålunda som en regel räkna med att företagen eftersträva att höja produktionen utöver vad de produktiva resurserna medgiva. Arbetsmarknaden kommer som en reflex härav att präglas av knapphet på arbetskraft, och utrikeshandeln att visa tecken till att växa snabbare på importsidan än på exportsidan.

Frånsett konjunkturella fluktuationer, till vilka utredningen återkommer i det följande, kommer således läget under femårsperioden att karaktäriseras av tendenser till bristande samhällsekonomisk jämvikt, med risker för stigande priser och sänkt penningvärde. Detta läge kan, därest icke de jämviktsstörande krafterna motverkas, bilda underlag för en låg sparbenägenhet och en stark investeringslust samt ge näring åt en allmän inställning av förväntningarna i det ekonomiska livet på en inflationistisk utveckling, vilket försvårar en lugn planering på längre sikt. Tillfälliga och kortsiktiga krisåtgärder måste vidtagas, vilka ur långtidssynpunkt ofta innebära en mindre rationell användning av samhällets produktiva krafter, med ogynnsamma konsekvenser för det fortsatta ekonomiska framåtskridandet. I ett sådant instabilt läge torde möjligheter saknas att genomföra den harmonisering av utvecklingen på samhällsekonomiens skilda områden, som utredningen sett såsom en av sina huvuduppgifter att bereda väg för.

En utveckling i överensstämmelse med de av utredningen tidigare angivna riktlinjerna förutsätter därför för hela femårsperioden en hård och aktiv

ekonomisk politik som håller efterfrågan på såväl konsumtions- som investeringsområdet inom den ovan uppdragna ramen. Uppfylles ej denna förutsättning, torde den i det föregående gjorda avvägningen i många delar icke kunna följas.

Utredningen har icke ansett det falla inom dess uppdrag att i detalj ingå på utformningen av den permanenta stabiliseringspolitik, som av nu anförda skäl synes vara ett oeftergivligt villkor för en rationell långsiktspolitik enligt de av utredningen rekommenderade riktlinjerna, utan förutsätter, att denna fråga blir föremål för ett grundligt och inträngande studium i samband med den igångsatta utredningen angående den fulla sysselsättningens problem. För sin del vill utredningen här blott i korthet framföra några översiktliga synpunkter i ämnet.

Inledningsvis vill utredningen, med hänvisning till vad som nyss sagts, understryka nödvändigheten av att den ekonomiska politiken under femårsperioden i princip inriktas på att konsekvent bemästra det förutsatta spänningstillståndet, vare sig det tager sig uttryck på konsumtionens område eller inom investeringsverksamheten. I fråga om den privata konsumtionen är det härvid lyckligast, om tendenserna till inflationistiska spänningar kunna brytas på ett tidigt stadium, innan de hunnit utmogna i ett efterfrågeöverskott på konsumtionsplanet. Härmed avses, att grunden till jämvikt i konsumtionsledet helst bör läggas redan vid inkomstbildningen. I praktiken gäller detta framför allt löneutvecklingen. Angripas de balansrubbande krafterna i företagarsektorn, minskas konkurrensen om arbetskraft och stärkes arbetsgivarnas motstånd mot lönekrav som endast kunna tillgodoses genom ett inflationistiskt förlopp. Betingelser skapas härigenom för större återhållsamhet vid avtalsuppgörelserna och en långsammare löneglidning under avtalsperioden än annars.

Stora fördelar äro förknippade med en politik som på detta sätt syftar till att på ett primärt stadium söka övervinna huvudorsaken till bristande jämvikt inom konsumtionen. Härigenom blir nämligen uppdrivningen av pris- och kostnadsnivån i landet mindre, än om en alltför stor höjning av lönerna i samhället måste korrigeras i efterhand, sedan väl kostnadsnivån pressats upp genom lönestegringen och de ökade kostnaderna delvis övervältrats på köparna i form av höjda priser. Anlitas i det senare fallet den indirekta beskattningen för att neutralisera den köpkraftsansvällning som löneökningarna orsakat, blir upplyftningen av prisnivån väsentligt större, än om lönerörelserna från början kunnat hållas inom en samhällsekonomiskt godtagbar ram med tillhjälp av en aktiv ekonomisk politik som inriktats på att dämpa konjunkturen i företagarmedlet.

Med det senast anförda har utredningen likväl icke velat påstå, att icke ingripanden i efterhand med finanspolitiska eller andra medel kunna visa sig erforderliga. Under alla förhållanden är det vidare angeläget, att varje möjlighet att uppmuntra det frivilliga personliga sparandet tillvaratages. Kvar står dock, att en långsiktig ekonomisk stabiliseringspolitik enligt utredningens mening i första hand bör taga fasta på möjligheterna att få ett grepp

om utvecklingen i fråga om både konsumtion och investeringar via en uppbromsning av expansionstendenserna i företagarsektorn samt hos staten och kommunerna.

Vad sedan angår de instrument, statsmakterna ha till förfogande för att sörja för jämvikten i det ekonomiska livet, hänföra sig dessa i huvudsak till kreditpolitiken eller finanspolitiken, såvitt rör åtgärder av generellt verkande natur. Detaljregleringar och övriga direkta kontroller erbjuda ett tredje alternativ för att hålla tillbaka en för stor efterfrågan på olika punkter i samhällsekonomin. Både de olika tänkbara alternativen av kategorien generellt verkande medel och de som tillhöra gruppen regleringar äro i den situation, som i dag föreligger, behäftade med svårigheter i avseende på de praktiskt-politiska förutsättningarna att genomföra dem med tillbörlig kraft. Några andra utvägar än de här antydda kunna dock icke gärna tänkas, när det gäller att lösa balansproblemet under den framförliggande femårsperioden. En ekonomisk politik som icke vill eftersätta kravet på samhällsekonomisk balans måste därför med nödvändighet falla tillbaka på något av dessa alternativ eller en kombination därav, under en sådan avvägning av de olika åtgärderna, att balanskravet tillgodoses med minsta möjliga praktiskt-politiska komplikationer.

Utredningen tager icke ståndpunkt till den inbördes avvägningen mellan de olika ifrågakommande instrumenten för den ekonomiska politiken. Det avgörande är, att de instrument, som begagnas, utnyttjas i sådan utsträckning och med sådan styrka, att en verkligt stabil jämvikt uppnås och bevaras under hela perioden med avseende på samtliga områden av samhällsekonomin, och alltså icke blott på varumarknaden utan även i fråga om arbetsmarknaden och inom utrikeshandeln. Med den utvidgning av investeringsverksamheten och den påfyllning av valutareserven, utredningen uppsatt som mål för utvecklingen under femårsperioden, måste en avgjort hårdare och strängare ekonomisk politik påkallas, perioden igenom, än under förutvarande fredsperioder. Under sådana villkor kan användningen av ett enda instrument för att upprätthålla jämvikten i ekonomin kräva en oproportionerlig anspänning av instrumentet i fråga och leda till en olycklig snedvridning av utvecklingen på längre sikt. Utifrån denna synpunkt bör ett system av flera samtidiga åtgärder vara smidigare och garantera ett jämnare resultat av stabiliseringspolitiken. Den praktiska konklusionen av detta får anses vara, att en med generella medel verkande politik måste förutsättas tillgripa metoder av både finanspolitisk och kreditpolitisk art. Till frågan om behovet av direkta kontroller samt förutsättningarna för en avveckling av nu bestående regleringar återkommer utredningen längre fram.

Beträffande de generellt verkande medlen förutsätter utredningen, i överensstämmelse med sina ovan utvecklade synpunkter på stabiliseringspolitikens strategiska uppgifter under perioden, att såväl de finanspolitiska som de kreditpolitiska åtgärderna främst inriktas på att möta de jämviktsstörande krafterna i företagarledet, vilket dock icke får utesluta, att stabilitetsrubbande tendenser på konsumtionssidan, exempelvis en stegring av kon-

sumtionsbenägenheten, angripas genom åtgärder som direkt träffa konsumenterna. Av praktisk betydelse är denna norm närmast för finanspolitiken, där de omedelbara verkningarna allt efter åtgärdernas art kunna koncentreras till antingen konsumtionsskiktet eller företagarsektorn. Kreditpolitikens direkta effekt hänför sig däremot så gott som uteslutande till företags sfären.

Kreditpolitikens verkningssätt äro två. Den verkar *dels* kvalitativt genom räntevillkoren, *dels* kvantitativt, dvs. genom reglering av tillgången på likvida medel. Sett ur den förra synpunkten påverkas förnämligast företagarnas *efterfrågan* på kredit, medan det andra verkningssättet innebär, att växlingarna i tillgången på likvida medel öva inflytande på underlaget för bankernas kreditgivning och således bestämma det kvantitativa *utbudet* av kredit. Även vid en begränsning av det likvida underlaget för bankernas kreditgivning uppkommer emellertid indirekt en räntestegrings-effekt. Ju större prisstegrings- och vinstförväntningarna äro, desto mindre blir den direkta effekten av en räntehöjning, enär i ett dylikt läge prisstegringsvinsterna väga tyngre än räntekostnaderna. I en sådan situation får begränsningen av bankernas kreditgivningskapacitet den övervägande betydelsen.

Enligt en icke sällan framförd uppfattning skulle vid nuvarande strukturella och institutionella förhållanden begränsningen av underlaget för bankernas kreditgivning genom åtstramning av likviditeten representera den rationellaste kreditpolitiska metoden. Utredningen har icke sett som sin uppgift att gå djupare in på detta speciella spörsmål. Det får anses tillhöra det frågekomplex som den förut omnämnda utredningen angående den fulla sysselsättningens konsekvenser har att studera. Skulle emellertid av detta eller andra skäl den kvantitativa kreditpolitiken föredragas, kräves en aktiv riksbankspolitik som medvetet åtstramar likviditeten på marknaden. Ett medel härför är vidare regleringen av bestämmelserna rörande bankernas kassareserver. Denna form av kreditpolitik har i synnerhet prövats i Förenta Staterna. Erfarenheterna från detta land ha enligt utredningens mening alltför litet beaktats i den ekonomiska debatten här hemma. Det synes utredningen vara av betydande intresse, att de underkastas ett grundligt studium utifrån svenska utgångspunkter. Härvid bör även undersökas de övriga åtgärder som tillämpas i USA för att vinna en med hänsyn till stabiliseringspolitiken önskvärd kontroll över bankväsendet. Värdefulla rön beträffande det amerikanska centralbankssystemets till synes effektiva överenskomelser med bankerna rörande frivillig restriktivitet vid kreditgivningen torde också kunna framkomma vid en sådan undersökning.

Finanspolitiken måste, för att bli en stabiliserande faktor av betydelse, inriktas på en betydande överbalansering av den statliga driftbudgeten under hela den framförliggande femårsperioden. Kraven på en aktiv finanspolitik bli starkare i samma mån som förutsättningarna för kreditpolitiska ingripanden äro små. Dessutom gäller, att balansproblemet icke kan lösas uteslutande genom en restriktiv kreditpolitik, om samtidigt en

investeringsökning eftersträvas. Sparandet i samhället måste då också ökas. En ökning av det statliga sparandet under perioden i form av en överbalansering av driftbudgeten framstår därför såsom en konsekvens av den tidigare förordade utvidgningen av investeringsvolymen, särskilt som tyngdpunkten lagts på den statliga investeringsverksamheten. Det kan visserligen sägas, att en stegring av investeringsverksamheten lika gärna kunde mötas med ökat personligt sparande. Emellertid är det icke troligt, att en uppgång av det personliga sparandet på kort sikt kan få sådan omfattning, att den förutsatta investeringsökningen kompenseras. I och med att inflationstrycket övervinnes genom en hård ekonomisk stabiliseringspolitik och pristegringarna upphöra, inträda så småningom bättre förutsättningar för att det statliga sparandet i överbalanseringens form skall kunna ersättas med ett tillräckligt stort personligt sparande.

Riktpunkten för den överbalansering, som i enlighet med det anförda torde bli nödvändig under större delen av femårsperioden, bör enligt utredningens mening vara ett överskott å driftbudgeten för varje budgetår under perioden som minst täcker alla utgifterna å kapitalbudgeten. Denna riktunkt är visserligen teoretiskt godtycklig, men den synes utredningen vara en praktiskt användbar norm för finanspolitiken.

Utredningen vill i sammanhanget framhålla, att kravet på ett kraftigt budgetöverskott i det läge som förutses för femårsperioden, i själva verket endast är en tillämpning av de grundsatser för budgetpolitiken som stadfästes genom 1938 års budgetreform. Principen i fråga innebär, som bekant, att driftbudgeten under lågkonjunkturår får redovisa underskott, medan den under högkonjunkturår bör resultera i överskott. Då den betraktade femårsperioden under de betingelser, utredningen angivit, skulle få karaktären av en långvarig högkonjunktur, bör driftbudgeten följaktligen redan enligt de tidigare fastslagna reglerna visa överskott under dessa år.

För att åstadkomma en överbalansering av driftbudgeten erfordras givetvis i främsta rummet återhållsamhet med statsutgifterna. Stigande statsinkomster böra endast i undantagsfall tagas till intäkt för nya eller höjda anslag. Härutöver torde en skärpning av beskattningen icke kunna undvikas.

Det ligger i linje med vad utredningen tidigare anført, att den i första hand anser en skärpt skattebelastning på företagen böra komma i fråga. Med nuvarande utformning av företagsbeskattningen torde det emellertid icke vara praktiskt genomförbart eller önskvärt att öka den direkta skattebördan på företagen. Redan vid nu rådande skattetryck stimuleras företagen till investeringar och andra utgifter, vilka öka den totala efterfrågan i samhället. Snarare synes det, med hänsyn härtill och med tanke på de snedvridande och produktivitetssänkande följderna av en alltför hård beskattning av företagens nettovinster, vara ett önskemål att mildra denna form av företagsbeskattning. Det bör därför enligt utredningens mening undersökas, huruvida icke en omläggning av företagsbeskattningen kunde skapa samhällsekonomiskt gynnsammare förutsättningar för produktionsutvecklingen och samtidigt bereda utrymme för en ur balanssynpunkt erforderlig skärpning av den effektiva be-

skattningen i ifrågavarande sektor. Härvid kan övervägas att övergå till en bruttobeskattning, dvs. skatter lagda på företagens bruttoinkomster eller -utgifter. I denna riktning verkar den utbyggnad av investeringsskatten, som nyligen signalerats. Ytterligare kan någon form av avgift per anställd tänkas ifrågakomma, varvid en återhållande verkan beträffande efterfrågan på arbetskraft skulle erhållas. Utredningen har emellertid icke sett som sin uppgift att närmare diskutera de tekniska modaliteterna härutinnan.

I fråga om den direkta beskattningen av fysiska personer synes allmän enighet råda om att en ytterligare höjning därav icke är lämplig. Bland annat med hänsyn till strävandena att stimulera till stegrade produktiva arbetsinsatser och till ökat personligt sparande kan det i stället diskuteras att i viss omfattning ersätta den direkta beskattningen av fysiska personer med vidgad indirekt beskattning. En önskad inkomstutjämning skulle ändock kunna garanteras genom en lämplig kombination av direkta och indirekta skatter. Motivet för en utsträckning av den indirekta beskattningen blir ännu starkare, därest det under perioden skulle bli nödvändigt att öka skattebördan på fysiska personer.

Vid en ökad användning av indirekta skatter står valet mellan en allmän omsättningsskatt och punktskatter. Vissa fördelar äro förenade med punktskatter. De kunna anpassas till skiftande betingelser. Exempelvis är det utifrån utredningens utgångspunkter av värde, att de indirekta skatterna kunna läggas på sådana varor och tjänster som icke till sitt hela belopp omedelbart övervältras i form av en höjning av priserna på färdiga konsumtionsvaror. Innebörden härav är med andra ord, att det med punktskatter skulle vara möjligt att icke blott uttaga högre indirekta skatter från inkomsttagarna, utan även inrikta den indirekta beskattningen på företagarsektorn. Ett exempel härpå är den nyss beslutade elskatten. Nackdelarna med punktskatter hänföra sig till riskerna för snedvridning av utvecklingen. Är det fråga om punktskatter av tämligen måttlig omfattning, får denna risk för snedvridning icke överdrivas. Ju kraftigare punktbeskattning som påkallas, desto tyngre väga nackdelarna. Det andra alternativet är då en allmän omsättningsskatt. Även frågan om ett tvångssparande i form av insättningar på spärrat konto av en del av fysiska personers inkomster kan i detta sammanhang övervägas. Ett dylikt tvångssparande framstår emellertid endast såsom en tillfällig lösning. I längden torde icke en allmän omsättningsskatt kunna undvaras, därest statsmakterna vilja genomföra lättnader beträffande den direkta beskattningen på fysiska personer.

Sammanfattningsvis vill utredningen uttala, att en aktiv finanspolitik under femårsperioden måste antagas kräva en skärpning av beskattningen i samhället. Detta framstår såsom det pris, medborgarna få betala, för att investeringarna skola kunna ökas och full sysselsättning samt fast penningvärde upprätthållas utan detaljregleringar eller andra ingrepp i pris- och inkomstbildningen. En sådan utveckling förutsätter en omläggning av företagsbeskattningen och en förskjutning av beskattningen av fysiska personer från direkta till indirekta skatter.

I anslutning till de gjorda kommentarerna rörande finanspolitiken vill utredningen rikta uppmärksamheten på angelägenheten av att garantier skapas för att kommunernas ekonomiska politik anpassas till riktlinjerna för den allmänna ekonomiska politiken. En återblick på de senaste årens utveckling ger vid handen, att kommunerna visat mindre följsamhet än övriga subjekt i fråga om stabiliseringssträvandena. Till icke obetydlig del vilar ansvaret härför i sista hand på statsmakterna, som under årens lopp ålagt kommunerna nya och vidgade uppgifter på olika områden. Även med hänsyn härtill torde det dock vara berättigat påstå, att den kommunala verksamheten under efterkrigstiden visat en oproportionerligt snabb expansionstakt. I betraktande av de ovan belysta svårigheterna att under den närmaste femårsperioden upprätthålla samhällsekonomisk balans på grund av de stora anspråk, som på alla håll anmäla sig beträffande de tillgängliga resurserna, måste med nödvändighet efterfrågan i den kommunala sektorn begränsas med större kraft än tidigare. Mot bakgrunden härav fäster utredningen stort avseende vid den undersökning som igångsatts angående strängare villkor för den kommunala upplåningen.

I den diskussion, som nu förts angående olika alternativ för den ekonomiska politiken, har frågan om växelkursändringar icke berörts. Anledningen härtill är, att utredningen uppehållit sig vid olika sätt att bekämpa de *interna* balansrubbningsarna. Så länge en bristande jämvikt består inom landet, äro växelkursändringar ägnade att skapa nya komplikationer för den ekonomiska politiken. Har däremot med hjälp av de ovan diskuterade metoderna tillbörlig stadga uppnåtts i den interna ekonomin och valutareserven kunnat förstärkas, ha också förutsättningar skapats för att genom växelkursändringar eliminera utifrån kommande störningar.

Hittills har utredningen behandlat de generellt verkande medlen för den ekonomiska politiken — de kreditpolitiska och de finanspolitiska. Beträffande det tredje alternativet, nämligen *detaljregleringar*, har utredningen i enlighet med de givna direktiven till uppgift att framlägga material, som medger en fastare bedömning av förutsättningarna för en fortsatt avveckling av efterkrigstidens regleringar. Utredningen får i sammanhanget erinra om att frågan om avvecklingen av byggnadsregleringen för närvarande behandlas av 1949 års investeringskommitté. Som torde framgå av det redan anförda, äro emellertid möjligheterna till en avveckling av detaljregleringarna i rådande utgångsläge mindre gynnsamma. Enbart uppgiften att upprätthålla den samhällsekonomiska jämvikten under den kommande femårsperioden utan hjälp av utvidgade regleringar kräver en synnerligen kraftfull ekonomisk politik med anlitan av tillgängliga generella medel. Skola icke blott nya regleringar undvikas, utan även gamla sådana avvecklas, fordras, att de finanspolitiska och kreditpolitiska åtgärderna insättas med ännu större kraft. Resultatet av den behovsinventering, som utredningen gjort på investeringsområdet, visar i varje fall, att byggnadsregleringen svårigen kan undvaras utan väsentliga förändringar av den ekonomiska klimatet eller en drastisk skärpning av den ekonomiska politiken. Frågan om i vil-

ken utsträckning efterkrigstidens regleringar kunna avvecklas, avhänger alltså av beredvilligheten att vidtaga kraftiga åtgärder på den ekonomiska politikens övriga områden. Ju större tveksamhet som visas, när det gäller att vidtaga dylika kraftåtgärder, desto mindre äro förutsättningarna för att avveckla regleringarna. Något annat svar på den i direktiven uppställda frågan kan utredningen icke ge.

Rent allmänt gäller, att den ekonomiska rörelsefriheten ökar eller minskar alltefter effektiviteten och slagkraften i stabiliseringsåtgärderna. Att en ökning av rörelsefriheten och utrymmet för den långsiktiga ekonomiska politiken är ett oundgängligt villkor för en rationell och harmonisk gestaltning av samhällsekonomin i enlighet med utredningens ovan diskuterade riktlinjer, har påvisats i det föregående. Förutsättningarna för en långsiktspolitik äro för närvarande sämre än vanligt till följd av den tillspetsning av högkonjunkturen inom och utom landet, som utlösts av den internationella politiska utvecklingen. Den ekonomiska politikens uppgift blir under förhandenvarande omständigheter icke blott att bekämpa det permanenta inflationstrycket utan även att möta de spänningar som härröra från inslagen av krigsekonomi. Utredningen är därför medveten om att dess målsättningar, särskilt med avseende på investeringsverksamheten, ställa den ekonomiska politiken inför speciellt stora problem redan i begynnelseskedet, och att det med hänsyn härtill kan synas, som om de förordade riktlinjerna icke äro realistiska. Mot detta vill emellertid utredningen framhålla, att det här endast är fråga om principiella målsättningar, vilka få jämkas med hänsyn till den aktuella situationen. Det väsentliga är, att även de åtgärder, som vidtagas såsom led i en krispolitik, avpassas med hänsyn till de långsiktiga målsättningarna.

Även anmärkningar av motsatt slag kunna framställas, nämligen att utredningen alltför hårt bundit sig vid antagandet om full sysselsättning och permanenta tendenser till överkonjunktur. En sådan anmärkning vilar emellertid på en missuppfattning angående naturen av utredningens rekommendationer. Huvuduppgiften för utredningen har varit att göra en avvägning mellan olika möjligheter för dispositionen av de tillgängliga reala resurserna. Skulle depressiva tendenser tillkomma, är det i och för sig icke nödvändigt, att det ruckas på denna avvägning, även om den i vissa avseenden kan behöva modifieras. Det enda av principiell betydelse som inträffar, om det av utredningen antagna permanenta inflationstrycket skulle ge vika, är, att kraven på en hård ekonomisk stabiliseringspolitik då kunna mildras. Givetvis kunna stora vanskligheter uppträda, när det gäller att bevara den fulla sysselsättningen, särskilt vid en internationell konjunkturedgång. Utredningen har emellertid icke sett som sin uppgift att ange åtgärderna för att garantera full sysselsättning.

DEN STATSFINANSIELLA UTVECKLINGEN

Enligt sina direktiv har utredningen slutligen att klarlägga de statsfinansiella konsekvenserna av den utveckling, som förutses på det samhällsekonomiska planet. Redan av direktivens formulering framgår, att utredningen härvid icke i och för sig bör eftersträva att framlägga en exakt prognos för den statsfinansiella utvecklingen. Att göra en sådan prognos för en så lång period som fem år skulle också stöta på stora tekniska svårigheter. Syftet med den följande framställningen är i stället närmast att ge en bakgrund för finanspolitikens utformning, i synnerhet på längre sikt, genom att påvisa tendensen i och storleksordningen av de förändringar i det nuvarande statsfinansiella läget, till vilka den i tidigare kapitel diskuterade realekonomiska utvecklingen kan väntas automatiskt giva upphov.

Den realekonomiska utvecklingen har av utredningen helt framställts i volymmässiga termer på grundval av 1950 års medelprisnivå. I förevarande avsnitt är det emellertid nödvändigt att frångå denna metod. För att erhålla en realistisk bild av statsfinansernas utveckling måste utredningen sålunda i möjligaste mån taga hänsyn till den pris- och lönestegring, som ägt rum omkring årsskiftet 1950/51. Då stegringen ännu ej upphört, kunna emellertid endast vissa schematiska antaganden göras angående prisnivån under 1951, 1952 och senare år. Dessa antaganden komma att närmare redovisas i det följande.

Driftbudgeten. I fråga om de egentliga statsinkomsterna har för utredningens räkning gjorts vissa uppskattningar av utvecklingen under budgetåren 1951/52—1955/56. Till utgångspunkt för beräkningen har i första hand tagits 1950 års taxering samt riksräkenskapsverkets inkomstberäkningar i 1951 års statsverksproposition. De grundläggande antagandena rörande den realekonomiska utvecklingen ha hämtats ur den försörjningsbalans för åren 1951—55, som bygger på antagandet om en årlig produktionsökning med tre procent och som återfinnes i kapitlet angående den samhällsekonomiska balansen. I prishänseende har förutsatts, att prisnivån för konsumtion och investering år 1951 ligger 15 respektive 20 procent högre än under 1950 och 1952 fem procent högre än under 1951. Den år 1952 uppnådda prisnivån förutsättes sedan komma att bibehållas perioden ut. Importvolymen har antagits stiga med fyra procent om året och importpriserna med trettio procent mellan åren 1950 och 1951, för att sedan förbli oförändrade.

De skatter och skattesatser som gällde i början av år 1950 ha i allmänhet förutsatts komma att bestå under hela perioden. Sedan här avsedda uppskattningar gjordes för utredningens räkning, ha dock investerings-, elektricitets- och tillfällig fordonsskatt införts. De siffror, som framläggas i det följande, äro resultatet av en inom utredningen verkställd justering av nyssnämnda uppskattningar med hänsyn till de nya skatterna.

Vid en beräkning av statsinkomsterna under de närmaste fem åren måste vidare två särskilda faktorer beaktas, vilka påverka de skattebelopp, som staten varje år kan disponera för sina utgifter. Den första av dessa faktorer utgöres av skillnaden mellan preliminär och slutligt påförd skatt eller, med ett annat ord, k v a r s k a t t e b e t a l n i n g a r n a. Nettotillskottet till statsinkomsterna på grund av kvarskattebetalningarna beräknas under vartdera av budgetåren 1951/52 och 1952/54 komma att uppgå till cirka 200 milj. kr. Under de därpå följande budgetåren antas nettot av kvarskattebetalningarna ha eliminerats genom de olika åtgärder, som nyligen vidtagits i syfte att förebygga eftersläpning i preliminärskatteuppbörden.

Den andra faktorn utgöres av skillnaden mellan den av staten från skattebetalarna uppburna och den av staten till kommunerna utbetalade kommunalskatten. Denna skillnad beror på att statens skatteutbetalningar till kommunerna varje givet år sker förskottsvis på grundval av den beskattningsbara inkomsten två år tidigare. Först två år senare beräknas definitivt, hur stort skattebelopp som för det givna året tillkommer kommunerna, varvid staten antingen utbetalar eller återfår ett avräkningsbelopp. Under perioder med starka inkomstförändringar i samhället uppstå stora differenser i avräkningsbeloppen. För de närmaste fem budgetåren beräknas sålunda nettot av kommunalskattebetalningarna komma att variera på sätt som synes av nedanstående tabell, varav framgår att det för budgetåret 1951/52 uppskattas till 430 milj. kr. för att sjunka till — 350 milj. kr. två år senare och därefter stiga till — 50 milj. kr. under budgetåret 1955/56. Utredningen återkommer i det följande till frågan om vilken hänsyn som bör tagas till kommunalskattebetalningarna vid finanspolitikens utformning.

I fråga om inkomsterna av statens kapitalfonder föreligga vissa svårigheter att för närvarande beräkna utvecklingen under den närmaste femårsperioden, i det att erfarenheter ännu saknas av bl. a. effekten av de nyligen genomförda taxehöjningarna vid affärsverken. För budgetåret 1951/52 ha dock med hänsynstagande till dessa höjningar inkomsterna av statens kapitalfonder beräknats till cirka 430 milj. kr. (proposition 1951: 206). I avsaknad av mera påtagliga indikationer angående den fortsatta utvecklingen har utredningen till grund för sina beräkningar lagt antagandet att 1951/52 års inkomster i stort sett komma att fortbestå perioden ut.

På grundval av de i det föregående berörda uppskattningarna har utredningen erhållit följande bild av statsinkomsternas utveckling under budgetåren 1951/52—1955/56.

STATSINKOMSTERNA UNDER BUDGETÅREN 1951/52—1955/56.

(Milj. kr.)

	1950/51	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56
Egentliga statsinkomster .		5 930	6 310	6 620	6 890	7 120
Kvarkattebetalningar (netto).....		+ 200	+ 200	± 0	± 0	± 0
Kommunalskattebetal- ningar (netto)		+ 430	+ 160	— 350	— 310	— 50
Inkomster av statens kapitalfonder.....		430	430	430	430	430
Summa	5 575	6 990	7 100	6 700	7 010	7 500

Vid sin beräkning av utgiftsutvecklingen på driftbud-
geten under budgetåren 1951/52—1955/56 har utredningen utgått från
den utgiftsstat för budgetåret 1951/52, som framlagts i proposition 1951:
206 och enligt vilken utgifterna på driftbudgeten under nämnda budgetår
skulle uppgå till omkring 5 800 milj. kr. Härutöver har hänsyn tagits till den
tidigare berörda prisstegringen och till konsekvenserna på driftbudgeten av
utredningens rekommendationer rörande investeringsverksamheten. Vidare
ha uppskattningar gjorts av den statliga löneutvecklingen, av vissa auto-
matiska utgiftsökningar samt av förbrukningen av äldre reservationsanslag.
Däremot ha inga antaganden gjorts angående sådana utgiftsökningar, som
kunna komma att föräntas av t. ex. nya pris- och jordbrukspolitiska åtgärder.

Utredningens antaganden angående prisnivåns utveckling under budget-
åren 1951/52—1955/56 ha redan berörts i samband med statsinkomsterna.
Prisstegringens inverkan på driftbudgetens utgiftssida är emel-
lertid mycket svår att bedöma. På vissa anslag kan stegringen väntas slå ige-
nom automatiskt och i full utsträckning; på andra anslag blir dess effekt
beroende av huruvida och i vilken utsträckning statsmakterna genom änd-
ring av anslagsgrunder och -belopp vidmakthålla anslagens reala köpkraft.
Att göra några säkra antaganden om hur stor utgiftsökning prisstegringen
kommer att medföra är därför omöjligt. Å andra sidan skulle utredningens
framställning av den statsfinansiella utvecklingen bli missvisande, om hän-
syn toges till prisstegringen vid behandlingen av statsinkomsterna men ej vid
behandlingen av statsutgifterna. Utredningen har slutligen stannat för att
schematiskt beräkna prisstegringens inverkan till en 10—15-procentig ök-
ning av den del av de egentliga statsutgifterna, som avser andra kostnader
än löner. Härtill kommer den ökning av utgifterna på driftbudgeten, som
skulle föräntas av ett förverkligande av utredningens investerings-
budget, vilken medför kostnadsökningar på bl. a. försvars-, väg- och vissa
bostadssubventionsanslag samt större anslag till avskrivning av nya kapi-
talinvesteringar. Tillhoppa skulle dessa faktorer enligt utredningens beräk-

ningar medföra en utgiftsökning med i runt tal 650 milj. kr., räknat utifrån riksstaten för budgetåret 1951/52. Av denna ökning skulle enligt utredningens antaganden omkring hälften eller 325 milj. kr. kunna väntas falla på vardera av budgetåren 1951/52 och 1952/53.

Den kostnadsökning, som orsakats av den nyligen vidtagna höjningen av statstjänstemännens löner, är inberäknad i utgifterna för budgetåret 1951/52 sådana de framlagts i propositionen 1951: 206. I övrigt har utredningen antagit att statens lönekostnader komma att utvecklas i takt med den allmänna inkomstutvecklingen i samhället sådan denna beräknats i samband med den tidigare återgivna statsinkomstkalkylen. Utredningen räknar sålunda med att statens på driftbudgeten uppförda lönekostnader (alltså exklusive affärsverken) komma att under budgetåret 1951/52 öka med omkring 50 milj. kr. utöver det belopp, som inräknats i utgiftsstaten i proposition 1951: 206. Lönekostnadsökningen mellan budgetåren 1951/52 och 1952/53 skulle bli omkring 70 milj. kr. och därefter i genomsnitt drygt 30 milj. kr. om året.

I fråga om de automatiska utgiftsstegringarna på driftbudgeten under budgetåren 1951/52—1955/56 företogs under sommaren och hösten 1950 vissa undersökningar inom finansdepartementet, vilka sedan bearbetats av utredningen. Enligt dessa undersökningar äro automatiska utgiftsstegringar att emotse på ett flertal statliga verksamhetsområden, framför allt dock under social-, ecklesiastik- och civildepartementens huvudtitlar. Utgiftsstegringarna bero på ett flertal olika omständigheter. Såsom exempel på dessa kan nämnas det stigande antalet folkpensionärer och barnbidragsberättigade barn, ökningen av hyres- och bostadsrabatterna samt bidragen till sjukkassorna, det växande antalet barn i skolåldern och ökningen av antalet pensionerade statstjänstemän. Då det i finansdepartementets undersökningar intagna siffermaterialet icke avspeglar den tidigare berörda prisstegringen och höjningen av statstjänstemännens löner, har den automatiska utgiftsstegringens omfattning av utredningen schematiskt uppräknats med hänsyn till ovan redovisade antaganden angående prisnivåns utveckling. De belopp vartill utredningen sålunda uppskattar nämnda stegring framgå av nedanstående tabell. Det bör dock i detta sammanhang påpekas att flera tecken tyda på att beräkningen är hållen i underkant, i synnerhet i vad avser de senare av här berörda budgetår.

För att ge en riktig bild av utvecklingen måste emellertid beräkningen av statsutgifterna kompletteras med uppgifter angående nettoförbrukningen av reservationsmedel. Denna har under senare år varit av betydande omfattning, churu den visar tydliga tendenser att efter hand sjunka. För budgetåret 1951/52 kan den uppskattas till cirka 225 milj. kr. Utredningen räknar med att den sjunkande tendensen kommer att bestå under femårsperioden och att reservationsmedelsförbrukningen successivt nedbringas till omkring 25 milj. kr. under budgetåret 1955/56.

Resultatet av utredningens beräkning av utgiftsutvecklingen på driftbudgeten framgår av följande tabell.

**UTGIFTSUTVECKLINGEN PÅ DRIFTBUDGETEN UNDER BUDGETÅREN
1951/52—1955/56.**

(Milj. kr.)

	1950/51	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56
Riksstaten för 1951/52		5 800	5 800	5 800	5 800	5 800
Prisstegring, investeringsökning etc. ..		325	650	650	650	650
Lönekostnader		50	120	150	180	210
Automatiska utgiftsökningar		—	250	325	390	460
Reservationsmedelsförbrukning		225	125	75	50	25
Summa utgifter	5 495	6 400	6 945	7 000	7 070	7 145

En sammanställning av de beräkningar som här återgivits rörande å ena sidan inkomsterna och å andra sidan utgifterna på driftbudgeten under budgetåren 1951/52—1955/56 ger följande bild av budgetbalansens utveckling under perioden.

**INKOMSTER OCH UTGIFTER PÅ DRIFTBUDGETEN UNDER BUDGETÅREN
1951/52—1955/56.**

(Milj. kr.)

	1950/51	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56
Inkomster	5 575	6 990	7 100	6 700	7 010	7 500
Utgifter	5 495	6 400	6 945	7 000	7 070	7 145
Över- resp. underskott .	+ 80	+ 590	+ 155	— 300	— 60	+ 355

Kapitalbudgeten. Vid beräkningen av utgiftsutvecklingen på kapitalbudgeten har utredningen utgått från riksstaten för budgetåret 1951/52 och därutöver tagit hänsyn till den utgiftsökning som föranledes av tidigare redovisade antaganden angående prisnivåns förändringar respektive den i kapitel 5 förordade inriktningen av investeringsverksamheten under de närmaste fem åren. Enligt denna beräkning skulle utgifterna på kapitalbudgeten under budgetåret 1951/52 komma att uppgå till i runt tal 1 200 milj. kr. för att därefter öka med cirka 100 milj. kr. om året. Härtill kommer medelsförbrukningen på äldre investeringsanslag, vars netto uppskattats till omkring 150 milj. kr. per år. På inkomstsidan har vid beräkningen av de avskrivningsmedel, som kunna påräknas inom statens kapitalfonder, samt av avskrivningsmedlen från riksstaten hänsyn tagits till den ovan berörda investeringsökningen och till de nya avskrivningsprinciperna vid statens af-färsverk. Övriga kapitalmedel inom respektive fonder ha antagits komma att oförändrat uppgå till omkring 20 milj. kr. om året. En sammanställning av de gjorda beräkningarna för budgetåren 1951/52—1955/56 återges i följande tabell, vilken även utvisar det »formella» lånemedelsbehovet på ka-

**INKOMSTER OCH UTGIFTER PÅ KAPITALBUDGETEN UNDER BUDGETÅREN
1951/52—1955/56.**
(Milj. kr.)

	1950/51	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56
Bruttoutgifter på kapitalbudgeten		1 200	1 300	1 400	1 500	1 600
Medelsförbrukning på äldre investeringsanslag (netto).....		+ 160	+ 150	+ 150	+ 150	+ 150
Avskrivningsmedel inom statens kapitalfonder		325	390	405	415	425
Avskrivningsmedel från riksstaten....		175	190	205	220	235
Övriga kapitalmedel.....		20	20	20	20	20
Formellt lånemedelsbehov	675	840	850	920	995	1 070

pitalbudgeten, d. v. s. det lånemedelsbehov, som skulle föreligga om hänsyn icke toges till utfallet av driftbudgeten.

Slutsatser. Utredningen är angelägen att i anslutning till ovan framlagda beräkningar ännu en gång understryka, att de icke böra betraktas som en exakt prognos för den statsfinansiella utvecklingen. Avsikten är endast att illustrera tendensen i denna utveckling och den ungefärliga kvantitativa betydelsen av de olika faktorer, som för närvarande kunna förutses komma att påverka densamma. Vidare kan utvecklingen uppenbarligen komma att avsevärt påverkas av framtida finanspolitiska åtgärder, vilka utredningen självfallet icke kan antecipera. Med dessa reservationer torde dock siffermaterialet kunna tjäna som underlag för vissa slutsatser angående det statsfinansiella läget under den närmaste femårsperioden.

Läget på driftbudgeten har redan tidigare siffermässigt belysts, varvid framgått att starka fluktuationer äro att förutse för den närmaste femårsperioden. Från ett överskott under budgetåret 1951/52 på ca 600 milj. kr. skulle utvecklingen leda till ett underskott under budgetåret 1953/54 på cirka 300 milj. kr. för att därefter vända och medföra ett överskott på omkring 350 milj. kr. under budgetåret 1955/56.

Den utslagsgivande faktorn bakom här berörda fluktuationer är kommunalskattebetalningarna, vilkas nettoeffekt på statsfinanserna mellan budgetåren 1951/52 och 1953/54 av skäl som tidigare angivits varierar med omkring 800 milj. kr. Med det tekniska förfarande som för närvarande tillämpas disponerar statsverket under periodens båda första år över 430 respektive 160 milj. kr. av kommunalskattemedel för att under de följande åren ur sina löpande inkomster till kommunerna utbetala respektive 350, 310 och 50 milj. kr. På detta sätt försvåra kommunalskattebetalningarna överblicken över statsfinanserna och införa ett osäkerhetsmoment i budgetplaneringen på längre sikt. Det är därför enligt utredningens mening angeläget att snarast överväga hur statsverkets preliminära skatteutbetalningar till kommunerna under ett givet år kunna bringas i närmare överensstämmelse

med de skattebelopp som för detta år kunna beräknas slutligt tillkomma kommunerna. En budgetär form bör skapas som exempelvis genom fondering möjliggör ett automatiskt hänsynstagande till kommunalskattebetalningarnas utveckling vid planeringen av det totala utgiftsbelopp, varmed driftbudgeten under en given period anses kunna belastas.

Borträknas effekten av kommunalskattebetalningarna från inkomsterna på driftbudgeten under den närmaste femårsperioden erhålles följande bild av budgetbalansens utveckling.

	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56
Över- (+) resp. underskott (—)	+ 160	— 5	+ 50	+ 250	+ 405

Av denna uppställning framgår, att driftbudgeten — om hänsyn toges endast till statens »egna» inkomster — i stort sett skulle balansera under femårsperiodens tre första år för att därefter visa en viss tendens till överskott. Då beräkningen av utvecklingen under periodens senare del är behäftad med en större felmarginal än vad gäller för periodens början synas dock alltför vittgående slutsatser icke böra dragas av nämnda överskott. Utredningens sammanfattande omdöme om läget på driftbudgeten under den närmaste femårsperioden blir därför att inkomster och utgifter kunna väntas i stort sett balansera. Något finansiellt utrymme för statliga åtgärder, som innebära en mera betydande belastning på driftbudgeten, kan sålunda under de närmaste åren icke väntas komma att erbjuda sig inom ramen för en balanserad budget. De i förevarande kapitel gjorda beräkningarna bestyrka i detta hänseende de slutsatser utredningen redan tidigare kommit till vid sin analys av den realekonomiska utvecklingen.

Dessa slutsatser erhålla ytterligare eftertryck av den utveckling, som enligt ovan återgivna beräkningar är att förutse för det statliga upplåningsbehovet och som framgår av följande tabell.

DET STATLIGA UPPLÅNINGSBEHOVET UNDER BUDGETÅREN 1951/52—1955/56.
(Milj. kr.)

	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56
Formellt lånemedelsbehov på kapitalbudgeten	840	850	920	995	1 070
Över- (+) resp. underskott (—) på driftbudgeten	+ 590	+ 155	— 300	— 60	+ 355
Faktiskt lånemedelsbehov	250	695	1 220	1 055	715

Den starka ansvällningen av upplåningsbehovet under periodens första tre år sammanhänger främst med den tidigare påtalade utvecklingen av kommunalskattebetalningarna. Att minska kapitalbudgetens utgiftsram för att därigenom nedbringa lånemedelsbehovet låter sig ej göra utan att frångå den målsättning som utredningen tidigare förordat för investeringsverksam-

heten. Enda möjligheten att minska den belastning på kapitalmarknaden, som ovanstående utveckling skulle innebära, blir då att överbalansera driftbudgeten, vilket skulle stå i full överensstämmelse med vad utredningen i föregående kapitel av realekonomiska skäl förordat.

Enligt utredningens beräkningar skulle sålunda utrymmet för nya statliga utgifter bli betydligt mindre under den närmaste femårsperioden än under den senast förflutna. Förklaringen härtill torde i stor utsträckning vara att söka i vissa särskilda förhållanden, närmast av engångsnatur, vilka starkt påverkade det statsfinansiella läget under senare hälften av 1940-talet, t. ex. de efter krigsslutet avsevärt sänkta försvarskostnaderna samt uppbördsreformen. För den närmaste femårsperioden har utredningen icke kunnat räkna med att liknande omständigheter skola påverka utrymmet för nya statsutgifter. Detta blir i stället framför allt beroende av skatteintäkternas ökning på grund av den allmänna inkomstutvecklingen i samhället. Trots att skatteskalen är progressiv är det naturligt att denna ökning blir relativt långsam, åtminstone under förutsättning av en jämförelsevis stabil prisnivå. Om inga nya skatter införs är det därför icke i och för sig anmärkningsvärt att utrymmet för nya statliga utgifter under den närmaste femårsperioden blir mindre än under senare hälften av 1940-talet.

BILAGA 1

ARBETSKRAFTSBALANS 1945—1955

Promemoria utarbetad inom Industriens Utredningsinstitut

Befolkningsutvecklingen mellan åren 1930 och 1940 å ena sidan samt under åren 1940—45 å den andra förete, såsom den registreras i folkräkningarna för dessa tidpunkter, väsentligt olika drag. Särskilt betydelsefulla är skiljaktigheterna i fråga om tillväxten av befolkningen i produktiv ålder (15—65 år). För nämnda del av befolkningen samt för totalbefolkningen återges här nedan några siffror, som ger en viss uppfattning om utvecklingen mellan ifrågavarande år. (Folkmängdssiffrorna är angivna i tusental.)

	1930	1940	1945	Ökning i %	
				30—40	40—45
Män:					
Totalbefolkning	3 020,8	3 160,1	3 220,0	4,6	5,1
Befolkning 15—65 år.....	1 990,4	2 222,3	2 277,5	11,7	2,5
Kvinnor:					
Totalbefolkning	3 121,3	3 211,3	3 352,8	2,9	4,4
Befolkning 15—65 år.....	2 060,4	2 248,6	2 294,7	9,1	2,1

Såsom framgår av dessa siffror var befolkningstillväxten avsevärt snabbare under krigsåren än under 1930-talet. Under det att ökningen under den tidigare perioden främst hänförde sig till den produktiva befolkningen, kom under åren 1940—45 en jämförelsevis ringa del av tillväxten på denna grupp. I gengäld ökade då barnaåldrarna och åldringarna desto snabbare. De olika åldersgrupperna inom den produktiva befolkningen visar dock en mycket olikartad utveckling, vilket framgår av nedanstående fördelning av befolkningen på olika åldersgrupper för de olika folkräkningsåren.

Ålder	1930	1940	1945
0—15.....	248	204	216
15—30.....	264	252	225
30—50.....	264	298	303
50—65.....	132	152	157
65— ∞	92	94	99
	1 000	1 000	1 000

Vid en jämförelse av den produktiva och icke produktiva befolkningens storlek olika år framstår här tydligt hur de högre åldersgruppernas fortgående ökning under 1930-talet mer än uppvägdes av de låga födelsetalen under detta decennium och åren närmast dessförinnan. De sista fredsåren skedde så en viss omsvängning i befolkningsförhållandena och ett ur försörjningssynpunkt mindre gynnsamt utvecklingsskede tog sin början, vilket som senare skall visas inte kan väntas upphöra förrän under senare hälften av 1950-talet. Flera faktorer bidrog till denna omsvängning. De högsta åldersklasserna fortsatte att stiga, medan de små åldersklasserna från mellankrigstiden nu började komma upp i arbetsför ålder och

försvaga den produktiva befolkningens relativa styrka. Årsgrupperna i giftasvuxen ålder var samtidigt jämförelsevis stora, vilket i förening med en kraftig ökning av giftermålsfrekvensen ledde till höga födelsetal. Befolkningen i åldern 0—15 år började med andra ord få en stigande relativ betydelse. Dessa tendenser i utvecklingen kommer troligen att i stort sett bli bestående under 1950-talet som framgår av bifogade befolkningsframskrivning.¹ (Tab. 1.)

TAB. 1. HELA BEFOLKNINGEN.

Ålder	K v i n n o r				M ä n			
	1945	1950	1955	1960	1945	1950	1955	1960
0—5	286 265				301 007			
5—10	217 671	284 719			226 354	298 388		
10—15	200 836	216 996	283 979		208 998	225 313	297 224	
15—20	220 067	200 033	216 323	283 297	226 869	207 828	224 209	295 946
20—25	256 127	218 725	199 193	215 696	263 351	224 578	206 186	222 819
25—30	264 699	254 232	217 544	198 396	272 028	260 533	222 759	204 908
30—35	267 613	262 343	252 427	216 304	274 791	269 145	258 266	221 155
35—40	268 244	264 750	259 825	250 256	272 649	271 466	266 319	255 916
40—45	248 567	264 515	261 282	256 603	244 736	267 660	266 227	260 886
45—50	226 082	243 546	259 172	256 004	218 934	238 495	260 166	258 027
50—55	203 571	219 006	235 095	249 220	191 555	210 636	228 431	247 938
55—60	183 199	194 451	208 253	222 423	168 642	180 502	196 839	211 436
60—65	156 513	170 687	179 867	191 093	143 909	154 223	163 138	175 541
65—70	130 854	139 077	149 385	154 722	119 509	125 215	131 676	136 285
70—75	97 866	107 130	110 733	115 161	87 078	95 918	97 981	100 126
75— ω	125 598				99 567			
S:a	3 852 772				3 819 977			
15—65	2 294 682	2 292 288	2 288 981	2 339 292	2 277 464	2 285 066	2 292 540	2 354 572

De antaganden varpå denna framskrivning gjorts är att dödligheten kommer att i framtiden sjunka i samma takt som under 1930-talet. Utgångspunkten har härvid varit de observerade dödlighetstalen under åren 1940—45.

Resultaten av framskrivningarna visar, att folkmängden i produktiv ålder kommer att i det närmaste bli oförändrad till år 1955. Inom den produktiva befolkningen kommer vissa förskjutningar att inträda. Åldersgruppen 50—65 år får sin numerär betydligt ökad och dess andel av den totala befolkningen i produktiv ålder stiger från ungefär 23 % 1945 till något över 26 % 1955. Den häremot svarande relativa nedgången av den övriga produktiva befolkningen drabbar åldersgrupperna 15—30 år, medan mellanåldrarna bibehåller sin relativa styrka. Här anförda relativtal avse män i produktiv ålder. För kvinnornas del torde ungefär samma tendenser göra sig gällande.

Yrkesverksamhetens omfattning

Den storlek som folkmängden i åldern 15—65 år uppgår till kan inte direkt betraktas som ett mått på den tillgängliga arbetskraften, även om förändringar i denna befolknings numerär ger en ganska god bild av de förskjutningar i fråga

¹ Som utgångspunkt för framskrivningarna har här använts siffror från den totala folkräkningen 1945. För den yrkesverksamma befolkningen samt dennas fördelning på olika näringsgrenar har beräkningarna måst grundas på den partiella folkräkningens material, varför i vissa fall smärre skiljaktigheter kan uppstå, då man jämför totalbefolkningen med summan för olika delgrupper.

om arbetskraft man har att räkna med. Graden av den överensstämmelse som föreligger mellan å ena sidan produktiv befolkning och å andra sidan antalet personer som på arbetsmarknaden utbjuder sina tjänster är dessutom väsentligt olika för män och kvinnor.

En uppskattning av den yrkesverksamma befolkningens framtida storlek kan ske genom att på framskrivningarna av den totala befolkningen applicera frekvenstal för yrkesverksamheten i olika åldrar. Sådana frekvenstal kan framräknas för de olika folkräkningstillfällena genom att sätta där upptagna förvärvsarbete i relation till totala befolkningen i samma åldersgrupper. I tab. 2, där sådana

TAB. 2 A. PROCENT YRKESVERKSAMMA MÄN 1945.

Alder	Jordbruks- befolkning	Övrig befolkning	Totalt	Alder	Jordbruks- befolkning	Övrig befolkning	Totalt
15—20	86.0	73.7	77.9	55—60	93.7	91.4	92.2
20—25	93.9	89.4	90.6	60—65	85.5	76.4	79.7
25—30	96.1	95.6	95.8	65—70	68.4	52.9	59.1
30—35	97.4	98.0	97.8	70—75	46.8	29.6	37.1
35—40	98.0	97.9	97.9	75—80	33.5	16.0	24.8
40—45	97.5	97.5	97.5	80— ω	21.0	6.2	13.7
45—50	97.0	96.0	96.8	15—65	94.2	92.3	92.8
50—55	95.8	95.0	95.8				

TAB. 2 B. PROCENT YRKESVERKSAMMA KVINNOR 1945.
(Samtliga näringsgrenar utom jordbruk.)

Alder	Totalt	Gifta	Ogifta	Förut gifta
0—15	6.6	—	6.6	—
15—30	56.0	19.8	78.6	75.1
30—50	32.0	15.0	83.8	67.4
50—65	26.2	8.0	62.0	34.5
65— ω	7.2	2.0	15.6	5.7
Summa	28.8	13.8	42.0	27.5
15—65	38.8	14.6	77.8	47.4

frekvenstal för åren 1940 och 1945 finnas återgivna, har den manliga jordbruksbefolkningen redovisats för sig, då den jämfört med den övriga befolkningen uppvisar vissa avvikelser i yrkesverksamhetens omfattning i de högsta och lägsta åldersgrupperna. Siffror för den kvinnliga jordbruksbefolkningens yrkesverksamhet har icke medtagits, då det på grund av ändrade redovisningsprinciper inte är möjligt att för olika folkräkningsår erhålla ett något så när jämförligt material. För kvinnor inom övriga näringar har gifta och ogifta redovisats var för sig, då yrkesverksamheten är väsentligt olika inom dessa grupper. En ändrad giftermålsfrekvens kan sålunda högst väsentligt påverka antalet förvärvsarbetande kvinnor, vilket ju också tydligt kommit till synes under krigsåren.

För hela den manliga befolkningen har i de flesta åldersgrupper relationen yrkesverksamma—icke yrkesverksamma varit relativt konstant och de förändringar som inträtt kan inte sägas ha haft någon entydig reell innebörd. De lägsta och högsta åldersklasserna utgör emellertid undantag härifrån. I åldrarna över 65 år visar sig en fortgående ganska markant nedgång i procentsiffrorna, vilket säkerligen kan föras tillbaka på en mera allmänt genomförd pensionering och

sålunda innebära en verklig minskning av yrkesverksamheten. Sjunkande relationstal kan även noteras i åldersgruppen 15—20 år och, om än i mindre grad, även i gruppen 20—25 år. Den förskjutning mot senare inträde i förvärvslivet som dessa siffror ger uttryck åt motsvaras av en mycket markant ökning av det relativa antalet pojkar, som fortsätter sina studier i högre skolor och undervisningsanstalter.

Den konstans som under ifrågavarande period kännetecknat yrkesverksamhetstalen ger anledning anta, att man för perioden fram till 1955 beträffande männen kan räkna med i stort sett samma omfattning av yrkesverksamheten som 1945. Skäl finnes dock att i de högsta och lägsta åldersgrupperna förutsätta vissa smärre förskjutningar. I fråga om personer i åldern närmast över 65 år torde man kunna säga, att det å ena sidan finns vissa förutsättningar för ett utsträckt aktivt deltagande i produktionslivet till följd av en förbättrad hygien, hälso- och sjukvård samt en därmed sammanhängande förlängning av levnadsåldern. Möjligheter att tillvarata produktionsförmågan i dessa åldrar torde inte heller saknas, då det inom näringslivet kan spåras en fortgående tendens till minskad relativ betydelse av de fysiskt krävande arbetsuppgifterna. Å andra sidan har en höjd standard, i olika avseenden förbättrade pensionsförhållanden etc. gjort, att 65-årsåldern kommit att alltmer framstå som en effektiv åldersgräns för yrkesverksamheten. Därest man önskar söka uppnå en ökning av antalet yrkesverksamma i samhället, kan det ligga nära till hands att överväga åtgärder, som i dessa åldrar kan stimulera till och möjliggöra ett förlängt deltagande i produktionslivet. Sådana åtgärder torde också kunna väntas ganska snabbt ge resultat. Då för den närmaste framtiden en viss knapphet på arbetskraft torde komma att göra sig gällande, är det mycket möjligt, att överväganden av detta slag kommer att aktualiseras. Därför torde det inte vara helt orealistiskt att räkna med någon liten ökning av yrkesverksamheten (här har antagits en ökning på 10 %) i åldrarna 65—70 år.

Beträffande de lägsta åldersgrupperna förefaller det sannolikt, att den tendens till senare inträde i förvärvslivet, som tydligt framträtt de senaste decennierna, inte försvagas under det närmaste årtiondet. Det är här fråga om den ökade tillströmningen till yrkesskolor av olika slag, realskolor och läroverk etc., medan man för den period som här avses inte behöver räkna med några nämnvärda återverkningar av den nya skolreformen. Här antas, att relationen yrkesverksamma—icke yrkesverksamma i åldrarna 15—20 och 20—25 år undergått (1945—50) och kommer att undergå (1950—55) samma förändring som mellan år 1940 och 1945.

Beträffande kvinnorna ställer det sig svårare att på tillgängligt material grunda några mer preciserade antaganden om yrkesverksamhetens omfattning. Ändrade redovisningsprinciper för de förvärvsarbetande kvinnorna gör, att man för de olika folkräkningarna inte kan göra tillförlitliga jämförelser av yrkesverksamheten inom den totala befolkningen. Dessa förändringar berör dock nästan helt de kvinnliga förvärvsarbetande inom jordbruket, under det att folkräkningarnas siffror för övriga näringar torde tillåta en bedömning av den där skedda utvecklingen. Om man i tabellen jämför frekvensen yrkesverksamma inom delgrupperna gifta, ogifta och förut gifta för olika år, finner man en fullt tydlig om än ganska liten uppgång i relationstalen. Denna tendens har gjort sig gällande i samtliga åldersgrupper. Den minskning i totala antalet yrkesverksamma kvinnor, som kunnat iakttagas under krigsåren, förklaras sålunda helt av den förändrade civilståndsfördelningen samt i någon mån även av åldersförskjutningarna.

Yrkesverksamheten för ogifta och förut gifta kvinnor ligger så pass högt att man för framtiden inte torde kunna räkna med några större förändringar. En ökning av kvinnornas förvärvsverksamhet blir nog därför nästan helt beroende av i vad mån de gifta kvinnorna i större utsträckning än tidigare kan komma att utbuda sina tjänster på arbetsmarknaden. I detta sammanhang bör emellertid understrykas, att den hittills observerade stigande benägenheten hos gifta kvinnor att ta arbete

utom hemmet i förening med den starka avflyttningen av anställda från husligt arbete till andra näringar haft till resultat en väsentlig ökning av kvinnornas arbetsinsatser i samhället. Hemarbetet har säkerligen inte kunnat rationaliseras i takt med de stegrade anspråken på kvinnoarbete utom hemmen. Stora förhoppningar ha ändock för framtiden knutits till skilda strävanden att rationalisera eller att på samhällseliga organ avlasta en del av hemmens arbetsuppgifter, så att därigenom de gifta kvinnorna utan en ökad arbetsbörda skulle kunna aktivt deltaga i produktionslivet. Tveksamt är, om man på dessa vägar helt skall kunna friställa arbetskraft. Man kan nog i stället anta, att det i övervägande grad blir fråga om ett friställande av arbetstimmar. Om i sådana fall rationaliseringsåtgärderna skall få några återverkningar på arbetsmarknaden blir då främst beroende av om olika näringar kan erbjuda deltidsarbete för de gifta kvinnorna. Inom flera produktionsgrenar, exempelvis industrien, torde denna anställningsform inte vara användbar. På andra områden, t. ex. olika servicenäringar, som har en ojämn arbetsbelastning under dagen, borde ju deltidsarbete erbjuda betydande fördelar. Problemet försvåras emellertid i dessa fall av att behovet av en utökad arbetsstyrka i allmänhet inträder just på de tider, då de gifta kvinnorna har svårast att vara borta från hemmet. I möjligheterna att lösa sådana problem ligger säkerligen ändå tyngdpunkten i frågan om de gifta kvinnornas framtida yrkesverksamhet. Benägenheten att ta arbete utom hemmen torde nämligen kunna antas vara i stigande, allteftersom de åldersgrupper, som under senare decennier blivit vana vid och intresserade av att ha ett eget inkomstbringande arbete, i ålderspyramiden efterträder den äldre generation, som i det husliga arbetet sett sitt naturliga och främsta arbetsområde.

De tendenser, varom här talats, torde emellertid endast på ganska lång sikt komma att göra sig gällande. För de närmaste fem åren torde det sålunda icke finnas anledning att kalkylera med några väsentliga förskjutningar i frekvenstalen för vare sig de giftas eller ogiftas yrkesverksamhet.

För att någorlunda kunna bestämma det totala antalet yrkesverksamma kvinnor i framtiden, måste man ha en viss uppfattning om den framtida civilståndsfördelningen. De antaganden, som gjorts om giftermålsfrekvensen, innebär ett medeltal mellan 1941—45 års och 1936—40 års frekvenssiffror. Detta ger något lägre giftermålstal än under kriget. Antagandet motiveras av att stegringen av giftermålsfrekvenserna åren 1941—45 var så stark jämfört med förkrigstidens förhållanden att det kan ifrågasättas, om inte uppgången i giftermålstalen delvis får betraktas som en mer tillfällig företeelse, betingad av de ändrade psykologiska förhållanden som kriget innebar. De giftermålsrisker som kommit till användning för de följande prognoserna avser endast sådana personer, som inträtt i första giftet. Därigenom har erhållits en uppdelning av den kvinnliga befolkningen på dels gruppen ogifta dels en grupp omfattande gifta och förut gifta. En schematisk uppdelning av sistnämnda grupp har åstadkommit på så sätt att de relationstal gifta—förut gifta i olika åldrar som varit rådande 1945 antagits komma att i stort sett bli gällande även i fortsättningen. Vidare är det nödvändigt att göra vissa uppskattningar om utflyttningen från jordbruket, då yrkesverksamheten inom denna näringsgren har en helt annan karaktär än inom övriga produktionsgrenar. En redogörelse för dessa utflyttningsantaganden lämnas i ett senare avsnitt. Det har inte här varit möjligt att beräkna civilståndsfördelningen hos befolkningen inom stadsnäringarna och inte heller de flyttandes civilståndsfördelning. Problemet har i stället lösts så att stadsnäringarbefolkningen och flyttningstillskotten sammanslagits i olika åldersgrupper, och på de då erhållna siffrorna har applicerats den relativa fördelning mellan gifta etc. som vid olika tidpunkter kommer att gälla för den totala befolkningen enligt gjorda antaganden om giftermålsfrekvensen. Genom detta förfaringsätt kommer troligen antalet ogifta inom stadsnäringarna att bli en aning för högt. På det så erhållna antalet gifta och icke gifta har sedan för olika åldersgrupper

applicerats de yrkesverksamhetstal som enligt folkräkningen gällde för »stadsnäringsarna» år 1945.

Resultaten av dessa beräkningar återfinnas i följande uppställning.

FÖRÄNDRINGAR I YRKESVERKSAM BEFOLKNING 1945—55.

(Minskning —)

	1945—50 tot. antal	%	1950—55 tot. antal	%
<i>Män</i>				
Total befolkning	8 000	0,4	10 000	0,5
Befolkning 15—65 år	4 000	0,2	6 000	0,3
<i>Kvinnor</i> (obs. alla näringsgrenar utom jordbr.)				
Total befolkning	— 40 000	— 5,7	— 12 000	— 1,9
Befolkning 15—65 år	— 37 000	— 5,4	— 11 000	— 1,7

Som synes skulle för männens del en mindre ökning inträda under båda femårsperioderna. Att uppgången är större för totalbefolkningen beror på att här räknats med en något stegrad yrkesverksamhet i åldern 65—70 år, samt delvis även på att antalet personer i denna åldersgrupp efterhand växer i styrka.

Den starka minskning av antalet yrkesverksamma kvinnor som tabblån visar för åren 1945—50 är en följd av att de gifta kvinnornas andel av befolkningen växer, vilket i sin tur främst beror på en uttunning av åldersgrupperna under den egentliga giftermålsåldern.

De förändringar i totala antalet yrkesverksamma personer som kan komma att inträda får dock inte direkt jämföras med en förändring i utbudet av arbete. Till yrkesverksam befolkning, i folkräkningarnas mening, hänförs ju de personer, som under ett år vanligtvis deltagit i produktionen, även om de vid folkräknings-tillfället av skilda skäl inte varit aktivt sysselsatta. Dessutom förmedlar folkräkningarna inga upplysningar om omfattningen av den yrkesverksamhet, en person utövat under året, mer än som kan utläsas ur bestämmelsen att yrkesverksamheten skall upptaga »större delen av vederbörandes arbetstid». Inom en given yrkesverksam befolkning kan utbudet av arbete tänkas variera av flera skäl och några av de problem som här möter skall i korthet beröras.

Parentetiskt bör till en början erinras om de ofta framförda farhågorna för att »förgubbningen» inom den arbetsföra befolkningen innebär en försämring av arbetskraftens effektivitet. Möjligt är, att så förhåller sig, men det förtjänar dock framhållas, att mot den avtagande fysiska och andliga vitalitet och spänst, som gör sig märkbar i den övre medelåldern, står en större samlad erfarenhet och rutin; ett förhållande som gör att åldersförskjutningen inom vissa arbetsområden inte på något sätt behöver innebära en sänkt produktionsförmåga.

De partiellt arbetsförsas sysselsättnings- och försörjningsproblem är dels en fråga om ett bättre tillvaratagande av den yrkesverksamma befolkningen men dels också en fråga om möjligheterna att utöka de förvärvsarbetandes antal. En statlig kommitté för partiellt arbetsföra föranstaltade år 1947 om en undersökning angående storleken av vissa grupper av partiellt arbetsföra, som kunde anses vara i behov av arbetsvårdande åtgärder. Utifrån de resultat som därvid framkom — undersökningen omfattade ett par kommuner i varje län — uppskattades för hela landet antalet partiellt arbetsföra, som var i behov av åtgärder av något slag, till 60 000. Därav skulle ca 35 000 helt sakna arbete, medan 25 000 redan skulle ha sysselsättning, fastän denna ur olika synpunkter måste anses otillfredsställande. En del av dem som inte hade något arbete var att betrakta som tillfälligt arbetsoförmögna. Återstoden, som av kommittén betecknas som en i viss grad outnyttjad arbetskraftsreserv, skulle uppgå till ungefär 24 000. I folkräkningarna bör ju dessa personer ha förts som icke förvärvsarbetande och får i framtiden räknas som ett

tänkbart tillskott till de tal över yrkesverksam befolkning, som kan kalkyleras fram utifrån den offentliga statistikens siffror över yrkesverksamheten. Annorlunda förhåller det sig med de ungefär 25 000 partiellt arbetsföra som innehar arbete. Om inte alla så åtminstone större delen av dem torde vara inberäknade i den yrkesverkamma befolkningen, men i detta fall skulle för framtiden eventuellt tillkomma en obestämbar ökning av arbetsinsatsen, beroende på en ur olika synpunkter önskvärd inplacering av här ifrågavarande personer i arbetsuppgifter som för dem är bättre lämpade än deras nuvarande arbeten.

I fråga om kvantiteten utfört arbete är det, även med bortseende från konjunkturbetingade förändringar i sysselsättningsnivån, svårt att få några hållpunkter för en bedömning av de förändringar, som under de senaste decennierna inträtt eller som i framtiden kan komma att inträda. Till en början kan det vara anledning att peka på de stora förluster i arbetsdagar som förorsakas av sjukdom och olycksfall i arbete. För hur sjukdomsfrekvensen bland den yrkesverkamma befolkningen utvecklats sig, torde det inte vara möjligt att få några siffermässiga mått. Beträffande olycksfall i arbete finns däremot ett omfattande material. För år 1949 uppgick det antal olycksfall och yrkessjukdomsfall, som anmäldes till riks försäkringsanstalten och de åtta socialförsäkringsbolagen, till något över 300 000. I medeltal var antalet förlorade arbetsdagar per olycksfall närmare 50, vilket totalt motsvarar en förlust av omkring 50 000 årsarbetare. Olycksfallsfrekvensen har under 1930- och 1940-talen visat och visar alltså en fortgående stegring. De orsaker — reella såväl som andra — vilka bidragit till denna utveckling har varit föremål för skilda undersökningar, och stora ansträngningar har gjorts för att på olika sätt hejda och vända denna utveckling. Huruvida en förbättring på detta område i framtiden skall kunna uppnås, är inte lätt att säga, men man kan dock konstatera, att en framgångsrik kamp mot olycksfall i arbete skulle medföra mycket betydande vinster i ökade arbetsinsatser.

(Frånvaron på grund av sjukdom och av andra orsaker lämnas här tills vidare å sido.)

Frågan om i vilken grad arbetskraften varit eller blir sysselsatt, skulle egentligen här helt utelämnas, men ett undantag bör dock kanske göras för säsongarbetslöshet. Denna är nämligen i många fall betingad av vissa föränderliga produktionstekniska förhållanden, och då inom ett sådant område nya produktionsmetoder tas i anspråk, kommer även problemet med säsongarbetslöshet i ett nytt läge. Inom byggnadsarbetet, som ända tills på senare år ansetts som ett utpräglat säsongyrke, har en genomgripande förändring ägt rum, så att verksamheten numera kan fortgå under större delen av året. Då de arbetare som varit anställda inom denna del av produktionen endast till viss del kunnat beredas arbete inom andra näringsgrenar, när förr deras ordinarie verksamhet under vintern legat nere, har den utsträckta byggnadssäsongen inneburit en väsentlig minskning av säsongarbetslösheten. Den arbetstid som på så sätt tillvaratagits uppskattas av konjunkturinstitutet motsvara ungefär 25 000 årsarbetare. På vissa andra områden, där en liknande utsträckning av arbetssäsongen torde vara möjlig (exempelvis målerifacket), har utvecklingen inte nått så långt, och möjligt är att vissa vinster i arbetstid här står att göra.

Immigration

I de prognosberäkningar, som hittills gjorts, har helt bortsetts från den nettoinflyttning som skett under åren 1946—49. Och inte heller har några antaganden gjorts om hur tendensen blir i detta avseende under 1950-talet. Då i fortsättningen de olika näringsgrenarnas tillgång på arbetskraft skall behandlas, är det emellertid befogat att redovisa den nettoinflyttning som hittills skett. Den tabell (nr 3) som här bifogas torde inte kräva några särskilda kommentarer. För perioden 1950—55

TAB. 3. IMMIGRATIONSÖVERSKOTT 1946—49.

Födelseår	Män	Kvinnor	Födelseår	Män	Kvinnor
1950—1946	541	560	1895—1891	829	925
1945—1941	2 781	2 751	1890—1886	559	777
1940—1936	3 538	3 999	1885—1881	381	592
1935—1931	2 027	3 147	1880—1876	329	491
1930—1926	3 817	7 656	1875—1871	164	348
1925—1921	7 634	8 592	1870—1866	98	139
1920—1916	4 869	5 091	1865—1861	28	54
1915—1911	3 763	3 681	1860—1855	6	7
1910—1906	2 805	2 837	Summa	37 577	44 982
1905—1901	2 036	1 907	1886—1935	29 711	36 041
1900—1896	1 372	1 428			

har det syntts rimligast att diskutera olika näringsgrenars arbetskraftsförsörjning endast med hänsyn till de befolkningsförändringar som kan komma att ske inom landet och sålunda åtminstone tills vidare helt lämna en eventuell nettoinvandring å sido.

Omflyttningen mellan olika näringar

Genom de beräkningar av den totala yrkesverksamma befolkningen som här gjorts har uppdragits en ram för det arbetskraftsutrymme som hela näringslivet kan antas få disponera. En arbetskraftsbilans tar emellertid främst sikte på att lämna en trolig fördelning av den yrkesverksamma befolkningen på olika näringsgrenar med hänsyn till de utvecklingstendenser inom produktionen som kan anses sannolika. I syfte att lämna vissa utgångspunkter för en bedömning av den framtida utvecklingen i detta avseende skall här i korthet beröras den näringsgrensomflyttning som skett åren 1940—45, och hur denna ter sig i förhållande till den tidigare utvecklingen. Den metod som utnyttjats för beräkningen av nettoomflyttningen ansluter sig mycket nära till den som använts av Ahlberg i hans analys av utvecklingen under 1930-talet, och då en ingående redogörelse därför lämnas i Ahlberg—Svennilson: Sveriges arbetskraft, torde beräkningssättet här kunna lämnas å sido.

Undersöker man vad nettoomflyttningen inneburit i befolkningsökning eller -minskning för olika näringsgrenar, finner man att förhållandena varit helt annorlunda under åren 1940—45 än under 1930-talet. Under sistnämnda period kunde antalet individer i åldern 15—65 år inom industri, handel och samfärdsel samt allmän tjänst sammanlagt öka med ca 250 000 män och ungefär lika många kvinnor, samtidigt som jordbruksbefolkningens nettoförlust höll sig vid ca 20 000 män och 60 000 kvinnor. Den naturliga folkökningen inom landet var sålunda så stor, att en stark expansion inom de nämnda näringsgrenarna kunde ske utan en alltför stor befolkningsminskning inom jordbruket. De bidrag till andra näringars tillväxt, som jordbruket kan sägas ha svarat för genom sin befolkningsminskning, uppgick till omkring 8 % beträffande männen och ca 24 % i fråga om kvinnorna av den totala befolkningsökningen inom dessa näringar.

Åren 1940—45 var tillväxttakten inom industri, handel etc. i det närmaste lika stor som tidigare — under denna femårsperiod ökade sålunda antalet män i åldern 15—65 år med i runt tal 125 000 och kvinnorna med ungefär 130 000. Dessa tillskott motsvarades inte i samma utsträckning som under 1930-talet av en naturlig folkökning, utan tillväxten skedde nu främst på bekostnad av jordbruket. Under de fem åren sjönk nämligen jordbruksbefolkningens antal med ung. 75 000 män

och 55 000 kvinnor; en nedgång som förklarar 60 % respektive 42 % av de övriga näringarnas befolkningsökning. De tillskott av kvinnor i produktiv ålder, som industri, handel etc. erhöill från husligt arbete, var också större än tidigare och motsvarade omkring 27 % (35 000) av dessas nettoökning. Därefter skulle av denna ökning återstå en rest på 50 000 män och 40 000 kvinnor, som förklaras av den naturliga folkökningen inom landet, som beräknats till ca 40 000 respektive 30 000 samt av nettoutflyttningen, vilken för både män och kvinnor i produktiv ålder alltså skulle röra sig omkring 10 000.

Resultatet illustreras av nedanstående arbetskraftsbalans vilken omfattar den totala befolkningen i åldern 15—65 år.

	Män		Kvinnor	
	antal	%	antal	%
Naturlig folkökning.....	40 000	32	30 000	23
Nettoinflyttning.....	10 000	8	10 000	8
Jordbrukets nettominskning.....	75 000	60	55 000	42
Nettominskning inom husligt arbete	—		35 000	27
Summa	125 000	100	130 000	100

Det bör framhållas, att dessa siffror, åtminstone för kvinnorna, inte alls återspeglar förändringarna i yrkesverksam befolkning inom respektive näringsgrenar. Till detta förhållande blir det anledning att senare återkomma.

Vad som nu främst är av intresse är hur utflyttningen från jordbruket gestaltat sig under perioden 46—50 och hur den kommer att utvecklas fram till 1955. Av flera tecken att döma tycks jordbrukets förluster under de första efterkrigsåren ha varit mycket betydande, medan avflyttningen starkt avtagit den sista tiden. Sammanlagt kan man måhända räkna med att avflyttningen från jordbruket under åren 1946—50 för männens del blir av en omfattning som på det hela taget motsvarar samma flyttningsintensitet i olika åldrar som under åren 1940—45. Möjligen kan man tänka sig en viss stegring av frekvenstalet i åldersgruppen 15—20 år. Här har kalkylerats med en sådan uppgång på 10 %. För kvinnornas del har knappast samma höga frekvenstal som tidigare kunnat vara rådande, beroende på att utflyttningen fram till 1945 inneburit en så betydande uttunning av de i detta sammanhang viktigaste åldersgrupperna 20—30 år, att de för utflyttningen återhållande krafterna måst göra sig mycket starkare gällande. Med hänsyn härtill har här antagits, att flyttningsintensiteten i nämnda åldrar under åren 1946—50 i förhållande till krigsåren legat 25 % lägre. I övriga åldrar har kalkylerats med oförändrade frekvenstal.

Under här gjorda förutsättningar skulle avflyttningen från jordbruket under perioden 1946—50 uppgå till ungefär 82 500 män och 64 000 kvinnor i produktiv ålder, vilket motsvarar en minskning av jordbruksbefolkningen i åldern 15—65 år med ca 75 000 män och 46 500 kvinnor. Sammanställas dessa siffror med den naturliga folkökningen samt nettoinflyttningen inom landet skulle tillgångssidan på en arbetskraftsbalans för stadsnäringarna te sig på följande sätt. Alla siffror avser förändringar av befolkning i produktiv ålder under perioden 1946—50.

	Män		Kvinnor	
	antal	%	antal	%
Naturlig folkökning	7 600	6,8	— 2 400	— 3,0
Nettoinflyttning.....	29 700	26,4	36 000	44,9
Jordbrukets nettominskning.....	75 000	66,8	46 500	58,1
Summa	112 300	100,0	80 100	100,0

För perioden 1950—55 måste man räkna med en väsentligt mindre avflyttning från jordbruket. Minskningen av jordbruksbefolkningen har nämligen gått så långt

att även med en oförändrad flyttningsfrekvens skulle tillskotten av arbetsför befolkning till övriga näringar bli väsentligt lägre än tidigare. Dessutom torde det vara högst orealistiskt att anta en oförändrad flyttningsfrekvens totalt sett, för så vitt man inte håller för troligt att flyttningarnas sammansättning i ålders- och socialklasshänseende undergår en radikal förskjutning. En sådan förskjutning skulle bland annat innebära en stark avflyttning av företagare och sålunda föra med sig en synnerligen betydande reducering av antalet bruksdelar inom jordbruket. En sådan förändring har inte här ansetts sannolik, varför flyttningsfrekvensen under åren 1950—55 antagits bli hälften så stor som under åren 1940—45. För kvinnorna har dock kalkylerats med oförändrade frekvenstal i åldern 15—20 år samt i åldrarna över 30 år.

Med dessa utgångspunkter erhålles för ifrågavarande period följande siffror på tillgångssidan i en arbetskraftsbilans för stadsnäringarna. Tillskotten avser befolkning i produktiv ålder.

	Män	Kvinnor
Naturlig folkökning	7 500	— 3 300
Jordbrukets nettominskning	35 500	39 000
* Nettoinflyttning	—	—
Summa	43 000	35 700

Avflyttningen från jordbruket samt åldersfördelningen inom jordbruksbefolkning och övrig befolkning vid de olika periodernas slut redovisas i tab. 4.

Nettoomflyttningen, som den här beräknats, berör både förvärvsarbetande och icke förvärvsarbetande och kan sålunda icke lämna något direkt svar på vilka förändringar i arbetskraftstillgången som kan ske inom skilda delar av näringslivet. För männens del råder emellertid mycket god överensstämmelse mellan relativa tillskott av befolkning i åldern 15—65 år och relativa tillskott av förvärvs-

TAB. 4 A. JORDBRUKSBEFOLKNING. MÄN.

Ålder	1945	nettoflytt. 46—50	1950	nettoflytt. 51—55	1955
0—5	78 484				
5—10	72 549	2 989	74 812		
10—15	76 726	2 210	70 005	1 148	73 372
15—20	75 698	19 027	57 269	9 259	60 403
20—25	72 226	21 112	53 621	8 597	48 220
25—30	63 364	19 871	51 582	7 964	45 421
30—35	66 589	10 142	52 550	4 305	46 828
35—40	70 017	5 336	60 447	2 150	49 848
40—45	69 580	2 920	65 816	1 273	58 007
45—50	67 092	2 030	65 776	966	63 007
50—55	62 785	118	64 431	58	62 942
55—60	56 708	1 684	57 478	866	59 345
60—65	51 754	379	51 480	191	51 758
65—70	47 793	— 482	45 513	—238	44 192
70—75	39 251	—1 689	40048	— 80	35 694
75—80	24 739				
80—85	15 091				
85—90	6 331				
90—o	1 594				
Summa	1 018 371				
15—65	655 813	82 619	580 650	35 629	545 779

TAB. 4 B. JORDBRUKSBEFOLKNING. KVINNOR.

Alder	1945	nettoflytt. 46—50	1950	nettoflytt. 51—55	1955
0—5	74 547				
5—10	70 902	1 545	73 599		
10—15	73 204	2 024	68 658	2 101	71 307
15—20	51 875	29 410	43 501	27 596	40 849
20—25	44 768	14 687	36 872	8 639	34 679
25—30	47 794	4 530	39 907	2 556	34 117
30—35	53 325	1 820	45 549	1 521	38 103
35—40	58 023	790	51 964	675	44 437
40—45	58 346	1 423	55 793	1 275	50 008
45—50	57 987	2 042	55 125	1 953	52 713
50—55	53 369	3 325	52 847	3 155	50 057
55—60	49 562	3 088	47 890	3 051	47 201
60—65	44 033	3 014	43 163	2 900	41 398
65—70	39 983	1 710	37 418	1 665	36 111
70—75	30 843	2 425	30 313	2 241	27 551
75—80	20 075				
80—85	13 009				
85—90	5 498				
90—	1 671				
Summa	848 819				
15—65	519 082	64 129	472 611	53 321	433 562

TAB. 4 C. ÖVRIG BEFOLKNING.

Alder	Män			Kvinnor	
	1945	1950	1955	1945	1955
0—5	222 523			211 718	
5—10	153 805	223 576		146 769	
10—15	132 272	155 308	223 852	127 632	212 672
15—20	151 171	150 559	163 806	168 192	175 474
20—25	191 125	170 757	157 966	211 359	164 514
25—30	208 664	208 951	177 338	216 905	183 427
30—35	208 202	216 595	211 438	214 288	214 324
35—40	202 632	211 019	216 471	210 221	215 388
40—45	175 156	201 844	208 220	190 221	211 274
45—50	151 842	172 719	197 159	168 095	206 459
50—55	128 770	146 205	165 489	150 202	185 038
55—60	111 934	123 024	137 494	133 637	161 052
60—65	92 155	102 743	111 380	112 480	138 469
65—70	71 716	79 702	87 484	90 866	113 274
70—75	47 827	55 870	62 287	67 023	83 182
75—80					
80—85					
15—65	1 621 651	1 704 416	1 746 761	1 775 600	1 855 419

TAB. 5 A. FÖRVÄRVSARBETANDE MÄN.

Samtliga näringsgrenar utom jordbruk.

Ålder	1945	1950	1955	Ålder	1945	1950	1955	Ålder	1945	1950	1955
10—15				40—45	170 777	196 798	203 015	65—70	37 438	43 836	48 116
15—20	111 413	107 951	117 449	45—50	145 768	165 810	189 273	70—75	14 109	16 482	18 375
20—25	170 866	151 120	139 800	50—55	122 332	138 895	157 215	75—80			
25—30	199 483	199 757	169 535	55—60	102 308	112 444	125 670	80—85			
30—35	204 038	212 263	207 209	60—65	70 406	78 496	85 094	15—65	1 501 527	1 573 176	1 612 260
35—40	198 377	206 588	211 925								

TAB. 5 B. FÖRVÄRVSARBETANDE KVINNOR.

Samtliga näringsgrenar utom jordbruk

Ålder	1945				1950				1955			
	Totalt	Ogifta	Gifta	Förut gifta	Totalt	Ogifta	Gifta	Förut gifta	Totalt	Ogifta	Gifta	Förut gifta
0—15												
15—30	334 304	283 701	45 085	5 518	301 385	253 657	44 638	3 090	294 359	252 407	39 263	2 689
30—50	248 332	137 801	87 774	22 757	234 874	109 942	98 611	26 321	223 032	89 493	104 904	28 635
50—65	104 446	59 169	17 534	27 743	103 954	56 018	21 800	26 136	110 620	56 918	24 502	29 200
65—	11 019	9 606	1 413	—	7 385	5 876	1 509	—	8 132	6 469	1 663	—
15—65	687 082	480 671	150 393	56 018	640 213	419 617	165 049	55 547	628 011	398 818	168 669	60 524

arbetande. Beträffande kvinnorna är däremot skillnaderna i detta avseende mycket väsentliga, varför siffrorna för nettoomflyttning i detta fall måste kompletteras med antaganden om de flyttandes civilståndsfördelning samt yrkesverksamhetstal för de olika civilstånden, innan man kan uttala sig om vad flyttningarna innebära i vinst eller förlust av förvärvsarbetande personer. Detta problem har förut behandlats.

Drar man den 1950 och 1955 kvarvarande jordbruksbefolkningen i olika åldrar från den totala befolkningen som den beräknats vid nämnda tidpunkter, och vidare på de siffror, som därvid erhålles (= övrig befolkning), applicerar ifrågakommande yrkesverksamhetstal, får man den yrkesverksamma befolkningen inom »stadsnäringarna». Resultatet, som återfinnes i tab. 5, ger vid handen att inom »övriga näringar» den yrkesverksamma befolkningen skulle förändras (minskning —) på följande sätt:

	1945—50	1950—55
Män, totalt.....	79 900 (+ 27 000)	45 300
» 15—65 år.....	71 600 (+ 27 000)	39 100
Kvinnor, totalt.....	— 40 000 (+ 15 000)	— 12 000
» 15—65 år.....	— 37 000 (+ 15 000)	— 11 000

Här har då inte medtagits nettoinflyttningen åren 1946—49 vilken helt skall tillföras »övriga näringar», då flyttningsantagandena rörande jordbruksbefolkningen förutsätter en nettoavflyttning. Förutsätter man, att yrkesverksamheten är lika stor bland immigranterna som bland den övriga befolkningen, skulle man erhålla ett ytterligare tillskott av arbetskraft, vars ungefärliga storlek har angivits inom parentes i ovanstående sammanställning.

Beträffande kvinnorna ingår husligt arbete i ovanstående sammanställning. Troligt är, att i likhet med åren 1940—45 en viss minskning skett och även kommer att ske av denna grupp, varigenom de egentliga stadsnäringarna skulle erhålla en motsvarande ökning. Det synes inte utesluttet, att denna omflyttning kan uppgå till 15 000 åren 1945—50 och 10 000 åren 1950—55 (antagandet innebär, att avflyttningsintensiteten från husligt arbete blir något lägre än hälften jämfört med åren 1940—45). Under dessa förutsättningar skulle antalet förvärvsarbetande kvinnor inom stadsnäringar utom husligt arbete totalt minska med 25 000 (— 15 000 immigranter) under 1945—50 och med 2 000 åren 1950—55 i stället för med de siffror som tidigare nämnts.

Fördelas de tillskott av förvärvsarbetande män och kvinnor varom här varit fråga mellan industrien och övriga »stadsnäringar», kan man kanske utgå från ungefär samma fördelning som åren 1940—45. Då gick något över hälften (53 %) av det manliga nettotillskottet till industrien medan i fråga om kvinnor industrien inte erhöll någon del därav utan i stället fick avstå ett par procent av sin kvinnliga arbetsstyrka. Detta kan nog delvis tas som ett uttryck för en fortgående substitution av manlig mot kvinnlig arbetskraft inom servicenäringarna. En fortsatt utveckling i denna riktning och därmed en stark sugning till dessa näringsgrenar för den kvinnliga arbetskraftens del förefaller sannolik. Därför talar bland annat att servicenäringarna kan ha svårt att i löneavseende konkurrera med industrien om den manliga arbetskraften medan de med framgång kan tävla om den kvinnliga arbetskraften, som ju enligt olika undersökningar i större utsträckning än männen beaktar andra (än lönen) med anställningen sammanhängande faktorer och villkor. Å andra sidan får man hålla i minne, att den starka tillväxten av tjänstemän inom industrien till icke oväsentlig del hänför sig till den kvinnliga kontorspersonalen.

Med hänsyn till vad som här anförts, kan man kanske våga antaga, att tillskotten till och minskningen inom stadsnäringarna av den yrkesverksamma befolkningen fördelas på följande sätt:

	1945—50	1950—55
Män, totalt		
Industrien	42 200 (14 700)	24 000
Övriga stadsnäringsar	37 700 (12 700)	21 300
Summa	79 900 (27 400)	45 300
Kvinnor		
Industrien	— 15 000 (+ 5 000)	— 5 000
Övriga stadsnäringsar.....	— 10 000 (+ 10 000)	3 000
Summa	— 25 000 (+ 15 000)	— 2 000

Till de förändringar i arbetskraftstillgången, som här redovisats, kommer så de eventuella tillskott som står att få vid ett bättre omhändertagande av de partiellt arbetsföra, varom förut en kort erinran gjorts.

Arbetstid

De arbetskraftsförändringar som hittills berörts avser endast förskjutningar i antalet yrkesverksamma. Det totala framtida utbudet av arbete i samhället påverkas emellertid inte enbart av sådana förändringar utan även av den tid varje individ kan antas komma att arbeta. Tidigare har i förbigående nämnts ett par av de faktorer, frånvaro på grund av olycksfall, sjukdom och andra orsaker, samt deltidsarbete för gifta kvinnor, som härvid måste beaktas. Viktigast och kanhända lättast att förutsäga är emellertid eventuella justeringar av den ordinarie avtalsbestämda arbetstiden. Under den period som här behandlas kommer ju av allt att döma treveckorssemestern att genomföras. Den procentuella minskning av den årliga arbetstiden som denna medför uppgår till ungefär 2 %. Alla förvärvsarbetande grupper kommer som bekant inte att beröras av reformen, men det är tyvärr ogörligt att närmare beräkna den totala nedgång av arbetstiden som för varje näringsgren i dess helhet därav blir följden. Här antas emellertid att arbetstiden inom industrien reduceras med 2 %. Denna siffra är ju något för hög, om man endast tar hänsyn till treveckorssemestens införande, men den kan kanske ändå försvaras då det inte förefaller osannolikt med vissa andra smärre arbetstidsförkortningar inom vissa branscher (exempelvis arbetstidsminskningen för skiftarbetare och arbetare med fysiskt och i andra avseenden krävande arbetsuppgifter). Likaledes har för jordbrukets del räknats med en arbetstidsförkortning på 2 %, vilket motiveras av att den starkt sjunkande tillgången på arbetskraft inom denna näringsgren ofta måst kompenseras genom en förlängd arbetsdag för den kvarvarande yrkesverksamma befolkningen. Det faller sig under sådana omständigheter naturligt att en produktivitetsökning i detta fall tas ut i minskad arbetstid. För stadsnäringarna utom industrien har slutligen kalkylerats med en reducering av arbetstiden med 1 %.

För att illustrera vad dessa arbetstidsförkortningar jämte förskjutningarna i antalet yrkesverksamma personer innebär för olika näringsgrenar har här beräknats ett sorts index som baseras på antalet yrkesverksamma år 1945. Vidare förutsättes att arbetstiden för dessa inte förändras i andra än här ovan nämnda avseenden.

ANTAL YRKESVERKSAMMA INOM OLIKA NÄRINGSGRENNAR.

(Tusental.)

	1945	1950	1955
Män Industrien	936	978 (992)	982 (996)
Övriga stadsnäringsar	617	655 (668)	669 (682)
Jordbruket	669	597	550
Kvinnor Industrien	185	170 (175)	162 (167)
Övriga stadsnäringsar.....	502	492 (502)	490 (500)
Jordbruket	—	—	—

För männens del avser siffrorna yrkesverksam befolkning i åldern 15—75 år och för kvinnorna befolkning i åldern 15—25 år. Siffrorna inom parentes anger de förvärvsarbetandes antal om nettoimmigrationen 1946—49 medräknas.

Tilläggskommentarer

I arbetskraftsbalansen för åren 1945—55 har de allmänna förutsättningar, som ligger till grund för olika antaganden, inte så ingående redovisats. Vad särskilt beträffar eventuella förändringar i frekvenserna för yrkesverksamma män och kvinnor, är det ju uppenbart att dessa inom vissa gränser kan variera med konjunkturförhållandena eller med andra ord med intensiteten i efterfrågan på arbete. För ifrågavarande arbetskraftsprognos har implicit förutsatts att full sysselsättning kommer att råda under den behandlade perioden. Rent metodiskt har framskrivningarna grundats på tillgängliga demografiska data över ålder, kön och civilstånd samt frekvenser för yrkesverksamheten för hela landet. Generellt skulle man med sådana utgångspunkter erhålla den allmänna, huvudsakligen av icke ekonomiska faktorer satta ramen för tillgången på arbetskraft, som näringslivet i dess helhet har att räkna med.

De slutsatser om den framtida tillgången på arbetskraft som på dessa grunder kan göras måste emellertid förses med ett par reservationer, nämligen dels att incentives och de allmänna geografiska, sociala etc. förutsättningarna för arbetskraftsutbudet till storlek och art kan antas undergå endast sådana förändringar som ligger i linje med utvecklingen under den jämförelseperiod som användes, dels att till arten nya förskjutningar inte inträder i efterfrågans yrkesmässiga och lokala inriktning. På ett par punkter har den gjorda prognosen modifierats med hänsyn till sådana faktorer (exempelvis arbetstidsförändringar, avflyttning från jordbruket). Vad först angår utbudssidan finns emellertid flera andra problem som egentligen borde beaktas. För speciellt den gifta kvinnliga arbetskraften kunde i detta sammanhang anföras olika förhållanden, som kan tänkas påverka arbetskraftsutbudet och bland annat kan nämnas problemet om deltidsheltidsanställning, förändringar i mannens inkomst, förskjutningar i efterfrågans inriktning på »fina» och »mindre fina» yrken etc. För dessa problem gäller att den begränsade kunskapen försvårar en mer specificerad framtidsbedömning. Beträffande befolkningens geografiska fördelning framhålles ju ofta hur en ändrad lokalisering av industri etc. kan framlocka ett latent utbud av arbete, men å andra sidan torde nog även en förskjutning i frekvensen för yrkesverksamhet i vissa fall kunna föras tillbaka på en ändrad geografisk fördelning av befolkningen, som i och för sig inte behövt innebära en förbättrad allocering av arbetskraften. Skillnaderna i det relativa antalet yrkesverksamma gifta kvinnor mellan stora och små städer behöver exempelvis inte uteslutande bero på att tillfällena till förvärvsarbete är så mycket större i storstäderna. Det kan också vara fråga om skilda beteendemönster. I vilket fall bör man hålla i minne den betydelse flyttningsrörelserna och eventuella förändringar i dessa har i detta avseende. En minskad inflyttning till våra största städer kan sålunda i och för sig möjligen medföra en lägre ökningstakt av förvärvsverksamheten för nämnda befolkningsgrupper. De flyttningar som berörts i föreliggande arbetskraftsprognos hänför sig endast till yrkesväxlingen jordbruk—övriga näringar. För den viktiga och i framtiden måhända viktigare frågan om de geografiska flyttningsrörelserna och dessas samband med yrkesväxlingarna inom stadsnäringarna försvåras en närmare analys av bristen på statistiskt material eller över huvud taget av konkreta undersökningar kring detta spörsmål. Inom institutet pågår dock vissa undersökningar av dessa problem, men några resultat därav kan på nuvarande stadium inte framläggas. De allmänna bedömanden man för närvarande kan komma fram till måste bli mycket begränsade och få formen av generella konstater-

randen av exempelvis det innehållet att man, då storleken av utflyttningen från jordbruket med stor sannolikhet utgör den övre gränsen för tätorternas tillväxt, under 1950-talet totalt sett har anledning räkna med en viss stagnation i tätorternas expansion. Detta lämnar dock fältet obeskuret för olika antaganden om hur flyttningsrörelserna *mellan* olika tätorter kommer att utvecklas.

Lika litet som de olika tröghetsmoment, vilka inverkar på flyttningarnas omfattning, kan behandlas i arbetskraftsprognosen, har det varit möjligt att söka bedöma styrkan av den sugning till olika orter och näringar som i framtiden kan göra sig gällande. I detta sammanhang är det för övrigt två skilda problem som möter. För det första måste man veta vilka och hur stora skiljaktigheter som föreligger mellan olika näringsgrenar i fråga om deras förmåga att behålla och dra till sig arbetskraft. För det andra är det nödvändigt att ha en uppfattning om hur de olika näringsgrenarna kommer att utveckla sig, varvid inte bara den allmänna produktionsutvecklingen utan även om denna förutsätter en förändrad relation i arbetsstyrkans sammansättning (exempelvis i förhållandet arbetare—tjänstemän) är av intresse. Dessutom är ju därvid eventuella tendenser till en förskjutning i näringarnas lokalisering av stor betydelse med hänsyn till olika trögheter i arbetskraftens lokala anpassning.

Det ovan anförda är ägnat att påvisa de svårigheter som möter vid en arbetskraftsprognos och samtidigt även framhäva att en sådan prognos, i varje fall om den skall utmynna i en balans av något slag, måste bygga på en mängd antaganden om utvecklingstendenserna inom skilda delar av samhällsekonomin. En schematisk uppdelning av arbetskraftstillskotten har dock ett visst fog för sig så till vida som de i räkneexemplets form ger en åskådligare bild för storleksordningen av det arbetskraftstillskott olika näringsgrenar kan påräkna.

UTVECKLINGSTENDENSER I JORDBRUKS- PRODUKTIONEN¹

Av byråchefen LARS JURÉEN

I. Det nuvarande försörjningsläget

Till följd av de tre senaste årens goda skördar har försörjningsläget i fråga om livsmedel förbättrats avsevärt i Sverige. Till belysande av utvecklingen kan nämnas, att volymen av jordbrukets slutprodukter under produktionsåret 1948/49, räknad i konstant penningvärde, översteg 1947/48 års produktionsvolym med 14 procent. Produktionen ökade under år 1949/50 med ytterligare 9 procent och översteg den genomsnittliga produktionsvolymen under 1930-talet med 14 procent. Under det löpande produktionsåret (1950/51) väntas produktionsvolymen öka med ytterligare 2 å 3 procent. Som en följd av den inträdda ökningen av tillgångarna ha som bekant alla ransoneringar av livsmedel och jordbruksförnödenheter kunnat avvecklas.

Efter ransoneringarnas slopande har i allmänhet inträtt en icke obetydlig ökning av förbrukningen av såväl jordbruksförnödenheter som livsmedel. Den ökade användningen av handelsgödselmedel har i hög grad bidragit till de ökade skördarna, och uppgången i fråga om köpfodermedel har medfört en stigande animalieproduktion.

I fråga om socker, matfett samt kött och fläsk har konsumtionen efter ransoneringens hävande ökat betydligt. Även av mjöl har förbrukningen ökat jämfört med sista ransoneringsåret. I samband med återgången till fredskvaliteter av mjöl hösten 1949 har brödsädsförmalningen stigit rätt avsevärt. Samtidigt har emellertid den sedan flera år fortgående ökningen av konsumtionen av andra viktigare livsmedel, såsom grädde, ägg och ost, avsaknat eller avbrutits. I fråga om några livsmedel — matpotatis, havre- och korngryn, konsumtionsmjölk samt fisk — har en minskning av förbrukningen kunnat konstateras. Förbrukningen av såväl inhemsk som importerad frukt har under de senaste åren åter ökat, medan förbrukningen av grönsaker och rotfrukter beräknas ha nedgått från 1948 års ovanligt höga nivå.

Förbättringen av livsmedelsförsörjningen under de senaste åren har möjliggjort en betydande ökning av den samlade konsumtionen av livsmedel. Räknad i kalorier kan uppgången i den totala konsumtionsvolymen från 1948 till 1949 anges till ca 6 procent och jämfört med år 1939 till ca 8 procent. Per person räknat har kaloritillförseln under år 1949 dock varit drygt 2 procent lägre än under år 1939. Räknas näringstillförseln per konsumtionsenhet har emellertid 1939 års nivå uppnåtts. Jämfört med genomsnittsförbrukningen under 1930-talet erhålles för år 1949 såväl per person som per konsumtionsenhet en mindre ökning. I fråga om de olika näringselementen framträder en ökning av fett- och äggvitetillförseln och en minskning av kolhydrattillförseln. Förändring-

¹ Sammanställningen av denna översikt har skett med biträde av 1:e aktuarien i statens jordbruksnämnd K.-O. Wahl/fisk.

arna, som anknyta till den under mellankrigstiden fortgående utvecklingen, sammanhånga i fråga om fett främst med en stark ökning av matfettförbrukningen, i fråga om äggvita med ökad förbrukning av bl. a. mjölk, ost och ägg samt i fråga om kolhydrat med en minskad förbrukning av spannmålsprodukter och potatis. Under år 1949/50 synes tillförseln av fett ha stigit ytterligare i samband med ökad konsumtion av matfett och fläsk, medan tillförseln av äggvita och kolhydrat torde ha ökat endast obetydligt. Kaloritillförseln per konsumtionsenhet och dag har stigit och synes ha nått över toppnivå under 1930-talet.

Inom vissa delar av livsmedelsområdet ha de tre senaste årens gynnsamma produktionsutveckling medgivit icke blott en fullständig självförsörjning utan även export eller lagerökning. Inom andra delar åter har en viss minskning av självförsörjningsgraden inträtt, särskilt sedan ransoneringsarna slopats. Till den förra gruppen kan räknas brödsäd, mjölk och mejeriprodukter samt ägg. Hit kunna även föras margarinråvaror samt fisk. Till den senare gruppen höra socker och kött, varav en betydande import måste företagas. I fråga om fodermedel kvarstår, trots en ökning av den inhemska produktionen, ett betydande importbehov. Nettoimporten utgör emellertid för närvarande endast mellan 60 och 70 procent av 1930-talets nettoimport av fodermedel. I fråga om handelsgödselmedel ställer den nu oransonerade förbrukningen anspråk på en ökad import.

Sammanfattningsvis kan nämnas, att den inhemska jordbruksproduktionen, räknad i kalorier, under år 1949/50 beräknas ha utgjort 100 procent av det totala konsumtionsbehovet av jordbruksprodukter. Procenttalet är något högre än motsvarande tal för 1930-talet och betydligt högre än procenttalet årtiondet dessförinnan. Av dessa 100 procent kunna emellertid ca 17 enheter beräknas häröra från importen av fodermedel (ca 3 enheter) och handelsgödsel (ca 14 enheter). Produktionen utan hjälp av denna import beräknas sålunda endast till 83 procent täcka konsumtionsbehovet. Under 1930-talet utgjorde produktionen utan hjälp av importerade foder- och gödselmedel 79 procent av konsumtionen. Vid jämförelserna får även beaktas att, till följd av den ökade mekaniseringen inom jordbruket, beroendet av utlandet i fråga om maskiner och drivmedel har ökat icke obetydligt. Samtidigt har emellertid den åtföljande minskningen av häststammen bidragit till att öka tillgången på vegetabiliska och animaliska slutprodukter.

II. Prognos för 1954/55

a) Konsumtionen

Inriktningen av jordbruksproduktionen under den närmaste 5-årsperioden blir i väsentlig grad avhängig av hur konsumtionen kommer att gestalta sig. Svårigheterna att bedöma konsumtionsutvecklingen äro ganska betydande med hänsyn till ovissheten om pris- och löneläget efter avvecklingen av lönestoppspolitik. Den väntade ökningen av de nominella lönerna kommer att medföra förändringar i efterfrågan på olika slag av livsmedel. Å andra sidan komma i motsatt riktning gående förändringar att inträffa i den mån jordbrukssubventionerna avvecklas och jordbruket dessutom lämnas kompensation för de kostnadsökningar, som väntas uppkomma till följd av ökade löner etc. Frågan om livsmedelskonsumtionens storlek efter en avveckling av subventionerna har ganska utförligt behandlats i en översikt i Ekonomisk Tidskrift nummer 3/1950.¹ I denna ingå bl. a. följande uppgifter om subventionernas nuvarande omfattning för helt år räknat.

¹ Lars Jurén: Konsumtionen av livsmedel vid en avveckling av subventionerna på jordbrukets område.

TAB. 1. SUBVENTIONER PÅ JORDBRUKETS OMRÅDE, MILJ. KR PER ÅR.

Varuslag	Bidragsform	Årsbelopp milj. kr		
Mjolk- och mejeriprodukter	Allmänt mjölkpristillägg	118.5		
	Mjolkpristillägg i Norrland	22.5		
	Bidrag till förbättring av mjölkhandelns mar- ginaler.....	6.0		
	Körinjebidrag	5.5		
	Bidrag till lagringskostnader för smör	3.5	156.0	
	Subventionering av ostpriset		32.0	
	Producent- och kontantbidrag.....		68.0	256.0
Kött och fläsk	Pristillägg för fläsk.....		33.0	
	Bidrag till lagringskostnader		1.0	34.0
Ägg	Bidrag till lagringskostnader			1.0
Brödsäd	Kostnader för beredskapslagring.....			5.5
Havregryn	Subventionering av detaljpriset.....			2.5
Fodermedel	Subventionering av utförsäljningspriserna, frakt- bidrag till Norrland m. m.			30.0
—	Diverse för jordbruksregleringen.....			5.0
	Summa			334.0

Sammanlagda subventionsbeloppet utgör som synes 334 miljoner kronor medräknat producent- och kontantbidragen och 266 miljoner kronor utan dessa bidrag. (Tabellen avser de under hösten 1950 gällande subventionerna räknade för helt år.) Till dessa belopp komma subventionerna för kaffe, textilier, skodon och bränsle med tillhoppa ca 150 miljoner kronor. Det totala årsbeloppet för subventioneringen av livsmedel, kaffe etc. utgjorde sålunda i höstas omkring 484 miljoner kronor. Subventionernas levnadskostnadssänkande effekt vid denna tid framgår av följande tablå.

	Indexenheter (1935 års serie)	I % av index
Livsmedel	3,8	2,3
Kaffe	1,6	1,0
Textilier	0,5	0,3
Skodon.....	0,4	0,2
Bränsle.....	0,9	0,5
Summa	7,2	4,3

I den förutnämnda översikten ingå beräkningar av livsmedelskonsumtionens storlek under förutsättning att samtliga subventioner på jordbrukets område avvecklas. Detta är en i viss mån orealistisk förutsättning, eftersom en avveckling av subventionerna torde komma att ske successivt under en längre tid. Som förut antytts har man emellertid att räkna med höjda jordbrukspriser såsom kompensation för ökade kostnader i samband med lönestoppets hävande. Man har anledning att räkna med att de subventioner, som icke omedelbart avvecklas efter årsskiftet 1950/51, komma att uppgå till ett årsbelopp av ungefär samma storlek som nyssnämnda prisstegringsbelopp. De kvarvarande subventionerna komma vidare att utgå för produkter, som kunna väntas stiga i pris, nämligen i första hand mjölk och mejeriprodukter. De i översikten gjorda beräkningarna

kunna därför tagas som utgångspunkt vid en bedömning av konsumtionens storlek efter slopandet av stabiliseringspolitiken. Av de i översikten använda två inkomstalternativen väljes här det högre, som förutsätter en nominell löneökning med 10 procent.¹ Här väljes vidare det alternativ, som förutsätter att konsumtionsmjölkens fetthalt höjes från nuvarande 3 till 3,5 procent. Avvecklingen av subventionerna på fläsk medför en prishöjning i detaljhandelsledet med drygt 20 öre/kg, och en lika stor höjning har förutsatts för olika slag av kött. För smör och margarin har här räknats med en prishöjning av 80 öre/kg (margarinaccis förutsättes införd).

I följande tabell ha uppgifter om den nuvarande konsumtionen sammanställts med den på angivet sätt beräknade konsumtionen sedan lönestoppet hävts.² Vidare har en prognos utförts för år 1954/55.

TAB. 2. KONSUMTIONSPROGNOS FÖR VIKTIGARE JORDBRUKSPRODUKTER, MILJ. KG.

Varuslag	Nuvarande konsumtion (1949/50)	Efter hävande av lönestoppet (1951)	Prognos för 1954/55
Vete- och rågmjöl	546	550	540
Matpotatis	825	825	840
Socket (raff.)	347	340	365
Mjolk och grädde	1 730 ³	1 800	1 890
Smör och margarin	173	165	180
därav smör	97	95	105
margarin	76	70	75
Ost	54	54	58
Kött och fläsk	328	332	355
därav kött	152	154	165
fläsk	176	178	190
Ägg	72	73	80

Som framgår av tabellen kunna några större konsumtionsförändringar icke väntas efter slopandet av lönestoppet med undantag för konsumtionsmjölk och matfett. Ökningen av konsumtionsmjölken sammanhänger emellertid med att fetthalten har antagits höjd från 3 till 3,5 procent. Den väntade prishöjningen medför annars en något minskad efterfrågan, vilket framgår av att konsumtionen av mjölk och grädde utan omräkning av den standardiserade mjölken till oskummad mjölk år 1949/50 uppgått till 1 910 milj. kg mot en för 1951 beräknad konsumtion av 1 800 milj. kg. För smör och margarin väntas prishöjningarna medföra en väsentligt minskad efterfrågan, som endast delvis kompenseras av den konsumtionsökning, som åtföljer ökningen av de nominella lönerna. Beträffande socker förekom under sommaren 1950 en viss hamstring, vilken medfört att konsumtionssiffran för 1949/50 ligger i överkant. Den för 1951 angivna kvantiteten 340 milj. ton raffinad torde ge ett riktigare uttryck för en normal årskonsumtion vid det förutsatta pris- och löneläget.

¹ Den reella inkomststegringen skulle enligt detta alternativ bli ca 6 procent.

² De statistiska uppgifterna avvika i någon mån från de i Ekonomisk Tidskrift angivna beröende på att definitiva uppgifter nu föreligga rörande konsumtionens storlek under 1949/50. Kompletterande beräkningar ha utförts för vegetabiliska livsmedel samt ägg. Prisstegringen på smör och margarin förutsattes i översikten procentuellt lika, här räknas med samma ökning i öre pr kilogram.

³ Grädde och standardiserad mjölk har omräknats till oskummad mjölk. Utan omräkning av standardmjölken uppgår konsumtionen till 1 910 milj. kg.

Prognosen för 1954/55 bygger som förut nämnts på konsumtionsberäkningarna för 1951. Därvid har förutsatts en folkökning med knappt 1 procent per år fram till 1954/55 samt en reell inkomstökning per capita med drygt 2 procent per år, räknat från 1951 års nivå. Realpriserna ha antagits bli oförändrade i konsumentledet efter de prisjusteringar som förutsatts skola äga rum vid årsskiftet 1950/51. Eventuell avveckling av de därefter återstående subventionerna har sålunda antagits kunna ske utan höjning av detaljpriserna. — Beträffande den vid konsumtionsberäkningarna använda statistiska metodiken hänvisas till förutnämnda översikt i Ekonomisk Tidskrift.

Vid en jämförelse med produktionsdata kan det vara lämpligt att ange den mot konsumtionen av mjöl svarande myckenheten spannmål. Denna uppgår, som framgår av följande tablå, till 710 milj. kg. I tablåen har vidare till kvantiteten matpotatis lagts en beräknad myckenhet fabrikspotatis för framställning av brännvin och potatismjöl i normal omfattning. Sockerkonsumtionen har uttryckts i råsockervärde. Den sammanlagda konsumtionen av mjölk och mejeriprodukter enligt tabell 2 har räknats i oskummad mjölk. Härtill har lagts 50 milj. kg för framställning av torr- och kondensmjölk.

KONSUMTIONSPROGNOS FÖR 1954/55, MILJ. KG.

Vete och råg	710
Mat- och fabrikspotatis	1 075
Råsocker	395
Mjölk och mejeriprodukter (räkn. i oskummad mjölk) ..	4 690
Margarin	80
Kött	165
Fläsk	190
Ägg	80

b) Jordbruksproduktionen

Totalskörden uppgick under 1930-talet till ca 9 miljarder skördeenheter (ske). Under krisåren voro skördarna som bekant avsevärt lägre. Under 1941—1945 uppgingo de till i genomsnitt ca 8 miljarder ske och under missväxtåret 1947 till endast 6,9 miljarder ske. Förutom av ogynnsamma väderleksbetingelser förorsakades nedgången av minskad tillgång på konstgödsel, knapphet på arbetskraft för jordens skötsel m. m. Det bör dock tilläggas, att den statistiskt redovisade nedgången i skörden är något överdriven, beroende på att skörderedovisningen var sämre under krisåren än under förkrigstiden.

Under de senaste åren har skördarna åter ökat. För åren 1948—1950 redovisas sålunda 9,1, 9,5 respektive 9,4 miljarder ske (den sista siffran preliminär). Till ökningen har bl. a. bidragit den starkt ökade konstgödselanvändningen under senare år. Den ökade odlingen av oljeväxter har också bidragit till skördeökningen därigenom, att dessa växtslag ge ett mycket högt utbyte per hektar jämfört med de flesta andra växtslag. Av viss betydelse för den siffermässiga utvecklingen torde även vara att skörderedovisningen nu åter blivit fullständigare, ehuru alltså sämre än före kriget.

Den längre fram beräknade normala skörden år 1954 uppgår till något mer än 9,9 miljarder ske, alltså en ökning jämfört med 1949 och 1950 års något över medelgoda skördar (vid nuvarande produktionsbetingelser) med drygt 400 resp. 500 milj. ske, eller med 5 å 6 procent, vilket ungefär svarar mot den normala skördeökningen på lång sikt. Den uppskattade skördeökningsförsättsen, att användningen av konstgödsel kommer att öka ytterligare på sätt som framgår av följande tabell.

TAB. 3. FÖRBRUKNINGEN AV HANDELSGÖDSEL, MILJ. KG.

Gödselslag	1930/39			1949/50			1954/55		
	Tillv. ¹	Imp. ²	Förbr.	Tillv. ¹	Imp. ²	Förbr.	Tillv. ¹	Imp. ²	Förbr.
Kvävehaltiga (15·5%)	46	104	150	151	234	385	175	250	425
Fosfat (20 %)	12	238	250	12	482	494	50	500	550
Kali (40 %)	—	75	75	—	131	131	—	160	160

¹ Av egna råvaror.
² Inkl. imp. råvaror.

I tabellen har förutsatts en ökning mellan 1949/50 och 1954/55 av kväve- och fosforhaltiga gödselmedel med drygt 10 procent och av kali med drygt 20 procent. Denna ökning kan enligt ett stort antal försök vid fullt rationellt utförd gödsling beräknas ge ett skördetillskott av omkring 300 milj. ske. I praktiken torde emellertid denna maximala effekt icke uppnås. Det kan vara lämpligt att här ej förutsätta en större skördestegring än 250 milj. ske vid den ökning av konstgödsel-förbrukningen, som nyss nämnts. Den återstående skördeökningen — 150 å 250 milj. ske — beräknas uppstå genom växtförädling, bekämpning av ogräs och skadeinsekter etc.

Som framgår av tabellen har räknats med en viss ökning av den inhemska produktionskapaciteten i fråga om kväve- och fosforhaltiga gödselmedel. För fosfat avser den inhemska tillverkningen thomasfosfat. Ökningen förutsätter att Norrbottens järnverk inom de närmaste åren kommer att uppnå en produktionskapacitet av 40 milj. kg 17-procentigt thomasfosfat.

En fortsatt ökad mekanisering av jordbruket har även förutsatts. I följande tabell redovisas de årliga traktorinköpen och medelantalet i drift varande traktorer.

	Årliga inköp	Medelantal i drift
1938/39	—	17 800
1946/47	6 200	30 000
1947/48	10 000	37 400
1948/49	11 200	46 400
1949/50	12 100	56 300
1950/51 (prognos)	10 800	65 800

De årliga inköpen kunna under den närmaste 5-årsperioden icke väntas uppnå så höga siffror som under de senaste åren. Även vid en försiktig beräkning kommer man emellertid till det resultatet att antalet i drift varande traktorer 1954/55 skulle utgöra 85 000 å 90 000 st (härtill kommer ett mindre antal dragbilar, s. k. EPA-traktorer).

För närvarande utgöras de årliga inköpen av traktorer till ungefär hälften av svenska maskiner. Produktionen härav, som är i stigande, uppgick år 1949 till ca 5 400 st. På längre sikt kan man räkna med att den inhemska produktionen så gott som helt kommer att svara mot efterfrågan. Det är emellertid möjligt, att en del av den egna produktionen kommer att avsättas för export. Importöverskottet kan emellertid under alla förhållanden väntas minska betydligt.

Även volymen av övriga maskiner och redskap torde komma att öka i ganska snabb takt under de närmaste åren. I motsats till traktorerna torde någon avmattning i ökningstakten icke vara att vänta under de närmaste åren.

Samtidigt med den fortsatta mekaniseringen av jordbruket får man räkna med en ytterligare nedgång av hästantalet. Detta utgjorde 1938/39 ca 635 000 och vid krigsslutet 600 000. I samband med den starkt ökade mekaniseringen efter kriget har hästantalet sjunkit mycket snabbt och utgjorde i juni 1950 440 000. Fram till 1954/55 räknas med en ytterligare reduktion av häststammen med 75 000 djur och antalet skulle sålunda utgöra 365 000. Genom nedgången av hästantalet ökar tillgången på slutprodukter från jordbruket mera än ökningen av skörden ger vid handen. Härtill kommer att utbytet av animaliska produkter kontinuerligt förbättras. Hänsyn till dessa omständigheter har tagits i de följande beräkningarna av jordbruksproduktionens storlek år 1954/55.

Den skördade arealen är för närvarande, trots viss igenläggning av åkerjord, något större än före kriget. Detta sammanhänger med att trädan minskat avsevärt. I fortsättningen har man knappast anledning att räkna med någon avsevärd minskning av trädan. Den skördade arealen har antagits sjunka endast obetydligt under den närmaste 5-årsperioden. Åkerjordens användning belyses i stora drag av följande tabell.

TAB. 4. ÅKERJORDENS ANVÄNDNING (1 000-TAL HA).

Växtslag	1936/40	1950	1954
Brödsäd	496	465	440
Oljeväxter	—	169	120
Fodersäd	1 019	916	950
Trindsäd	25	23	25
Summa säd och oljeväxter	1 540	1 573	1 535
Potatis	133	130	130
Sockerbeter	52	55	55
Foderväxter ¹	1 779	1 772	1 775
Andra växtslag	10	26	35
Summa skördad areal	3 514	3 556	3 530
Träda	223	171	170
Summa åkerjord	3 737	3 727	3 700

¹ Vallväxter, säd till bete och grönfoder, foderrotfrukter.

För brödsäd har räknats med något lägre arealer än för närvarande eller 440 000 ha. För självförsörjning — konsumtionen har tidigare beräknats till 710 milj. kg — är det emellertid tillräckligt med en areal av endast omkring 400 000 ha. Redan vid denna areal uppkommer ett överskott för utfodring, som vid de i det följande antagna hektarskördarna uppgår till ca 110 milj. kg eller ca 12 procent av skörden. Den i tabell 4 upptagna arealen lämnar ett ytterligare överskott på 85 milj. kg. En brödsädsodling av angiven storlek ger sålunda möjlighet till en betydande utfodring, såvida icke prisläget på hemmamarknaden och i utlandet blir sådant, att vissa kvantiteter med fördel kunna avsättas för export.

Beträffande matnyttiga oljeväxter (huvudsakligen raps) har räknats med en areal av 110 000 ha. En odling av denna omfattning lämnar en produktion av matnyttiga oljor, som svarar mot hela det inhemska konsumtionsbehovet av margariner. Det är givetvis ytterligt osäkert om en produktion av denna omfattning kan uppehållas år 1954/55. Skulle inom de närmaste 5 åren ett mera betydande prisfall på oljor och fetter från den nu högt uppskruvade nivån inträffa på den internationella marknaden, är det sannolikt att den egna produktionen kommer att få

mindre omfattning än som här antagits. Det bör i detta sammanhang tilläggas att kvalitetsskäl förhindra en större användning av inhemska råvaror i margarinet än ca 1/3. Vid här angiven odling måste sålunda ett omfattande byte av margarinråvaror med utlandet ske på liknande sätt som varit fallet under de senaste åren.

Odlingen av oljelin har antagits minska väsentligt och år 1954/55 endast omfatta ca 10 000 ha, alltså icke stort mer än vad som erfordras i beredskapssyfte. Det finns nämligen små utsikter att konkurrera med utlandet i fråga om linfrö och linolja (en någorlunda lugn politisk utveckling förutsättes då under de närmaste åren). Oljelinet har dessutom ett negativt förfruktsvärde (ograssamlande). En egen odling av angiven storlek täcker endast 1/3 av årsbehovet av linolja.

För fodersäd har räknats med någon arealökning jämfört med år 1950 (ökad areal för blandsäd). Arealerna för matärter m. m., potatis och sockerbeter ha upptagits i stort sett oförändrade. För foderväxter har totalt sett också antagits ungefär oförändrad areal, medan för »andra växtslag» räknats med en relativt stark ökning (produktionen av grönsaker, frukt och bär har antagits öka inom det egentliga jordbruket).

De skördeprognoser, som på sin tid upprättades inom 1942 års jordbrukskommitté, anknöto till skördarna under mellankrigsperioden. Genom ökad gödsling, bättre jordbearbetning, ogräsbekämpning etc. samt genom utnyttjande av växtförädlingens framsteg räknade man med att den skördestegring som tidigare förekommit på lång sikt skulle fortsätta, sannolikt dock i något saktare tempo än under mellankrigsperioden. Enligt prognoserna skulle totalskörden vid mitten av 1950-talet kunna uppskattas till mellan 10 200 och 10 400 milj. ske.

Vid uppgörandet av långtidsprogrammet 1947—1952/53 utgick man ifrån nu nämnda beräkningar, och för prognosåret 1952/53 angavs totalskörden till 10 200 milj. ske. Man tog alltså icke hänsyn till de statistiskt redovisade skördarna under krisåren, vilka som förut nämnts lågo i underkant.¹ Under de senaste åren, särskilt sedan foderransoneringen hävts, har skördestatistiken förbättrats, men en ofullständighet föreligger alltså jämfört med förkrigstiden med något 100-tal milj. ske (någon procent av totalskörden).

TAB. 5. HEKTARSKÖRDAR I KILOGRAM.

Växtslag	Definitiva skördar 1949	Normskördar för 1950	Preliminära skördar 1950	Prognos för 1954
Höstvete.....	2 540	2 450	2 430	2 610
Vårvete.....	1 950	1 950	1 850	2 070
Höstråg.....	2 080	2 000	1 950	2 110
Vårråg.....	1 210	1 350	1 180	1 450
Korn	2 070	2 150	2 240	2 300
Havre	1 670	1 750	1 600	1 900
Blandsäd.....	2 090	2 050	2 060	2 200
Ärter	1 420	1 650	1 530	1 690
Potatis	12 780	14 500	13 610	16 500
Sockerbeter	35 910	35 000	35 820	36 300
Foderrotfrukter	35 160	34 000	35 460	37 000
Vallhö	3 670	3 600	3 520	3 700

¹ Bristen i skördestatistiken jämfört med förkrigstiden framgår bl. a. vid jämförelser med den faktiskt framvunna animalieproduktionen. I fråga om vegetabiliska slutprodukter inträffade under flera krisår att leveranserna av brödsäd lågo betydligt högre än de redovisade skördarna möjliggjorde. Bristen i skördestatistiken uppgick under de sista krisåren till icke mindre än omkring 500 milj. ske. I förhållande till totalskörden utgör dock denna myckenhet endast något mer än 5 procent.

De följande beräkningarna av animalieproduktionen ha utgått från 1949 och 1950 års skördar, till vilka lagts beräknad slördeökning genom ökad konstgödseltillförsel, växtförädling etc. Som förut nämnts förväntas totalskörden härvid öka från 9,4 å 9,5 miljarder ske under de senaste åren till 9,9 miljarder ske 1954/55. Eftersom ett visst underskott i skörden har förelegat under de sista åren jämfört med framställningen av slutprodukter böra beräkningarna för prognosåret giva en liknande skillnad mellan totalskörd och de för slutprodukterna erforderliga skördekvantiteterna.

De vid skördeberäkningen använda hektarskördarna framgå av tabell 5.

För ängshö har avkastningen 1954/55 uppskattats till 1 250 kg. Avkastningen från betesvallar och betesängar har uppskattats till genomsnitt 2 300 resp. 675 foderenheter (fe) per hektar. Den med utgång från angivna arealer och hektarskördar beräknade totalskörden redovisas i tabell 6.

TAB. 6. SKÖRDENS STORLEK (MILJ. KG).

Växtslag	1931/40	1950	1954
Brödsäd	1 044	976	1 011
Rapsfrö ¹ m. m.	—	200	180
Oljelinfrö	—	41	12
Fodersäd	1 932	1 672	1 950
Trindsäd	87	36	43
Potatis	1 898	1 775	2 145
Sockerbeter	1 747	1 950	1 996
Foderrotfrukter	2 826	1 765	1 480
Vallhö	4 790	4 483	4 680
Ängshö	436	235	214
Summa (ske)	7 129	7 030	7 500
Bete och grönfoder (ske)	1 843	(2 350 ²)	2 420
Total skörd (ske)	8 972	9 380	9 920

¹ 18 % vattenhalt. — ² Normalsiffror.

Av de ur skörden erhållna vegetabiliska slutprodukterna ha redan brödsäden och oljeväxtfröerna berörts i samband med redovisningen av åkerjordens användning. — Av potatisskörden skulle, sedan man frånräknat lagringsförluster, utsäde samt användningen till direkt konsumtion och industriella ändamål, en kvantitet av närmare 600 milj. kg för utfodring återstå, vilket är icke oväsentligt mer än för närvarande vid normalt skördeutfall. — Skörden av sockerbeter kan beräknas ge en råsockerproduktion av 325 milj. kg. Konsumtionen har tidigare angivits till 395 milj. kg, och ett importbehov av 70 milj. kg råsocker skulle alltså föreligga. Det kan tilläggas att för fullständig självförsörjning med socker skulle fordras en arealökning från här antagna 55 000 ha till inemot 70 000 ha. Det ligger knappast inom det möjligas gräns att uppnå en dylik ökning under den närmaste 5-årsperioden. Genom att odlingstekniken så småningom kan väntas bli mera rationell, bl. a. genom en mera allmän övergång till maskinell betupptagning, synes dock en viss arealökning i och för sig icke osannolik. Det angivna importbehovet bör därför betraktas som en maximalsiffror.

I fråga om animalieproduktionen ha beräkningarna utförts så, att produktionen av fläsk och ägg medger självförsörjning. Eventuella överskott av animaliska produkter ha sålunda i sin helhet fått falla på mjölken.

Vid fastställandet av mjölkproduktionens storlek äro några av de viktigaste faktorerna utvecklingen av mjölkproduktionen per ko och utbytet av mjölk per

fe. Produktionen per ko har på mycket lång sikt ökat med omkring 1 procent per år och under mellankrigsperioden med ca $1\frac{1}{2}$ procent per år. Under kriget och de första efterkrigsåren låg produktionen betydligt under förkrigsnivån.

Aterhämtningen i mjölkproduktionen har emellertid gått mycket snabbt under de senaste åren, och produktionen per ko har ökat väsentligt. Produktionen utgjorde år 1949/50 2 900 kg, och den beräknas öka ytterligare under 1950/51 till omkring 3 000 kg. Ökningen sedan sista förkrigsåret och fram till 1949/50 utgör emellertid i genomsnitt per år icke mer än $1\frac{1}{2}$ procent, alltså densamma som under mellankrigsperioden.

För 1954/55 har antagits en produktion av 3 200 kg per ko, vilket innebär en ökning med ungefär 2 procent från 1949/50 och med $1\frac{1}{2}$ procent från prognossiffran för 1950/51. Det är emellertid osäkert om sistnämnda siffra kommer att uppnås. Den förutsatta produktionsökningen fram till 1954/55 får därför betecknas som ganska stark. — Fetthalten har antagits öka normalt från för närvarande 3.70 procent till 3.75 procent.

Någon förändring i koantalet har icke förutsatts. Det är visserligen icke utslutet att någon ökning kommer att inträffa, men detta bör då resultera i en lägre produktion per ko, eftersom de totala fodertillgångarna äro fixerade. Givetvis kan det emellertid tänkas att mjölkproduktionen blir något större än de här framlagda beräkningarna ge vid handen, men då bör man å andra sidan räkna med en annan produktionsinriktning än den här antagna, exempelvis mindre produktion av oljeväxter och fläsk. Det bör tilläggas att köttproduktionen påverkas föga om koantalet undergår en måttlig stegring.

I fråga om mjölmängden per fe totalfoder har med stöd av en specialundersökning, utförd för 1942 års jordbrukskommittés räkning, utbytet av 4 procentig mjölk per fe totalfoder skattats till 1.14 kg mot 1.10 under 1930-talet och 1.08 under 1920-talet. I detta sammanhang kan nämnas att ett något bättre foderutbyte förutsatts även i fråga om ägg. Beträffande fläskproduktionen har antagits samma foderutbyte som för närvarande gäller i genomsnitt för landet.

Den totala mjölkproduktionen skulle enligt här gjorda förutsättningar år 1954/55 uppgå till 5 400 milj. kg. Utfodringen av mjölk beräknas till 265 milj. kg. Återstående 5 135 milj. kg överstiga det tidigare beräknade konsumtionsbehovet med 445 milj. kg. I smör räknat utgör detta överskott ca 20 000 ton. Huruvida en del av överskottet kommer att vinna avsättning utomlands i form av andra mejeriprodukter än smör kan nu icke bedömas. Det må emellertid nämnas, att utöver det angivna överskottet tillkommer en mindre kvantitet i form av torrmjölk, vilken i den beräknade totalkonsumtionen ingår med 50 milj. kg, en kvantitet som sannolikt är större än den inhemska efterfrågan år 1954/55.

Köttproduktionen har beräknats till 125 milj. kg, vilket är något mindre än nu beroende på minskad slakt av häst och får. Konsumtionen har tidigare beräknats till 165 milj. kg, varför en brist på 40 milj. kg skulle föreligga jämfört med för närvarande över 25 milj. kg. Det kan tilläggas att en ökning av koantalet med låt säga 5 procent (en större ökning får betraktas som mycket osannolik) skulle innebära att köttbristen minskade med omkring 6 000 ton. Ett stort underskott skulle alltså alltjämt föreligga även vid ett optimistiskt antagande i fråga om nötkreaturstammens utveckling.

Det framtida bristläge i fråga om kött, som skisserades av jordbrukskommittén för åtskilliga år sedan, har som framgår av det anförda nu givit sig tydligt till känna. De utförda beräkningarna för 1954/55 bekräftade tidigare gjorda förutsägelserna om en alltmer ökande mjölkproduktion utöver det egna behovet och en allt mindre köttproduktion i förhållande till den inhemska efterfrågan, detta under förutsättning att några särskilda åtgärder icke vidtagas. Givetvis kan bristen komma att minska genom att prisrelationen kött/fläsk ändras. Emellertid har sedan ransoneringstiden ganska stora förskjutningar i denna relation vidtagits, var-

för utan den nuvarande bristen på över 25 milj. kr skulle vara något större. De prishöjningar på kött, som skulle erfordras för att uppnå balans mellan tillgång och efterfrågan skulle emellertid otvivelaktigt bli mycket betydande och under lång tid leda till att de inhemska priserna på kött i allmänhet väsentligt överträffade importprisnivån.

Försöken att genom uppfödning av göddjur avhjälpa köttbristen ha hittills givit obetydliga resultat. Av de erfarenheter som gjorts under de senaste åren kan en uppfödning av renrasiga köttdjur sannolikt icke göras lönsam. En korsning av dessa djur med SRB- och låglandskor synes däremot ge mera gynnsamma resultat. Härvid skulle erhållas en ökad produktion av kött på mjölkproduktionens bekostnad. Vidare finnes givetvis möjligheten att uppföda ett större antal spädkalvar till s. k. gräskalvar, som slaktas först vid ca 1½ års ålder. Härigenom skulle överskottssvårigheterna i fråga om mjölk kunna mildras väsentligt icke blott genom att en del vegetabiliskt foder undantages från mjölkproduktionen utan också genom att utfodringen av mjölk ökar. En förutsättning för att nu antydda förändringar av produktionsinriktningen över huvud taget skola komma till stånd är emellertid att det bundna prissystem för kött, som nu existerar, med det snaraste uppmjukas eller helt slopas.

Under alla förhållanden torde man dock få räkna med att bristen på kött icke kan övervinnas under den här behandlade tidsperioden. Det bör sålunda vara realistiskt att antaga att ett betydande årligt importbehov av kött kommer att föreligga under lång tid framåt. Siffran 40 milj. kg för 1954/55 får dock betraktas som en maximisiffra.

Den i det föregående angivna produktionen av viktigare jordbruksvaror har sammanställts i följande tabell.

TAB. 7. PRODUKTIONEN AV VIKTIGARE JORDBRUKSVAROR.

Varuslag	1938/39	1948/49	1949/50	1954/55 (progn.)
Brödsäd ¹	911	851	842	795 ³
Råsocker	292	291	291	325
Matnyttig vegetabilisk olja	—	26	52	62
Linolja	—	9	18	4
Smör	98	100	109	125
Övriga mejeriprodukter ²	1 934	2 065	2 198	2 375
Kött	152	126	130	125
Fläsk	145	159	169	190
Ägg	61	75	83	80

¹ Till förmalning och export. — ² Räknat i oskummad mjölk. — ³ För egen konsumtion beräknas 710 milj. kg. Se vidare texten.

De beräkningar av fodertillgångarna och förbrukningen av inhemskt foder, som utförts, ge vid handen att en brist på ca 350 milj. fe skulle föreligga under prognosåret. Som förut framhållits är en del av denna brist av beräkningsteknisk natur (underskattningen av skördarna). Om denna brist uppskattas till minst ett 100-tal milj. fe (ungefär lika mycket som under åren 1949 och 1950) skulle den erforderliga mängden importfoder kunna anges till 200 å 250 milj. fe, d. v. s. en lägre kvantitet än för närvarande (användningen av importfoder under 1949/50 utgjorde över 300 milj. fe).

Det torde vara rimligt att för 1954/55 räkna med viss import av majs för den stora fläskproduktionen och av oljekraftfoder som komplement till biprodukterna från den egna oljeväxtodlingen. Även en viss import av kli torde vara att

räkna med. Importfodret har här förutsatts uppgå till 100 milj. kg majs och 50 milj. kg kli. Importöverskottet av oljekraftfoder har upptagits till 75 milj. kg, förbrukningen till 170 milj. kg. Det må tilläggas att om fodermedelsimporten skulle bli lika stor som för närvarande, ökar animalieproduktionen något; i smör räknat skulle tillskottet uppgå till nära 10 milj. kg. Slutligen må erinras om att den förutsatta brödsädsodlingen ger ett ganska stort överskott, som här antagits bli förbrukat som foder. Om denna kvantitet, vilken tidigare angivits till minst 85 milj. kg, kan exporteras med fördel, erhålles en motsvarande lägre animalieproduktion, som i smör räknat kan anges till minst 5 milj. kg.

c) Utrikeshandeln

Av tabell 8 framgår omfattningen av utrikeshandeln med de viktigaste import- och exportvarorna på jordbrukets område. Uppgifterna för 1950 äro givetvis preliminära, men i stort sett torde de komma att stå sig. För 1954/55 ha sammanfattats de uppgifter, som framgått av den föregående redogörelsen.

TAB. 8. UTRIKESHANDELN MED VIKTIGARE JORDBRUKSPRODUKTER I MILJ. KG.

Varuslag	År 1950			1954/55
	Import	Export	Import-överskott	Import-överskott
A Importvaror				
Kött och fläsk ¹	27	1	26	40 ³
Råsocker	103	10	93	70 ³
Majs m. m. ²	157	13	144	100
Kli	113	—	113	50
Oljekraftfoder	127	9	118	75

¹ Omräknad till vara med ben. — ² Majs, korn och havre. — ³ Maximisiffror.

Varuslag	År 1950			1954/55
	Import	Export	Export-överskott	Export-överskott
B Exportvaror				
Smör ..	—	14	14	25
Ost	1	6	5	—
Ägg	—	13	13	—
Vete och råg	78	263	185	. ¹

¹ Beräknad produktion möjliggör export av minst 85 milj. kg kvarnduglig vara. Denna kvantitet har här antagits användas som foder.

Som förut framhållits få importsiffrorna 1954/55 för kött och fläsk samt råsocker betraktas som maximisiffror, eftersom hänsyn icke tagits till de möjligheter som stå till buds att genom särskilda åtgärder åstadkomma en höjning av produktionen av kött och socker. I fråga om brödsäd möjliggör den beräknade produktionen som framgått av det föregående i och för sig en export av minst 85 milj. kg. Denna kvantitet har emellertid här antagits åtgå för utfodring.

Importen av konstgödsel, traktorer och andra maskiner och redskap har redan berörts i början av avsnittet om jordbruksproduktionen.

Beträffande oljor och fetter (andra än smör) kan nämnas, att importen under 1950 beräknas till 55 milj. kg kopra, jordnötter, sojaböner m. fl. oljeväxtfröer. Samtidigt beräknas emellertid en export av 60 milj. kg svenskt rapsfrö. Av fetter och oljor importeras 29 milj. kg och exporteras 26 milj. kg, därav 16 milj. kg rapsolja. Av dessa siffror att döma skulle vi sålunda för närvarande vara fullt självförsörjande i fråga om fetter och oljor. Det goda försörjningsläget sammanhänger emellertid med att en stor del av 1950 års rapsskörd exporteras redan i år. Under 1949/50 skedde en nettoimport och lagerförbrukning av sammanlagt ca 30 milj. kg, och importbehovet 1950/51 beräknas netto till en icke mycket mindre kvantitet.

Enligt de gjorda förutsättningarna bör självförsörjning med matnyttiga fetter (andra än smör) kunna påräknas år 1954/55, om nuvarande internationella prisnivå står sig. För tekniskt fett får man däremot räkna med ett tämligen betydande importbehov, även om detta blir mindre än under förkrigstiden. Under 1936/38 användes årligen 68 milj. kg fetter och oljor för tekniskt bruk, varav 16 milj. kg linolja. Praktiskt taget hela denna kvantitet importerades. För närvarande uppgår förbrukningen till 57 milj. kg, varav 19 milj. kg linolja. En minskning har sålunda skett trots den betydande folkökning som ägt rum under det sista decenniet. Minskningen sammanhänger med att den omläggning av produktionen inom tvättmedelsindustrin, som nödvändiggjordes av bristsituationen i fråga om fett under krisåren, i viss utsträckning synes bli bestående. För 1954/55 har räknats med en förbrukning av drygt 60 milj. kg oljor och fetter för tekniskt bruk, varav 20 milj. kg linolja. En icke obetydlig del av denna kvantitet kan täckas av egen produktion (slakterifett, tallolja, linolja). Importbehovet har uppskattats till 40 milj. kg, varav 16 milj. kg linolja.

BILAGA 3

TILL FRÅGAN OM STÄDERNAS INVESTERINGAR

Promemoria utarbetad av arkitekten GÖRAN SIDENBLADH

Befolkningens successiva överflyttning från landsbygdsnärningar till stadsnärningar är den främsta orsaken till tätorternas tillväxt. Förändringar i hushållsstrukturen hos tätorternas befolkning spelar en jämförelsevis mindre roll. Dessa senare förändringar påverkas i hög grad av inflyttningens relativa storlek. En ökning av inflyttningsöverskottet ger efter några år upphov till en stark hushållsbildning.

Relationen mellan totala befolkningsökningen och nyproduktionen av bostäder belyses i tabell 1, där även inflytandet av allmän standardförbättring kan utläsas.

TAB. 1. BEFOLKNINGSÖKNING OCH BOSTADSPRODUKTION I SVERIGES STÖRRE STÄDER
ÅREN 1931—34, 1936—37 OCH 1939.

Enligt preliminärmaterial till Socialstyrelsens statistik över byggnadsverksamheten.

	I medeltal per år och nytt- kommen invånare tillkomna	
	lägenheter	rumsenheter
Stockholm	0·70	1·88
Göteborg	0·81	1·81
Malmö	0·69	1·80
Norrköping	0·96	2·46
Hälsingborg	1·01	2·74
Örebro	0·85	2·10
Borås	0·89	1·05
Gävle	1·88	5·65

Diskussion om städernas investeringar bör baseras på utdrag ur den offentliga statistiken utvisande tillväxthastigheten hos tätorter i olika storleksgrupper.

Byggnadskostnaderna

Kostnaden för bostadslägenheterna inom olika orter och typer av orter finns i Bostadsstyrelsens statistik. En tidigare översiktlig bearbetning av motsvarande material visas i tabell 2.

I detta material finns inte redovisat någon skillnad i byggnadskostnaderna i små och stora orter, med undantag av att Stor-Stockholm och Stor-Göteborg uppges ha högre kostnader än omgivande mindre orter. Kostnadsskillnaderna uppges bero på klimat och olikheter i byggnadssättet, betingade av andra regionalt uppträdande faktorer.

De i tabell 2 återgivna kostnaderna för bostäder i olika delar av landet kan möjligen användas för en preliminär uppdelning av landet i »kostnadszoner». Det bör därvid observeras att de i försättningen omtalade variationerna i stadsplanestandard och stadsplanekostnad — i varje fall teoretiskt — redan påverkat de angivna indextalen.

TAB. 2. RELATIV BOSTADSBYGGNADSKOSTNAD 1942.
Enligt Curman: Industriarbetarbostäder sid. 223—224, fig. 98.

Stockholm	100
Göteborg	93
Malmö	74
Norrköping	83
Hälsingborg	74
Örebro	80
Borås	86
Gävle	89

Med utgångspunkt från tätortstillväxten inom olika zoner bör indextalen kunna vara en hjälp för att få fram en approximativ bild av investeringar i bostadsbyggelse.

»Kostnadszon»	Index.
1. Stor-Stockholm	100
2. Stockholms län (övr. del)	93
3. Uppsala län	91
4. Södermanlands län	82
Östergötlands län	
Kalmar län	
Gotlands län	
Blekinge län	
5. Jönköpings län	75
Kronobergs län	
Kristianstads län	
Malmöhus län	
6. Stor-Göteborg	93
7. Hallands län (övr. del)	80
8. Gbg och Bohus län (övr. del)	86
Älvsborgs län (övr. del)	
9. Skaraborgs län	81
Örebro län	
10. Värmlands län	88
11. Västmanlands län	85
Kopparbergs län	
12. Gävleborgs län	90
Västernorrlands län	
13. Västerbottens län	93
14. Jämtlands län	98
Norrbottnens län	

Stadsplanekostnaderna

För att en bostad skall vara brukbar fordras en skiftande mängd investeringar utöver själva huset. I första hand skall stadsplanen genomföras. Man skiljer lämpligen på egentliga stadsplanekostnader, som innefattar (1) gata med rörgrav och beläggning, (2) avloppsledning och (3) parkmarkens ordnande samt industriverkens kostnader för ledningar för (4) vatten, (5) ev. gas och (6) elström. Kostnaden för telegrafverkets ledningar kan i beräkningar av denna art försummas. Posterna 1 och 2 inom bostadsområdena ingår i bostadshusens tomtkostnad, huvudvägar och huvudledningar betalas med amorteringslån, parkkostnader (3) i regel med skattemedel, och posterna 4—6 med förbrukningsavgifter som är enhetliga

för alla i orten. Variationer i stadsplanernas utformning inom olika områden inom samma ort kommer därför icke till synes i olika avgifter. I översiktliga exploateringsberäkningar kan man därför nöja sig med approximativa tillägg motsvarande genomsnittliga kostnaden för en meter ledning av olika förekommande slag per meter gata.

De egentliga stadsplanekostnaderna varierar med utrymmesstandard i stadsplanerna, och med teknisk standard och markbeskaffenhet vid stadsplanens genomförande. Utrymmesstandarden inom olika bostadsområden inom samma ort kan variera inom vida gränser — (i nya områden i Stockholms ytterområden $\pm 30\%$), men det finns ett samband mellan ortens storlek och gatunätets relativa storlek. De stora gamla städerna har liten gatuyta per invånare, de mindre nyare har stor (där värdena för Malmö dock är osäkra på grund av oklarhet vid inkorporering). Skillnaden i tekniskt utförande är utomordentligt stor i olika orter. Den kan illustreras genom angivande hur stor del av körbaneytan som är permanentbelagd. I Stockholm och Göteborg var 1939 80 % resp. 90 % permanentbelagd medan de andra undersökta städerna hade omkring 40 %. I detta sammanhang är det intressant att notera, att Malmö under 30-talet sänkte sin standard från 48 % till 42 % permanentbeläggning. De större städernas investeringar i stadsplanekostnader uttryckta i kr per nytillkommen invånare visas i tabell 3, som avser åren 1931—1939.

TAB. 3. INVESTERINGAR I STADSPLANER I KR/NYTILLKOMMEN INVÅNARE.

	Folkmängdstillväxt i ‰ av medelfolkmängden	Nyanläggningar	
		av kommunens egna medel	inklusive statsbidrag
Stockholm	16.2	870	1 180
Göteborg	15.5	730	940
Malmö	17.5	120	400
Norrköping	8.0	530	900
Hälsingborg	11.6	490	1 300
Örebro	13.4	710	1 170
Borås	24.7	810	1 090

I detta sammanhang kan följande sammanställning ha intresse. Investeringar i samtliga städer utom Stockholm under samma tid och inklusive statsbidrag: i kr/nytillkommen inv.

Stadsplanekostnader m. m.....	1 111	48 %
Allmän hygien.....	298	13 %
Industriverk.....	551	24 %
Hamnar	338	15 %
Summa	2 298	100

Motsvarande befolkningstillväxt (utom genom inkorporeringar) var 13 ‰.

Någon mera omfattande undersökning av stadsplanekostnaderna vid bebyggelse med olika vanligen förekommande hustyper föreligger inte. Här refereras i korthet resultatet av två undersökningar. Den ena avser Stockholms ytterområden. Den andra är en del av en större ekonomisk undersökning av förhållandena på Lidingö.

Stockholm

Med nu använd teknisk standard och 1948 års priser kan kostnaderna för gator, avloppsledningar och parker i Stockholms ytterområden uppskattas till följande värden i kr/rumsenhet (= 22 m² våningsyta):

Hyreshus, övervägande smalhus i tre våningar	450
Radhus i två våningar	700
Småstugor i en våning och 72 m ² bruttoyta	1 800

Man kan approximativt räkna med att det i nya bostadsområden kommer en invånare per rumsenhet. Utrymmesstandarden på gatorna varierar från 4,5 till 10,0 m² rumsenhet, terrasseringskostnaden från 6,80 till 23,40 kr/m² färdig gata, och parkkostnaden från 40 till 122 kr/rumsenhet. I och med att man blir uppmärksam på de faktorer som medför särskilt höga kostnader, kommer dessa att i framtiden bli mindre vanliga. De ovan nämnda siffrorna kan användas som medeltal.

Stadsplanekostnaderna skall jämföras med huskostnaderna, som för hyreshusen uppskattas till 9 200 kr/rumsenhet och för småstugan till 7 400 kr/rumsenhet. Totalkostnad av hus och stadsplan blir då för hyreshuset ca 9 700 kr/rumsenhet och för småstugan ca 9 200 kr/rumsenhet.

Lidingö

Lidingö stads drätselkammare har låtit utreda hur utdebiteringsbehovet påverkas av olika slags exploateringar. Man skiljer på samhällets *direkta* kostnader för ett visst område, och innefattar däri underhåll och drift av (1) gator, (2) gatubelysning, (3) avlopp, (4) parker, kommunens kostnader för (5) undervisning, (6) kulturella och (7) sociala ändamål, och av befolkningstillväxten åsamkade *indirekta* kostnader för samhället, vari ingår (8) huvudvägar o. dyl. utanför exploateringsområdet, (9) ev. underskott i kommunens affärsdrivande verksamhet och (10) årskostnader för förvaltning, ordningsväsende, brandförsvar o. dyl. Denna uppdelning är givetvis villkorlig. En del av kostnaderna under post 5, posterna 6 och 7 kan lika gärna föras till de indirekta, medan vissa delar av de affärsdrivande verkens utgifter kan föras till de direkta. Basår för beräkningarna är 1948 då Lidingö hade ca 18 000 invånare. De tillväxtalternativ som ekonomiskt bedöms var ökning till (A) 30 000 och till (B) 55 000. Befolkningstillskottet i nya områden antogs — enligt föreliggande förslag till generalplan — fördela sig på olika hustyper enligt tabell 4. I tabell 5 anges investeringskostnaderna i vissa undersökta områden med hyreshus, radhus och villor. Vidare anges stadens »direkta» årskostnader, fördelade på vissa huvudgrupper av utgifter. Däri ingår förekommande kapitalkostnader, underhåll och löner. Därigenom att förräntningen av de egentliga stadsplanekostnaderna ligger på bostadshyrorna utgör stadens årliga kostnader för gator o. dyl. endast en liten del av den totala årskostnaden. I tabell 4 har vissa huvudposter i investeringarna jämförts med varandra. Uppställningen är ofullständig bl. a. därför att investeringarna i anläggningar för socialvård och kulturell verksamhet inte kunnat framräknas ur de använda årskostnaderna. De torde dock vara små. Det som måhända är av intresse i detta sammanhang är att de »indirekta» kostnaderna har en storleksordning av hälften till $\frac{2}{3}$ av den redovisade investeringskostnaden, medan de egentliga stadsplanekostnaderna endast utgör $\frac{1}{4}$ till $\frac{1}{6}$. Siffrorna skall jämföras med kostnaden för själva bostaden, som för hyreshusen 1948 uppgick till ca 420 kr/m² våningsyta eller ca 10 000 kr/inv.

De slutsatser som må dras ur denna utredning från Lidingö är givetvis mycket begränsade. Denna stad är ju i många avseenden ovanlig. Det är dock en redovisning av sambandet mellan befolkningstillväxten och samtliga därav följande

ekonomiska engagemang som kommunen måste åta sig. (Det primära intresset för Lidingö drätselkammare var att se inverkan på skattesatsen av olika exploateringsalternativ, en sak som här icke skall beröras.)

TAB. 4. INVESTERINGSKOSTNADER ORSAKADE AV BEFOLKNINGSTILLVÄXTEN PÅ LIDINGÖ.
Enligt drätselkammarens utredningskommitté.

Befolkningsalternativ	A	%	B	%
Befolkningstillskott inom nya områden	12 000		31 000	
Detta fördelning på hustyper				
i hyreshus		64		57
i radhus		18		23
i villor		18		21
<i>Investeringskostnader</i>				
i gator, avlopp, parker och belysning, i kr/inv. av befolknings-				
tillskottet (1948 års prisnivå)	545	21	570	27
i skollokaler (130 000 kr/klassrum varav kommunen betalar				
97 500) i kr/inv.	390	15	390	19
i »indirekta» investeringar kr/inv.	1 700	64	1 120	54
Totalt kr/inv	2 635	100	2 080	100

TAB. 5. INVESTERINGSKOSTNAD OCH ÅRSKOSTNADER VID OLIKA HUSTYPER PÅ LIDINGÖ.
Enligt drätselkammarens utredningskommitté.

	Hyreshus		Radhus		Villor (å 150 m ²)		Småstugor (å 80 m ²)	
	kr.	%	kr.	%	kr.	%	kr.	%
Stadens exploateringskostnader i vissa un-								
dersökta områden								
i kr/m ² våningsyta	18·00		15·50		21·80		15·10	
i kr/inv. ca	450		600		830			
Stadens »direkta» årskostnader i kr/m ²								
våningsyta	4·12	100	2·93	100	3·23	100	4·74	100
Därav årskostnad för skolväsen	2·13	52	1·39	47	1·39	43	2·24	47
kulturell verksamhet	0·50	12	0·32	11	0·32	10	0·53	11
social verksamhet	0·84	20	0·55	19	0·55	17	0·88	19
alltså stadens egentliga stadsplanekost-								
nad (gator, avlopp, parker, belysning)								
i kr/m ² våningsyta ²	0·65	16	0·67	23	0·97	30	1·09	23
¹ Därutöver markägarens (HSB:s) uppgivna exploateringskostnad med 58·20 kr/m ² (!).								
² Det bör observeras att anläggningskostnaden av gata framför tomt inom ett bostads-								
område betalas av »huset» och alltså normalt förräntas med hyran.								

Behovet av gemensamhetslokaler

I beräkningar över behov av olika slags gemensamhetslokaler stöder man sig vanligen på uppgjorda förslag till generalplaner. Därvid är det dock praktiskt omöjligt att helt skilja sådana anläggningar som innebär höjande av standarden från dem som är enbart betingade av befolkningsstillväxten.

I samband med arbetet på en generalplan för Stockholm har bifogade schema-

plan utarbetats. Stadsdelen beräknas rymma totalt 16 500 invånare, varav 10 200 i det centrala hyreshusområdet och 2 100 i varje område med enfamiljshus. Dessa senare områden avses utrustade med centra innehållande:

	byggnadsyta
Butiker	400 m ²
Barnstuga.....	400 »
Kollektivtvätt	300 »
Fritidslokaler	200 »
	1 300 m ²

Detta motsvarar 2,8 % av den totala bostadsytan inom det betjänade området. Därtill räknas två mindre och en större lekplats om tillsammans 4 500 m². Det stora centrumet innehåller följande anläggningar:

	byggnadsyta
Butiker	2 200 m ²
Biograf.....	800 »
Sjukkassa	120 »
Barnstuga	1 600 » (endast en i själva centrum)
Fritidsgård	1 400 »
Kollektivtvätt	300 »
	c:a 6 400 m ²

Därutöver kommer lokaler för postkontor, socialvård o. dyl., varför våningsytan i centrumet kan uppskattas till ca 10 000 m² eller 2,7 % av bostadsvåningsytan i hela stadsdelen. I hyreshusområdet bör det finnas lekplatser med en sammanlagd yta av ca 20 000 m².

Stadsdelen behöver sammanlagt ca 65 klassrum i folkskolor, i vilka även vissa ungdomslokaler och bibliotek bör kunna inrymmas. Inom stadsdelen projekteras en idrottsplats och tre bollplaner med en sammanlagd yta av ca 50 000 m² för en kostnad av 750 000 kr.

Omräknas dessa ytor i m²/invånare erhålles följande värden och kostnader:

Butiker 0,28 m²/inv.

Andra gemensamhetslokaler 0,62 m²

Summa lokaler 0,9 m² à 560 kr = 500 kr/inv.

Lekplatser ca 2 m² à 15 kr = 30 kr/inv.

Idrottsanläggningar ca 3 m² à 15 kr = 45 kr/inv.

Klassrum 4 st/1 000 inv. à 120 000 kr = 480 kr/inv.

I HSB:s utredning om gemensamhetslokaler finns två exempel på centra. För 4 000 invånare anses 930 m² golvyta vara behövlig, vari då ej medräknas vissa hobbylokaler i källarvåning. Detta motsvarar 0,23 m²/inv. Byggnadskostnaden utom inventarier beräknas till 125 kr/inv., vilket motsvarar 1,3 % av bostadskostnaderna inom det betjänade området. Ett centrum för 14 000 invånare omfattar ca 5 000 m² våningsyta, där dock ingår vissa idrottslokaler och dyl. i källarvåningar. Detta motsvarar 0,35 m²/invånare, som beräknas kosta 200 kr/inv. eller ett tillägg till bostadskostnaden av ca 2 %.

Exempel på indirekta kostnader

I samband med generalplanarbetet i Stockholm har man fått fram vissa mycket approximativa kostnader, som enligt den på Lidingö använda terminologien skulle kallas indirekta. Vissa i planen redovisade anläggningar har kostnadsberäk- nats och kostnaderna fördelats på den beräknade folkökningen från år 1948 av 200 000 inv. Detta sätt att räkna är tvivelaktigt, då ju dessa investeringar rymmer en rad anläggningar som blivit eftersatta under 40-talet.

Vattenledningar i bostadsområden	100	kr/inv.
Avloppsreningsverk	50	»
Älderdomshem, 18 000 kr/plats	40	»
Vårdhem, 20 000 kr/plats	80	»
Kronikersjukhus, 25 000 kr/plats		
Sjukhus, 30 000 kr/plats	180	»
Läroverk o. andra högre skolor 150 000 kr/klassrum	300	»
Polisväsendet	35	»
Avloppsanläggningar (utanför bostadsomr.)	200	»
Vattenledningsverket (utanför bostadsomr.)	170	»
Renhållningsverket	85	»
Elverket	500	»

BILAGA 4

PM OM KOSTNADERNA FÖR GEMENSAMHETS- ANLÄGGNINGAR I STÄDER OCH TÄTORTER AV OLIKA STORLEKAR

(Siffermaterialet baserat på priserna okt. 1950.)

Utarbetad av sekreterarna A. PELLIJEFF och G. TEGNER

1. Några siffror om tätorternas utveckling

Under senare år har man i samband med det intensifierade planarbetet på olika håll sökt belysa problemen om investeringarna särskilt med hänsyn till inflyttningen till tätorterna. Från kommunalt håll efterlysas ofta uppgifter om kostnaderna för t. ex. gemensamhetsanläggningar till grundval för den kommunala långtidsplaneringen med hänsyn till olika inflyttningsoptioner. För en enskild ort innebär i regel en sådan kostnadsanalys inte några större svårigheter. Problemen bli emellertid av annan art, då det gäller att få fram generella siffror avseende landet i dess helhet eller städer och tätorter av bestämda storlekar. Uppgiften att t. ex. räkna fram kostnaderna för gemensamhetsanordningar i vissa »modellsamhällen» innesluta en rad problem, som knappast gå att lösa utan mycket ingående och tidsödande materialinsamling och specialstudier.

I det följande ha vi emellertid på grundval av den erfarenhet, som finns samlad på skilda områden, sökt få fram vissa kostnadsuppgifter. Vi äro angelägna understryka, att detta försök att uppställa generella normer är behäftat med påtagliga brister och att normerna icke utan vidare kunna tillämpas på en enskild ort. Siffrorna bygga emellertid på ett så pass vederhäftigt erfarenhetsmaterial, att de utan tvivel kan ligga till grund för en mera generell bedömning av tätorternas behov av gemensamhetsanläggningar och de därmed förenade kostnaderna.

Som bakgrund till en analys av tätorternas sammanlagda behov av gemensamhetsanläggningar kan det vara befogat att något dröja vid vissa statistiska data om tätorternas antal och storlek.

1945 års folkräkning ger följande uppgifter om de administrativa och icke administrativa tätorternas fördelning på storleksklasser efter invånarantalet.

Av de 1 304 avgränsade agglomerationerna ha endast 375 minst 1 000 invånare. När det gäller gemensamhetsanläggningar av den art, som nedan beröres, är det främst orter av minst denna storlek, som är av intresse. Undersökningen begränsas därför i det följande till orter av denna storlek. För att kunna bedöma den fortgående urbaniseringens inverkan på investeringsbehovet är det också nödvändigt att något känna takten i tätorternas tillväxt. En uppfattning härom får man av tabellerna 1, 2 och 3, som redovisa vissa orters folkökning under perioderna 31/12 1940—31/12 1945 resp. 1/1 1945—1/1 1950. I tab. 1 ha samtliga tätorter med minst 1 000 invånare fördelats på storleksgrupper efter invånarantal och folkökningens absoluta storlek under den första femårsperioden på 1940-talet.

Antal invånare	Antal tätorter med vidstående antal invånare ¹
— 500.....	599
500— 1 000.....	328
1 000— 2 000.....	170
2 000— 3 000.....	63
3 000— 5 000.....	40
5 000— 10 000.....	43
10 000— 15 000.....	18
15 000— 20 000.....	15
20 000— 30 000.....	9
30 000— 50 000.....	9
50 000— 75 000.....	6
75 000—100 000.....	1
100 000—.....	3
	1 304

¹ Förorterna inräknade i sina huvudorter.

Av de 359 redovisade orterna¹ ha, som synes, 6 fått sin folkmängd minskad mellan åren 1940 och 1945. En folkökning på högst 500 personer har inträffat i 184 orter, 42 orter ha ökat med 500—1 000 personer, 29 orter med 1 000—2 000 personer, 27 orter med 2 000—4 000 personer och 16 orter med mer än 4 000 personer.

Sambandet mellan orternas invånarantal och storleken av 5-årsperiodens folkökning är markant. Av orterna med 1 000—2 000 invånare har 26 % fått minskad folkmängd och 49 % ökat med högst 200 personer. I enstaka fall ha dock orterna i denna storleksgrupp ökat med 1 000—1 500 personer. Medianen för folkökningen är för dessa orter mindre än 100 personer. För orter med 2 000—3 000 invånare är folkökningens median 100—200 personer och för orterna med 3 000—5 000 invånare 300—500 personer. Av orterna med minst 15 000 invånare har å andra sidan ingen ökat mindre än 1 000 personer. Medianen ligger för dessa orter mellan 3 000 och 4 000 personer.

I tabell 2 har motsvarande sammanställning gjorts beträffande utvecklingen under 5-årsperioden 1/1 1945—1/1 1950. Denna sammanställning upptar dock endast städerna.

Städernas folkökning har under denna period varit betydligt större än under 1940-talets första hälft. Inte mindre än 18 städer ha ökat med minst 5 000 personer. Folkökningens median ligger för samtliga städer mellan 1 000 och 1 500 personer.

Det är slutligen av intresse att notera att städer med minst 30 000 invånare under perioden 1940—45 svarat för 56 % av den totala tillväxten hos tätorter med minst 1 000 invånare medan tätorterna med 10 000—30 000 invånare svarat för 18 %, tätorterna med 5 000—10 000 invånare för 12 % och tätorterna med 1 000—5 000 invånare för knappt 14 % av ökningen.

2. Vad är gemensamhetsanläggningar?

Under senare år har det blivit allt vanligare att tala om behovet av gemensamhetsanläggningar i samband med samhällsplanering. Vad som menas härmed är emellertid inte alltid klart utsagt. Varken frågan om den lämpligaste terminologin eller frågan om vilka slags anläggningar, som böra hänföras hit, har ännu fått någon tillfredsställande lösning. I direktiven för den inom socialdepartementet

¹ Inklusive förorter.

TAB. 1. ANTAL TÄTORTER MED MINST 1 000 INVÅNARE ÅR 1945 FÖRDELADE EFTER
FOLKÖKNINGENS STORLEK MELLAN ÅREN 1940 OCH 1945.

Antal inv. 1940	Orter med minskad folkmängd	Invånarantalets ökning mellan 1940 och 1945											Summa
		—100	101— 200	201— 300	301— 500	501— 1 000	1 001— 1 500	1 501— 2 000	2 001— 3 000	3 001— 4 000	4 001— 5 000	5 001—	
1 001— 2 000	43	48	32	13	12	11	4						163
2 001— 3 000	10	16	15	8	9	4	3		1				66
3 001— 5 000	3	1	5	5	7	8			2	1			32
5 001— 10 000	3	2	3	1	5	16	5	4	4	1		¹ 2	46
10 001— 15 000	2			2		3	5	2	3	2			19
15 001— 20 000							2	3	1	2	2		10
20 001— 30 000								1	4	2	1		8
30 001— 50 000									2	2		² 5	9
50 001— 75 000											1	³ 2	3
75 001—100 000												⁴ 3	3
100 001—													
Summa	61	67	55	29	33	42	19	10	17	10	4	12	359

¹ + 5 681, + 5 527.
² + 9 573, + 8 655, + 6 706, + 9 326, + 8 765.
³ + 7 470, + 6 525.
⁴ + 113 351, + 50 002, + 14 022.

TAB. 2. SVERIGES STÄDER FÖRDELADE EFTER FOLKÖKNINGENS ABSOLUTA STORLEK
MELLAN ÅREN 1945 OCH 1950.

Antal inv. 1945	Städer med minskad folkmängd	Invånarantalets ökning mellan 1945 och 1950											Summa
		—100	101— 200	201— 300	301— 500	501— 1 000	1 000— 1 500	1 501— 2 000	2 001— 3 000	3 001— 4 000	4 001— 5 000	5 001—	
1 001— 2 000	1	3	1	2	1	1							9
2 001— 3 000		2	1	1	4	1	1						10
3 001— 5 000				2	4	5				1			12
5 001— 10 000		1			4	9	11	4	4			2	35
10 001— 15 000					1	3	3	4	5	1	2	2	21
15 001— 20 000							2	4	1	1	3	1	12
20 001— 30 000							1	1	3			1	6
30 001— 50 000	1								1	1	3	5	11
50 001— 75 000												3	3
75 001—100 000												1	1
100 001—												3	3
Summa	2	6	2	5	14	19	18	13	14	4	8	18	123

TAB. 3. ANTAL TÄTORTER MED MINST 1 000 INVÅNARE 1945 FÖRDELADE EFTER DEN PROCENTUELLA FOLKÖKNINGEN MELLAN ÅREN 1940 OCH 1945.

Folkmängd 1940	Orter med minskad folkmängd	Procentuell ökning mellan 1940 och 1945 för orter med folkökning						Summa
		—4·9	5·0—9·9	10·0—14·9	15·0—19·9	20·0—24·9	25·0—	
1 001— 2 000.....	43	31	34	16	9	4	26	163
2 001— 3 000.....	10	21	14	6	7	1	7	66
3 001— 5 000.....	3	3	12	7	2	1	4	32
5 001— 10 000.....	3	6	11	11	1	5	9	46
10 001— 15 000.....	2	2	7	2	3	2	1	19
15 001— 20 000.....			4	2	1	2	1	10
20 001— 30 000.....			4	3	1			8
30 001— 50 000.....		1	2	2	1	3		9
50 001— 75 000.....			1	2				3
75 001—100 000.....								
100 001—			2		1			3
Summa	61	64	91	51	26	18	48	359

arbetande bostadskollektiva kommittén (1948) talas om gemensamhetsanläggningar såsom anläggningar, vilka »inom ett grannskapsområde direkt kompletterar bostäderna och underlättar familjernas dagliga liv». Till gemensamhetsanläggningar hänföras enligt dessa direktiv även sådan teknisk fastighetsutrustning, som lämpligen kan utformas att betjäna större bostadsgrupper såsom gemensamma tvättcentraler, panncentraler, kylanläggningar och gemensamma förvaringsutrymmen. Generellt synas »gemensamhetsanläggningar» i planlitteraturen under de senaste åren blivit ett samlingsbegrepp för alla de anläggningar inom ett bostadsområde, som behövs för att ge de inneboende kulturell, social och kommersiell service. Som exempel på den något skiftande terminologin kan anföras, att HSB under begreppet gemensamhetslokaler innefattar institutioner (från socialvårds-expeditioner till post- och telegrafkontor), lokaler för handelsförsörjning (butiker för livsmedel och beklädnad samt specialbutiker) och fritidslokaler (lokaler för nöjen, studier och slöjd samt gymnastik och idrott).

I det praktiska arbetet med Stockholms generalplan har man använt en annan uppsortering, nämligen i följande fack:

1. för *hushållet*, d. v. s. butiker o. dyl., olika slags tvätterier, matserveringar av olika typer och kollektiva anordningar för hemhjälp;
2. för *barnen*, d. v. s. barnstugor, lekplatser och skolor;
3. för *fritiden* — för ungdom och för vuxna — d. v. s. ungdomsgårdar, fritidslokaler, idrottsanläggningar och festplatser;
4. *socialvårds- och sjukvårdsanläggningar*.

Något försök till en mera genomtänkt avgränsning av vad som bör menas med gemensamhetsanläggningar eller gemensamhetslokaler skall här icke göras. Det torde tillhöra den inom socialdepartementet arbetande bostadskollektiva kommitténs uppgifter att framlägga förslag om vad som bör hänföras till begreppet gemensamhetsanläggningar. I detta sammanhang ha vi givit termen gemensamhetsanläggningar en kanske något vidare innebörd än vad som i regel brukar innefattas i detta begrepp. I fortsättningen menas med gemensamhetsanläggningar i det stora hela sådana byggnader eller speciella områden inom en stad eller tätort, som inte kunna hänföras till bostäder, industribyggnader eller offentliga industri-

och affärsverk. Med denna gränsdragning faller t. ex. värmecentraler, fjärrvärmeverk, post- och telegrafstationer, el- och vattenverk utanför diskussionen. Även stadsplane- och gatukostnader ha utlämnats, eftersom dessa knappast kunna inräknas i begreppet gemensamhetsanläggningar utan snarare hänföra sig till kostnaderna för bostäderna. Vidare ha bland annat kyrkor, restauranger, matserveringar, caféer, hotell och pensionat icke kunnat medtagas.

3. Normer och kostnader

Den distinktion, som enligt ovan gjorts beträffande gemensamhetsanläggningar, har lett till att vi i fortsättningen behandla följande gemensamhetsanläggningar:

- Skolor.
- Barnstugor.
- Lekplatser.
- Apotek.
- Arbetsförmedlingskontor.
- Socialvårdsbyråer.
- Sjukkasor.
- Bastur, varmbadhus och simhallar.
- Folktandvårdslokaler.
- Mödra- och barnavårdsinstitutioner.
- Distriktsbarnmorskemottagning.
- Distriktsläkaremottagning.
- Distriktsköterskemottagning.
- Provinsialläkaremottagning.
- Pastorsexpeditioner.
- Fritids- och hobbyanordningar.
- Bibliotek.
- Idrottsanläggningar.
- Tvätterier.
- Butiker.

Normer och kostnader för ovannämnda gemensamhetsanläggningar ha i det följande behandlats punkt för punkt. Försök har gjorts att för städer och tätorter av olika storlek räkna fram behovet och kostnaderna. Hänsyn har därvid inte tagits till de ekonomiska eller byggnadsmässiga möjligheterna under förslagsvis den närmaste 5-årsperioden. I stället ha vi i kalkylen utgått delvis från en mera »visionär» framtid, delvis från vad som idag anses vara godtagbar standard.

Vid en kalkyl av denna art är man självfallet tvungen att låta städer och tätorter få ett mera schematiskt och »idealiserat» utseende. Hänsyn har sålunda inte kunnat tagas till sådana viktiga faktorer som att en ort kan ha ett särskilt livaktigt omland, stark handel och sjöfart, extrem yrkesstruktur etc. Kalkylen är vidare fotad på vissa antaganden om »normalt utseende» på de olika orterna ifråga om civilstånd, åldersfördelning, frekvensen förvärvsarbetande kvinnor, socialvårdsfördelning etc. Redan dessa reservationer visa, att kalkylerna *inte kunna appliceras på en enskild ort utan hänsynstagande till dess speciella struktur och förutsättningar*. Det må vidare starkt understrykas, att åtskilliga av de normer, som nedan angivas, måste betecknas såsom vaga och otillräckligt grundade. I vissa fall äro de ännu under offentlig eller enskild utredning och kunna kanske redan om några år ha avsevärt förändrats. Härtill kommer, att kostnadsberäkningarna i vissa fall blivit mycket schematiska, bl. a. med hänsyn till skiftande uppgifter om byggnadskostnader, samt avsaknaden av samhällelig målsättning ifråga om

standard. Som exempel härpå kan nämnas tvättstugor, varmbadhus och simhallar samt barnstugor. På samtliga dessa områden är samhällets politik för närvarande under omprövning — och det är ovisst vilken riktning utvecklingen, bl. a. i tekniskt avseende, kommer att taga (gäller närmast frågan om hur familjernas tvättbehov skall tillgodoses).

Folkskolor

(inkl. barn i högre skolor men i åldern 7—14 år).

Enligt skolöverstyrelsens normer beräknas varje årskull av barnen i skolåldern utgöra 15 ‰ av totalbefolkningen. Genomsnittliga antalet barn per läraravdelning beräknas till 24 i småskolan och 30 i den egentliga folkskolan. Kostnaderna per klassrum inkl. alla biutrymmen (bl. a. för skolmåltider) uppskattas av skolöverstyrelsen till 100 000 kronor. Denna uppskattning synes dock vara något i underkant. Det kan t. ex. nämnas, att man i Stockholm räknar motsvarande kostnader till 120 000 kronor. Eftersom en del av barnen i åldern 7—14 år går i realskola med dess något högre byggnadskostnader, har den senare siffran ansetts rimlig som ett genomsnitt och begagnats i kalkylen.

Om man antar att *alla* barn i åldern 7—14 år (7 skolår) gå i folkskola, kan följande kostnadsschema uppställas (märk att en del av barnen flyttar över till andra skolformer, varför beräkningarna för dessa skolor måste reduceras med den del, som här räknats in i folkskolan).

Antal inv.	Antal barn i åldern 7—14 år	Antal läraravd.	Byggnads- kostnader kronor
1 000	105	14	480 000
3 000	315	11	1 320 000
5 000	525	18	2 160 000
10 000	1 050	37	4 440 000
15 000	1 575	56	6 720 000
20 000	2 100	75	9 000 000
30 000	3 150	112	13 400 000
50 000	5 250	187	23 400 000
75 000	7 875	281	33 700 000

¹ B-skola.

Högre skolor

(exkl. barn under 15 år).

En beräkning av behovet av klassrum för högre undervisning (realskolor och gymnasium) är mycket vanskelig. Förhållandena äro synnerligen växlande på olika orter. För mindre orter har man t. ex. att räkna med ett betydande beroende av den omgivande landsbygden. Vidare är andelen barn, som gå till högre skolor, mycket varierande såväl mellan orter av olika storlek som även mellan lika stora orter. Med ledning av rikssiffrorna har antagits, att ca 20 % av barnen i åldern 15—19 år gå i högre skolor (ca $\frac{1}{3}$ av barnen i åldern 15—16 år i realskolor och ca $\frac{1}{10}$ av barnen i åldern 17—19 år i gymnasium). Detta procenttal har approximativt korrigerats med hänsyn till landsbygdsbarnens skolbehov, och relationstalet har i beräkningarna satts till 25 % av ortens barn i åldern 15—19 år. I beräkningarna har vidare antagits, att ett klassrum behövs för 28 elever även när det gäller de högre skolorna. Kostnaden per klassrum med biutrymmen har av skolöverstyrelsen ungefärligt angivits till 150 000 kronor.

Antal invånare	Antal barn i åldern 15—19 år	Därav i högre skolor	Erforderligt antal klass- rum ¹	Byggnads- kostnader kronor
1 000	75	18		
3 000	225	56	2	300 000
5 000	375	94	3	450 000
10 000	750	187	7	1 050 000
15 000	1 125	280	10	1 500 000
20 000	1 500	375	13	1 950 000
30 000	2 250	560	20	3 000 000
50 000	3 750	940	33	4 950 000
75 000	5 625	1 400	50	7 500 000

¹ Märk att de angivna behoven icke innefatta de lägre klassavdelningarna, vilka inräknas under folkskolan.

Barnstugor

Frågan om statens och kommunernas stöd till barnstugorna är under omprövning. Verksamheten kan väntas expandera under de närmaste årtiondena. Förskolor (barnträdgårdar) får eventuellt sin anknytning till skolväsendet i framtiden och utvecklas sålunda till en slags förberedelse till småskolan. Denna utveckling är dock beroende av statsmakternas inställning till den framtida organisationen av denna verksamhet. I regel brukar man för förskolornas del räkna med att sådana böra uppföras så att de stå till förfogande för alla barn i åldern 3—7 år, som önska anlita dem, i varje fall alla barn i 5—7-årsåldern. I praktiken antages detta innebära, att mellan 50 och 60 % av barnen i åldern 3—7 år komma att anlita dem. Under överskådlig tid torde man dock i många städer och tätorter knappast hinna med att planera för mer än ca 35—40 % av dessa åldersgrupper. En förskola med den nedpressade standard, som den statliga kommittén har för avsikt att föreslå, kan kostnadsberäknas till ca 35 000 kronor. Den tar hand om 40 barn, 20 på förmiddagen och 20 på eftermiddagen för några timmars fostran och kamratlig samvaro. För *daghemmen* böra lokala behovsundersökningar i varje fall göras. Behovet av sådana skiftar nämligen starkt från kommun till kommun, och är beroende på t. ex. det relativa barnantalet, antalet förvärvsarbetande mödrar med småbarn, antalet ensamstående mödrar, den sociala strukturen i samhället, efterfrågan på kvinnlig arbetskraft etc. Ett daghem av enkel monteringsfärdig träkonstruktion kostar hösten 1950 ca 90 000 kronor samt har ca 30 platser. Det må

Antal inv.		Kostnad kr.
1 000	1 förskola (40 barn)	35 000
3 000	3 förskolor (120 barn)	105 000
5 000	4 " (160 ")	140 000
10 000	1 daghem (30 platser)	90 000
	8 förskolor (320 barn)	280 000
15 000	1 daghem (30 platser)	90 000
	12 förskolor (480 barn)	420 000
20 000	2 daghem (60 platser)	180 000
	16 förskolor (640 barn)	560 000
30 000	2 daghem (60 platser)	180 000
	20 förskolor (800 barn)	700 000
50 000	4 daghem (120 platser)	360 000
	25 förskolor (1 000 barn)	875 000
75 000	5 daghem (150 platser)	450 000
	40—45 förskolor (1 600 barn)	1 400 000

emellertid anmärkas, att Göteborg år 1950 uppfört ett daghem, varvid man använt sig av äldre militärbaracker. Kostnaden har därvid kunnat pressas ned till 68 000 kronor. Detta provisoriska daghem rymmer likaledes 30 barn. Såväl vad beträffar förskolor som daghem räknas i det följande med att dessa uppföras fristående, vilket enligt olika experter är den bästa lösningen.

Lekplatser

I samband med generalplanarbetet i Stockholm företagna undersökningar av vissa lekplatser ha visat, att normen att lekplatserna böra vara belägna inom 300 m från hem eller skola, måste anses vara »mera som ett otillräckligt än som ett överdrivet krav vid planeringen för barnen». Man räknar numera med förutom sandlådor och barnhagar på bostadstomterna med mindre lekplatser, förlagda inom 100—150 m räckhåll och ca 1 200 m² stora. Dessutom behövas fullständiga lekplatser förlagda på 300 m som ett maximiavstånd från bostäderna. Dessa böra ha en lektyta på ca 2 000 m² för 120 barn. Med tillämpning av dessa normer anses för närvarande en lekplatsyta per invånare på 2 m² behövlig. Kostnaden för dessa lekplatser varierar starkt mellan olika orter, belägenhet i stadsplanen, markvärdet etc., men torde röra sig mellan 5—30 kr per m². I nedanstående kalkyl har räknats med ett medelvärde på 15 kr/m².

Antal invånare	Antal m ² à kr. 15	Kostnad kr.
1 000	2 000	30 000
3 000	6 000	90 000
5 000	10 000	150 000
10 000	20 000	300 000
15 000	30 000	450 000
20 000	40 000	600 000
30 000	60 000	900 000
50 000	100 000	1 500 000
75 000	150 000	2 250 000

Apotek

Apoteken böra i kostnadshänseende närmast jämföras med butiker men behandlas här separat. Hittills ha apotek endast undantagsvis inrättats på orter, där färre än 3 000 personer kunna beräknas bli betjänta därav. Apoteksväsendet är under utredning. Förslag kan väntas under 1951, som syftar till ett förstärkt läge

Antal inv.	Antal apotek	Kostnad kr.
1 000	Inget apotek behövt	—
3 000	1 apoteksfilial à 100 m ²	40 000
5 000	1 » » 200 m ²	80 000
10 000	1 » » 200 m ²	80 000
15 000	1 » » 200 m ²	80 000
20 000	2 apoteksfilialer à 200 m ²	160 000
	(här förutsättes ett omland på 10 000 inv.)	
30 000	2 apoteksfilialer à 200 m ²	160 000
	(här förutsättes ett omland på 10 000 inv.)	
50 000	3 apoteksfilialer à 200 m ²	240 000
	(här förutsättes ett omland på 50 000 inv.)	
75 000	4 apoteksfilialer à 200 m ²	320 000

och en centralisering av apoteken. Förslaget syftar bl. a. att tillgodose de mindre orternas behov, varför man kan förutsätta, att antalet filialapotek kommer att öka.

Arbetsförmedling

Man räknar i regel ett arbetsförmedlingskontor för 8 000 invånare. En 5 000-invånarestad förutsättes därvid ha ett omland av 1 000 invånare. Arbetsförmedlingens framtida organisation är under omprövning och förslag om viss nedskärning av organisationen kan väntas förelagt riksdagen.

Antal inv.	Antal heltidskontor	Kostnad kr.
1 000	— — —	—
3 000	— — —	—
5 000	1 kontor å 20 m ²	8 000
10 000	1 » » 100 m ²	40 000
15 000	1 » » 125 m ²	50 000
20 000	1 » » 125 m ²	50 000
30 000	1 » » 250 m ²	100 000
50 000	1 » » 500 m ²	200 000
75 000	1 » » 600 m ²	240 000

Socialvårdsbyråer

Följande uppgifter rörande socialvårdsbyråernas lokalbehov avse centraliserad socialvård i orter med högst 30 000 invånare. För större städer spela socialförhållanden av förvaltningsteknisk art in, vilket omöjliggör mera generella beräkningsgrunder. Exakta beräkningar av befolkningsunderlaget äro ej möjliga. Vårdbehovet och därmed behovet av expeditionslokaler för socialvården är helt beroende av befolkningsstrukturen på resp. orter (socialvårdsklienteletets procentuella andel av befolkningen).

Antal inv.	Antal socialvårdsbyråer	Kostnad kr.
1 000	— — —	—
3 000	1 st. å 30 m ²	12 000
5 000	1 » » 50 m ²	20 000
10 000	1 » » 100 m ²	40 000
15 000	1 » » 150 m ²	60 000
20 000	1 » » 195 m ²	78 000
30 000	1 » » 235 m ²	94 000
50 000	2 » » 200 m ²	160 000
75 000	3 » » 200 m ²	240 000

Sjukkassor

Under förutsättning att avståndet ej överstiger 2 km kan sjukkasselokal betjäna upp till 35 000 invånare. I landsorten blir storleken på sjukkassan helt beroende av folkmängden inom det med hänsyn till kommunindelningen uppgivna område, som kassan skall betjäna. Nedan lämnade uppgifter om utrymmesbehov m. m. ha tagit hänsyn till de beräknade förhållandena efter omorganiseringen av den nuvarande frivilliga sjukförsäkringen till obligatorisk sjukförsäkring.

Antal inv.	Antal sjukkasor	Kostnad kr.
1 000	— — —	—
3 000	1 st. à 27 m ²	10 800
5 000	1 » » 30 m ²	12 000
10 000	1 » » 50 m ²	20 000
15 000	1 » » 72 m ²	28 800
20 000	1 » » 89 m ²	35 600
30 000	1 » » 175 m ²	70 000
50 000	1 » » 202 m ²	80 800
75 000	1 » » 225 m ²	90 000

Varmbadhus, bastur och simhallar

Det är synnerligen svårt att få fram mera noggranna kostnadsuppgifter på detta område. Några större badhus ha inte byggts sedan 1930-talet och sedan dess ha såväl formerna på badhusen som priserna förändrats.

I följande kostnadskalkyl antages, att kostnaderna äro 80 % högre än 1939. Olika kommuner ha haft mycket olika fordringar på badhusens utformning. För dyringen av badhusen har på sina håll berott bl. a. på att man sökt tillgodose tävlingssimningens intressen. Det är också framför allt fordringarna på simhallens storlek, som variera i de olika kommunerna. En avkylningsbassäng efter bastubadet är en synnerligen billig anordning och bör enligt badexpertis förekomma även i mindre bastur. För orter med 3 000 invånare bör simbassäng förekomma. Det kan av vissa skäl vara lämpligt att här endast räkna med en så pass liten bassäng som 6 × 12,5 m; 2 m djup. Tävlings-simmarnas och tävlingshopparnas intressen — dvs 25 m bassänger, 3 m svikter och 5 m trampoliner — tillgodoses i kalkylen först i en stad på 20 000 invånare. Ett dylikt badhus beräknas kunna tillfredsställa en kommun på 35 000 invånare. I större städer är det lämpligt att i stället för en enda jättestor badanläggning utföra en större och flera mindre anläggningar. En liten badanläggning med 12,5 m bassäng är kalkylerad för varje påbörjat invånareantal av 15 000.

På grund av de olika anspråk på varmbadhusens och simhallarnas utrustning, som förekomma, är det svårt att sätta några bestämda normer och få fram exakta jämförbara uppgifter. Kostnadskalkylerna äro därför uppgjorda på så sätt, att vis-

Totala kostnader för badhus i kommuner med olika invånareantal			
Invånare	Antal bad pr år	Anmärkning	Totalkostn. kr.
1 000	7 000	Enkel bybastu i träkonst.	21 000
1 000	7 000	Utförande likvärdigt med simbaden	56 000
3 000	18 000		192 000
5 000	28 000		259 000
10 000	50 000		456 000
15 000	67 500		610 000
20 000	90 000		783 000
25 000	112 500		912 000
30 000	135 000		1 080 000
50 000	225 000	En anlägg. med 10 × 25 m bassäng ... 1 173 000 samt en anlägg. med 8 × 12,5 m bassäng 540 000	1 713 000
80 000	360 000	En anlägg. med 10 × 25 m bassäng ... 1 173 000 samt 3 st. anlägg. med 8 × 12,5 m bassäng 1 620 000	2 793 000

sa av de badhusutredningar, som gjorts under de senaste 15 åren, omräknats till 1950 års priser. Härigenom har ett medelvärde framkommit, som står i proportion mot den komfort, som kommunerna ha önskat få genomföra. Eftersom en kommun i allmänhet önskar låga anläggningskostnader, torde extrakostnaderna där för större komfort etc. snarare ligga i underkant än i överkant. I kalkylerna har räknats med en standard av badhusen, som visar sig lämplig för kommunala anläggningar. Det må kraftigt understrykas, att om badhuset kan kombineras med andra anläggningar — såsom tvätterier, (en mycket lämplig kombination), brandstationer, elverk, skolor eller liknande byggnader — kunna de maskinella anläggningarna delvis uppdelas och kostnaderna för själva badhuset bli billigare.

Folktandvård

Behovet av lokaler för folktandvården beräknas för närvarande i förhållande till antalet vårdfall bland barn i åldern 3—15 år (som vårdfall uppskattas 30 % av barnen i åldern 3—6 år och 90 % av barnen i åldern 7—15 år). I de mindre tätorterna får man räkna med att en poliklinik också kan betjäna den omgivande landsbygden. I nedanstående kalkyler har antagits, att orterna med högst 3 000 invånare ha ett omland av en sådan storlek, att en poliklinik med en tandläkare är motiverad. Folktandvårdspoliklinikerna äro i allmänhet inrymda i »socialhus» etc. och kostnaderna ha beräknats med utgångspunkt härifrån.

Antal inv.	Beräknat antal vård- fall	Erford. antal tandl.	Utrymmesbehov i folktandvårds- poliklinik, m ²	Byggnads- kostnader kr.
1 000	140	1	100	50 000
2 000	280	1	100	50 000
3 000	420	1	100	50 000
5 000	700	1	100	50 000
10 000	1 400	2	135	67 500
15 000	2 100	3	195	97 500
20 000	2 800	4	240	120 000
30 000	4 200	7	435 ¹	218 000
50 000	7 000	11	675 ¹	338 000
75 000	10 500	17	1 000 ¹	500 000

¹ Utrymmesbehovet endast grovt uppskattat, enär det blir beroende av hur många kliniker som inrättas.

Mödra- och barnavårdsinstitutioner

Den förebyggande mödra- och barnavården befinner sig ännu under utbyggnad. Som huvudmän fungera landsting och fristäder (städer utanför landsting). I organisationen ingå 5 olika slag av inrättningar:

mödravårdscentraler
barnavårdscentraler
mödra- och barnavårdscentraler
mödra- och barnavårdsstationer samt
mödra- och barnavårdsfilialer.

Mödravårdscentraler anses behöva ett befolkningsunderlag på 50 000—60 000 invånare, men variationerna härvidlag liksom vid övriga mödra- och barnavårdsinstitutioner äro stora, beroende på lokala förhållanden och hälsoövervakningens omfattning. I regel inrättas mödravårdscentraler i anslutning till BB-avdelningar-

na på lasarett. Då sjukhus överlag icke medtagits i denna kalkyl göres här icke någon beräkning av kostnaderna för mödravårdscentraler.

Barnavårdscentraler förläggas dels till barnsjukhus, barnstugor, skolor och liknande institutioner, dels fristående, och beräknas i regel behöva ett befolkningsunderlag på 10 000—15 000 invånare. Barnavårdscentraler förekomma mest i större städer och någon beräkning över kostnaderna göres icke här, då man i regel brukar utnyttja andra lokaler.

Vanligast äro mödra- och barnavårdscentraler — huvudsakligen i mindre städer och tätorter — mödra- och barnavårdsstationer samt mödra- och barnavårdsfilialer. Samtliga dessa utnyttja i regel lokaler för allmän sjukmottagning etc., varför nedanstående kostnadsuppgifter även innesluta kostnaderna för exempelvis

distriktsbarnmorskemottagning,
distriktsläkaremottagning,
distriktssköterskemottagning,
provinsialläkaremottagning etc.

1 000 invånare: (med omland på ytterligare 1 000 invånare) Kronor
mödra- och barnavårdsfilial 53 m² 21 200

5 000 invånare:
mödra- och barnavårdsstation 103 m² 41 200

15 000 invånare:
mödra- och barnavårdsstation med lokaler för allmän sjukmottagning
(även anordnad som mödra- och barnavårdscentral) 133 m² 53 200

Pastorsexpedition

Pastorsexpedition inrättas för en församling i sin helhet eller för ett självständigt kyrkobokföringsdistrikt. Till lokaler för kyrkliga ändamål höra även s. k. förrättningsrum. Pastorsexpedition måste ha minst ett rum för enskilda samtal. Övrig expediering sker i arbetsrum med en eller flera tjänstemän. Man brukar räkna med en expedierande tjänsteman per 4 000 invånare samt att för varje tjänsteman bör räknas 8 m² golvyta. Det är synnerligen svårt att här komma med några mera exakta kostnadsuppgifter, eftersom några normer inte finnas utarbetade. Uppgift finnes emellertid på att en pastorsexpedition för en stad på mellan 20 000 och 30 000 invånare bör omfatta ca 210 m², vilket i byggnadskostnad skulle innebära 84 000 kr.

Antal invånare	Antal pastorsexp.	Utrymmes- behov	Kostnad kr.
1 000	1	50 m ²	20 000
3 000	1	70 m ²	28 000
5 000	1	70 m ²	28 000
10 000	1	125 m ²	50 000
15 000	1	175 m ²	70 000
20 000	1	190 m ²	76 000
30 000	1	210 m ²	84 000
50 000	2	2 × 210 m ²	168 000
75 000	3	3 × 210 m ²	252 000

Fritids- och hobbylokaler

De olika orterna förutsätts ha fullt utbyggda skolor, som försetts med specialsalar i ungefär »normal» omfattning. Såväl dessa specialsalar som skolornas lokaler i övrigt förutsätts i viss utsträckning upplåtas för fritidssysselsättning. Vidare

antas, att bostadsfastigheterna inom samhället i någon utsträckning försetts med hobbyrum, som upplåtas för scoutverksamhet och annan hobbyssysselsättning för yngre och äldre.

I samhällen t. o. m. 20 000 invånare beräknas fritidslokalerna sammanföras till en sammanhängande byggnad i samhällets centrum. Överstiger samhället 30 000 invånare har antagits att vissa lokaler, främst lokaler för ungdomsverksamhet, studielokaler och i viss utsträckning även samlingslokaler, förläggas på skilda platser i huvudsak överensstämmande med bibliotekens uppdelning på filialer för respektive samhällen (se biblioteken).

Beträffande gymnastiklokaler förutsättes, att skolornas gymnastiksalar tillgodoses behovet.

Bibliotek

Biblioteket i den minsta samhällstypen består av utlåningssal och läsrum. I de övriga bibliotekstyperna tillkommer arbetsrum; de större biblioteken ha två eller flera sådana arbetsrum. Vid bibliotek i samhällen med minst 10 000 invånare har beräknats ingå även en särskild ungdomsavdelning, vid de två största typerna dessutom ett sagorum med speciell litteratur för de allra yngsta. I samhällen med 30 000 invånare har beräknats en, med 50 000 invånare tre och med 75 000 invånare fem biblioteksfilialer.

Bibliotekslokalerna ha vid mindre samhällen — 2 000, 3 000 och 5 000 invånare — förutsatts ingå i byggnad för samlingslokaler eller liknande. Detta innebär, att bibliotekslokalerna i dessa samhällstyper bli förhållandevis billigare än i större samhällen, där biblioteken uppföras som fristående byggnader. En annan anledning till att byggnadskostnaderna tämligen språngartat stiga i höjden fr. o. m. samhällstyper med 10 000 invånare är att först vid denna samhällsstorlek är det ekonomiskt rimligt att heltidsanställa fackutbildad personal för bibliotekets skötsel och vård. Detta arrangemang medför förhållandevis stor utrymmesökning för arbetsrum m. m. Ungefärliga byggnadskostnader för bibliotekslokaler i samhällen med över 10 000 invånare uppgå f. n. till ca 15 kr per invånare. I mindre samhällen blir denna kostnad något lägre av ovan angivna skäl. (Detta innebär emellertid att dessa samhällen förutsätts få en något sämre service.) Någon bestämd proportion går inte här att ange, då ett visst minimibokbestånd alltid måste finnas, vilket gör det förhållandevis dyrast för de minsta samhällstyperna.

Idrottsanläggningar

Vid efterföljande beräkningar beträffande idrottsanläggningar har förutsatts, att vid varje skola finns en skolidrottsplats samt att mindre bollplaner i någon utsträckning finnas tillgängliga.

Beträffande anläggningar för inom- och utomhusidrott ha endast anordningar medtagits för sådana idrottsgrenar, som förekomma eller för vilka förutsättningar finnas i praktiskt taget varje svenskt samhälle. Vissa former av idrottsutövning, såsom t. ex. kanot- och roddsport, skid- och slalombackar m. m., ha således inte inkluderats i kostnadsberäkningarna. Det bör emellertid framhållas, att i varje samhälle beläget intill större vattendrag i regel förekommer kanot- och roddsport i viss utsträckning. För dessa idrottsgrenar krävas vissa mindre anläggningar för förvaring av kanoter och båtar, omklädningsrum m. m.

Där de klimatiska förhållandena skapa förutsättningar därför, bli skid- och slalombackar så gott som alltid aktuella. Beträffande de sistnämnda krävs givetvis att terrängförhållandena medge en sådan anläggning. Beträffande skidbackar avses här endast mindre anläggningar (med hopphöjder under 40 m).

1 000 invånare:

Antal	Lokal	Kostnad
<i>Samlingslokaler</i>		
1	Samlingssal för 250 personer (med servering)	
1	Samlingssal för 50 personer	
1	Biograf och teater för 275 personer	
2	Expeditionslokaler	
2	Studierum	
1	Bibliotek (11 500)	
1	Vaktmästarbostad	
1	Ungdomsavdelning med hobby- och klubbrum med servering	315 000
<i>Idrottsanläggningar</i>		
1	Idrottsplats med bollplan och enklare anordningar för fri idrott, omklädningspaviljong med mindre bastu samt träningsplan att användas för isbana	35 000
1	Ishockeybana med belysning inom eller utom idrottsplatsen	5 000
1	Tennisbana med mindre omklädningslokal	10 000
1	Lokal för bordtennis, brottning o. d. (separat byggnad eller lokal i annan byggnad)	25 000
		75 000
<i>Folkparksanläggning</i>		
	utan scen	50 000
	<i>Totalsumma:</i>	440 500

3 000 invånare:

Antal	Lokal	Kostnad
<i>Samlingslokaler</i>		
1	Samlingssal för 350 personer (med servering)	
3	Samlingssal för 35—75 personer	
1	Biograf och teater för 350 personer	
3	Expeditionslokaler	
3	Studierum	
1	Bibliotek (21 500)	
1	Vaktmästarbostad	
1	Ungdomsavdelning med hobby- och klubbrum med servering	420 000
<i>Idrottsanläggningar</i>		
1	Idrottsplats med bollplan samt löpar-, hopp- och kastbanor, omklädningspaviljong med bastu, enkel åskådarläktare, träningsplan att användas även för bandybana	60 000
1	Ishockeybana med belysning inom eller utom idrottsplatsen	7 000
1	Tennisbana (ev. 2 st.)	20 000
	Lokaler för inomhusidrott (bordtennis, brottning, boxning, o. d.)	40 000
		127 000
<i>Folkparksanläggning</i>		
	med scen	150 000
	<i>Totalsumma:</i>	697 000

5 000 invånare:

Antal	Lokal	Kostnad
<i>Samlingslokaler</i>		
1	Samlingssal för 400 personer (med servering)	
3	Samlingssal för 50—100 personer	
1	Biograf och teater för 375 personer	
4	Expeditionslokaler	
4	Studierum	
1	Bibliotek (31 000)	
1	Vaktmästarbostad	
1	Ungdomsavdelning med hobby- och klubbrum med servering	587 000
<i>Idrottsanläggningar</i>		
1	Idrottsplats med bollplan samt löpar-, hopp- och kastbanor, omklädnadspaviljong med bastu, åskådarläktare under tak, två träningsplaner, varav den ena även för bandybana (en av träningsplanerna gärna belägen i annan del av samhället)	90 000
1	Ishockeybana med belysning (inom eller utom idrottsplatsen)	10 000
2	Tennisbanor (ev. 3)	30 000
	Lokaler för inomhusidrott (bordtennis, brottning, boxning o. d. samt något sammanträdes- eller klubbrum. En lokal helst av sådan storlek, att den kan användas även för t. ex. badminton och basketboll)	100 000
		230 000
<i>Folkparksanläggning</i>		
	med scen	200 000
	<i>Totalsumma:</i>	1 017 000

10 000 invånare:

Antal	Lokal	Kostnad
<i>Samlingslokaler</i>		
1	Samlingssal för 500 personer (med servering)	
3	Samlingssal för 50—100 personer	
1	Biograf och teater för 400 personer	
6	Expeditionslokaler	
5	Studierum	
1	Vaktmästarbostad	
1	Ungdomsavdelning med hobby- och klubbrum med servering	700 000
1	Bibliotek	150 000
<i>Idrottsanläggningar</i>		
1	Idrottsplats med bollplan samt löpar-, hopp- och kastbanor, läktare under tak, innehållande erforderliga omklädnads- och andra utrymmen samt bastu (ev. skilda byggnader), träningsplan att användas även för bandybana	150 000
2	(ev. 3) träningsplaner i andra delar av samhället	75 000
3	(ev. 4) tennisbanor	40 000
1	(ev. 2) ishockeybana	20 000
1	Idrottshus med centre-court för badminton, tennis, handboll, basketboll o. d., träningslokaler för brott-	

Antal	Lokal	Kostnad
	ning, boxning, bordtennis m. m., bowlingbanor, klubb- och sammanträdeslokaler, servering, erforderliga omklädnads- och sanitära utrymmen (bastu)	800 000 1 085 000

Folkparksanläggning

	med scenanläggning och inbyggd dansbana, parkeringsplats m. m.	300 000
<i>Totalsumma</i>		2 235 000

15 000 invånare:

Antal	Lokal	Kostnad
	<i>Samlingslokaler</i>	
1	Samlingssal för 600 personer (med servering)	
3	Samlingssal för 75—150 personer	
1	Biograf och teater för 425 personer	
8	Expeditionslokaler	
6	Studierum	
1	Föreståndarbostad	
1	Vaktmästarbostad	
1	Ungdomsavdelning med hobby- och klubbrum med servering	800 000
1	<i>Bibliotek</i>	225 000

Idrottsanläggningar

1	Idrottsplats med bollplan samt löpar-, hopp- och kastbanor, läktare under tak, innehållande erforderliga omklädnads- och andra utrymmen samt bastu (ev. skilda byggnader), träningsplan att användas även för bandybana	150 000
3	Träningsplaner i andra delar av samhället	75 000
4	Tennisbanor	40 000
2	Ishockeybanor	20 000
1	Idrottshus med centre-court för badminton, tennis, handboll, basketboll o. d., träningslokaler för brottning, boxning, bordtennis m. m., bowlingbanor, klubb- och sammanträdeslokaler, servering, erforderliga omklädnads- och sanitära utrymmen (bastu)	800 000 1 085 000

Folkparksanläggning

	med scenanläggning och inbyggd dansbana, parkeringsplats m. m.	350 000
<i>Totalsumma</i>		2 460 000

20 000 invånare:

Antal	Lokal	Kostnad
	<i>Samlingslokaler</i>	
1	Samlingssal för 625 personer (med servering)	
4	Samlingssalar för 50—175 personer	
1	Biograf och teater för 450 personer	
10	Expeditionslokaler	
8	Studierum	
1	Föreståndarbostad	

Antal	Lokal	Kostnad
1	Vaktmästarbostad	
1	Ungdomsavdelning med hobby- och klubbrum med servering	1 000 000
1	Bibliotek	300 000

Idrottsanläggningar

1	Idrottsplats med bollplan samt löpar-, hopp- och kastbanor, läktare under tak, innehållande erforderliga omklädnads- och andra utrymmen samt bastu, sammanträdesrum och administrativa lokaler m. m. (ev. flera byggnader), två träningsplaner, även för bandybanor, serveringslokal, terrasserade åskådarplatser utan tak	300 000
4	(ev. 5) träningsplaner — i vissa fall med enklare anordningar för fri idrott — i andra delar av staden	100 000
5	Tennisbanor (ev. 6)	60 000
2	Ishockeybanor (ev. 3)	30 000
1	Idrottshus med centre-court för badminton, tennis, handboll, basketboll o. d., träningslokaler för brottning, boxning, bordtennis m. m., bowlingbanor, klubb- och sammanträdeslokaler, servering, erforderliga omklädnads- och sanitära utrymmen (bastu)	1 000 000
		1 490 000

Folkparksanläggning

	med scenanläggning och inbyggd dansbana, parkeringsplats m. m.	400 000
	<i>Totalsumma</i>	3 190 000

30 000 invånare:

Antal	Lokal	Kostnad
	<i>Samlingslokaler</i>	
1	Samlingssal för 650 personer (med servering)	
5	Samlingssal för 50—175 personer	
1	Biograf och teater för 500 personer	
15	Expeditionslokaler	
10	Studierum	
1	Föreståndarbostad	
1	Vaktmästarbostad	
2	Ungdomsavdelningar med hobby- och klubbrum med servering	1 500 000
1	Bibliotek	
	Ett huvudbibliotek jämte en filial	450 000

Idrottsanläggningar

1	Idrottsplats med bollplan samt löpar-, hopp- och kastbanor, läktare under tak, innehållande erforderliga omklädnads- och andra utrymmen samt bastu, sammanträdesrum och administrativa lokaler m. m. (ev. flera byggnader), två träningsplaner, även för bandybanor, serveringslokal, terrasserade åskådarplatser utan tak	300 000
5	Träningsplaner — i vissa fall med enklare anordningar för fri idrott — i andra delar av staden	100 000

Antal	Lokal	Kostnad
6	Tennisbanor	60 000
3	Ishockeybanor	30 000
1	Idrottshus med centre-court för badminton, tennis, handboll, basketboll o. d., träningslokaler för brottning, boxning, bordtennis m. m., bowlingbanor, klubb- och sammanträdeslokaler, servering, erforderliga omklädnads- och sanitära utrymmen (bastu)	1 000 000 1 490 000

Folkparksanläggning

med scenanläggning och inbyggd dansbana, parkeringsplats m. m.	500 000
<i>Totalsumma</i>	3 940 000

50 000 invånare:

Antal	Lokal	Kostnad
<i>Samlingslokaler</i>		
1	Samlingssal för 675 personer (med servering)	
7	Samlingssal för 50—300 personer	
1	Biograf och teater för 600 personer	
5	Konferensrum	
20	Expeditionslokaler	
15	Studierum	
1	Föreståndarbostad	
2	Vaktmästarbostäder	
4	Ungdomsavdelningar med hobby- och klubbrum med servering	2 300 000
1	<i>Bibliotek</i>	
	Ett huvudbibliotek jämte 3 filialer	750 000

Idrottsanläggningar

1	Idrottsplats med bollplan samt löpar-, hopp- och kastbanor, läktare under tak, innehållande erforderliga omklädnads- och andra utrymmen samt bastu, sammanträdesrum och administrativa lokaler m. m. (ev. flera byggnader), två träningsplaner, även för bandybanor, serveringslokal, terrasserade åskådarplatser utan tak	500 000
8—10	Träningsplaner, i vissa fall försedda med enklare anordningar för fri idrott	200 000
7—8	Tennisbanor	150 000
3—4	Ishockeybanor	50 000
1	Idrottshus med centre-court för badminton, tennis (2), handboll (2), basketboll o. d., träningslokaler för brottning, boxning, bordtennis m. m., bowlingbanor, klubb- och sammanträdeslokaler, servering, erforderliga omklädnads- och sanitära utrymmen (bastu)	1 500 000 2 400 000

Folkparksanläggning

med scenanläggning och inbyggd dansbana, parkeringsplats m. m.	600 000
<i>Totalsumma</i>	6 050 000

75 000 invånare:

Antal	Lokal	Kostnad
<i>Samlingslokaler</i>		
1	Samlingssal för 700 personer (med servering)	
8	Samlingssal för 50—350 personer	
1	Biograf och teater för 650 personer	
5	Konferensrum	
30	Expeditionslokaler	
20	Studierum	
1	Föreståndarbostad	
2	Vaktmästarbostäder	
6	Ungdomsavdelningar med hobby- och klubbrum med servering	3 000 000
1	<i>Bibliotek</i>	
	Ett huvudbibliotek jämte 5 filialer	1 125 000
<i>Idrottsanläggningar</i>		
1	Idrottsplats med bollplan samt löpar-, hopp- och kastbanor, läktare under tak, innehållande erforderliga omklädnads- och andra utrymmen samt bastu, sammanträdesrum och administrativa lokaler m. m. (ev. flera byggnader), två träningsplaner, även för bandybanor, serveringslokal, terrasserade åskådarplatser utan tak	1 000 000
10—12	Träningsplaner, några försedda med enklare anordningar för fri idrott	300 000
10—12	Tennisbanor	175 000
4—5	Ishockeybanor	75 000
1	Idrottshus med centre-court för badminton, tennis (2), handboll (2), basketboll o. d., träningslokaler för brottning, boxning, bordtennis m. m., bowlingbanor, klubb- och sammanträdeslokaler, servering, erforderliga omklädnads- och sanitära utrymmen (bastu)	2 000 000 3 550 000
<i>Folkparksanläggning</i>		
	med scenanläggning, 2 dansbanor, varav en överbyggd, parkeringsplats m. m.	1 000 000
	<i>Totalsumma</i>	8 675 000

Tvätterier

De största problemen vid en beräkning av investeringskostnaderna inom olika städer och tätorter erbjuda tvätterier och butiker. Beträffande tvätterier saknas för närvarande en klar målsättning och den tekniska utvecklingen, såväl beträffande tvätteriutrustning som tvättgodstextilierna, skapar ständigt nya möjligheter, vilkas konsekvenser för närvarande icke kunna helt överblickas eller förutses. Nedan har ett försök gjorts att med utgångspunkt från det uppskattade totala tvättbehovet i orter av olika storlek och den nuvarande andelen av det totala tvättbehovet, som tillgodoses av maskinella för allmänheten avsedda tvätterier samt nuanskaffningsvärdet för denna kapacitet, skapa underlag för investeringsberäkningar. Det bör dock framhållas att generaliseringar även i detta fall äro farliga. På en ort kan ett tvätteri genom relativt enkla och billiga åtgärder nå eftersträvad kapacitetsökning, medan på en annan ort erfordras ett helt nytt tvät-

teri. Vid tvätterier föreligger, som inom industrien i övrigt, ett samband mellan produktionens storlek och produktens (tjänstens) kostnad. För att ett tvätteri skall kunna hålla någorlunda godtagbara tvättpriser erfordras, att det har relativt stor tvättkapacitet. Då den nuvarande tillgången på tvätterier — i förhållande till tvättbehovet — är mycket liten kommer varje nyanläggning av offentliga tvätterier — i synnerhet på mindre och medelstora orter — att innebära en stark standardförhöjning. Eftersom publika tvätterier med en kapacitet understigande 50 ton per år icke få anses ekonomiskt bärkraftiga och knappast komma att inrättas, har i sammanställningen nedan nuanskaffningsvärdet endast uppskattats för minst denna företagsstorlek. Tvättbehovet på orter, som icke bedömas kunna erhålla egna publika tvätterier, får anses bli tillgodosett genom hemtvätt och fastighetstvättstugor samt obetydligt investeringskrävande strykinrättningar och dylikt. Man kan även tänka sig utökad kapacitet hos redan befintliga småtvätterier (genom rationalisering ev. skiftgång) ävensom viss import av tvätt från orter med överskottskapacitet.

a) *Tätorter med 5 000 invånare och därunder* torde genomsnittligt icke ha mer än högst 5 % av sitt tvättbehov tillgodosett genom publika maskinella tvätterier. Tvättbehovet per 1 000 personer kan beräknas till 120 ton per år. Kostnaderna för ett tvätteri med 50-tons kapacitet (enskift) av torkad eller varmmanglad tvätt är 80 000 kr, varav i byggnader 45 000 kr. I den mån man vid nyanskaffning föredrar en laundrette (självtvätteri med automatmaskiner för leveransutförandet »centrifugerat») erhåller man — för en anskaffningskostnad av 65 000 kr varav för byggnad 25 000 — vid 70 timmars öppethållande per vecka en årskapacitet av 150 ton. (Mindre laundretter än denna typ torde icke vara ekonomiskt lämpliga.)

b) *10 000 invånare*. En ort av denna storlek förutsättes ha ett årligt tvättbehov på 1 200 ton. 5 % eller 60 ton av detta tvättbehov antages tillgodosett genom maskinella tvätterier. Nuanskaffningskostnaderna för ett tvätteri med denna kapacitet framgå av ovanstående.

c) *15 000 invånare*. Här förutsättes ett tvättbehov på 1 800 ton per år. Ca 100 ton av detta tvättbehov antages tillgodosett genom maskinella tvätterier. Nuanskaffningskostnaden för denna kapacitet kan uppskattas till 150 000 kr. Om den maskinella tvätten ombesörjdes vid en laundrette, skulle kostnaden stanna vid 65 000 kr. Man bör emellertid observera, att på större orter — på grund av avstånden — tillfredsställande service ofta endast kan ernås genom flera utspridda självtvätterier.

d) *20 000 invånare*. Här förutsättes ett tvättbehov på 2 400 ton per år. Bortåt 150 ton av detta tvättbehov antages tillgodosett genom maskinella tvätterier. Anskaffningskostnaden för ett tvätteri utrustat med — förutom torktumlare och varmmangel — en pressavdelning och med en totalkapacitet (enskift) av 150 ton per år kan uppskattas till 350 000 kr.

e) *30 000 invånare*. Här beräknas det totala tvättbehovet uppgå till 3 600 ton, varav för närvarande drygt 200 ton beräknas tillgodosett genom maskinella tvätterier. Ett nytt maskinellt tvätteri med en kapacitet för 300 ton beräknas kosta 650 000 kronor varav 200 000 i byggnader. Om 300 ton tänkes tillgodosett genom 2 st. laundretter stannar kostnaden vid 130 000 kronor, varav 50 000 i byggnader. En st. laundrette med 300 tons kapacitet kostar 80 000 kronor, varav 30 000 i byggnad.

f) *50 000 invånare*. För denna ort antages det totala tvättbehovet uppgå till 6 000 ton per år. Av detta behov beräknas för närvarande 350 ton tillgodosett genom maskinella tvätterier. Man kan tänka sig denna kvantitet fördelad på ett 300-

tons tvätteri å 650 000 kronor och en 150 tons laundrette å 65 000 kronor. Totalkostnad 715 000 kronor.

g) 75 000 *invånare*. För en stad av denna storlek beräknas det totala tvättbehovet uppgå till 9 000 ton. Härav beräknas för närvarande 550 ton tillgodosett genom maskinella tvätterier. Kapaciteten kan länkas uppdelad på 2 st. tvätterier med 300 ton i årlig kapacitet vardera, d. v. s. tillsammans 600 tons kapacitet. Byggnadskostnaderna för dessa uppgå till vardera 650 000 kr varav i byggnader 200 000 kr. I den händelse 300 av nyssnämnda 600 ton tillgodoses genom 2 st. laundretter, stannar den totala kostnaden vid 730 000 kr.

Butiker

Svårigheterna att beräkna butiksbehovet samt investeringarna i butiker äro mycket stora. Normer och principer för butiksplaneringen i äldre och nyare stadsdelar ha saknats till helt nyligen, då Köpmannaförbundets stadsplanekommitté efter flera års arbete framlagt vissa riktlinjer. (Se Butiken i stadsplanen, Sthlm 1950 särskilt sid. 19 ff.)

De nya normerna avse emellertid *endast* ytterområden till existerande tätorter och dessutom understrykes starkt att riktsiffrorna i varje särskilt fall måste justeras efter samråd med respektive lokala köpmannaorganisation. Dessutom ange siffrorna endast erforderligt antal invånare per affär inom olika branscher samt butikernas behov av lokalyta. Redan i dessa reservationer ligger en begränsning av normernas användningsmöjligheter. Köpmannaförbundet liksom KF understryker också starkt hur schematisk varje beräkning av t. ex. kostnaderna för butiker i städer och tätorter av olika storlek blir. Felbedömningar äro nästan oundvikliga, vilket särskilt gäller bedömningen av de s. k. centrumbutikerna. I ovannämnda bok säges också »Ju större det område är, vars detaljhandelsbehov skall på förhand bestämmas, desto osäkrare blir uppskattningen och desto större utrymme måste lämnas åt det oförutsedda.» Härtill får anmärkas, att de inom Köpmannaförbundet framräknade normerna ej kunnat taga hänsyn till de aktuella tendenserna på butiksområdet, vilka ju gå ut på att sammanföra alla typer av livsmedel i en och samma lokal. Man strävar sålunda numera mot att komma ifrån den nuvarande uppdelningen av livsmedelsbutikerna i särskilda speceri-, charkuteri- och mjölkbutiker. Ej heller har vid dessa undersökningar hänsyn tagits till t. ex. utvecklingen mot vidgad automathandel och den ev. uppkomsten av småbutiker med kundförpackade varor, självbetjäning och endast ett biträde belägna mycket tätt inom bostadsområdena.

De beräkningsgrunder man nu kommit fram till vila på material från köpmännen själva. Med ledning av t. ex. omsättningssiffror har man sökt besvara frågan: hur många personer behövs för att affärer inom olika branscher skall kunna existera? Detta är emellertid icke exakt den fråga man ofta önskar besvarad; hur många affärer behöver en stad på t. ex. 20 000 invånare? Den branschvis framräknade siffran på lämpligt butiksantal baserad *enbart* på folkmängden tar vidare inte hänsyn till en rad andra viktiga faktorer såsom befolkningens väntade sammansättning och åldersfördelning, befolkningstäthet, omlandets storlek, bebyggelsens art, tillgång på arbetsplatser inom industri och hantverk, kommunikationsmöjligheterna, antal rumsenheter, antal bostadslägenheter, taxerad inkomst etc. Som exempel kan här tagas järnaffärerna. Enligt de framlagda riktsiffrorna behövs en sådan för varje 10 000-tal invånare. Det finns emellertid åtskilliga orter i vårt land med betydligt lägre antal invånare, som ha flera järnaffärer (t. ex. Mjölby). Här har man att ta hänsyn till att vederbörande ort kanske har ett större omland med livlig byggnadsverksamhet, industri- och hantverksföretag. En järnaffär blir här mindre en detaljaffär än en leverantör till företag och institutioner.

Vanskligheten med ovan nämnda normer, baserade *enbart* på det befolkningsunderlag en affär anses behöva för att bära sig, framstår klar om man med ledning av dessa normer försöker beräkna behovet av och kostnaderna för butiker i städer av olika storlek enbart genom en uppmultiplikering av riktsiffrorna. Som ex. kan anföras herrkonfektionsaffärer. Enligt riktsiffrorna behövs en sådan per 10 000 inv. — följaktligen skulle man kanske vilja antaga att en stad på 20 000 behövde 2 sådana affärer. Kontrollundersökningar i 1946 års företagsinventering (SOU 1947:50) visa emellertid att riktsiffrorna i många fall icke kunna tillämpas på redan befintliga orter. I en stad som t. ex. Södertälje, som har 23 000 inv., finnas 8 herrkonfektionsaffärer. I Strängnäs med ca 6 000 inv. finnas 6 herrkonfektionsaffärer. Å andra sidan visa vissa andra jämförelser med företagsinventeringens siffror en mycket god överensstämmelse med de ovan angivna riktsiffror-

TAB. 4. RIKTSIFFROR FÖR ERFORDERLIGT ANTAL INVÅNARE PER AFFÄR INOM OLIKA BRANSCHER I YTTEROMRÅDEN TILL EXISTERANDE TÄTORTER.

(Riktsiffrorna måste i varje särskilt fall justeras efter samråd med respektive lokala köpmannaorganisation.)

B r a n s c h		Erforderligt antal invånare	Byggnadskostnader
Livsmedel	Mjölkaffärer, enkelbod (mjölk, bröd och paketerade specier)	550	20 000
	Specier- och mjölkaffär, dubbelbod (mjölk, specier och vissa charkuterivaror)	800	36 000
	Specier-, kött- och mjölkaffär, tredelad bod med vanlig betjäning	1 200	72 000
	Självtbetjäningsaffär	1 200	95 000
	Köttaffär	1 200	29 000
	Fisk- och grönsaksaffär	2 000	29 000
	Bageri- och konditori med servering	2 500	36 000
	Frukt- och konfektyraffär	3 000	22 500
Textil- och beklädnad	Mindre textilaffär (sybehörsaffär)	1 500	16 000
	Skoaffär	3 000	38 000
	Manufakturaffär (sybehör, barnkläder, sängkläder, metervaror)	5 000	85 000
	Modeaffär	8 000	16 000
	Damkonfektionsaffär	8 000	94 000
	Herrkonfektionsaffär	10 000	90 000
Övriga	Tobaksaffär	2 000	15 000
	Färghandel (hushållsaffär)	2 500	31 000
	Damfrisör	3 000	30 000
	Cykel- och sportaffär	4 000	27 000
	Herrfrisör	4 000	30 000
	Pappershandel (B-bokhandel)	4 000	29 000
	Skomakeri	4 000	14 000
	Färghandel (fullständigt sortiment)	4 500	45 000
	Blomsterhandel	5 000	25 000
	Fotomagasin med fotoateljé	8 000	45 000
	Bokhandel (A-bokhandel)	10 000	45 000
	Bosättningsaffär	10 000	45 000
	Glasmästeri, ramaffär	10 000	21 000
	Järnaffär	10 000	43 000
	Urmakeri och optisk affär	10 000	18 000
	Möbelaffär	10 000	60 000
	Parfymaffär	10 000	16 000
	Radioaffär med serviceverkstad	10 000	27 000
	Fotoaffär utan ateljé	15 000	21 000
	Glas och porslin, specialaffär	15 000	30 000

na. Detta är fallet med t. ex. blomsteraffärer, Uppsala har 60 000 inv. och enligt företagsinventeringen 1946 12 blomsteraffärer — riktsiffran anger mycket riktigt 5 000 inv. som kundunderlag.

Eftersom ett väsentligt syfte med denna promemoria varit att söka få fram kostnaderna för gemensamhetsanläggningar när en stads folkmängd ökar finnes det emellertid starka skäl för att använda sig av riktsiffrorna trots att dessa icke kunna anses jämförbara med här tidigare presenterat material. Anledningen härtill är väsentligen att dessa siffror avse ytterområden till existerande tätorter och att man kan antaga att nybebyggelse i en stad företrädesvis sker inom sådana områden. Riktsiffrorna kunna därför tjäna som underlag för en analys av kostnaderna för erforderliga nya butiker, när en stads folkmängd ökar t. o. m. bättre än genomsnittssiffror för de befintliga butikerna i orter av olika storlek enligt företagsinventeringen.

På grundval av dessa riktsiffror ha därför i tabell 4 kostnadsuppgifter framräknats, varvid understrykes att de i tabellen lämnade siffrorna blott i mindre grad äro tillämpliga på ett ytterområde med *mer än* 10 000—15 000 invånare. Det torde emellertid vara mera ovanligt att en stads folkmängd på t. ex. 5 år ökar mera.

TAB. 5. TOTALA BUTIKSKOSTNADER I NYTT BOSTADSOMRÅDE.

Butiker (15 000 invånare)			
Livsmedel	10 st. tredelade bodar (speceri, kött och mjölk)	å 72 000	720 000
	2 » självbetjäningsbutiker.....	» 95 000	190 000
	3 » fiskaffärer	» 29 000	87 000
	6 » bageri- och konditorier	» 36 000	216 000
	5 » frukt- och konfektyraffärer	» 22 500	112 500
			1 325 500
Textil- och beklädnad	3 » textilaffärer	å 16 000	48 000
	2 » manufakturaffärer	» 85 000	170 000
	3 » skoaffärer	» 38 000	114 000
	2 » damkonfektionsaffärer	» 94 000	188 000
	1 » herrkonfektionsaffär	» 90 000	90 000
	2 » modeaffärer	» 16 000	32 000
			642 000
Övriga affä- rer	4 » tobaksaffärer.....	å 15 000	60 000
	2 » färghandlar (hushållsaffärer)	» 31 000	62 000
	5 » damfrisörer	» 30 000	150 000
	2 » cykel- och sportaffärer.....	» 27 000	54 000
	3 » herrfrisörer	» 30 000	90 000
	1 » pappershandel (B-bokhandel).....	» 39 000	39 000
	3 » skomakerier.....	» 14 000	42 000
	2 » färghandlar (fullständiga)	» 45 000	90 000
	3 » blomsterhandlar.....	» 25 000	75 000
	1 » fotomagasin med fotoateljé.....	» 45 000	45 000
	1 » bokhandel	» 45 000	45 000
	1 » bosättningsaffär	» 45 000	45 000
	1 » glasmästeri, ramaffär.....	» 21 000	21 000
	1 » järnaffär	» 43 000	43 000
	1 » urmakeri och optisk affär	» 18 000	18 000
	1 » möbelaffär	» 60 000	60 000
	1 » parfymaffär	» 16 000	16 000
	2 » radioaffärer med serviceverkstad	» 27 000	54 000
	1 » fotoaffär utan ateljé	» 21 000	21 000
	1 » glas och porslin	» 30 000	30 000
			1 060 000
	Summa för samtliga butiker		3 027 500
	Per invånare		202

Med ledning av tabell 4 ovan ha kostnaderna för butiker i ett bostadsområde, beläget i anslutning till en äldre stad, schematiskt framräknats. Dessa beräkningar redovisas i tabell 5. Kalkylen bygger uttryckligen på den förutsättningen, att bostadsbehovet för vederbörande stads folkökning tillgodoses genom bebyggelse i ett ytterområde, samt att i detta uppföras behövliga butiker. I vissa avseenden har en nedpressning skett av den standard, som ansetts erforderlig enligt köpmannaförbundets riktsiffror, särskilt med hänsyn till att en viss del av hushållens inköp torde ske i centrumbutiker. I stort sett torde emellertid kostnadskalkylen i tabell 5 ge ett begrepp om de totala butikskostnader, som uppkomma i ett nytt bostadsområde.

4. Preliminära slutsatser

Som en sammanfattning av det material, närmast i »katalogform», som presenterats i det tidigare har i tab. 5 gjorts en sammanställning av kostnaderna för gemensamhetsanordningar i städer och tätorter av olika storlek. Som synes varierar kostnaderna för dessa anordningar per invånare mellan 790—1 156 kronor i städer och tätorter mellan 75 000 och 1 000 inv. Det bör härvid anmärkas, att kostnaderna för butiker *icke* inräknats i tabellen. En föreställning om dessas storlek erhåller man genom att studera tabell 4 och tillämpa där erhållna resultat på en stad med 15 000 invånare. Den totala investeringskostnaden i gemensamhetsanordningar i en dylik stad torde röra sig om 1 000—1 100 kronor per invånare, varav i skolor 550 kronor (ca 50 %) och i butiker 200 kronor (ca 20 %). Av tabell 5 framgår vidare skolornas starka dominans i investeringskostnaderna, varvid dock bemärkes, att hänsyn icke tagits till den framtida enhetsskolans lokalbehov.

I allmänhet är den standard, som förutsättes i kostnadskalkylerna antingen dagens standard eller en endast obetydligt höjd standard. Den sistnämnda har fått komma till uttryck i t. ex. normer och beräkningsgrunder för barnstugor, lekplatser, samlingslokaler och idrottsanläggningar och bygger delvis på förutsättningen av vidgat statligt engagement på dessa områden, ökat kommunalt intresse etc. Den »överstandard», som här inräknats, är emellertid icke av avgörande betydelse, eftersom kostnaderna för nyssnämnda anläggningar endast utgöra knappt $\frac{1}{3}$ av de totala kostnaderna. Vad som ter sig särskilt viktigt är att en stads folkökning ofrånkomligt drar med sig vissa absolut nödvändiga investeringar i gemensamhetsanordningar främst därvid i skolor och butiker.

Frågan om vad en fortsatt tillväxt av tätortsbefolkningen i riket betyder beträffande investeringar i de ovan specificerade gemensamhetsanläggningarna är givetvis ytterst vanskelig att tillfredsställande besvara. Dels stiger investeringsbehovet på de enskilda orterna endast i undantagsfall kontinuerligt i proportion till befolkningstillväxten, dels blir investeringsbehovet i viss utsträckning beroende av den form bostadsbebyggelsen för denna folkökning får. Samma normer gälla sålunda t. ex. inte när en stads ökade bostadsbehov tillgodoses genom att nya bostadsområden uppföras mer eller mindre avgränsade från den äldre bebyggelsen som när det ökade bostadsbehovet kan tillgodoses inom redan bebyggda områden. I det senare fallet fordras proportionsvis större folkökning för att behovet av nyinvesteringar skall bli akut.

Av flera skäl synes emellertid en beräkning av nyinvesteringsbehovet vid viss antagen ökning av tätortsbefolkningen, vid en kalkyl gällande samtliga tätorter, kunna grundas på de i tabell 5 redovisade genomsnittsvärdena per invånare.

Det kan sålunda anföras, att skolbehovet, som ingår med en mycket betydande andel i de totala investeringarna, nära följer befolkningsutvecklingen. Vissa andra anläggningar, som tillkomma först efter en ganska stor folkökning (t. ex. sim-

TAB. 5. KOSTNADERNA FÖR GEMENSAMHETSANORDNINGAR I TÄTORTER AV OLIKA STORLEK.

1 000-tal kronor																	
Antal inv.	Skolor	Barn- stugor	Lek- platser	Apo- tek	Arb.- för- med- ling	Social- vårds- byråer	Sjuk- kassor	Varm- bad- hus	Folk- tand- vård	Mödra- och barnav.- inst. ¹	Pas- tors- exp.	Saml. lok. o. bibliotek	Folk- park	Idrotts- anlägg- ningar	Tvät- terier	Summa	Per inv. Kr.
1 000	480	35	30	—	—	—	—	21	50	(21)	20	315	50	75	80	1 156	² 1 156
3 000	1 620	105	90	40	—	12	11	192	50	(21)	28	420	150	127	80	2 900	² 968
5 000	2 610	140	150	80	8	20	12	259	50	(41)	28	587	200	230	80	4 454	² 892
10 000	5 490	370	300	80	40	40	20	456	68		50	850	300	1 085	80	9 229	923
15 000	8 220	510	450	80	50	60	29	610	98	(53)	70	1 025	300	1 085	150	12 787	852
20 000	10 950	740	600	160	50	78	36	783	120		76	1 300	400	1 490	350	17 133	858
30 000	16 400	880	900	160	100	94	70	1 080	218		84	1 950	500	1 490	415	24 341	812
50 000	27 350	1 235	1 500	240	200	160	81	1 713	338		168	3 050	600	2 400	715	39 750	796
75 000	41 200	1 850	2 250	320	240	240	90	2 793	500		252	4 125	1 000	3 550	730	59 140	790

¹ Ingår ej i slutsumman.
² Märk att omlandets behov i viss utsträckning tänkes tillgodosett genom anläggningar i dessa tätorter.

hallar, större idrottsplatser, större samlingslokaler etc.), ansluta sig emellertid även de vad beträffar investeringsbehovet per år till befolkningstillväxten vilket blir särskilt uppenbart vid ett betraktande av samtliga tätorter i landet under en något längre tidsperiod.

Eftersom investeringsbehoven aktualiseras diskontinuerligt och på så sätt små folkmängdsökningar vanligen icke medföra nya investeringar, om man endast ser till en kortare tidsperiod, är det vidare av betydelse att konstatera, att den avgjort största delen av den hittills observerade tätortstillväxten faller på de stora tätorterna (43 % på städer med minst 50 000 inv. och sammanlagt 86 % på orter med minst 10 000 inv. under perioden 1940—45), i vilka ökningssiffrorna per 5-årsperiod genomgående legat så högt, att de måste ha påverkat lokalbehovet för flertalet av de ovan specificerade anläggningarna.

Om man antar, att tendensen till ökad tillväxt av de stora orterna på bekostnad av de små kommer att gälla även i framtiden, synas riskerna med ovan skisserade beräkningsmetoder sålunda icke alltför stora.

Med hänsyn till det senast anförda, synes det vidare vara mest verklighetsbeträffande att som genomsnittlig investeringskostnad per nytillkommen invånare räkna med ett för de större orterna beräknat genomsnitt. Om man antar, att detta genomsnitt är 1 100 kr (se tabell 5 + butikskostnaden per inv.) och att tätortsbefolkningen kommer att tillväxa i samma takt som under perioden 1940—45 — d. v. s. med knappt 2 % per år om inkorporeringar frånräknas — skulle de totala investeringsbehoven i ovan specificerade gemensamhetsanordningar *på grund av tätortsbefolkningens tillväxt* bli mellan 400 och 500 milj. kr per 5-årsperiod.

Det bör slutligen understrykas, att denna siffra icke inkluderar kostnaderna för att inhämta de brister, som i en stad kunna föreligga vid nuvarande folkmängd och i förhållande till ovan redovisade normer.

BILAGA 5

PM MED VISSA SYNPUNKTER PÅ BOSTADS- BYGGANDETS OMFATTNING FRAM TILL OCH MED ÅR 1960

A. Prognos för hushållsbildningen

Inom bostadsstyrelsens planeringsbyrå har utförts en prognos för den framtida hushållsbildningen på grundval av material från 1945 års folk- och bostadsräkningar och med ledning av hittills föreliggande uppgifter om befolkningsrörelsen sedan år 1945. I det följande redovisas vissa resultat av denna prognos.

Prognosen avser hushållsbildningen i städer och D-kommuner¹ enligt 1945 års folkräkning. År 1945 uppgick folkmängden inom båda dessa kommungrupper till 3 429 854 personer eller 51,4 % av rikets folkmängd. Den prognos, som redovisades i bostadssociala utredningens slutbetänkande (SOU 1945:63), avsåg rikets tätorter, vilka år 1945 omfattade 61,0 % av rikets folkmängd. Anledningen till att den nu utförda prognosen hänförs till ett annat Ortsbestånd är önskemålet, dels att den skall kunna löpande revideras, vilket underlättas om den avser administrativa enheter, dels att den skall ansluta sig så nära som möjligt till de nuvarande kvotkommunerna. Även om full överensstämmelse icke kunnat erhållas, då vissa städer och D-kommuner icke ha egen kvot, vilket å andra sidan gäller för ett antal andra kommuner än städer och D-kommuner, är överensstämmelsen i fråga om folkmängd och bostadsproduktion dock tämligen god. Folkmängden i städer och D-kommuner år 1945 utgjorde 98,7 % av folkmängden vid motsvarande tidpunkt i de kommuner som år 1949 hade egen kvot. Nyproduktionen av bostadslägenheter i städer och D-kommuner under år 1949 utgjorde 98,1 % av produktionen i kvotkommunerna. *De resultat som erhållas från prognosen för städer och D-kommuner torde därför i stort sett gälla även för kvotkommunerna.*

Utgångspunkten för beräkningen av antalet hushåll vid olika tidpunkter och därmed av hushållstillskotten mellan dessa tidpunkter har varit en framskrivning av 1945 års folkmängd i första hand till år 1950. De gjorda antagandena beträffande olika på befolkningens storlek och sammansättning inverkan faktorer under denna period ha i stor utsträckning utformats med ledning av vad man faktiskt kunnat konstatera beträffande dessa faktorer utveckling under perioden. Storleken och sammansättningen av den folkmängd som beräknats för slutet av år 1950 torde således tämligen nära ansluta sig till de faktiska förhållandena vid nämnda tidpunkt. För tiden efter år 1950 ha vissa antaganden beträffande befolkningsutvecklingen uppställts, vilka ansluta sig till utvecklingen under sista hälften av 40-talet.

Antalet hushåll vid olika tidpunkter har sedan beräknats med ledning av s. k. hushållskvoter, som ange förhållandet vid en viss tidpunkt mellan antalet lägenhetsinnehavare i olika köns-, ålders- och civilståndsgrupper och antalet personer i motsvarande grupper av den totala folkmängden.

¹ Kommuner i vilka finnas tätorter, vilkas sammanlagda folkmängd uppgår till minst $\frac{2}{3}$ av kommunens hela invånarantal.

Följande antaganden ha gjorts.

1. Dödligheten

Som utgångspunkt för antagandet om dödligheten framskrevs folkmängden enligt den dödlighet för män respektive kvinnor i olika åldersklasser, som gällde för hela riket år 1946. Med ledning av det beräknade antalet döda enligt denna framskrivning och det faktiska antalet döda under perioden 1946—50 har konstaterats, att dödligheten under denna period varit lägre än år 1946. Framskrivningen för perioden 1946—50 har korrigerats med hänsyn härtill och för tiden efter 1950 har denna något lägre dödlighet, som beräknats för perioden 1946—50, antagits gälla.

2. Civilståndsfördelningen

Antalet ogifta i 1945 års framskrivna folkmängd har beräknats med ledning av giftermålsfrekvensen i städerna åren 1945 och 1946. Antalet förut gifta i förhållande till antalet gifta har antagits vara något högre än i städerna och D-kommunerna år 1945.

För inflyttningens civilståndsfördelning har gjorts vissa beräkningar avseende perioden 1941—45. Den för denna period framräknade civilståndsfördelningen har antagits gälla för nettoinflyttningen fram till år 1960.

3. Inflyttningen

Beträffande den inrikes omflyttningen har antagits samma utflyttningsfrekvens från de delar av riket som ej ingå i denna prognos (A-, B- och C-kommuner) som under åren 1946—50. Utflyttningen under hela denna period var av mycket stor omfattning, den har beräknats uppgå till 165 000 personer. Jämföras de olika åren, kan man konstatera en nedgång mot slutet av perioden. Med hänsyn till uttuningen av de åldersgrupper på landsbygden, inom vilka utflyttningsfrekvensen är hög, synes sannolikt att denna kan komma att minska. Det gjorda antagandet (alternativ II) måste därför betraktas som ett maximiantagande. Beräkningar ha därför även utförts med antagande av en något mindre utflyttning (alternativ I), vilket ansluter sig till utflyttningsfrekvensen åren 1948, 1949 och (beräknat) 1950.

Nettoimmigrationen till städer och D-kommuner har för perioden 1946—50 beräknats uppgå till 60 000 personer. Ehuru några säkra antaganden om nettoimmigrationens storlek i framtiden icke kunna göras, torde det dock finnas skäl att räkna med fortsatt nettoimmigration. De antaganden som här gjorts innebära samma relation mellan inrikes omflyttning och nettoimmigration som under perioden 1946—50.

Innebörden av de olika omflyttningsalternativen är följande.

	1951/55	1956/60
<i>Omflyttningsalternativ 0</i>	Inget inflyttningsöverskott efter år 1950	
<i>Omflyttningsalternativ I</i>		
Inrikes omflyttning.....	125 000	122 000
Nettoimmigration	45 000	44 000
<i>Omflyttningsalternativ II</i>		
Inrikes omflyttning.....	150 000	147 000
Nettoimmigration	54 000	53 000

4. Hushållskvoterna

Beträffande hushållskvoterna har antagits att dessa även under 50-talet skola fortsätta att öka i samma grad som under 40-talet (hushållsalternativ B). I tabellen har även redovisats ett alternativ beträffande hushållskvoterna, som innebär samma kvoter för åren 1955 och 1960 som de vilka ha beräknats gälla för år 1950 (hushållsalternativ A). Hushållskvoterna år 1950 ge emellertid uttryck endast för den faktiskt realiserade efterfrågan detta år. Vid normalt bostadsmarknadsläge skulle kvoterna varit högre i en omfattning som svarar mot bostadsbristens storlek. Alternativ A har endast redovisats av beräkningstekniska skäl och såsom jämförelseled. Det finnes ingen anledning antaga att hushållskvoterna skulle upphöra att öka efter år 1950. Sedan många årtionden har nämligen efter allt att döma skett en höjning av hushållskvoterna såsom ett normalt led i förändringen av hushållsstrukturen och bostadsvanorna.

I tabell 1 lämnas en sammanfattande redovisning av prognosen för hushållsbildningen i städer och D-kommuner under perioden 1946—60.

Det för perioden 1946—50 redovisade hushållstillskottet på 170 000 hushåll avser det faktiskt realiserade hushållstillskottet, motsvarande nettotillskottet av lägenheter. Under antagande av den för hela 40-talet beräknade ökningen av hushållskvoterna vid normalt bostadsmarknadsläge kan nettotillskottet av hushåll under perioden 1946—50 beräknas uppgå till 178 000 hushåll. Bostadsbristen skulle alltså ha ökat med ca 8 000 lägenheter under perioden. Enligt de gjorda beräkningarna komma hushållstillskotten under perioderna 1951—55 och 1956—60 att ligga på en lägre nivå än under perioden 1946—50. Enligt de antaganden om inflyttning och hushållskvoter som ansluta sig till utvecklingen under sista hälften av 40-talet respektive hela 40-talet (omflyttningssalternativ II inkl. nettoimmigration och hushållsalternativ B) äro de beräknade hushållstillskotten följande:

1946—50.....	178 000	(36 000 per år)
1951—55.....	155 000	(31 000 „ „)
1956—66.....	143 000	(28 500 „ „)

Nedgången beror i huvudsak dels på en minskad inflyttning, dels på en förskjutning i folkmängdens åldersfördelning.

Osäkerheten i en prognos för hushållsbildningen är emellertid ganska stor, icke minst till följd av osäkerheten beträffande antagandena om hushållskvoterna. Med hänsyn härtill redovisas i tabell 2 hushållstillskotten enligt olika antaganden beträffande ökningen av hushållskvoterna, nämligen en ökning som är dels 50 % lägre, dels 50 % högre än den under 40-talet (hushållsalternativ B). Vid den större ökningen, vilken icke torde vara helt osannolik, kommer någon nedgång icke att ske under perioden 1951—55 utan först under följande femårsperiod.

B. Bostadsbristen

Liksom 1949 har bostadsstyrelsens planeringsbyrå även hösten 1950 verkställt en enkät bland kvotkommunerna angående vissa av bostadsbristens yttringar. Kvotkommunerna ha därvid beretts tillfälle att redovisa uppgifter om sådana bostadssökande, om vilka de fått kännedom genom anmälningar till kommunala bostadsförmedlingar eller andra kommunala eller privata organ. Vissa preliminära resultat av denna enkät redovisas i tabellerna 3 och 4.

Av tabell 3 framgår, att antalet inom kvotkommunerna boende familjeförsörjare (gifta samt icke gifta med minderåriga barn), vilka sakna egen med kök eller

TAB. 1. ANTALET HUSHÅLL SAMT HUSHÅLLSTILLSKOTT I STÄDER OCH D-KOMMUNER PERIODEN 1945—60.

	Antal hushåll vid slutet av åren				Ökning av antalet hushåll under perioden			Genomsnittlig årlig ökning av antalet hushåll under perioden		
	1945	1950	1955	1960	1946—50	1951—55	1956—60	1946—50	1951—55	1956—60
<i>Omflyttningsalternativ O</i>										
Hushållsalternativ A	1 150 500	1 320 800	1 391 000	1 427 300	170 300	70 200	36 300	34 100	14 000	7 300
„ B			1 420 800	1 480 700		100 000	59 900		20 000	12 000
<i>Omflyttningsalternativ I</i> (exkl. nettoimmigration efter år 1950)										
Hushållsalternativ A	1 150 500	1 320 800	1 417 900	1 495 800	170 300	97 100	77 900	34 100	19 400	15 600
„ B			1 450 800	1 559 400		130 000	108 600		26 000	21 700
<i>Omflyttningsalternativ I</i> (inkl. nettoimmigration efter år 1950)										
Hushållsalternativ A	1 150 500	1 320 800	1 433 000	1 529 500	170 300	112 200	96 500	34 100	22 400	19 300
„ B			1 466 700	1 595 400		145 900	128 700		29 200	25 700
<i>Omflyttningsalternativ II</i> (exkl. nettoimmigration efter år 1950)										
Hushållsalternativ A	1 150 500	1 320 800	1 423 200	1 509 500	170 300	102 400	86 300	34 100	20 500	17 300
„ B			1 456 700	1 575 400		135 900	118 700		27 200	23 700
<i>Omflyttningsalternativ II</i> (inkl. nettoimmigration efter år 1950)										
Hushållsalternativ A	1 150 500	1 320 800	1 441 300	1 549 600	170 300	120 500	108 300	34 100	24 100	21 700
„ B			1 475 700	1 618 300		154 900	142 600		31 000	28 500

TAB. 2. HUSHÅLLSTILLSKOTT I STÄDER OCH D-KOMMUNER PERIODEN 1951—60.

	Ökning av antalet hushåll under perioden		Genomsnittlig årlig ökning av antalet hushåll under perioden	
	1951—55	1956—60	1951—55	1956—60
<i>Omflyttningsalternativ II, exkl. nettoimmigration.</i>				
50 % lägre	119 200	103 200	23 800	20 600
Hushållsalternativ B	135 900	118 700	27 200	23 700
50 % högre	152 700	133 100	30 500	26 600
<i>Omflyttningsalternativ II, inkl. nettoimmigration.</i>				
50 % lägre	137 800	126 200	27 600	25 200
Hushållsalternativ B	154 900	142 600	31 000	28 500
50 % högre	172 100	157 800	34 400	31 600

TAB. 3. PRELIMINÄR SAMMANSTÄLLNING RÖRANDE BOSTADSBRISTEN I KVOTKOMMUNERNA HÖSTEN 1950.¹

	Giftna bostadssökande		Icke giftna bostadssökande med barn under 16 år	Samtliga	
	Totalt	Därav med barn under 16 år		Totalt	Därav med barn under 16 år
1. Boende i rivningshus	1 785	1 057	63	1 848	1 120
2. Boende i utdömda eller utdömda lägenheter	7 070	4 822	195	7 265	5 017
Summa	8 855	5 879	258	9 113	6 137
3. Inneboende hos anhöriga ..	3 836	2 642	955	4 791	3 597
4. Inneboende i annat hushåll	7 972	4 518	1 527	9 499	6 045
5. Boende i provisoriska bostäder	1 962	1 456	88	2 050	1 544
6. Sökande utan egen bostad med ej angivna bostadsförhållanden	6 590	4 371	4 175	10 765	8 546
Summa	20 360	12 987	6 745	27 105	19 732
7. Bostadssökande, vars familj tills vidare måste kvarbo på annan ort	3 458	2 727	29	3 487	2 756
8. Boende i enkelrum utan kök eller kokvrå	1 740	900	244	1 984	1 144
9. »Bostadsbrist» (Summa punkt 3—8)	25 558	16 614	7 018	32 576	23 632

¹ Uppgifter saknas för: Bollnäs lk, Boo, Bro-Malma, Danderyd, Djursholm, Fagersta, Frösö, Holmsund, Lindesberg, Ludvika, Nödinge, Sala, Skön, Söderala, Trelleborg, Vännäs och Ystad.

TAB. 4. PRELIMINÄR SAMMANSTÄLLNING RÖRANDE BOSTADSBRISTEN I KVOTKOMMUNERNA HÖSTEN 1950.¹

	Antal in- vånare 1/1 1950	Inom respektive kommu- ner boende som sakna egen bostad			Inom respektive kommu- ner boende, vars familj t. v. måste kvarbo på annan ort			Utom respektive kom- muner boende bostads- sökande, som söka bo- stad inom kommunen			»Bostads- brist» ³
		Giftna		Icke giftna med barn	Giftna		Icke giftna med barn	Giftna		Icke giftna med barn	
		Totalt	därav med barn		Totalt	därav med barn		Totalt	därav med barn		
Stockholm	733 615	6 572	4 364	4 166	.	.	.	23 344	22 501	2 718	11 175
Göteborg	349 145	2 974	1 647	501	151	117	4	312	228	17	3 630
Malmö.....	189 232	1 006	694	543	416	340	3	345	181	40	2 008
Summa	1 271 992	10 552	6 705	5 210	567	457	7	4 001	2 910	775	16 813
Övr. kommuner med över 30 000 inv.	794 373	4 324	2 742	746	1 316	1 000	5	2 968	1 773	62	6 937
20 000—30 000 inv.	366 833	1 829	1 163	326	480	415	5	1 134	790	19	2 883
10 000—20 000 inv.	609 046	1 829	1 155	244	589	480	3	2 513	1 742	74	3 011
5 000—10 000 inv.	469 765	1 235	818	130	297	223	6	1 732	1 230	38	1 907
Under 5 000 inv.	182 739	591	404	89	209	152	3	1 024	798	14	1 025
Totalt	3 694 748	20 360	12 987	6 745	3 458	2 727	29	13 372	9 243	982	32 576

¹ Uppgift saknas för: Bollnäs lk, Boo, Bro-Malma, Danderyd, Djursholm, Fagersta, Frösö, Holmsund, Lindesberg, Ludvika, Nödinge, Sala, Skön, Söderala, Trelleborg, Vännäs och Ystad.

² Här i ingå även de bostadssökande, vars familj måste kvarbo på annan ort.

³ Med »bostadsbrist» avses antalet inom kommunen boende familjeförsörjare, som sakna egen bostad eller bo i enkelrum utan kök samt antalet inom kommunen boende familjeförsörjare, vars familj t. v. måste kvarbo på annan ort.

¹ Uppgift saknas för: Bollnäs lk, Boo, Bro-Malma, Danderyd, Djursholm, Fagersta, Frösö, Holmsund, Lindesberg, Ludvika, Nödinge, Sala, Skön, Söderala, Trelleborg, Vännäs och Ystad.

² Här ingår även de bostadssökande, vars familj måste kvarbo på annan ort.

³ Med »bostadsbrist» avses antalet inom kommunen boende familjeförsörjare, som sakna egen bostad eller bo i enkelrum utan kök samt antalet inom kommunen boende familjeförsörjare, vars familj t. v. måste kvarbo på annan ort.

kokvrå utrustad, permanent bostad, uppgår till ca 32 500. Detta antal överensstämmer tämligen nära med det som erhöles vid motsvarande enkät hösten 1949. En liknande överensstämmelse kan konstateras beträffande antalet utanför respektive kvotkommuner boende bostadssökande, som söka bostad inom kommunen. Ehuru resultaten av de båda undersökningarna sålunda i huvudsak överensstämmer på dessa båda punkter, bör dock viss försiktighet iakttagas vid jämförelser dem emellan. De frågor som framställes i de båda enkäterna ha icke varit formulerade på samma sätt, och varken de särskilda uppgiftskällorna eller beståndet av kvotkommuner ha varit exakt desamma. Några mera bestämda slutsatser beträffande bostadsmarknadsläget utveckling under perioden mellan de båda enkäterna kunna således icke grundas på jämförelser mellan resultaten. Exempelvis den omständigheten, att i 1950 års enkät redovisas endast ca 5 000 barnfamiljer boende i utdömda eller utdömbara lägenheter vilka söka annan lägenhet, medan i 1949 års enkät redovisas ca 12 000 barnfamiljer boende i dylika lägenheter, ger icke grund för slutsatsen, att antalet barnfamiljer boende i utdömda eller utdömbara lägenheter faktiskt skulle ha nedgått under tiden mellan de båda enkäterna.

Det ligger i sakens natur, att de redovisade uppgifterna icke kunna ge en fullt tillförlitlig bild av bristläget, framför allt på grund av att endast få kommuner torde ha möjlighet att erhålla kännedom om samtliga bostadssökande. I den föreliggande redovisningen saknas vidare uppgifter från ett antal kvotkommuner. Enkätens resultat torde emellertid vara den bästa utgångspunkten för en bedömning av bostadsbristens totala omfattning i kvotkommunerna.

Begreppet bostadsbrist kan givas större eller mindre omfång. Såsom bostadsbrist bör emellertid i första hand räknas det förhållandet, att hushåll som normalt efterfråga en egen, självständig lägenhet sakna en dylik. Om med en något vidare bestämning av begreppet med bostadsbrist menas den marknadsefterfrågan efter självständiga lägenheter, som icke kan tillgodoses på grund av otillräcklig lägenhetstillgång, så bör i bostadsbristen även inbegripas den efterfrågan, som representeras av dem som skulle ingå äktenskap eller inflytta till en ort, därest de kunde erhålla egen lägenhet (uppdämd hushållsbildning). Vidare bör i bristen inräknas en normal lägenhetsreserv. Nämda tre former av bostadsbrist ha i de följande beräkningarna av möjligheterna till bristavveckling antagits utgöra den totala bristen. Däremot har såsom bostadsbrist icke räknats det förhållandet, att utdömda och utdömbara bostäder fortfarande bebos i stor utsträckning.

Antalet hushåll som saknar egen bostad uppgår enligt enkäterna till ca 39 000, varav 32 500 familjeförsörjare och 6 500 ensamstående. (Den sistnämnda uppgiften har hämtats från 1949 års enkät, då motsvarande uppgift från 1950 års enkät ännu icke föreligger.) Den uppdämda inflyttningen skulle enligt tabell 4 motsvara ca 14 000 hushåll. Några uppgifter om storleken av den uppdämda äktenskapsbildningen finnas icke. Här har emellertid antagits, att den representerar en efterfrågan på ca 5 000 lägenheter. Sammanlagt skulle nämnda former av bostadsbrist motsvara ca 58 000 lägenheter. Med hänsyn till de i det föregående nämnda ofullständigheterna i de här redovisade uppgifterna torde man kunna avrunda detta antal uppåt till ca 60 000 lägenheter. Detta torde icke innebära någon över-skattning av bostadsbristens storlek. Den erforderliga lägenhetsreserven har antagits utgöra 30 000 lägenheter, d. v. s. omkring 2 % av det beräknade lägenhetsbeståndet omkring år 1955, vid vilken tidpunkt den ovan angivna bristen på 60 000 lägenheter tidigast kan antagas vara avvecklad. I de följande kalkylerna har alltså räknats med en bostadsbrist omfattande totalt 90 000 lägenheter dock utan anspråk på att detta antal skall utgöra något tillförlitligt mått på bostadsbristens storlek i kvotkommunerna.

C. Produktionsalternativ

För att kunna bedöma möjligheterna till en bristavveckling under de närmaste åren ha resultaten av den i det föregående redovisade prognosen för hushållsbildningen sammanställts med vissa antaganden om produktionens storlek.

Tre antaganden ha gjorts beträffande bruttoproduktionen i kvotkommunerna under perioden 1952—60, nämligen 40 000, 45 000 och 50 000 lägenheter per år. För år 1951 har antagits en bruttoproduktion på 39 000 lägenheter, vilket motsvarar ca 36 000 kvotlägenheter (= beräknat antal inflyttningsfärdiga kvotlägenheter i 1950 års kvotkommuner under antagande av en igångsättning av 36 000 lägenheter under år 1951 och en byggnadstid, som är en månad längre än år 1949.

Med ledning av vissa uppgifter för perioden 1946—50 om rivning, utnyttjande av bostadslägenheter för annat ändamål samt utrymning av bostadslägenheter på grund av utdömning har den »normala avgången» antagits utgöra 9,8 % av bruttoproduktionen.

Med produktionsantagandena ha kombinerats de i tabell 2 redovisade alternativen beträffande hushållstillskotten.

I tabell 5 redovisas hur mycket av bostadsbristen, som enligt de olika produktionsalternativen kan beräknas vara avvecklad t. o. m. år 1955 respektive t. o. m. år 1960.

I tabell 6 redovisas dels det år, då en brist på 60 000 respektive 90 000 lägenheter kan beräknas vara avvecklad, dels omfattningen av den »sanering» utöver »normal avgång», som skulle bli möjlig under perioden 1951—60, sedan en bostadsbrist på 90 000 lägenheter har avvecklats.

Av tabell 5 framgår, att en bruttoproduktion på 40 000 lägenheter vid den efterfrågetillväxt som torde vara den mest sannolika (omflyttningsalternativ II, inkl. nettoimmigration och hushållsalternativ B) skulle möjliggöra en bristavveckling fram till och med år 1955 med endast 25 000 lägenheter. En så ringa avveckling måste anses helt otillräcklig. En bruttoproduktion på 45 000 lägenheter i kvotkommunerna torde vara ett *minimum*. Till och med år 1955 skulle man då kunna er- hålla en bristavveckling med 43 000 lägenheter. Ehuru en snabbare bristavveckling utan tvekan måste anses fullt motiverad, torde man beträffande kvotkommunerna

TAB. 5. BRISTAVVECKLING I KVOTKOMMUNERNA ENLIGT OLIKA ANTAGANDEN OM HUSHÅLLSTILLSKOTT OCH BRUTTOPRODUKTION.

	T. o. m. 1955 avvecklad brist			T. o. m. 1960 avvecklad brist		
	Bruttoproduktion lgh					
	40 000	45 000	50 000	40 000	45 000	50 000
<i>Omflyttningsalternativ II, exkl. netto- immigration.</i>						
50 % lägre	60 400	78 400	90 000	90 000	90 000	90 000
Hushållsalternativ B	43 700	61 700	79 700	90 000	90 000	90 000
50 % högre.....	26 900	44 900	62 900	74 300	90 000	90 000
<i>Omflyttningsalternativ II, inkl. netto- immigration.</i>						
50 % lägre	41 800	59 800	77 800	90 000	90 000	90 000
Hushållsalternativ B	24 700	42 700	60 700	62 600	90 000	90 000
50 % högre.....	7 500	25 500	43 500	30 200	70 700	90 000

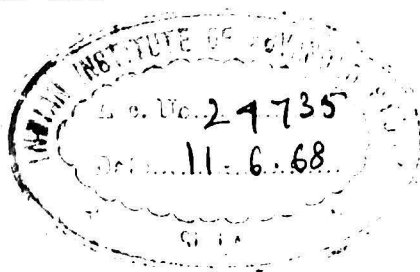
TAB. 6. TIDPUNKT FÖR BRISTAVVECKLING OCH MÖJLIG SANERING I KVOTKOMMUNERNA ENLIGT OLIKA ANTAGANDEN OM HUSHÅLLSTILLSKOTT OCH BRUTTOPRODUKTION.

	En brist på 60 000 avvecklad år			En brist på 90 000 avvecklad år			Möjlig sanering perioden 1951—60 efter avveck- ling av en brist på 90 000		
	Bruttoproduktion, lgh						Bruttoproduktion, lgh		
	40 000	45 000	50 000	40 000	45 000	50 000	40 000	45 000	50 000
<i>Omflyttningsalternativ II exkl. nettoimmigration.</i>									
50 % lägre	1955	1955	1954	1957	1956	1955	47 700	88 200	128 700
Hushållsalternativ B..	1957	1955	1954	1959	1957	1956	15 500	56 000	96 500
50 % högre.....	1959	1957	1955	?	1959	1957	—	24 800	65 300
<i>Omflyttningsalternativ II inkl. nettoimmigration.</i>									
50 % lägre	1957	1956	1955	1960	1958	1956	6 100	46 600	87 100
Hushållsalternativ B..	1960	1957	1955	?	1959	1957	—	13 100	53 600
50 % högre.....	?	1959	1957	?	?	1959	—	—	21 200

icke kunna framföra krav på en högre bruttoproduktion, då man beträffande icke-kvotkommuner, d. v. s. landsbygden jämte mindre tätorter, måste ställa krav på en betydligt högre produktion än den nuvarande. Den låga produktionen i icke-kvotkommuner under de senaste åren har medfört en till ytterlighet pressad bostadssituation. Den pågående omlokaliseringen av industrier och folkmängd till de mindre tätorterna torde, ehuru uppgifter därom saknas, i många fall ha orsakat en svårartad bristsituation i många av dessa orter. Därtill kommer att produktionen blott i mycket ringa grad medgivit en förbättring av det dåliga bostadsbeståndet. Många familjer boende i undermåliga lägenheter på landsbygden kunna betraktas som katastroffall. Med hänsyn härtill måste en bruttoproduktion i icke-kvotkommuner på 15 000 lägenheter per år betraktas som ett minimum.

Den totala produktionen skulle således komma att uppgå till $(45\,000 + 15\,000 =)$ 60 000 lägenheter, vilket räknat i lägenheter motsvarar produktionen år 1939 — den högsta förkrigsproduktionen — och de båda åren 1946 och 1947, då produktionskurvan med ca 58 000 lägenheter nådde sin topp under 40-talet för att därefter åter sjunka. En produktion på 60 000 lägenheter står även i överensstämmelse med den plan för nyproduktionen som i princip antogs av 1946 års riksdag. En högre produktion än 60 000 lägenheter per år, vilken ur bostadsmarknadssynpunkt skulle vara fullt motiverad under de närmaste åren, torde dock knappast vara tänkbar under nuvarande förhållanden.

Stockholm den 1 november 1950.

INDIAN INSTITUTE OF ADVANCED STUDY

Acc. No. _____

Author: _____

Title: _____

Borrower	Issued	Returned